

PIA MÄKELÄ, HELI MUSTONEN,
CHRISTOFFER TIGERSTEDT (toim.)

Suomi juo

Toimittaneet:

Pia Mäkelä,
Heli Mustonen,
Christoffer Tigerstedt

Suomi juo

Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset
1968–2008

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Graafinen suunnittelu: Tiina Kuoppala
Kansi: Tiina Kuoppala

ISBN 978-952-245-268-9 (painettu)
ISBN 978-952-245-269-6 (verkko)

Yliopistopaino, Helsinki 2010

Sisällys

I LÄHTÖKOHDAT	5
1. Mistä kirjassa on kyse?	6
<i>Pia Mäkelä, Heli Mustonen ja Christoffer Tigerstedt</i>	
2. Mitä tilastot kertovat suomalaisten alkoholinkäytöstä?	13
<i>Thomas Karlsson ja Esa Österberg</i>	
3. Miten Juomatapatutkimuksen aineistot on muodostettu?	27
<i>Petri Huhtanen ja Pia Mäkelä</i>	
 II SUOMALAISTEN JUOMATAVAT	 38
4. Miten Suomi juo? Alkoholinkäyttötapojen muutokset 1968–2008	39
<i>Pia Mäkelä, Heli Mustonen ja Petri Huhtanen</i>	
5. Milloin suomalaiset juovat?	55
<i>Heli Mustonen, Leena Metso ja Pia Mäkelä</i>	
6. Missä juodaan? Alkoholinkäyttö koti- ja anniskeluympäristössä	70
<i>Heli Mustonen ja Esa Österberg</i>	
7. Miksi juodaan? Nuoret, humala ja sosiaalisuus	85
<i>Antti Maunu ja Jenni Simonen</i>	
8. Kuinka suomalaiset juovat viiniä?	99
<i>Esa Österberg ja Pia Mäkelä</i>	
 III IKÄ JA JUOMINEN	 114
9. Miten juominen muuttuu iän myötä?	115
<i>Pia Mäkelä ja Janne Härkönen</i>	
10. Miten nuoret juovat?	129
<i>Salme Ahlström ja Sakari Karvonen</i>	
11. Miten iäkkäät suomalaiset juovat?	142
<i>Anni Vilkkö, Tommi Sulander, Elina Laitalainen ja Harriet Finne-Soveri</i>	

IV ASENNOITUMINEN JUOMISEEN 154

12. Miten alkoholiin on suhtauduttu ennen ja nyt? 155

Janne Härkönen ja Esa Österberg

13. Saako lasten seurassa juoda? 167

Alkoholinkäyttö lasten seurassa ja asenteet sitä kohtaan

Kirsimarja Raitasalo

14. Miksi on oltu juomatta? 177

Heli Mustonen

V RISKIT JA NIIDEN HALLINTA 194

15. Koskevatko juomisen riskit vain pientä vähemmistöä? 195

Pia Mäkelä ja Heli Mustonen

16. Voiko juomari hyvin? 207

Timo M. Kauppinen

17. Kuinka paljon kärsimme muiden juomisesta? 220

Petri Huhtanen ja Christoffer Tigerstedt

18. Miten juomista perustellaan ja säädellään? 234

Petri Huhtanen ja Kirsimarja Raitasalo

19. Miten yhteiskunnallinen asema vaikuttaa juomiseen? 251

Pia Mäkelä

20. Miten alkoholinkäyttö, rahapelaaminen ja huumeidenkäyttö kytkeytyvät toisiinsa? 264

Pekka Hakkarainen, Johanna Järvinen-Tassopoulos ja Leena Metso

VI JOHTOPÄÄTÖKSIÄ 280

21. Mikä on muuttunut? 281

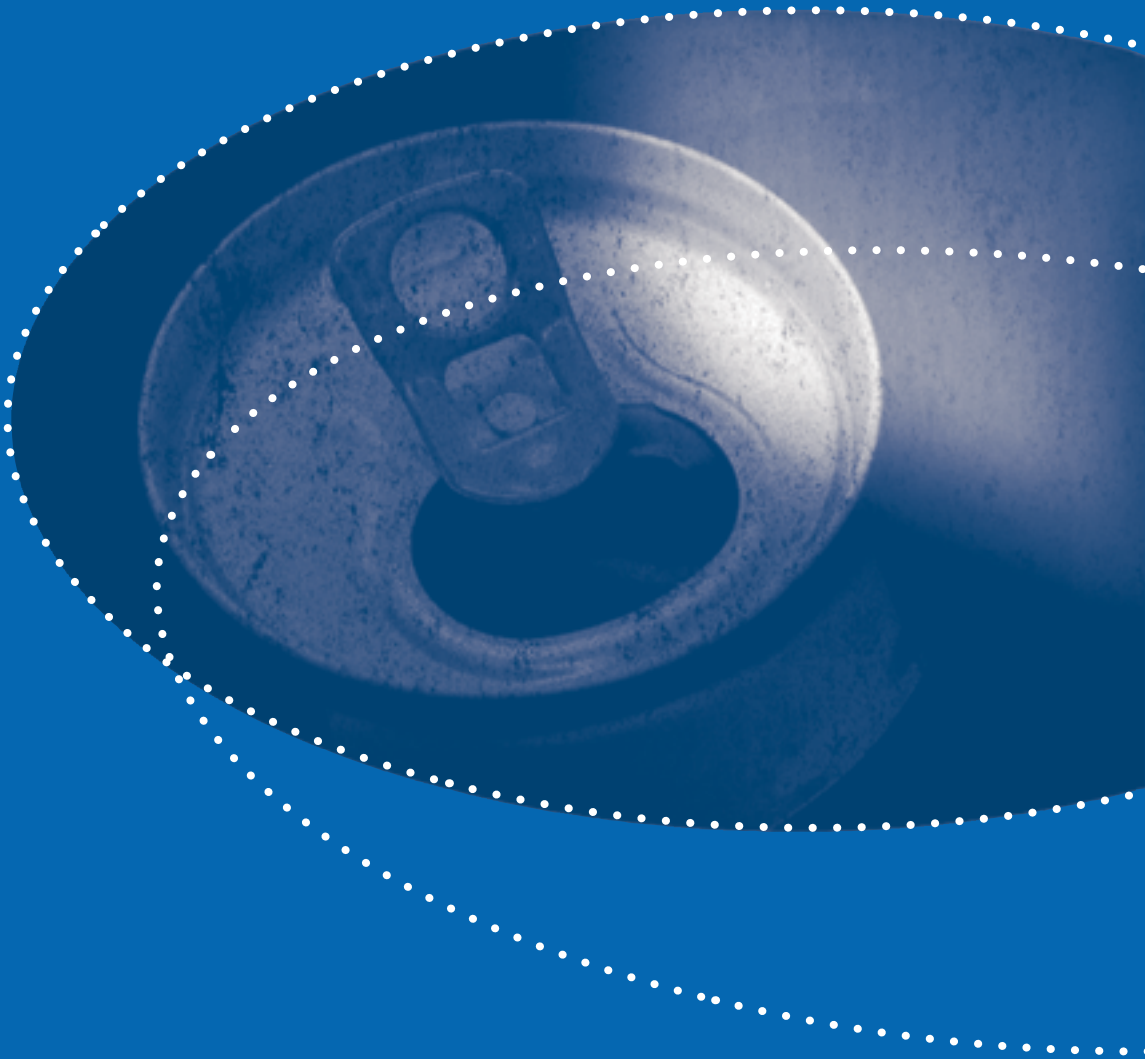
Pia Mäkelä, Christoffer Tigerstedt ja Heli Mustonen

22. Mitä opimme alkoholihaittojen vähentämisestä? 295

Pia Mäkelä, Katariina Warpenius ja Esa Österberg

KIRJOITTAJAT 303

LÄHTÖKOHDAT

Mistä kirjassa on kyse?

Suomi juo. Vähitellen alkoholinkäyttö on levinnyt syvälle suomalaisten arkeen, uusiin tilanteisiin ja uusiin väestöryhmiin. Parissa sukupolvessa tapahtunut alkoholinkulutuksen tuntuva kasvu ja juomiskulttuurin muuttuminen pakottavat meidät kysymään tarkemmin: ketkä Suomessa juovat, miten ja missä yhteyksissä, milloin ja kuinka paljon? Miten muuttuvia tai muuttumattomia juomatapamme ovat, ja mihin alkoholinkäyttömme sijoittuu Euroopan kartalla tällä hetkellä? Pitääkö kantaa huolta erityisesti nuorten, keski-ikäisten vai ikääntyvien alkoholinkäytöstä? Vaihtelevatko juomatavat yhteiskunnallisen aseman mukaan? Mikä sija humalajuomisella on nykysuomalaisten alkoholinkäytössä? Kuinka paljon alkoholinkäyttömme aiheuttaa itsellemme ja muille haittaa, ja minkälaista haittaa se aiheuttaa? Miksi suomalaiset juovat – tai ovat juomatta?

Suomi juo -kirjan tavoitteena on vastata muun muassa näihin kysymyksiin. Päämääränämme on piirtää tutkimukseen nojaava perusteellinen kokonaiskuva, joka edesauttaa suomalaisen juomiskulttuurin ja sen muutosten ymmärtämistä. Edellisestä, Jussi Simpuran (1985) toimittamasta kokonaisesityksestä, *Suomalaisten juomatavat*, on kulunut 25 vuotta. Sen jälkeen aiheesta on julkaistu suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi huomattava määrä eri tahoilla ilmestyneitä artikkeleita ja katsauksia, joista ei kuitenkaan ole yhtä helppoa muodostaa niin seikkaperäistä ja monipuolista kuvaa kuin nyt yhteen kirjaan kerätystä, punnitusta kokonaisuudesta.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) alkoholitutkimuksen perimmäinen tavoite on luoda edellytyksiä alkoholinkäyttöön liittyvien haittojen vähentämiselle. Jotta pääsisi haittoihin käsiksi, on kuitenkin oltava tietoinen suomalaisten juomiskulttuurin ominaispiirteistä, semminkin

kun alkoholinkäyttö niin Suomessa kuin muuallakin näyttää kuuluvan kulttuurisesti syviin ja vaikeasti muutettaviin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Juomatapojen tunteminen on tärkeää myös siksi, että alkoholinkulutuksen aiheuttamien yksilöllisten ja yhteiskunnallisten haittojen syntyminen ja kasautuminen perustuvat monimutkaisiin prosesseihin. Useimmat alkoholinkäyttötilanteet ovat kyllä ongelmattomia tai ainakin tilanteiden tuottamat sosiaaliset, psykologiset ja gastronomiset elämykset ylittävät niihin liittyvät haitat – muutenhan lasiin tuskin tartuttaisiin. Tästä huolimatta alkoholinkäytöstä aiheutuu Suomessa suuri määrä erilaisia sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia haittoja sekä käyttäjille itselleen että heidän läheisilleen ja koko yhteiskunnalle. Nämä haitat ja niistä johtuvat kustannukset ovat 2000-luvun alussa kivunneet ennätystasolle ja yhä useammalla taholla tilannetta on alettu pitää niin inhimillisesti kuin julkistaloudellisesti kestäättömänä.

Usein toistuva väärinkäsitys on, että ongelmallinen alkoholinkäyttö olisi aina tai edes pääasiassa osoitettavissa tai tunnistettavissa. Alkoholinkäytön aiheuttamia ongelmia ei voi ymmärtää – eikä myöskään hallita – rajaamalla tarkastelu vain ääri-ilmiöihin tai helposti havaittaviin tapauksiin eli ns. ongelmakäyttöön, riippuvuuteen, alkoholisairauksiin yms. Haittoja kokevan yksilön kannalta on varmasti hyödyllistä tietää, onko hänelle kehittynyt alkoholiriippuvuus, mutta väestötasolla haittojen vähentämisen kannalta ei ole ratkaisevaa yrittää jakaa ihmisiä alkoholisteihin ja ei-alkoholisteihin, ongelmakäyttäjiin ja ongelmattomiin käyttäjiin. Isompia väestöjä tarkasteltaessa alkoholinkäyttö on nimittäin osoittautunut *jatkumoksi*, josta on mahdotonta löytää katkaisukohtaa, joka erottaisi riskitapaukset riskittömistä tapauksista. Keskeinen etappi ongelmien hallitsemiseksi on juomisilmiön kokonaisuuden hahmottaminen, jonka osana myös näkyvimmat alkoholiongelmat syntyvät. Tämän etapin kulkemiselle *Suomi juo* pyrkii raivaamaan tietä.

Historiallisesti alkoholinkulutuksen käsittäminen jatkumona on varsin uutta. Vielä 1950-luvulla alkoholitutkimusta ja -politiikkaa hallitsi ajatus, jonka mukaan alkoholiin liittyvät ongelmat maksasairauksista perheväkivaltään johtuivat "alkoholismista". Alkoholismi puolestaan oli patologinen vitsaus, josta kärsivät lähinnä Turmiolan Tommille sukua olevat yksilöt.

1970-luvulla pääsi kuitenkin vallalle näkemys, joka painottaa alkoholinkulutusta jatkumona. Tämän ajattelutavan uusi havainto oli, että sekä alkoholiin liittyvien haittojen määrä että suurkuluttajien osuus väestöstä ovat kiinteässä yhteydessä väestön kokonaiskulutuksen tasoon. Tämä puoltaa sitä, että perustiedot koko väestön alkoholinkulutuksesta ja sen dynamiikasta ovat tarpeellisia haittojen vähentämisestä kiinnostuneille ammattilaisille ja asiantuntijoille.

Suomi juo keskittyy alkoholin kulutukseen ja joihinkin sen lieveilmiöihin. Kirjan päätavoitteena ei ole käsitellä julkisen vallan alkoholipoliittisia toimenpiteitä sen enempää kuin päihdeongelmien hoitoa ja ehkäisyä. Näistä aiheista on 2000-luvulla ilmestynyt muita kirjoja. Kansainvälinen tutkijayhteisö on kirjoittanut englanniksi kirjan, jossa alkoholipoliittisten toimenpiteiden kirjoa arvioidaan ja josta on juuri ilmestynyt uusi laitos (Babor ym. 2003; 2010; edellisen yhteenvetoluku on ilmestynyt suomeksi: STM 2004). Paikallisesta alkoholihaittojen ehkäisystä kiinnostuneelle lukijalle voidaan suositella Marja Holmilan ym. (2009) kirjaa. Myös alkoholipoliitiikan ja -haittojen kehityksestä löytyy tuore yleisesitys (Karlsson ym. 2009). Päihdeongelmien vaikutuksia, hoitoa ja hoitojärjestelmää on niin ikään esitelty useammassakin suomenkielisessä kirjassa (Salaspuro ym. 2003; Seppä ym. 2010; Tammi ym. 2009). Lopuksi voidaan mainita, että tutkimuksessa *Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytymisen ja terveys* (AVTK) seurataan vuosittain alkoholinkäytön väestöryhmittäistä kehitystä suhteessa muihin terveyskäyttäytymisen trendeihin (Helakorpi ym. 2009).

Suomi juo luku luvulta

Kirja on jaettu kuuteen osaan. *Ensimmäisessä osassa* selvitämme lähtökohtamme. Tämän johdantoluvun jälkeen luku 2 tarjoaa yleiskuvan alkoholinkulutuksen kehityksestä 1960-luvulta tähän päivään ja toimii näin koko kirjan tukirankana. Luvussa tukeudutaan pääosin tilastotietoihin, jotka Suomessa ovat varsin luotettavia. Jos sen sijaan haluamme tutkia kansalaisten juomatapoja, meidän pitää kääntyä kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten haastattelujen puoleen. Tässä kirjassa on pyritty ennen kaikkea erilaisten kvantitatiivisten aineistojen tehokkaaseen hyödyntämiseen, mutta teini-ikäisten ja nuorten aikuisten osalta käytetään myös kvalitatiivista aineistoa. Yksi aineistosarja on kirjassa yli muiden: 40 vuoden ajanjakson kattavaa Juomatapatutkimusta, tai sen tuoreinta eli vuoden 2008 aineistoa, käytetään 13:ssa kirjan luvuista.¹ Siksi Juomatapatutkimuksen aineiston tunnuspiirteitä käsitellään erityisessä menetelmäpainotteisessa luvussa (luku 3).

¹ Vuoden 2008 Juomatapatutkimuksesta on tähän mennessä ilmestynyt kaksi 2000-luvun muutoksia analysointia artikkelia (Mäkelä ym. 2009; Mustonen ym. 2009), aineistokuvaus (Huhtanen ym. 2009), ja tulos on erillinen taulukkoraportti (Huhtanen ym. 2010). Aineiston keruun ja analysoinnin ovat rahoittaneet pääosin Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Suomen Akatemia (projekti Juomisen kulttuurisen paikan muutos, numero 118426) sekä Alkoholitutkimussäätiö, joka oli saanut tähän tarkoitukseen Alko Oy:n juhlavuoden 2007 erillISRahoitusta, sekä pieneltä osin Alkoholiohjelma.

Kirjan *toisessa osassa* käydään käsiksi suomalaisten juomatapoihin. Lähtökohta on se, että suomalaisten alkoholinkulutus on kolminkertaistunut 40 vuodessa. Luvussa 4 haetaan vastausta kaikkein perustavimpiin kysymyksiin siitä, miten tämä on tapahtunut. Sylkeekö yhä harvempi lasiin, kilistelläänkö lasia yhä useammin, vai juodaanko isompia määriä silloin, kun lasia kilistellään? Entä onko vastaus samanlainen miehille ja naisille, nuorille ja vanhoille?

Alkoholikulttuurimme ymmärtämiseksi on olennaista tietää, milloin ja minkälaisissa tilanteissa alkoholia enenevästi käytetään. Juomisen sijoittuminen vuoden, viikon ja vuorokauden kiertoon on hyvin kulttuurisidonnainen ja kulttuurissa muuntuva ilmiö. Suomalaisten alkoholinkäytön yleistyttyä voisi kuvitella, että juomisen vuosi-, viikko- ja vuorokausirytmit ovat muuttuneet. Tätä kartoitetaan luvussa 5. Juomistilanteiden ominaisuuksien muutoksia tarkasteltaessa tärkeimpiä kysymyksiä on, missä määrin miesten ja naisten lisääntyntä alkoholinkäyttöä voidaan selittää sillä, että juomistilanteet ovat yleistyneet ja/tai muuttuneet märemmiksi yhtäältä koti- ja toisaalta anniskeluympäristössä. Luvussa 6 näitäkin kysymyksiä käsitellään käyttäen 40 vuotta kattavaa aikasarjaa.

Miksi suomalaiset juovat, kysytään luvussa 7. Vastaus lähtee siitä arkisesta havainnosta, että alkoholia juodaan, koska se tuottaa nautintoa: se kohottaa tunnelmaa ja tiivistää sosiaalista ilmapiiriä. Juomisen syiden ymmärtäminen edellyttää tarkempaa tietoa siitä, mitä juomisesta kulloinkin haetaan.

Suomessa on kerätty kunnioitettava määrä kvalitatiivisia aineistoja, jotka kertovat ilmaisuvoimaisesti, mitä suomalaiset alkoholinkäyttäjät itse kokevat hyväksyttäväksi ja toivottavaksi juomiskäyttäytymiseksi. Samalla kvalitatiiviset tutkimukset kartoittavat seikkoja, jotka suomalaiset liittävät ongelmalliseen juomiseen.

Viinien kulutuksen lisääntyminen varsinkin 1980-luvun puolenvälin jälkeen on ollut merkittävimpiä juomalajikohtaisia muutoksia suomalaisten alkoholinkäytössä. Viineihin on sisältynyt lupaus tai vähintään toive siitä, että niiden kulutus veisi juomatapamme kauemmas humalan tavoittelusta osaksi ruokailutilanteita ja hallitumpaa alkoholinkäyttöä. Näitä kysymyksiä tarkastellaan luvussa 8.

Kirjan *kolmas osa*, "Ikä ja juominen", valottaa alkoholinkäytön eroja toisaalta vertailemalla elämänkaaren vaiheita ja ikäryhmiä ja toisaalta kohdistamalla katseen juomisuran alku- ja loppupäähän eli nuoruuteen ja vanhuuteen. Luku 9, jossa käsitellään ikäryhmien ja sukupolvien eroja alkoholinkulutuksessa, palvelee myös nuoria ja ikääntyviä koskevien lukujen taustoittajana. Ikäryhmien eroissa ei tarkkaan ottaen ole kyse vain iästä tai ikävaiheesta vaan kahdesta muustakin ajallisesta tekijästä. Ensinnäkin on otettava huomioon, missä historiallisessa vaiheessa (millä

periodilla) tietyn ikäiset henkilöt ovat sattuneet elämään omaksuessaan kulttuurille kulloinkin ominaisia juomatapoja. Toiseksi, kohdatessaan ympäröivän juomiskulttuurin suurin piirtein samoina vuosina syntyneet henkilöt (kohortit, sukupolvet) muokkaavat sitä käyttöönsä samanaikaisesti ja "yhdessä". Tätä niin sanottua ikä-periodi-kohortti -asetelmaa ja sen vaikutusta alkoholinkäyttöön havainnollistetaan luvussa 9.

Luvussa 10 yhdistellään eri kyselyaineistoja kuvaamaan, miten nuorten alkoholinkäyttö on kehittynyt viimeisimpien viiden vuosikymmenen aikana. Erityistä huomiota kiinnitetään viimeisten 10 vuoden aikana tapahtuneeseen alaikäisten juomisen selkeästi laskevaan trendiin. Tässä yhteydessä testataan niin sanottua polarisaatioteesiä: ovatko erot nuorten välillä suurenemassa siten, että yhä raittiimpien ja harvemmin itsensä humalaan juovien nuorten lisäksi meillä olisi myös kasvava joukko rajusti juovia?

Luku 11 tarttuu viime vuosina syntyneeseen keskusteluun iäkkäiden ihmisten yleistyvistä alkoholinkäytöstä. Kyse on kouriintuntuvasta kulttuurisesta muutoksesta, jota vahvistaa eläkeikäisten määrän tuntuva kasvu tulevana vuosikymmeninä. Juomisen lisääntyminen on kyllä todettu tutkimuskyselyin, mutta sen tarkempi erittely esimerkiksi eläkeiän eri elämänvaiheiden mukaan tai tarvittavien toimenpiteiden kannalta on vielä edessäpäin.

Kirjan *neljännessä osassa* käsitellään asennoitumista juomiseen. Peruskysymys kuuluu: miten alkoholinkäytön kolminkertaistuminen neljässä vuosikymmenessä heijastuu siihen, miten suhtaudumme alkoholiin? Luvussa 12 tarkastelun kohteena ovat suomalaisten käsitykset alkoholipoliittisten rajoitusten oikeutuksesta. Lisäksi kysytään, miten on mahdollista, että alkoholinkäyttö sinänsä on yhä hyväksyttävämpää, samalla kun yhä useampi mies ja erityisesti nainen katsoo, että juominen kuuluu vain erikoistilanteisiin. Näiden yleisten asenneteemojen jälkeen luvussa 13 kysytään, kuinka sallittua on juoda alkoholia nimenomaan lasten seurassa ja miten aikuiset juovat silloin kun lapsia on läsnä. Lisäksi tässä luvussa verrataan keskenään niiden alkoholinkäyttökertojen ominaisuuksia, jolloin lapsia on tai ei ole läsnä. Luvussa 14 kohdistetaan katse niihin suomalaisiin, jotka syystä tai toisesta ovat päätyneet pidättäytymään juomisesta. Miksi näin on tehty, ja miten juomattomuuden perustelut ovat muuttuneet ajassa?

Kirjan *viidennessä osassa* keskiöön asettuvat alkoholinkäyttöön liittyvät riskit ja niiden hallinta. Luvun 15 yhtenä tavoitteena on vastata klassiseen kysymykseen, onko haittojen ehkäisytyössä perusteltua keskittyä alkoholin suurkuluttajiin vai liittykö riskejä myös niin sanottuun kohtuukäyttöön. Luvussa myös paneudutaan tarkemmin kysymykseen siitä, mitä kohtuukäyttö on ja onko Suomessa ylipäätään kohtuukuluttajia, jos

humalaan itsensä juovia ei lasketa kohtuukäyttäjiksi. Tämän jälkeen luvussa 16 ruoditaan, minkä tyyppinen alkoholinkäyttö on yhteydessä hyvin- tai pahoinvointiin: ketkä ovat yksinäisiä, kokevat taloudellista ahdinkoa tai pitävät terveydentilaansa huonona? Luvussa 17 vaihdetaan näkökulmaa ja pohditaan, miten "muiden" juominen aiheuttaa erilaista haittaa ja harmia "meille" joko julkisissa tiloissa tai yksityiselämässä. Luvun 18 pääaiheena on juomisen hallinta. Miten ihmiset juomistilanteissaan päättävät, milloin on aika sulkea pullon korkki: määrääkö sisäinen ääni vai puoliso, vai pysykö korkki auki, kunnes pullo on tyhjä? Luku 19 tekee yhteenvedon siitä, miten ihmisten sosiaalinen asema heijastuu juomatapoihin ja alkoholinkäyttöön liittyviin haittoihin. Tämän osan viimeinen luku, luku 20, etsii mahdollisia yhtymäkohtia ongelmallisen alkoholinkäytön ja kahden muun riskikäyttäytymisen muodon, ongelmallisen rahapelaamisen ja huumeiden käytön välillä.

Lopuksi, kirjan *kuudennessa osassa*, otamme askeleen taakse, ja pohdimme kirjan tuloksia kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin luvussa 21 yritämme vastata kysymykseen, millaisen kokonaiskuvan kirjassa raportoidut erilaiset tulokset antavat siitä, miten suomalainen alkoholikulttuuri on muuttunut. Merkitsevätkö havaitut muutokset perustavanlaatuisia muutosta alkoholikulttuurissamme, vai onko niissä kyse ennemminkin vain vanhojen juomatapojen yleistymisestä tai suuremman teeman pielistä muunnelmista. Viimeisessä luvussa asetamme kirjan tuloksia vuoropuheluun alkoholihaittojen vähentämiskeinoja koskevien aiempien käsitysten ja kirjallisuuden kanssa (luku 22).

Tällä kirjalla on 20 kirjoittajaa. Kaikkien lukujen kirjoittajat ovat työskennelleet itsenäisesti, ja yksittäisten lukujen näkökulmat ja tulkinnot viestittävät kirjoittajiensa valinnoista. Kirjoittajien välillä saattaa olla painotus- ja näkemyseroja, minkä katsomme rikastuttavan kirjaa.

Tutkimukseen perustuva *Suomi juo* on kirjoitettu kaikille niille, jotka ammatissaan tai opinnoissaan tarvitsevat perustietoa suomalaisten alkoholinkäytöstä. Lisäksi se soveltuu sosiaali- ja terveysalalla työskenteleville järjestöaktiiveille, hallinnon toimihenkilöille, toimittajille, tutkijoille ja opiskelijoille sekä jokaiselle, joka on kiinnostunut suomalaisten juomatapojen muutoksista ja erityispiirteistä. Toivomme, että kirja palvelee tätä kohdeyleisöä tietojen päivittäjänä, ajatusten herättäjänä, selväkielisenä oppikirjana ja helppokäyttöisenä käsikirjana.

LÄHTEET

- Babor, Thomas & Caetano, Raul & Casswell, Sally & Edwards, Griffith & Giesbrecht, Norman & Graham, Kathryn & Grube, Joel & Gruenewald, Paul & Hill, Linda & Holder, Harold & Homel, Ross & Österberg, Esa & Rehm, Jürgen & Room, Robin & Rossow, Ingeborg (2003; toinen uudistettu laitos 2010) *Alcohol: no ordinary commodity. Research and public policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Helakorpi, Satu & Paavola, Meri & Prättälä, Ritva & Uutela, Antti (2009) *Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2008*. Raportti 2/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Holmila, Marja & Warpenius, Katariina & Warsell, Leena & Kesänen, Minna & Tamminen, Irmeli (2009) *Paikallinen alkoholipolitiikka Pakka-hankkeen loppuraportti*. Raportti 5/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Huhtanen, Petri & Hokka, Päivi & Mäkelä, Pia (2009) *Juomatapatutkimus 2008: aineistokuvaus*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, avauksia 16/2009.
- Huhtanen, Petri & Miekkala, Mari & Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia (2010) *Juomatapatutkimus 2008: taulukoraportti*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Karlsson, Thomas (toim.) (2009) *Suomen alkoholiolot 2000-luvun alussa. Kulutus, haitat ja politiikka*. Raportti 15/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) *Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? Yhteiskuntapolitiikka* 74(4), 387–399.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) *Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. Yhteiskuntapolitiikka* 74(3), 268–289.
- Salaspuro, Mikko & Kiianmaa, Kalervo & Seppä, Kaija (toim.) (2003) *Päihdelääketiede*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Seppä, Kaija & Alho, Hannu & Kiianmaa, Kalervo (toim.) (2010) *Alkoholiriippuvuus*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Simpura, Jussi (toim.) (1985) *Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984*. Alkoholitutkimussäätiön julkaisu n:o 34. Helsinki.
- STM (2004) *Alkoholipolitiikan kuluttaja-
opas*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Esitteitä 2004:6.
- Tammi, Tuukka & Aalto, Mauri & Koski-Jännes, Anja (toim.) (2009) *Irti päihdeongelmista*. Helsinki: Alkoholi- ja huumetutkijain seura ja Edita.

Mitä tilastot kertovat suomalaisten alkoholinkäytöstä?

Haastattelu- ja kyselytutkimuksilla tavoitetaan vain osa siitä alkoholijuomien määrästä, joka tilastojen mukaan on myyty ja kulutettu. Luvussa 3 näytetään, että tämä pätee myös Suomessa tehtyihin juomatapatutkimuksiin. Koska alkoholijuomien kulutuksen tilastointi on maassamme erittäin luotettavaa, on selvää, että juomatapatutkimusten tulokset ovat aliarvioita suomalaisten alkoholinkulutuksen todellisesta tasosta.

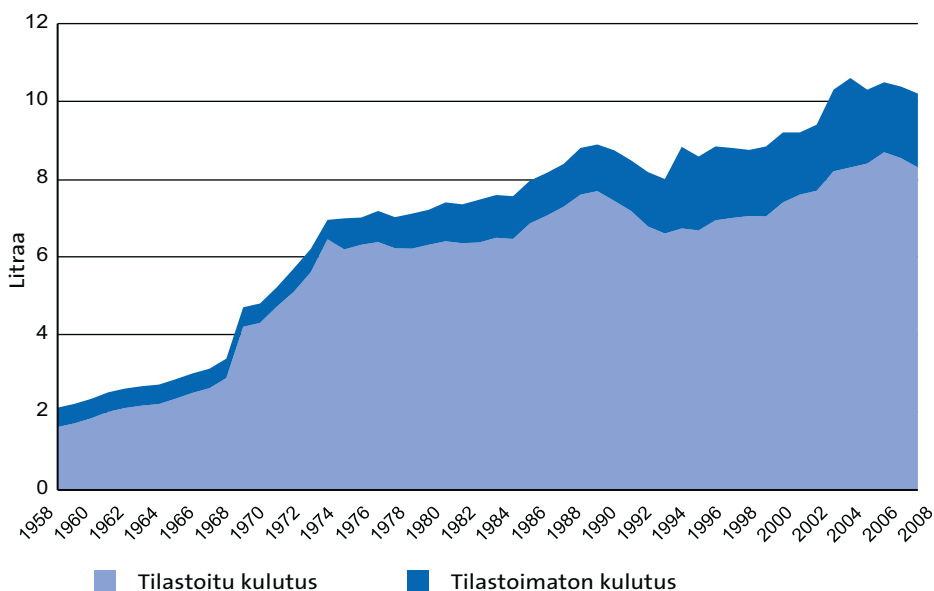
Haastatteluja tarvitaan kuitenkin monen sellaisen tiedon hankkimiseen, joita myyntiin perustuvista tilastoista ei voida saada. Esimerkkeiksi tästä käyvät kulutuksen jakautuminen miesten ja naisten tai eri ikäryhmien välillä.

Tässä kirjassa esitettävien haastattelutietojen täydennykseksi ja niitä koskevien tulosten tulkinnan ja analysoinnin helpottamiseksi esitämme seuraavaksi tietoja alkoholin myyntiin ja ostoihin perustuvista tilastoista. Nämä tiedot kertovat kulutetun alkoholin määrästä sekä sen juomaryhmittäisistä, myyntitavan mukaisesta ja alueellisesta jakautumisesta. Tarkastelemme alkoholin tilastoidun ja tilastoimattoman kulutuksen kehitystä pääasiassa 1960-luvulta alkaen. Lisäksi vertaamme suomalaisten alkoholin kulutusta muiden Pohjoismaiden, muiden Euroopan maiden ja muiden kehittyneiden teollisuusmaiden väestön alkoholin kulutukseen. Tämä luku antaa siten yleiskuvan alkoholin kulutuksesta ja sen kehityksestä Suomessa viimeisten viiden vuosikymmenen aikana ja palvelee kirjaa sen haastattelupohjaisten aineistojen tulkinnan tukirankana.

Suomalaisten alkoholinkulutuksen muutokset viiden vuosikymmenen aikana

Alkoholin kokonaiskulutus koostuu alkoholijuomien tilastoidusta vähittäis- ja anniskelumyynnistä sekä tutkimusten perusteella arvioidusta tilastoimattomasta kulutuksesta. Tilastoimattoman kulutuksen tärkeimmät erät ovat ulkomaanmatkoilta tuotu ja ulkomailla nautittu alkoholi. Kun Suomessa vuonna 1968 kerättiin kulutustutkimuksen aineistoa, oli alkoholin kokonaiskulutus ollut selvässä kasvussa jo vuosikymmenen (kuvio 1). Silti alkoholijuomien kokonaiskulutus oli vuonna 1968 sataprosenttiseksi alkoholiksi muunnettuna yhä alhaisella tasolla, noin 3,6 litraa asukasta kohti.

KUVIO 1. Alkoholin kokonaiskulutus litroina sataprosenttista alkoholia asukasta kohti vuosina 1958–2009, eriteltynä tilastoimattomaan ja tilastoituihin kulutukseen.

Lähde: THL

Vuoden 1968 jälkeen alkoholin kulutus lisääntyi erittäin voimakkaasti 1970-luvun puoleenväliin, jonka jälkeen kulutuksen kasvuvauhti laantui vuosikymmeneksi kiihtyäkseen jälleen 1980-luvun jälkipuoliskolla. 1990-luvun alussa alkoholin kulutus väheni neljän vuoden aikana noin 14 prosenttia. Sen jälkeen alkoholin kulutus lisääntyi vuoteen 2005 ja on siten hieman alentunut pysyen kuitenkin yli 10 litran tasolla.

Koska valtaosa kulutetusta alkoholista on tilastoitua, on alkoholin kokonaiskulutuksen ja tilastoidun alkoholin kulutuksen kehitys samanlainen muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Poikkeukset liittyvät al-

koholin matkustajatuonnin lisääntymiseen vuonna 1995, jolloin Suomi liittyi EU:n jäseneksi, sekä vuonna 2004, jolloin matkustajatuontikiintiöt muista EU-maista poistuivat ja Virosta tuli EU:n jäsen (Pehkonen & Österberg 1995; Mäkelä & Österberg 2009). Näinä vuosina tilastoimaton kulutus kasvoi selvästi tilastoitua kulutusta nopeammin (kuvio 1).

Vuonna 2008 alkoholin kokonaiskulutus oli Suomessa 10,4 litraa sataprosenttista alkoholia asukasta kohti (kuvio 1). Määrä oli noin kolminkertainen vuoteen 1968 verrattuna. Kahden viimeksi tehdyn juomapatutkimuksen välisenä aikana, vuodesta 2000 vuoteen 2008 alkoholin kokonaiskulutus lisääntyi noin 15 prosenttia, joka asukasta kohti laskettuna on noin 1,6 litraa.

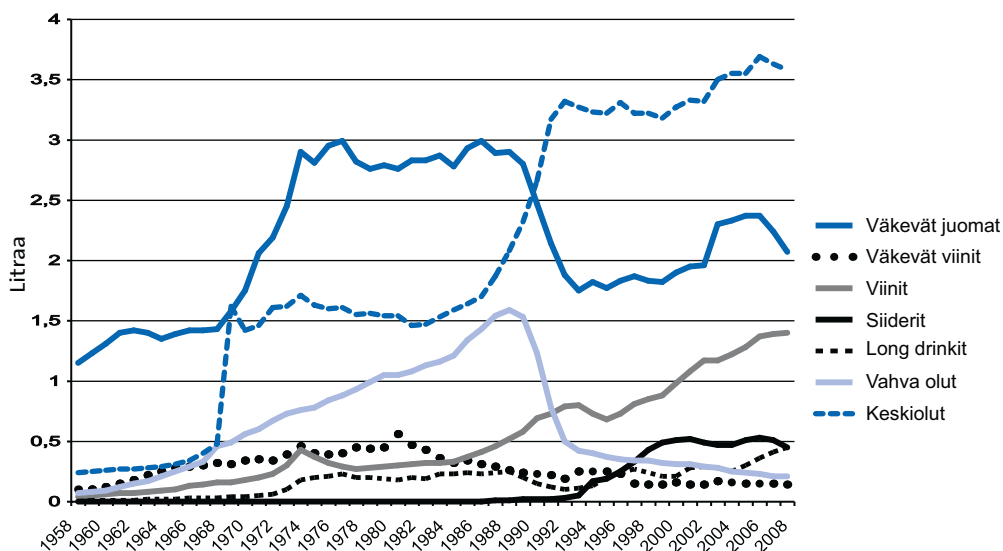
Vuonna 2008 tilastoimaton alkoholin kulutus oli niin ikään lähes kolminkertainen vuoteen 1968 verrattuna, ja sen koostumus oli muuttunut merkittävästi. Neljän vuosikymmenen aikana sahdin, kiljun, pontikan, korvikejuomien ja salakuljetusalkoholin merkitys oli vähentynyt selvästi, ja alkoholijuomien matkustajatuonnista oli tullut keskeisin tilastoimattoman alkoholinkulutuksen erä (Mäkelä 1979; Karlsson 2009). Myös kotiviinin ja -oluen valmistus on vähentynyt 1990-luvun puolenvälin huippuvuosista (Österberg 2000).

Vähittäiskulutuksen ja anniskelukulutuksen kehitystä käsitellään tarkemmin luvussa 6.

Viinamaasta olutmaaksi

Myös alkoholin kulutuksen juomaryhmittäinen rakenne on Suomessa muuttunut merkittävästi viimeisen puolen vuosisadan aikana. Vaikka oluen ja viinien kulutusta oli suosittu alkoholipoliittisesti 1960-luvulla, oli Suomi vuonna 1968 yhä viinamaa, jossa puolet kaikesta tilastoidusta alkoholista ja ilmeisesti myös kaikesta kulutetusta alkoholista nautittiin väkevien, yli 22 tilavuusprosenttia alkoholia sisältävien alkoholijuomien muodossa (Österberg 1979; Mäkelä, 1979). Vuoden 1968 keskiolutlain säätämisen myötä olut nousi hetkeksi suosituimmaksi alkoholijuomaksi, mutta pysyvästi oluen kulutus ohitti väkevien alkoholijuomien kulutuksen vasta 1980-luvun jälkipuoliskolla. Silloin ja 1990-luvun ensimmäisinä vuosina väkevien alkoholijuomien kulutus väheni muutamassa vuodessa noin 40 prosentilla ja vahvan oluen suosio romahti samalla kun keskioluen kulutus kääntyi jyrkkään kasvuun (kuvio 2). Tämän jälkeen Suomea on voitu kutsua olutmaaksi.

KUVIO 2. Alkoholijuomien tilastoitu kulutus juomaryhmittäin litroina sataprosenttista alkoholia asukasta kohti vuosina 1958–2009.

Lähde: THL 2009

Koko 1970- ja 1980-luvun jatkuneen oluen kulutuksen kasvun jälkeen asukasta kohti laskettu oluen kulutus on pysynyt melko vakaana. 1990-luvun laman jälkeen keskioluen, viinien, siidereiden ja long drink -juomien kulutus on ollut kasvussa, kun taas vahvan oluen kulutusta on hallinnut aleneva trendi. Vuonna 2008 alle kolme prosenttia tilastoidusta alkoholinkulutuksesta juotiin vahvana oluena, kun keskioluen osuus oli miltei 43 prosenttia.

Väkevien alkoholijuomien kulutus on lisääntynyt 1990-alun laskun jälkeen, ja vuonna 2004 niiden suosio hypähti väkeviin alkoholijuomiin painottuneen veronalennuksen seurauksena. Sen jälkeen väkevien alkoholijuomien kulutus on pysynyt suurin piirtein ennallaan. Vuonna 2008 niiden osuus tilastoidusta alkoholinkulutuksesta oli 26 prosenttia.

Viinien kulutus on ollut tasaisessa kasvussa viime vuosikymmenet. Vuonna 1968 mietojen viinien osuus tilastoidusta alkoholinkulutuksesta oli kuusi prosenttia ja vuonna 2008 se oli 16 prosenttia. On merkillepantavaa, että vuosien 2000 ja 2008 välisestä kulutuksen kasvusta miedot viinit selittävät suuremman osan kuin väkevät alkoholijuomat.

Siiderien kulutuksen nopeaa kasvua selittää niiden myynnin salliminen päivittäistavarakaupoissa, kioskeissa ja huoltoasemilla vuonna 1995. Vuonna 2008 siidereiden osuus alkoholin tilastoidusta kulutuksesta oli

kuusi prosenttia ja long drink -juomien noin viisi prosenttia. Väkevien viinien kulutus oli vuonna 2008 kaksi prosenttia alkoholin kokonaismyynnistä.

Suomi Pohjoismaiden ja teollistuneiden länsimaiden joukossa

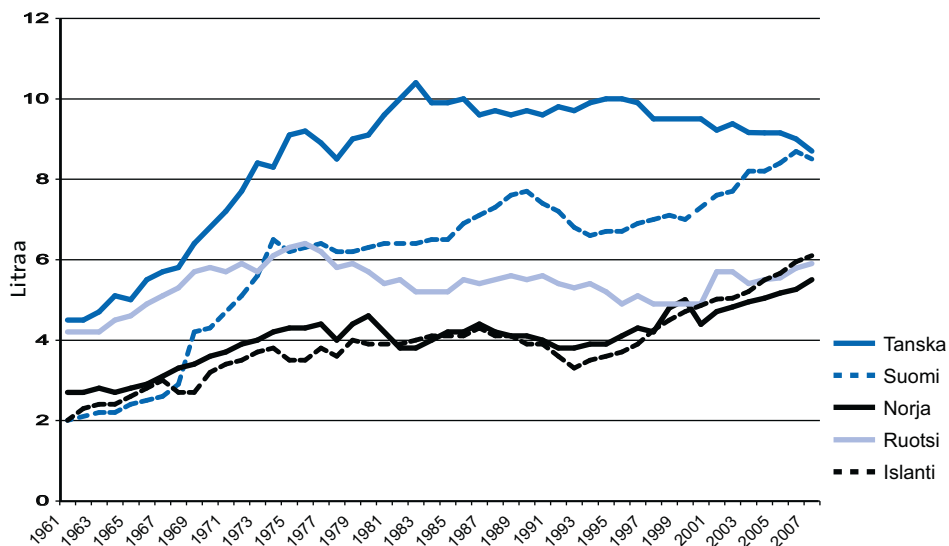
Seuraavaksi katsomme, kuinka Suomen alkoholinkulutuksen taso ja ajallinen kehitys vertautuvat Pohjoismaiden ja teollistuneiden länsimaiden tilanteeseen. Pohjoismaisessa vertailussa alkoholinkulutus oli Suomessa 1960-luvulla samalla tasolla kuin Islannissa ja Norjassa. Tanskassa ja Ruotsissa asukasta kohti laskettu alkoholin tilastoitu kulutus oli tuolloin noin kaksinkertainen Suomeen verrattuna (World Drink Trends 2005).

Länsi-Euroopan maihin verrattuna 1960-luvun Suomen alkoholinkulutuksen vähäisyys korostuu entisestään. Kun Suomessa juotiin vuonna 1968 noin 3,6 litraa alkoholia asukasta kohti, vastaava luku oli alkoholijuomien kulutuksen kärkeä Ranskassa 1960-luvulla 18 litran tienoilta. Muissa eurooppalaisissa Välimeren viinimaissa se oli 13 litran paikkeilla. Keski-Euroopan olutmaissa, kuten Saksassa ja Itävallassa alkoholia kulutettiin noin kymmenen litraa asukasta ja vuotta kohti. Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopan maissa asukasta kohti laskettu alkoholin kulutus oli noin 5–6 litran tasolla (World Drink Trends 2005).

Toisen maailmansodan jälkeen alkoholinkulutus kasvoi lähes kaikissa teollistuneissa länsimaissa 1970-luvun puoleenväliin saakka (Bruun ym. 1975; Mäkelä ym. 1981). Useissa läntisen Euroopan maissa alkoholinkulutus on tämän jälkeen pysynyt kutakuinkin ennallaan. Välimeren viinimaissa alkoholinkulutus kuitenkin kääntyi laskuun ja tämä aleneva, viinin kulutuksen vähenemisestä johtuva kehitys on jatkunut näihin päiviin asti (Karlsson 2009). Sen sijaan Pohjoismaissa, samoin kuin Irlannissa ja Isossa-Britanniassa, alkoholinkulutus on kasvanut 1970-luvun puolenvälin jälkeenkin.

Euroopan tasolla erilaiset alkoholinkulutuksen kehityssuunnat ovat merkinneet, että tällä hetkellä alkoholinkulutuksen huippumaita ovat sellaiset itäisen Euroopan maat kuten Tšekki, Unkari, Slovenia ja Romania, jotka ovat ohittaneet kulutustilastojen kärkeä ennen pitäneet Välimeren viinimaat. Suomea enemmän alkoholia kulutetaan yhä muutamassa Etelä-Euroopan viinimaassa ja useimmissa Keski-Euroopan olutmaista. Suomessa alkoholinkulutuksen kasvu on kuitenkin ollut sitä luokkaa, että kulutustasomme on ohittanut sekä Italian ja Espanjan että Belgian, Hollannin ja Sveitsin ja että Suomi on nyt alkoholinkulutuksessa Pohjoismaiden kärjessä (kuvio 3; Information on the Nordic Alcohol Market 2009).

KUVIO 3. Tilastoitu alkoholinkulutus Pohjoismaissa litroina sataprosenttista alkoholia asukasta kohti vuosina 1961–2008.

Lähde: Information on the Nordic Alcohol Market 2009

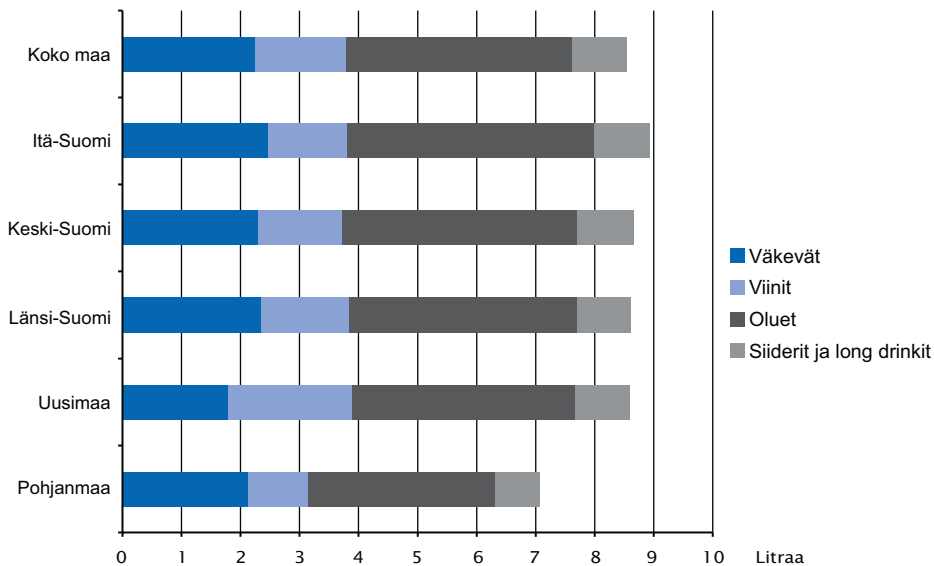
Pohjoismainen vertailu kertoo, että alkoholijuomien tilastoidun kulutuksen juomaryhmittäinen rakenne on muuttunut merkittävästi kaikissa Pohjoismaissa 1960-luvun alun jälkeen. Väkevien alkoholijuomien kulutus kasvoi vielä 1960-luvulla ja 1970-luvun alkupuolella kaikissa Pohjoismaissa, kunnes se 1970-luvun puolessa välissä kääntyi laskuun kaikissa muissa Pohjoismaissa paitsi Suomessa, jossa vastaava kehitys alkoi vuosikymmen myöhemmin. Vaikka väkevien alkoholijuomien kulutus on taas lisääntynyt useimmissa Pohjoismaissa vuoden 2000 jälkeen, kulutetaan kaikissa Pohjoismaissa tällä hetkellä väkeviä alkoholijuomia selvästi vähemmän kuin 1970-luvun puolessavälissä. Sen sijaan viinien kulutus on lisääntynyt kaikissa Pohjoismaissa viimeisen puolen vuosisadan aikana. Myös olutta kulutetaan nykyään paljon enemmän kuin 1960-luvun alussa. Oluen kulutuksen kehitys ei kuitenkaan ole ollut yhtenäinen viime vuosikymmeninä. Islannissa oluen kulutus on selvästi lisääntynyt, kun taas Tanskassa se on selvästi vähentynyt. Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa olutta kulutetaan tilastojen mukaan tällä hetkellä suurin piirtein sama määrä kuin kaksi–kolme vuosikymmentä sitten.

Alkoholinkulutuksen kehitys alueittain

Kun alkoholijuomien kulutusta tarkastellaan Suomessa alueittaisiin myyntitietoihin perustuen, erottuvat Lappi ja Ahvenanmaa selvästi muista Suomen maakunnista (Päihdetilastollinen vuosikirja 2009). Lapissa alkoholijuomien asukasta kohti laskettu myynti on muita maakuntia huomattavasti

korkeammalla tasolla, mikä johtuu Lapissa matkaavien turistien alkoholios-
toista sekä ruotsalaisten ja norjalaisten Suomesta ostamista alkoholijuomis-
ta (Österberg 2004; Karlsson & Österberg 2009). Ahvenanmaalla taas alko-
holinkulutus on myyntitilastojen mukaan Suomen alhaisin. Todellisuudessa
alkoholinkulutus on paljon tilastoitua suurempi, koska ahvenanmaalaiset
hankkivat suuren osan kuluttamastaan alkoholista matkustaja-autolautoil-
ta verovapaasti (Karlsson 1999). Siksi nämä kaksi maakuntaa on jätetty pois
kuviosta 4, jossa olemme yhdistäneet alkoholitilastojen maakuntia koske-
vat tiedot viideksi suuremmaksi alueeksi, joita kutsumme Uudeksimaaksi,
Länsi-Suomeksi, Keski-Suomeksi, Pohjanmaaksi ja Itä-Suomeksi.

KUVIO 4. Tilastoitu alkoholinkulutus alueittain ja juomaryhmittäin litroina sataprosenttista
alkoholia asukasta kohti Suomessa vuonna 2008.¹

¹ Itä-Suomi: Kymenlaakso + Etelä-Karjala + Etelä-Savo + Pohjois-Savo + Pohjois-Karjala +
Kainuu
Keski-Suomi: Kanta-Häme + Pirkanmaa + Päijät-Häme + Keski-Suomi
Länsi-Suomi: Varsinais-Suomi + Satakunta
Uusimaa: Uusimaa + Itä-Uusimaa
Pohjanmaa: Etelä-Pohjanmaa + Pohjanmaa + Keski-Pohjanmaa + Pohjois-Pohjanmaa

Lähde: Päihdetilastollinen vuosikirja 2009

Kuvion 4 perusteella alkoholia juodaan Suomen eri kolkissa aika lailla sa-
moja määriä. Pohjanmaa poikkeaa muista eniten. Siellä alkoholinkulutus
on muuta maata huomattavasti alhaisempaa, mikä liittyy lähinnä vähäi-
seen viinin käyttöön. Korkeinta alkoholinkulutus on Itä-Suomessa, jos-
kaan erot muihin alueisiin kuin Pohjanmaahan eivät ole suuria. Ylivoi-
maisesti eniten viiniä kulutetaan Uudellamaalla, jossa sitä juodaan yli

kaksinkertainen määrä Pohjanmaahan verrattuna ja selvästi enemmän kuin Suomen muissa osissa. Väkevien kulutus taas on muussa maassa huomattavasti Uuttamaata korkeampaa, kun taas olutta kulutetaan kaikkialla suurin piirtein yhtä paljon.

Asukaslukuun suhteutettuja alkoholin alueittaista myyntiä koskevia tietoja löytyy Alkon vuosikirjoista vuodesta 1973 alkaen. Vertailukelpoisuutta nykyaikaan vaikeuttaa se, että tuolloin luvut ilmoitettiin lääneittäin, kun ne nykyään ilmoitetaan maakunnittain. Tuolloinkin alhaisimmat kulutusluvut löytyivät Vaasan ja Oulun lääneistä. Uudenmaan läänissä alkoholinkulutus oli 1970-luvun puolessa välissä selvästi muuta maata suurempaa ja viinin kulutuksen määrässä Uusimaa erottui muusta Suomesta vieläkin selvemmin kuin nykyään (Alkon vuosikirja 1973). Kaiken kaikkiaan voidaan kuitenkin sanoa, että alkoholinkulutuksen kasvu on viimeisten viidenkymmenen vuoden aikana koskettanut koko Suomea ja kulutuksen kasvuprosentitkin samoin kuin kulutuksen rakenteen muutokset ovat olleet varsin samansuuruisia maan eri osissa (ks. Simpura & Österberg 1982; Österberg 2004).

Alkoholinkulutus ja haitat

Yksittäinen humalakerta ja runsas jatkuva alkoholinkäyttö voivat johtaa sosiaalisiin ja terveydellisiin haittoihin, jotka kohdistuvat alkoholin kuluttajaan, hänen lähiympäristöönsä ja yhteiskunnan yleiseen toimivuuteen. Alkoholihaitat jaetaan usein akuutteihin ja kroonisiin haittoihin, jotka eivät ole toisiaan poissulkevia. Esimerkki akuuteista alkoholihaitoista on yhteen alkoholin käyttökertaan liittyvät onnettomuudet, kun taas krooniset haitat ovat seurausta pitkäaikaisesta juomisesta (Tigerstedt 2006).

Suomalaisten alkoholiongelmat ovat pitkään olleet luonteeltaan ennemminkin sosiaalisia ja akuutteja kuin terveydellisiä ja kroonisia. Ongelmat ovat liittyneet yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen sekä ihmisten keskinäisiin kahnauksiin eivätkä niinkään pitkällisiin alkoholisairauksiin (ks. esim. Mäkelä 1981). Paljolti tämä pitää edelleenkin paikkansa, mikä näkyy esimerkiksi haittoihin liittyvien kustannusten rakenteessa. Esimerkiksi vuonna 2006 alkoholin välittömät terveyskulut olivat minimissään 131 ja maksimissaan 270 miljoonaa euroa, kun taas alkoholin aiheuttamat järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen liittyvät kustannukset nousivat minimissään 256:een ja maksimissaan 294 miljoonaan euroon (Päihdetilastollinen vuosikirja 2009).

Taulukossa 1 on valotettu alkoholinkäyttöön liittyvien haittailmiöiden kirjoja ja sitä, miten ne vuosittain rasittavat sosiaali- ja terveyspalveluja, sairaanhoitoa, pelastuslaitosta ja poliisitoimea sekä päihdehuollon erikoispalveluja (taulukko 1).

TAULUKKO 1. Alkoholihaittoja Suomessa vuonna 2008.

■ Alkoholisairauksien hoitojaksoja oli 37 600 ¹ ja hoitopäiviä reilusti yli 200 000.
■ Yhden päivän aikana alkoholiehtoisia asiointeja erilaisissa sosiaali- ja terveyspalveluissa oli 7 300, joka vuositasolla tekee noin 2,1 miljoonaa asiointia. ²
■ Yli 12 000:ssa vuonna 2008 voimassa olleessa työkyvyttömyyseläkkeessä oli diagnoosina alkoholisairaus.
■ A-klinikoilla ja nuorisoasemilla käyntikertojen lukumäärä oli yhteensä 460 000.
■ Katkaisuhoidoasemilla ja kuntoutuslaitoksissa hoitovuorokausia oli yhteensä 350 000.
■ Asumispalvelut ja ensisuoajat tarjosivat palvelujaan 750 000 hoitovuorokauden edestä.
■ Päihtyneiden säilöönottoja tehtiin 94 000.
■ Rattijuopumustapauksia oli miltei 26 000, joista yli puolet oli törkeitä. Alkoholi oli osallisena 27 %:ssa kuolemaan johtaneista liikenneonnettomuuksista.
■ Pahoinpitelyjä tehtiin lähes 35 000. Noin 70 % pahoinpitelyrikoksiin syyllisiksi epäillyistä oli ollut alkoholin vaikutuksen alaisena.
■ Alkoholisairauteen tai alkoholimyrkytykseen kuolleita oli yli 3 000.

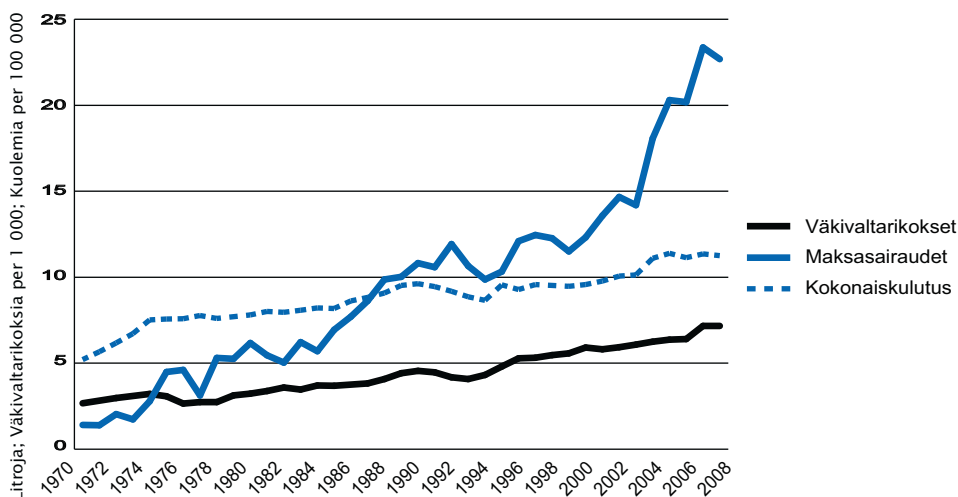
¹ Pää- ja sivudiagnoosit yhteenlaskettuna.

² Tiedot perustuvat vuonna 2007 tehtyyn päihdetapauslaskentaan (Nuorvala ym. 2008)

Lähteet: Päihdetilastollinen vuosikirja 2009;
Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2009

Alkoholin kokonaiskulutuksen pitkään jatkunut nouseva trendi on lisännyt sekä sosiaalisia, lähinnä alkoholin runsaaseen kertakäyttöön liittyviä akuutteja haittoja että terveydellisiä, pitkään jatkuneeseen alkoholin runsaaseen käyttöön liittyviä kroonisia haittoja, mutta se on vaikuttanut myös niiden keskinäissuhteeseen (kuvio 5). Alkoholin kokonaiskulutuksen kasvun myötä alkoholinkäyttöön liittyvät krooniset haitat ovat lisääntyneet nopeammin kuin akuutit haitat (Tigerstedt & Österberg 2007).

KUVIO 5. Väkivaltarikoksia 1 000 henkeä kohti ja maksasairauskuolemia 100 000 henkeä (ikävakioitu) kohti sekä alkoholin kokonaiskulutus litroina sataprosenttista alkoholia asukasta kohti vuosina 1970–2008.

Lähde: Tilastokeskus

Miten tähän on tultu – ja miten eteenpäin

Alkoholinkulutuksen kasvu kahdesta litrasta kymmeneen litraan viimeisen puolen vuosisadan aikana perustuu moniin tekijöihin. Yksi merkittävimmistä on taloudellinen kasvu, jonka vaikutus tulee hyvin esiin niin kutsutun Koskenkorvaindeksin kehityksessä (ks. Karlsson & Österberg 2009, 13). Vuonna 1971 teollisuustyöntekijän piti työskennellä lähes kolme tuntia kyetäkseen ostamaan pullon Koskenkorvaa, kun vastaava työaika oli noin puoli tuntia vuonna 2008. Tämä kehitys perustuu vuoteen 2004 asti ennen muuta reaalityulojen kasvuun, koska alkoholijuomien reaali hinnat eli niiden hinnat suhteessa muiden kulutushyödykkeiden hintoihin pysyivät kutakuinkin ennallaan vuodesta 1951 vuoteen 2003. Reaali hintojen väliaikainen lasku 1970-luvun alussa vauhditti alkoholinkulutuksen kasvua samoin kuin suotuista suhdannekehitys 1980-luvun jälkipuoliskolla. Vastaavasti 1990-luvun alun taloudellinen lama selittää alkoholin kulutuksen alenemisen 1990-luvun alkupuolella (Karlsson & Österberg 2009). Vuoden 2004 kulutuksen kasvu taas perustuu alkoholijuomien verojen huomattavaan alentamiseen, alkoholijuomien matkustajatuontikiintiöiden poistamiseen ja Viron EU-jäsenyyteen (Mäkelä & Österberg 2009). Tulojen ja hintojen muutosten vaikutus alkoholijuomien kulutukseen koskee Suomen ohella muitakin maita (Babor ym. 2010).

Hintojen ja tulojen muutosten ohella alkoholipolitiikan muutokset ovat merkittävä alkoholinkulutuksen muutoksiin vaikuttanut tekijä. Alkoholin fyysinen saatavuus parani jo 1960-luvulla. Tämä huipentui vuoden 1968 alkoholilain säätämiseen. Laki alensi alkoholijuomien ostoikärajaa, antoi Alkolle oikeuden perustaa myymälöitä myös maalaiskuntiin sekä helpotti anniskelu-oikeuksien myöntämistä ja toi keskioluen päivittäistavarakauppoihin ja kahviloihin. Alkoholin saatavuuden paraneminen näkyy keskioluen kulutuksen kasvuna vuonna 1969 sekä alkoholin kulutuksen voimakkaana kasvuna 1970-luvun alkupuolella, johon toki vaikuttivat myös taloudellinen kasvu ja monet muut yhteiskunnalliset muutokset, kuten ennen näkemätön kaupungistuminen (Mäkelä ym. 1981). Vaikka alkoholin saatavuuden paraneminen hidastuikin 1970-luvun lopulla, se kuitenkin jatkui ja voimistui jälleen vähitellen 1980-luvun puolestavälistä. Muutokset eivät olleet suuria ja äkkinäisiä, vaan kyseessä oli asteittainen vähittäismyynti- ja anniskelupaikkojen lisääntyminen, aukioloaikojen pidentyminen ja siirtyminen tiskimyymälöistä itsepalvelumyymälöihin sekä anniskelua rajoittavien määräysten purkaminen. Vuoden 1994 alkoholilaki poisti Alkolta alkoholijuomien valmistus-, tuonti-, tukkumyynti- ja anniskelumyyntimonopolin mutta jätti alkoholijuomien vähittäismyyntimonopolin lähes ennalleen. Vuoden 1994 alkoholilaki toi siiderin myynnin päivittäistavarakauppoihin, kioskeihin, huoltoasemille ja kahviloihin, mikä

näkyä siiderin kulutuksen huomattavana kasvuna vuoden 1994 jälkeen. Samoin matkustajatuonnin sääntelyn lieveneminen vuonna 1995 näkyä lisääntyneenä alkoholin matkustajatuontina ja sääntelyn kiristyminen vuonna 1996 vähentyneenä matkustajatuontina. Vuoden 2004 tapahtumat, alkoholijuomien matkustajatuontikiintiöiden poistaminen, alkoholiverojen huomattava alentaminen sekä Viron EU-jäsenyys lisäsivät sekä alkoholijuomien tilastoitua että tilastoimatonta kulutusta.

Myös muut yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet alkoholin kulutuksen lisääntymiseen. Hyvä esimerkki tästä on naisten tasa-arvoistumiskehitys, mikä on lisännyt kysyntää tuomalla naiset alkoholin aktiiviseen käyttäjäkuntaan. Tasa-arvoistuminen on toisaalta lisännyt naisten henkilökohtaisia tuloja ja kulutusmahdollisuuksia. Toisaalta se on vaikuttanut naisten alkoholinkäyttöön alkoholipoliittisten rajoitusten muuttumisen kautta, kun on esimerkiksi luovuttu säädöksistä, joiden perusteella vielä 1960-luvulla yksinäisiltä naisilta tai naisseureilta evättiin pääsy anniskeluravintolaan. Suomessa sisäinen muuttoliike on ollut lisäämässä alkoholinkulutusta tuomalla ihmisiä kuivalta maaseudulta kosteampiin kaupunkeihin. Joissain muissa maissa, kuten esimerkiksi Italiassa, sama muuttoliike on johtanut viinin kulutuksen vähenemiseen, kun lounaan nauttiminen kotona viinin ja siestan kera on tullut entistä hankalammaksi ja harvinaisemmaksi. Samoin veden yleistyminen ruokajuomana on vaikuttanut eri tavoin Suomen ja Italian kulutuslukuihin. Suomessa veden lisääntynyt suosio ruokajuomana näkyä maitotuotteiden kulutuksen vähenemisenä, kun taas Italiassa se on vähentänyt viinin kulutusta ja alkoholin kokonaiskulutusta.

Pohdittaessa alkoholinkulutuksen tulevaa kehitystä ei Suomea tule verrata suoraviivaisesti muihin maihin, vaan ennemmin on lähdettävä siitä, että Suomessa alkoholijuomia kulutetaan etupäässä vapaa-aikana seurustelun ja hauskanpidon välineenä sekä humaltumistarkoituksessa (Österberg 2010). Humalajuomisen merkitys ei ole Suomessa vähentynyt (ks. luku 4), ja vapaa-aikakin tulee tulevaisuudessa pikemmin lisääntymään kuin vähenemään. Ei ole myöskään näkyvissä erityisiä merkkejä siitä, että alkoholin saatavuus yleensä ja erityisesti alkoholin saatavuus vapaaajan toimintojen yhteydessä tulisi vähenemään. Näin ollen voidaan arvella, että kun taloudellinen lama on ohi ja kun kuluttajien käytettävissä olevat tulot alkavat kasvaa, kääntyy alkoholinkulutus Suomessa jälleen lievään kasvuun. Tämänkaltaista kehitystä tukee myös se, että vuosien kuluessa vanhemmat, koko elinikänsä selvästi keskimääräistä vähemmän juoneet vuosiluokat korvautuvat erityisesti naisten parissa selvästi runsaampaan alkoholinkäyttöön tottuneilla vuosiluokilla (ks. luku 9). Vertaillu muihin Pohjoismaihin viittaa siihen, että esimerkiksi viinin kulutus voisi Suomessa yhä kasvaa. Vastaavasti, jos juominen levittäytyisi viikolle muissakin ryhmissä kuten nyt on tapahtunut vanhemmilla miehillä (Mustonen

ym. 2009), olisi se omiaan lisäämään kulutusta edelleen. Vastakkaiseen suuntaan kehitystä voisi olla viemässä ESPAD-tutkimuksessa, Kouluterveyskyselyssä ja Nuorten terveystapatutkimuksen (NTTT) nuorimmissa ikäluokissa havaittu alkoholin käytön väheneminen sitten 1990-luvun lopun samoin kuin 15–29-vuotiaiden alkoholinkäytön keskimääräistä vähäisempi kasvu sekä nuorempien ikäluokkien alkoholikuoleisuuden kääntyminen laskuun 1990-luvulla (Rainio ym. 2009; Mäkelä ym. 2009; Herttua ym. 2007; ks. luku 4).

MITÄ OPIMME?

➤ Alkoholi juomien kulutus on kolminkertaistunut Suomessa viimeisten neljän vuosikymmenen aikana. Vuodesta 2000 vuoteen 2008 asukasta kohti laskettu alkoholin kokonaiskulutus lisääntyi noin 8,8 litrasta noin 10,4 litraan eli noin 17 prosenttia.

➤ Suomi on muuttunut viinamaasta olutmaaksi. Vuodesta 1968 vuoteen 2008 väkevien alkoholijuomien osuus alkoholin tilastoidusta kulutuksesta väheni yli puolesta noin neljäsosaan, kun oluen osuus lisääntyi kolmanneksesta vajaaseen puoleen. Mietojen viinien kulutusosuus lisääntyi samana ajanjaksona 6 prosentista 16 prosenttiin.

➤ Vuoden 2000 jälkeinen alkoholin kulutuksen kasvu on koskenut kaikkia juomaryhmiä. Vuonna 2008 väkevien alkoholijuomien osuus tilastoidusta alkoholinkulutuksesta oli sama kuin vuonna 2000, kun taas viinin kulutusosuus lisääntyi ja oluen aleni. 2000-luvun kulutuksen kasvusta suurempi osa johtui miedoista viineistä kuin väkevästä alkoholijuomista.

➤ Vaikka mietojen viinien kulutusta on viime vuosina hallinnut kasvava trendi, on mietojen viinien kulutus Suomessa edelleen selvästi vähäisempää kuin Ruotsissa ja Tanskassa.

➤ Tilastoimattoman alkoholinkulutuksen osuus alkoholin kokonaiskulutuksesta on lisääntynyt viimeisten neljän vuosikymmenen aikana. Matkustajatuonti on nousut selvästi merkittävimmäksi tilastoimattoman alkoholinkulutuksen eräksi.

LÄHTEET

- Alkon vuosikirja (1973) Helsinki: Oy Alko Ab.
- Babor, Thomas & Caetano, Raul & Casswell, Sally & Edwards, Griffith & Giesbrecht, Norman & Graham, Kathryn & Grube, Joel & Hill, Linda & Holder, Harold & Homel, Ross & Livingston, Michael & Österberg, Esa & Rehm, Jürgen & Room, Robin & Rossow, Ingeborg (2010) *Alcohol: No Ordinary Commodity*, second edition. Oxford: Oxford University Press.
- Bruun, Kettil & Edwards, Griffith & Lumio, Martti & Mäkelä, Klaus & Pan, Lynn & Popham, Robert E. & Room, Robin & Schmidt, Wolfgang & Skog, Ole-Jørgen & Sulkunen, Pekka & Österberg, Esa (1975) *Alkoholipoliitiikka*. Kansanterveydellinen näkökulma. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja, nro 26. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Herttua, Kimmo & Mäkelä, Pia & Martikainen, Pekka (2007) Alcohol-related mortality in Finland 1987–2003: A register-based follow-up study. *Alcohol and Alcoholism* 42(5), 456–464.
- Information on the Nordic Alcohol Market (2009) Helsinki: Alko Ltd.
- Karlsson, Thomas (1999) A Tax Paradise in the Making? Alcohol Regulations in the Åland Islands. *Contemporary Drug Problems*, 26(1), 3–30.
- Karlsson, Thomas (toim.) (2009) *Suomen alkoholiolot 2000-luvun alussa*. Kulutus, haitat ja politiikka. Raportti 15/2009. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karlsson, Thomas & Österberg, Esa (2009) *Alcohol affordability and cross-border trade in alcohol*. Swedish National Institute of Public Health A 2009:06. Östersund: Swedish National Institute of Public Health.
- Mäkelä, Klaus (1979) *Unrecorded consumption of alcohol in Finland, 1950–1975*. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 126. Helsinki: The Social Research Institute of Alcohol Studies.
- Mäkelä, Klaus (1981) *Alkoholikysymyksen historialliset muodot*. Alkoholipoliitiikka 46(6), 321–327.
- Mäkelä, Klaus & Sulkunen, Pekka & Österberg, Esa (1981) *Suomen väkijuomat 1950–1975*. Sosiaalipoliitiikka 1981. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja, nro 6. Vammala: Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) *Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa*. Yhteiskuntapolitiikka 74(3), 268–289.
- Mäkelä, Pia & Österberg, Esa (2009) *Weakening of one more alcohol control pillar: a review of the effects of the alcohol tax cuts in Finland in 2004*. *Addiction* 104(4), 554–563.
- Nuorvala, Yrjö & Huhtanen, Petri & Ahtola, Raija & Metso, Leena (2008) *Huono-osaisuus mutkistuu – kuudes päihdetapauslaskenta 2007*. Yhteiskuntapolitiikka 73(6), 659–670.
- Pehkonen, Juhani & Österberg, Esa (1996) *Turistialkoholien tuonti Suomeen vuonna 1995*. Alkoholipoliitiikka 61(2), 110–122.
- Päihdetilastollinen vuosikirja (2009) *Alkoholi ja huumeet*. SVT Sosiaaliturva 2009. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lindfors, Pirjo & Lavikainen, Hanna & Saarni, Lea & Rimpelä, Arja (2009) *Nuorten terveystapatutkimus 2009*. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2009. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:47. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Simpura, Jussi & Österberg, Esa (1982) *Taulukoita alkoholin käytön ja juomatapojen alueellisista eroista Suomessa vuonna 1979*. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuslaskenta. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja (2009) SVT Sosiaaliturva 2009. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Tigerstedt, Christoffer (toim.) (2006) *Alkoholilolot EU-Suomessa*. Kulutus, haitat ja politiikan kehys 1990–2005. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Tigerstedt, Christoffer & Österberg, Esa (2007) Alkoholihaitat ovat säilyneet suomalaisina ja muuttuneet ranskalaisiksi. Yhteiskuntapolitiikka 72(3), 330–332.
- World Drink Trends (2005) Henley on Thames: Productschap voor Gedistilleerde Dranken and World Advertising Research Center Ltd.
- Österberg, Esa (1979) Recorded consumption of alcohol in Finland, 1950–1975. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 125. Helsinki: The Social Research Institute of Alcohol Studies.
- Österberg, Esa (2000) Unrecorded alcohol consumption in Finland in the 1990s. Contemporary Drug Problems 27(2), 271–299.
- Österberg, Esa (2004) Alkoholin kulutus alueittain vuoden 2004 veronalennuksen jälkeen. Hyvinvointikatsaus: tilastollinen aikakauslehti nro 3/2004, 40–43.
- Österberg, Esa (2010) Italiassa alkoholin kulutus puolittunut – Seuraako Suomi Italian esimerkkiä? Tiimi 46(1), 13–14.

Miten Juomatapatutkimuksen aineistot on muodostettu?

Suurimmassa osassa tämän kirjan luvuista käytetään aineistona kahdeksan vuoden välein kerättävää Juomatapatutkimusta, joko sen viimeisintä tiedonkeruuta vuodelta 2008 tai lisäksi yhtä tai useampaa aiemmista tiedonkeruista. Muita kirjassa hyödynnettäviä aineistoja esitellään niitä käyttävissä luvuissa. Koska Juomatapatutkimuksen aineisto yhdistää useampaa lukua, esitellään se tässä.

Tutkimusten toteutus

Käyntihaastatteluin toteutettavia, paljon samoja kysymyssarjoja sisältäviä juomatapatutkimuksia on tehty Suomessa kahdeksan vuoden välein: 1968, 1976, 1984, 1992, 2000 ja 2008. Ensimmäisessä, vuoden 1968 tutkimuksessa tutkittiin nk. keskiolutuudistuksen vaikutuksia paneeliasetelmalla haastatteleamalla samat vastaajat uudelleen vuoden kuluessa. Vuoden 1969 aineistoa ei kuitenkaan ole käytetty tässä kirjassa. Myöhemmissä juomatapatutkimuksissa on seurattu juomatapojen yleistä kehitystä ja valaistu ajankohtaisia, tieteellisesti ja alkoholipoliittisesti kiinnostavia erityiskysymyksiä.

Juomatapatutkimusten kohdejoukkona on ollut 15–69 vuoden ikäinen Manner-Suomen alueella asuva väestö. Vuodesta 1984 alkaen otokseen eivät kuitenkaan ole kuuluneet laitospöestö ja asunnottomat. Vuoden 2008 otosta määritettäessä poissuljetut ryhmät muodostivat 0,5 prosenttia (Ahvenanmaa) ja 1,5 prosenttia (laitospöestö ja asunnottomat)

väestöstä. Vuosina 1976–2008 kerätyissä aineistoissa vastaajien ikä vastaa tutkimusvuoden alun tilannetta. Vuoden 1968 otoksen iän määrittely poikkeaa myöhemmistä tutkimuksista: nuorimmat vastaajat olivat täyttäneet 15 vuotta vasta tutkimusvuoden loppuun mennessä.

Vuoden 1968 otoksessa oli naisilla aliedustus: otokseen kuului vain yksi nainen kolmea miestä kohden. Tällä pyrittiin lisäämään mittaustarkkuutta, koska silloisessa yhteiskunnassa miehet joivat lähes yhdeksän kymmenesosaa alkoholitilitraasta. Muina tutkimusvuosina ovat miesten ja naisten osuudet otoksessa olleet väestössä vallitsevien suhteiden mukaiset.

Tarkempia tietoja eri vuosien otosten poimintatavasta, aineistojen keruusta sekä kulutuksen mittaamisesta on esitetty tämän luvun lopussa liitteessä 1. Eri vuosina käytettyjä kysymyslomakkeita ei paineta tähän kirjaan. Osa lomakkeista löytyy aiemmista julkaisuista: 1984 (Simpura 1985), 1992 (Mustonen ym. 1998), 2000 (Metso ym. 2002) ja 2008 (Huhtanen ym. 2009).

Aineistojen ja niiden vertailun luotettavuus

Haastattelututkimuksilla ei ikinä onnistuta saamaan täydellistä kuvaa todellisuudesta. Virhelähteet voidaan jakaa kahteen luokkaan. Ensinnäkin virhettä syntyy siitä, että haastattelussa mukana olevien vastaajien osalta vastaukset eivät anna virheetöntä kuvaa todellisuudesta. Tätä virheen lajia voidaan kutsua mittausvirheeksi. Juomatapatutkimuksessa mittausvirhettä syntyy osittain siitä, että vastaajat voivat tietoisesti tai tiedostamatta aliarvioida alkoholinkulutustaan. Myös tutkimusasetelmaan ja kysymyksiin liittyy mittausvirhettä. Esimerkiksi Juomatapatutkimuksen aineiston kerääminen syksyllä, tasaisen ja matalan kulutuksen kaudella tarkoittaa, että kesän ja juhlapäivien kulutushuiput jäävät käytännössä haastattelutietojen tavoittamattomiin, ja johtaa siten vuosikulutuksen pieneen aliarviointiin (myyntitietojen mukaan kulutus on syys–lokakuussa noin neljä prosenttia vuoden keskimääräistä tasoa alempana; kuukausivaihtelua käsitellään tarkemmin luvussa 5).

Toiseksi virhettä syntyy siitä, että vastaajat eivät käytännössä muodosta satunnaista, edustavaa otosta väestöstä siitä huolimatta, että otos valitaan satunnaisesti. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että otoskehikosta on jätetty pois joitakin ryhmiä (Ahvenanmaan alue sekä laitospöytä ja asunnottomat), ja toisaalta siitä, että vastaajat eivät kulutuksensa suhteen ole samanlaisia kuin vastaamatta jättävät. Rekisteritietoihin perustuvis- sa erillistutkimuksissa on esimerkiksi todettu, että otoskehikon ulkopuolelle jäävillä ja vastaamatta jättävillä on useammin vakavia alkoholiongelmia kuin vastanneilla (Romelsjö 1989; Mäkelä & Huhtanen 2010).

Osa haastattelututkimuksen virheistä on satunnaisia eli suunnaltaan ja suuruudeltaan ennustamattomia, mutta osa on systemaattisia eli käytän-

nössä lähinnä alkoholinkulutusarvioita pienentäviä. Koko tutkimuksen tasolla satunnaisvirheen määrä liittyy ensi sijassa otoskokoon: mitä suurempi otos on, sitä vähemmän tulokset vaihtelisivat yhdestä otoksesta toiseen, jos samankokoisia otoksia olisi haastateltu useampia.

Systemaattisen virheen määrää on Juomatapatutkimuksessa mahdollista arvioida, sillä haastateltujen ilmoittamaa alkoholinkulutuksen tasoa voidaan verrata tilastojen mukaiseen alkoholinkulutuksen tasoon. Tällainen vertailu tuottaa kattavuusprosentteja, joita on näytetty aineiston perustietoja sisältävässä taulukossa 1 kahdella eri tavalla laskettuna. Ensimmäisessä, kansainvälisesti yleisesti käytetyssä tavassa on suhteutettu juomatapa-aineistosta laskettu alkoholinkulutuksen keskiarvo myynnin määrään 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohti. Jälkimmäisessä, Suomessa perinteisesti käytetyssä tavassa haastattelutietojen perusteella arvioitu kulutuksen kokonaismäärä tuhansina litroina on suhteutettu myynnin kokonaissitramäärään. Tämä tapa tuottaa hieman liiankin alhaisia lukuja sen vuoksi, että otoksen ulkopuolisten (alle 15-vuotiaat, yli 70-vuotiaat, ahvenanmaalaiset, asunnottomat ja laitosväestö) käyttämä alkoholi on mukana tilastoissa mutta ei haastatteluarviossa. Taulukossa 1 näkyvästä jälkimmäisellä tavalla lasketusta kattavuusprosentin laskusta ("Kattavuus 2") osa aiheutuneekin siitä, että entistä suurempi osa väestöstä on 70 vuotta täyttäneitä, jotka kaiken lisäksi käyttävät enemmän alkoholia nykyään kuin vaikkapa 1960- ja 1970-luvulla (vrt. luku 11). Haastattelututkimuksen avulla saatu arvio alkoholinkulutuksesta on kattanut tilastoidusta myynnistä eri vuosina laskentatavasta riippuen 31–45 prosenttia tai 27–39 prosenttia. Matala kattavuus ei ole vain suomalaisten tutkijoiden riesana, vaan haastattelu- ja kyselytietoihin perustuvat kulutusarviot ovat yleensä 30–70 prosenttia myydystä alkoholimäärästä (Gmel & Rehm 2004, 501).

Suurikaan systemaattinen virhe ei automaattisesti tarkoita sitä, että tulokset ryhmien tai ajankohtien vertailusta olisivat pätemättömiä. Kulutusarviot palvelevat ryhmien välistä vertailua oletuksella, että piiloon jääneen kulutuksen osuus on suurin piirtein sama eri väestöryhmissä ja olettaen, että vaikka aliraportointi vaihtelisikin alkoholinkulutusryhmästä toiseen, kulutusryhmien järjestys säilyisi kuitenkin todellisen mukaisena. Oletusten paikkansapitävyyttä on kuitenkin käytännössä mahdotonta tutkia tai todentaa. Koska kaikki kulutusmittarit tuottavat liian alhaisia kulutusarvioita, aineistosta laskettujen kulutusmäärien tasoon ei kannata kiinnittää liikaa huomiota. Esimerkiksi suurkuluttajien lukumäärän arviointi on yleisesti kiinnostava kysymys, mutta käytännössä hyvin vaikeaa, koska kulutuksen aliarviointi pitäisi pystyä ottamaan huomioon.

Eri ajankohtia vertailtaessa vastausprosentin ja kattavuuden muutoksia voidaan käyttää otosten edustavuuden muutosten arviointiin.

Toki tärkeää on myös eri aikoina kerättyjen aineistojen tekninen vertailukelpoisuus – kysymysten sanamuodot ja vastausvaihtoehdot – mutta tämän kirjan vertailuissa se ei yleensä ole ongelma. Sen sijaan kattavuusprosentin vaihtelut tutkimusajanjakson aikana aiheuttavat ongelmia juomatapojen muutoksen kuvaamiseen. Nämä ongelmat korostuvat, kun vertaillaan kuutena eri vuotena kerättyjä aineistoja, ja siksi tuloksien tulkinta täytyy tehdä tietyin varauksin. Esimerkiksi taulukon 1 vuosien 1976 ja 1984 vertailusta nähdään, että tilastoitu myynti pysyi lähes muuttumattomana, mutta juomatapa-aineistossa kulutuksen keskiarvo laski lähes viidenneksen. Ero johtunee lähinnä haastatteluaineistojen satunnaisvirheistä, niiden eroista otoksen edustavuudessa, tahattomista eroista haastattelumenetelmissä tai muista vastaavista tekijöistä. Vastaavasti vuodesta 1984 vuoteen 1992 tilastoitu myynti kasvoi selvästi – 10 prosenttia – mutta Juomatapatutkimuksen kulutusarvio kasvoi huomattavasti jyrkemmin eli 63 prosenttia.

TAULUKKO 1. Juomatapatutkimusten vastaus- ja kattavuusprosentit.

	1968	1976	1984	1992	2000	2008
Vastanneita yhteensä	1 823	2 835	3 624	3 446	1 932	2 725
Vastanneita miehiä	1 370	1 393	1 782	1 709	945	1 297
Vastanneita naisia	453	1 442	1 842	1 737	987	1 428
Vastausprosentti	97	96	94	87	78	74
Kartoitettujen käyttökertojen lkm edeltävällä viikolla	1 385	2 793	2 986	3 881	2 161	3 120
Tilastoitu kulutus (litraa 15 vuotta täyttänyttä kohti)	3,91	8,06	8,03	8,86	8,61	10,26
Muutos, %	–	106	0	10	–3	19
Kulutuksen keskiarvo (haastattelu, jaksoarvio (I))	1,61	2,98	2,45	3,99	3,26	3,94
Muutos, %	–	85	–18	63	–18	21
Kattavuus (kulutuksen keskiarvo haastattelusta ÷ tilastoitu kulutus 15 vuotta täyttänyttä kohti), %	41	37	31	45	38	38
Kattavuus 2 (arvio kulutuksen kokonaismäärästä haastattelun perusteella ÷ tilastoidun kulutuksen kokonaismäärä), %	39	34	27	39	31	32

Juomatapatutkimusten vastausprosentit ovat laskeneet koko 40 vuoden ajanjakson ajan, voimakkaimmin vuosien 1984 ja 2000 välillä. Uusim-
paan, vuoden 2008 tutkimukseen jätti osallistumatta joka neljäs otokseen
valituista. Tässä kirjassa erilaisen vastausaktiivisuuden aiheuttamia ero-
ja on korjattu nk. jälkiosituspainoilla sukupuolen, iän ja alueen mukaan
muodostetuissa alaryhmissä. Vanhempien aineistojen tuloksiin painojen
käytöllä ei ollut suurta vaikutusta korkeiden vastausprosenttien vuoksi.
Vuoden 2008 painotuksessa käytetyt luokitukset ja menetelmät on kuvat-
tu tarkemmin Huhtasen ym. (2009, 12) aineistokuvauksessa. Juomatapa-
tutkimusten kahdesta erityyppisestä painomuuttujasta sekä nk. estimoin-
tikertoimesta on lisätietoa liitteessä 1.

Käytetty painotusmenetelmä korjaa kadon ongelmaa joiltakin osin.
Esimerkiksi miesten naisia pienemmän vastausprosentin mutta suu-
remman kulutustason vaikutus korjaantunee painotuksella olennaisilta
osin. Painotus toimii siinä määrin kuin voidaan olettaa, että tutkimuk-
sesta pois jääneet ovat alkoholinkäyttönsä suhteen samanlaisia kuin
muut kyseiseen ryhmään kuuluvat. Mutta jos esimerkiksi tutkimuksesta
pois jääneet pääkaupunkiseudun nuoret miehet juovat eri tavalla kuin
haastatteluun osallistuneet pääkaupunkiseudun nuoret miehet, ei paino-
jen käyttö tätä korjaa. Koska kulutusjakautuma on erittäin vino – suurin
osa juo vähän ja muutamat harvat erittäin paljon –, muutamankin todel-
la paljon juovan henkilön vastaamisella tai vastaamatta jättämisellä on
vaikutusta erityisesti kokonaiskulutusarvioihin. Muut mittarit, kuten ku-
lutuksen useus, humalajuomisen useus tai raittiiden osuus, eivät ole yh-
tä herkkiä näille äärihavainnoille.

Satunnaisvaihtelun vaikutusta tutkimusten tuloksiin on tapana arvioida
laskemalla estimaateille luottamusvälejä tai tilastollisia merkitsevyystaso-
ja. Tässä kirjassa tällaisia arvioita ei ole systemaattisesti käytetty. Yksi syy
tähän on se, että niillä kyetään arvioimaan ainoastaan (lähinnä otoskokoon
liittyvää) satunnaisvirhettä. Systemaattisten virheiden vaikutusta, jotka ny-
kyisellään vastausprosenttien pienentyessä ovat suurempi huoli, niillä ei
pystytä arvioimaan. Lukuja tulkittaessa täytyy lukijan olla kriittinen: pie-
niin muutoksiin ja eroihin ei kannata kiinnittää huomiota, sillä ne saattavat
johtua satunnaisvaihtelusta. Ja kuten yllä todettiin, muutostrendejä tulkit-
taessa tulee pitää mielessä kattavuusprosenttien vaihtelun vaikutus.

LIITE 1. Teknistä tietoa Juomatapatutkimuksesta

Otosten poiminta

Vastaajien kohdejoukko on siis säilynyt kutakuinkin samana juomatapatutkimusten koko historian ajan, mutta otosten poimimisessa on ollut eroja vuosien välillä. Vuosina 1968 ja 1976 käytettiin kaksivaiheista ryvästettyä vyöhykeotantaa. Ensimmäisessä vaiheessa arvottiin tutkimuspaikkakunnat, jotka oli järjestetty teollistuneisuusasteen mukaan, sen jälkeen arvottiin lähekkäisiä äänestysalueita ja niiden sisältä vastaajia. Vuosina 1984 ja 1992 äänestysalueiden arvonta jätettiin pois. Otantojen toisessa vaiheessa valittiin vastaajat kunnista menetelmillä, joissa on vähäisiä eroja vuosien välillä. Tarkat kuvaukset otosten poiminnasta on julkaistu aiemmin (ks. vuosien 1968–1984 osalta Simpura 1985, 219–220 tai Mustonen ym. 1998, 8–9, ja vuoden 1992 osalta Mustonen ym. 1998, 9 tai Djerf 1994). Vuosina 2000 ja 2008 puolestaan poimittiin yksinkertainen satunnaisotos väestörekisteristä.

Aineistonkeruut

Vuoteen 1992 asti juomatapatutkimuksissa haastattelijoina toimivat Alkon myyjäkunnasta värvätyt vapaaehtoiset, jotka kurssitettiin tehtäväänsä. Vuosina 1968, 1976 ja 1992 kaikki haastattelijat olivat miehiä. Vuonna 1984 haastattelijoiden joukossa oli myös naisia. Alkon myyjien koulutus on kuvattu aiemmin (Simpura 1985, 220–221; Mustonen ym. 1998, 9–10).

Vuosina 2000 ja 2008 aineiston keräsivät Tilastokeskuksen haastattelijat tietokoneavusteisina haastatteluina. Vuoden 2008 aineistonkeruussa toimineiden haastattelijoiden ohjeistus ja katoryhmien toiminta on kuvattu erillisessä aineistokuvauksessa (Huhtanen ym. 2009, 6). Tulevaa aineistonkeruun organisaaation vaihdosta ennakoiden Heiskanen (1995) selvitti vuoden 1992 tutkimuksen yhteydessä haastattelijajärjestäytymisen vaikutusta tuloksiin. Merkittäviä eroja aineistonkeruun organisatioiden välillä ei tutkimuksessa löydetty.

Kaikkina vuosina aineisto on kerätty henkilökohtaisilla käyntihaastatteluilla alkusyksystä. Vuosina 1968–1992 lähes kaikki haastattelut tehtiin syyskuun loppuun mennessä (1968: 99 %, 1976: 96 %, 1984: 98 %, 1992: 100 %). Vuosien 2000 ja 2008 haastatteluista hieman yli puolet toteutettiin syyskuun loppuun mennessä. Vuonna 2000 haastattelut aloitettiin hieman aiemmin: elokuussa haastateltiin 12 prosenttia vastaajista. Vuonna 2000 lokakuun loppuun mennessä oli tehty 95 prosenttia haastatteluista, vuonna 2008 osuus oli 91 prosenttia.

Painomuuttujat

Juomatapatutkimusten aineistossa on kahdet erilaiset painot. Ensimmäisiä voidaan kutsua analyysipainoiksi. Niiden keskiarvo on yksi, jolloin näitä painoja käyttävissä analyysissä myös koko aineiston painotettu vastaajien lukumäärä on sama kuin todellinen vastaajien lukumäärä.

Silloin tällöin analyysissä halutaan laskea, kuinka moni suomalainen täyttää jonkin tietyn kriteerin (esimerkiksi: täyttää suurkulutuksen kriteerin tai ”juo vähintään 8 annosta alkoholia kerralla viikoittain”). Tällöin tarvitaan tieto siitä, kuinka montaa suomalaista yksi vastaaja aineistossa edustaa. Kun tämä arvioidaan tietyn haastatteluvuoden koko aineistolle yhteisesti, saadaan nk. estimointikerroin. Se saadaan jakamalla koko perusjoukon (15–69-vuotiaat Manner-Suomessa asuvat) lukumäärä haastatteluun vastanneiden lukumäärällä.

Kun analyysipainot kerrotaan estimointikertoimella, saadaan toinen sarja vastaajakohtaisia painoja. Näitä voidaan kutsua vaikkapa korottaviksi painoiksi. Näitä painoja käyttämällä voidaan yhtä aikaa korjata tiettyjen väestöryhmien (kuten nuorten miesten) keskimääräistä suurempaa vastauskatoa ja saada selville, kuinka monen perusjoukon suomalaisen voidaan olettaa täyttävän jonkin tietyn ehdon.

Alkoholinkulutuksen mittaaminen

Raittiiksi määritellään Juomatapatutkimuksessa vastaajat, jotka eivät ole juoneet mitään alkoholijuomia haastattelua edeltäneiden 12 kuukauden aikana. Tätä mitattiin kysymällä alkoholin käytöstä seitsemän eri alkoholijuomaluokan osalta sekä erikseen lääkekäytöstä.

Alkoholinkulutuksen mittaamiseen haastattelututkimuksissa on kehitetty useita tapoja. Juomatapatutkimuksessa on ollut vuodesta 1968 alkaen mukana Klaus Mäkelän (1971) kehittämä *käyttökertakartoitus*, eli vastaajien viimeisimpien alkoholinkäyttökertojen yksityiskohtaiseen kartoittamiseen perustuva menetelmä, jonka avulla laskettiin kulutuksen nk. jakso- ja viikkoarviot. Tässä alkoholin vuosikulutuksen mittaamistavassa vastaajilta tiedusteltiin ensin heidän alkoholinkäyttötiheyttään, josta riippui sen jakson pituus, jonka osalta kaikki alkoholinkäyttökerrat kartoitettiin. Tiheysvaihtoehdot ja niitä vastaavat kartoitusjaksot käyvät ilmi alla olevasta taulukosta. Jakson pituus on määrätty niin, että jaksolle osui keskimäärin neljä alkoholinkäyttökertaa, jos vastaaja oli arvioinut käyttötiheydensä oikein. Lyhin jakso oli kuitenkin aina 1 viikko ja pisin 1 vuosi.

TAULUKKO 2. Alkoholinkäyttökertojen kartoitusjaksot.

Käyttötiheys	Kartoitusjakso
Päivittäin	Viikko + 1 haastattelupäivä
4–5 kertaa viikossa	Viikko + 1 haastattelupäivä
2–3 kertaa viikossa	Kaksi viikkoa + 1 haastattelupäivä
Kerran viikossa	Neljä viikkoa + 1 haastattelupäivä
2–3 kertaa kuukaudessa	Kaksi kuukautta + 1 haastattelupäivä
Noin kerran kuukaudessa	Neljä kuukautta + 1 haastattelupäivä
Noin kerran parissa kuukaudessa	Kahdeksan kuukautta + 1 haastattelupäivä
3–4 kertaa vuodessa	12 kuukautta
Kerran pari vuodessa	12 kuukautta
Harvemmin kuin kerran vuodessa	12 kuukautta

Taulukon tiheysvaihtoehdot, kuten suurin osa kaikkien muidenkin kysymysten vastausvaihtoehdoista, näytettiin vastaajille vastauskorttivihossa muistin tukemiseksi ja haastattelun sujuvoittamiseksi.

Jaksoarviossa käytettiin kaikkia niitä vastaajan alkoholinkäyttökertoja, jotka osuivat kartoitusjaksoon. Kartoitusjakson aikana nautitut alkoholimäärät laskettiin yhteen juomalajeittain ja muunnettiin senttilitroiksi 100-prosentista alkoholia käyttäen kunkin juomalajin keskimääräistä tilavuusprosenttia. Tarkat kertoimet on raportoitu aiemmin (Simpura ym. 1985, 225; Mustonen ym. 1998, 11–13; Huhtanen ym. 2009, 28). Saadut senttilitrat laskettiin vielä yhteen, jolloin saatiin koko kartoitusjakson alkoholinkulutus. Lopuksi summa skaalattiin vuoteen (esim. kertomalla 4 viikon kulutus 13:lla, $4 \times 13 = 52$ viikkoa), jolloin saatiin lopuksi vastaajan vuotuinen alkoholinkulutus.

Viikkoarviossa käytettiin kaikilta vastaajilta vain haastattelua edeltäneen viikon alkoholinkäyttökertoja. Niiden yhteydessä nautitut juomamäärät muunnettiin absoluuttiseksi alkoholiksi kuten jaksoarviossa ja laskettiin yhteen. Saadut summat kerrottiin nyt kuitenkin 52:lla vuosikulutusarvion laskemiseksi, koska kaikkien vastaajien tiedot perustuivat viikon mittaiseen jaksoon.

Toinen arvio alkoholinkulutuksesta perustuu nk. *juomalajikohtainen määrä–tiheys*-mittariin (*Quantity–Frequency, QF*), joka on ollut mukana vuodesta 1984. Tätä varten vastaajaa pyydettiin arvioimaan, kuinka usein hän tavallisesti juo olutta, siideriä (vuodesta 2000 alkaen), viiniä ja väkeviä juomia ja kuinka suuria määriä hän niitä tavallisesti nauttii kerralla. Vastausvaihtoehdot näkyivät vastaajille vastauskortteista. Tiheyskysymyksissä vastausvaihdot ovat olleet samat kuin edellä jaksoarvion yhteydessä mainitussa käyttötiheydessä. Määrät oli korteissa kuvattu sekä sanallisesti että senttilitroina (esimerkki viinin osalta: ”pieni lasillinen [12 cl]”). *QF*-arvioon perustuvan vuosikulutuksen laskemista varten tiheysvastaukset on muunnettu kyseisen juoman käyttöpäiviksi vuodessa. Kertoimet, joilla alkoholijuomien määrät muutettiin 100-prosenttiseksi alkoholiksi, on raportoitu aiemmin (Mustonen ym. 1998, 11–13; Metso ym. 2002, 12; Huhtanen ym. 2009, 20).

Kolmas arvio kulutuksesta perustuu nk. *portaittainen käyttötiheys* -mittariin (*Graduated Frequency, GF*), joka otettiin mukaan vuoden 2000 juomatapatutkimukseen. Sitä varten

kysyttiin ensin, mikä on suurin määrä alkoholia vakioannoksina, jonka vastaaja on juonut yhdessä päivässä viimeisten 12 kuukauden aikana. Vastauksesta riippuen kysyttiin sitten portaittain, kuinka usein vastaaja on viimeisten 12 kuukauden aikana yhdessä päivässä juonut 18 annosta tai enemmän, 13–17, 8–12, 5–7, 3–4 ja 1–2 annosta aloittaen maksimimäärän osoittamalta portaalta. Vastaaajien ei tarvinnut itse tuntea vakioannoksen käsitettä, vaan heillä oli käytössään apukortti, jossa oli kuvattu annosmäärät eri juomalajeina. Kullekin portaalle laskettiin kulutusarviot QF-mittarin tapaan muuntamalla tiheydet päiviksi vuodessa ja muuntamalla keskimääräiset annoskoot 100-prosenttiseksi alkoholiksi niin, että yhden vakioannoksen oletettiin sisältävän 1,5 cl puhdasta alkoholia. Lopuksi eri portailta kertyneet kulutusarviot laskettiin yhteen.

Veren alkoholipitoisuutta laskettaessa käytettiin vastaajan kullakin käyttökerralla nauttimaan alkoholin kokonaismäärää, alkoholinkäytön kestoa ja painoa. Laskutapa on Justin (1953) kehittämä, ja sitä on käytetty kaikissa juomatapatutkimuksissa:

$$7,9 \times \text{nautittu alkoholimäärä (cl 100 \% alk.)} - 7 \times \text{käytön kesto (h)}$$

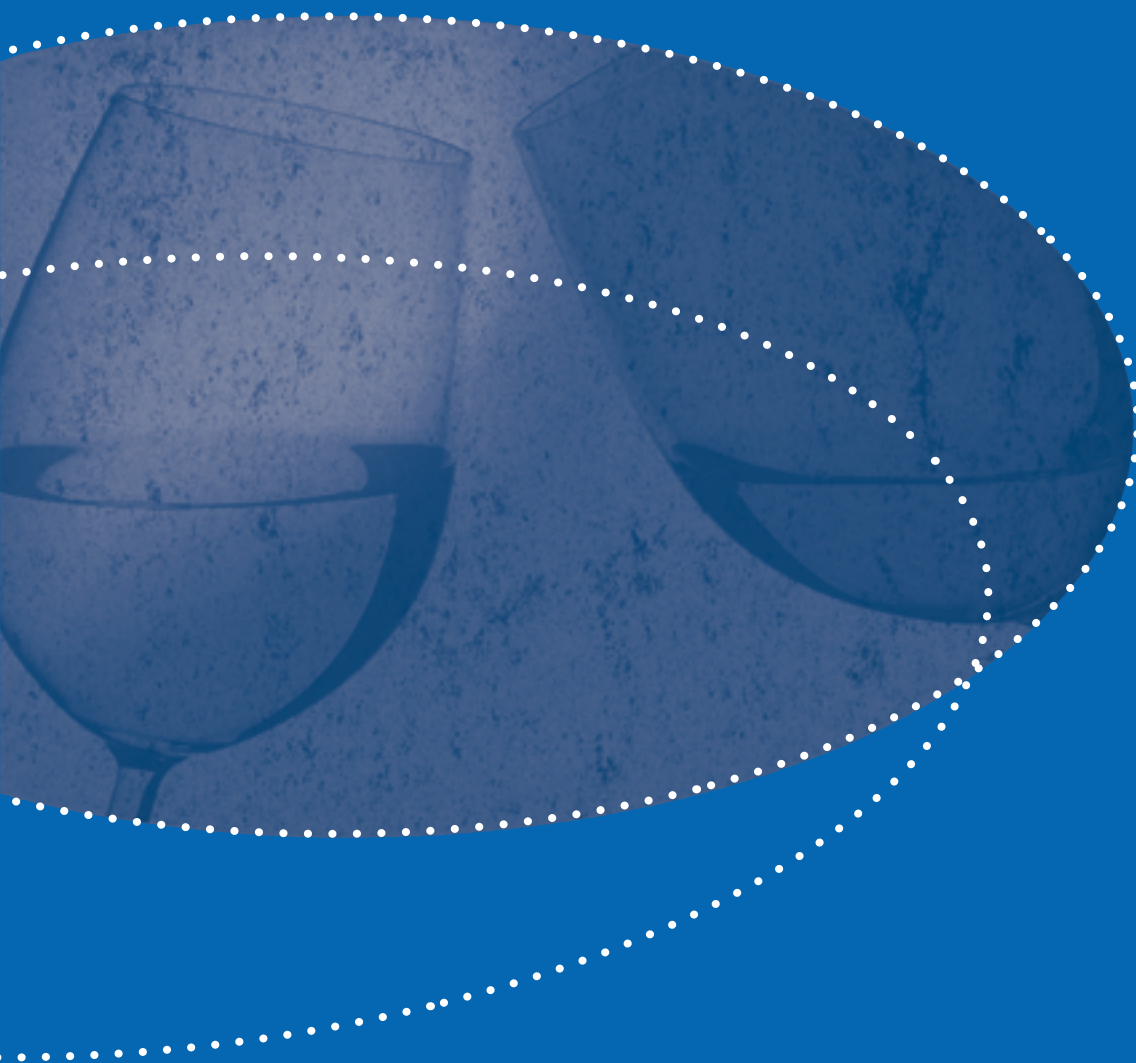
$$0,68 \times \text{vastaajan paino (kg)}$$

LÄHTEET

- Djerf, Kari (1994) Vuoden 1992 juomapatutkimusten otanta-asetelma ja estimointi. Helsinki: Suomen Tilastoseuran vuosikirja 1993.
- Gmel, Gerhard & Rehm, Jürgen (2004) Measuring alcohol consumption. *Contemporary Drug Problems* 31(3), 467–540.
- Heiskanen, Markku (1995) Organisaatioefekti surveyssä. Kahden haastatteluo-
rganisaation alkoholin kulutus-
tutkimuksen tulosten vertailua. *Lisensiaatintyö*. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos.
- Huhtanen, Petri & Hokka, Päivi & Mäkelä, Pia (2009) Juomatapatutkimus 2008: Aineistokuvaus. Avauksia 16. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Just, Felix (1953) *Zur Physiologie des Alkoholenusses*. Berlin: Institut für Gärungsgewerbe.
- Metso, Leena & Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Tuovinen, Eeva Liisa (2002) Suomalaisen juomatavat vuonna 2000. Taulukkoraportti vuoden 2000 tutkimuksen perustuloksista ja vertailuja aiempiin juomatapatutkimuksiin. Aiheita 3/2002. Helsinki: Stakes.
- Mustonen, Heli & Metso, Leena & Paakanen, Pirjo & Simpura, Jussi & Kainonurmi, Maija (1998) Suomalaiset juomatavat 1968, 1976, 1984, 1992 ja 1996. Juomatapatutkimuksen perustaulukoita ja julkaisu-uettelolu. Aiheita 52. Helsinki: Stakes.
- Mäkelä, Klaus (1971) Measuring the consumption of alcohol in the 1968–69 alcohol consumption study. Helsinki: Social Research Institute of Alcohol Studies, No 2.
- Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2010) The effect of survey sampling frame on coverage: the level of and changes in alcohol-related mortality in Finland as a test case. *Addiction, painossa*.
- Romelsjö, Anders (1989) The relationship between alcohol consumption and social status in Stockholm. Has the social pattern of alcohol consumption changed? *International Journal of Epidemiology* 18, 842–851.
- Simpura, Jussi (toim.) (1985) Suomalaisen juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisu n:o 34.

II

SUOMALAISTEN JUOMATAVAT

Miten Suomi juo? Alkoholinkäyttötapojen muutokset 1968–2008

Luvussa 2 kävi hyvin ilmi, että suomalaisten keskimäärin nauttiman alkoholin määrä on viime vuosikymmeninä lisääntynyt erittäin voimakkaasti, noin kolminkertaiseksi viimeisten neljäkymmenen vuoden aikana. Suomalaiset tilastot, etenkin kun niitä täydennetään säännöllisesti kerätyillä tiedoilla tilastoimattomasta kulutuksesta, ovat luotettava lähde alkoholin kokonaiskulutusmäärän arvioimiseen. Tilastot eivät kuitenkaan kerro juuri mitään niistä prosesseista, joiden kautta kulutus on lisääntynyt. Näitä prosesseja valotetaan tässä luvussa.

Yksi ydinkysymyksistä on, *keiden* alkoholinkäyttö on lisääntynyt: miesten vai naisten, nuorten vai vanhojen? Kun juomatapatutkimuksia alettiin vuosikymmeniä sitten kerätä, alkoholinkäyttö kuului lähinnä aikuisille miehille (Kuusi 1948; Mäkelä 1969). Alkoholinkäyttö oli eristetty kodin ja perheen piiristä miesten maailmaan, johon ei naisiakaan juuri hyväksytty. Vielä 1960-luvullakaan naiset eivät käyneet keskenään ravintoloissa, vaan herraseura oli tarpeen, jos nainen mieli istua iltaa ulkona. (Holmila 1992; Haavio-Mannila 1980.) Nykyisin oma kokemusmaailmammekin kertoo, että naiset, nuoret pojat ja tytöt sekä viime aikoina myös ikäihmiset ovat omaksuneet monia erilaisia alkoholinkäyttötapoja. Yksi mielenkiinnon kohteista tässä luvussa onkin seurata, missä mitassa, miten ja milloin toisaalta miesten ja naisten ja toisaalta eri ikäryhmien alkoholinkäyttötavat ovat lähentyneet toisiaan. Tässä tarkastellaan kolmea laajempaa

ikäryhmää (15–29-, 30–49-, 50–69-vuotiaat). Tarkemmin iän yhteyttä alkoholinkäyttötapoihin tutkitaan vuoden 2008 juomatapatutkimuksen pohjalta luvussa 9. Yhteiskunnallisen aseman yhteyttä kulutustapoihin taas käsitellään luvussa 19.

Toinen ydinkysymys alkoholinkäytön muutoksessa on, *millaiset alkoholinkäyttötavat* ovat yleistyneet ja miten juomatavat ovat muuttuneet vuosikymmenten varrella. Kysymys juomatapojen muuttumisesta luonnollisesti leikkaa kysymystä eri väestöryhmien muutoksesta, sillä miehet ja naiset ja nuoret ja vanhat ovat saattaneet eri aikoina muuttaa juomatapojaan eri tavoin. Alkoholinkäyttötavoissa voidaan erotella kolme eri pääelementtiä. Ensimmäinen on osallisuus alkoholinkäyttöön ylipäätään: mikä osuus väestöstä ja sen osaryhmistä ei käytä lainkaan alkoholia? Tässä kirjassa alkoholinkäytön kriteerinä pidetään sitä, onko vastaaja edeltävän 12 kuukauden aikana käyttänyt edes pientä määrää jotakin alkoholijuomaa. Niitä, jotka eivät ole, kutsutaan tässä raittiiksi, olivat juomatomuuden syyt sitten mitkä tahansa – vakaumukselliset, terveydelliset, satunnaiset tai muut – ja riippumatta siitä, miten haastateltavat itse määrittelevät suhteensa alkoholiin. Raittiuden syitä käsitellään tässä kirjassa tarkemmin luvussa 14. Yksi merkittävä väylä väestön alkoholinkulutuksen lisääntymiseen on, että raittiiden joukosta on siirtynyt väkeä uusiksi alkoholinkäyttäjiksi.

Seuraava alkoholinkäyttötapojen pääelementti on alkoholinkäytön säännöllisyys, toistuvuus tai useus: onko alkoholinkäyttö tavanomaista ja arkista vai harvoin tapahtuvaa ja tavanomaisuudesta poikkeavaa. Raittius voitaisiin nähdä vain yhtenä tämän useus-ulottuvuuden ääripäänä, mutta erityisesti tarkastelujaksomme alkupuoella raittius ei ollut vain alkoholinkäyttökertojen puuttumisesta vaan oma, kulttuurisesti voimakkaasti latautunut ilmiö, normatiivinen kannanotto. On selvää, että alkoholinkokonaiskulutuksen lisääntyminen vuosikymmenten varrella on merkittävältä osin johtunut siitä, että suomalaisten alkoholinkäyttökertojen lukumäärä on lisääntynyt eli alkoholinkäyttö on yleistynyt. Tämä voi tapahtua ainakin kahdella eri tapaa. Toisaalta samanlaisia alkoholinkäyttötilanteita saattaa esiintyä entistä useammin: jos Matti ennen kävi lähikuppilassa iltaa istumassa ainoastaan palkkapäivänä, on hän vaurastuessaan saatanut suoda itselleen saman ilon entistä useammin. Toisaalta maailman muuttuessa hänen elämänsä on tullut vanhojen alkoholinkäyttötilanteiden lisäksi uusia: tavaksi on tullut juoda yksi olut viikoittaisen jääkiekkoottelun väliajalla ja viiniä silloin tällöin viikonloppuaterian yhteydessä, ja yhä useammin vieraiden käydessä ei keitetäkään kahveja vaan kilistelään laseja. Tässä luvussa keskitymme alkoholinkäytön useuden muutokseen, ja mittarina sille käytämme viikoittain alkoholia käyttävien osuutta eri väestöryhmissä. Sen sijaan tässä luvussa ei avata kysymystä siitä, mil-

laiset alkoholinkäyttötilanteet ovat lisääntyneet. Alkoholin käyttöä viikon ja vuoden eri aikoina tarkastellaan luvussa 5, ja ravintolajuomisen ja kotijuomisen kehitystä verrataan luvussa 6. Myös luvuissa 7, 8 ja 13 esitetään tietoja alkoholin käyttötilanteiden luonteesta.

Osallisuuden ja säännöllisyyden tai useuden ohella kolmantena keskeisenä alkoholin käyttötapojen pääelementtinä voidaan pitää kerralla kulutetun alkoholin määrää: kuinka suuri osa alkoholin käyttökerroista on pienkäyttökertoja, kuinka moni suurten alkoholimäärien humalakertoja ja kuinka moni siltä väliltä? Kun alkoholin kokonaiskulutus on lisääntynyt, onko se tarkoittanut myös kerralla kulutettujen alkoholimäärien lisääntymistä, vai onko suurempi alkoholin kokonaismäärä jakaantunut tasaisemmin useammille käyttökerroille, niin että humalakulutus on vähentynyt ja juomatapa siten maltillistunut? Suurten alkoholinkäyttömäärien ja humalan paikka on aina ollut erityisen kiinnostuksen kohteena suomalaisten alkoholikulttuuria ja juomatapoja tutkittaessa. Tätä keskustelua on paljolti käyty käsitteen ”suomalainen viinapää” tiimoilta. Osa ”viinapää”-keskustelusta liittyy ajatukseen biologisista ominaispiirteistä, mutta silloin on keskusteltu lähinnä juomiskulttuurin harvinaisista äärimuodoista, väkivaltaisesta ja impulsiivisesta humalassa riehumisesta (Verkko 1951; Virkkunen 1989). Yksi ”viinapää”-keskustelun haaroista liittyy siihen, miten tätä näkökulmaa biologisesta erityislaadusta käytettiin hyväksi ideologisesti, kun puolustettiin kieltolakia 1900-luvun alussa (Peltonen 1988). Tämän luvun näkökulmasta olennaisimmassa ”suomalaiseen viinapähän” liittyvässä keskustelussa käsite on ollut biologiasta irrotettu ja sillä on ollut laajempi, kulttuuriin sidottu merkitys, jolle ”juomatapa” on lähikäsite tai jopa synonyymi: juovatko suomalaiset muihin verrattuna humalahakuisemmin ja käyttäytyvätkö he juodessaan rajummin? (esim. Kuusi 1948; Simputa 1989). Humalassa käyttäytymisen muutokset joudumme rajaamaan tämän luvun tarkastelujen ulkopuolelle, mutta erityinen kiinnostus kohdistuu siihen, mitä on tapahtunut suurten kertamäärien juomiselle.

Kuusi tutkimusajankohtaa

Käytämme edellä olevien kysymysten valaisemiseen juomatapatutkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976, 1984, 1992, 2000 ja 2008. Luvun 3 taulukossa 1 on näytetty, miten väestön kokonaiskulutus eri tutkimusvuosien välillä vaihteli (ks. myös luku 2, kuvio 1). Vuoden 1968 tutkimus kerättiin juuri ennen vuoden 1969 suurta alkoholilain uudistusta, jonka keskeisimmät muutokset olivat, että se toi keskioluen elintarvikeliikkeisiin, mahdollisti alkoholimyymälöiden avaamisen maaseudulla ja lisäsi rutkasti anniskelupaikkojen määrää (Mäkelä ym. 1981). Lainuudistus kiihdytti jo muutenkin kasvussa ollutta kulutusta niin, että yksin

vuonna 1969 kulutus lisääntyi lähes puolella. Juomatapatutkimusvuosien 1968 ja 1976 välistä aikaa kuvastikin voimakas alkoholinkulutuksen kasvu. 1970-luvun puolivälin tienoilla kulutuksen kasvu pysähtyi, joten vuosien 1976 ja 1984 välillä kulutuksen muutos oli vähäistä. Tutkimusvuosien 1984 ja 1992 väliin osui talouden nousukausi, jolloin alkoholinkulutus jälleen lisääntyi voimakkaasti, ja laman alku. Vaikka vuonna 1992 alkoholinkulutus oli jo laman vuoksi hieman vähentynyt vuoden 1990 huipusta, oli kokonaiskulutus kuitenkin yhä yli 10 prosenttia vuotta 1984 korkeammalla tasolla. Vuosien 1992 ja 2000 välillä ensin lama vähensi alkoholinkulutusta edelleen, mutta mukaan mahtui myös lamaa seurannut nousukausi, niin että vuonna 2000 kokonaiskulutus oli jälleen lähes samalla tasolla kuin edellisen nousukauden huippuvuonna 1990. Myös 2000-luku on ollut voimakkaan alkoholinkulutuksen kasvun aikaa. Ennen vuotta 2004 kulutus kasvoi joitakin prosentteja vuosittain, ja vuonna 2004 kun alkoholiverot alenivat kolmanneksella ja kun alkoholin tuonti omaan käyttöön EU-maista vapautui, kulutus hypähti kymmenen prosenttia ylöspäin. Vuonna 2008 Suomessakin alkoi talouden laskukausi, ja lisäksi alkoholiveroja nostettiin noin kymmenen prosenttia (väkevien verotusta 15 prosenttia). Näillä seikoilla ei kuitenkaan ollut erityistä vaikutusta alkoholin kokonaiskulutukseen vuonna 2008.

Kuten luvusta 3 käy ilmi, juomatapatutkimusten kattavuus on vaihdellut vuodesta toiseen. Erityisesti vuoden 1984 kulutusluvut ovat aliarvioita, kun taas vuosina 1968 ja 1992 arviot voivat olla yläkanttiin suhteessa muihin vuosiin. Jos kulutustason muutoksia jouduttaisiin päättelemään vain juomatapatutkimusten pohjalta, kuvamme muutoksista olisikin jonkin verran harhaanjohtava. Useissa tämän luvun kuvioissa käyrät menevät siksakkia vuosien 1976–1992 välillä niin, että vuosien 1976 ja 1992 kulutusluvut ovat korkeammalla kuin vuoden 1984. Erilaiset kattavuudet selittävät näitä siksakkimaisia muutoksia ainakin osittain: käyrät ovat jonkin verran tasaisemmat, jos mielessämme korjaamme vuoden 1984 kulutusta ylöspäin ja vuoden 1992 kulutusta alaspäin.

Samojen juomatapatutkimusten perusteella on käsitelty samantyyppisiä tutkimuskysymyksiä aiemminkin. Vuosien 1968–1984 tuloksia käsiteltiin kattavasti Jussi Simpuran toimittamassa kirjassa (Simpura 1985a). Muutoksia vuosien 1984–1992 välillä ovat raportoineet mm. Simpura ym. (1993) ja Paakkanen (1994), vuosien 1992–2000 muutoksia Mustonen ym. (2001), vuosien 2000–2008 muutoksia Mäkelä ym. (2009) ja Mustonen ym. (2009). Eri vuosien tietoja löytyy myös taulukkoraporttien muodossa (Metso ym. 2002; Huhtanen ym. 2010).

Muutokset raittiudessa

Ennen tuloksien tarkastelua on syytä huomauttaa, että miesten ja naisten kuviot on piirretty eri asteikkoja käyttäen. Näissä kuvioissa suhteellisesti samanlaiset muutokset miehillä ja naisilla (esimerkiksi raittiiden määrän väheneminen puoleen) näyttäytyvät suurin piirtein samanlaisina, kun taas samanlaiset absoluuttiset muutokset (esimerkiksi raittiiden osuuden väheneminen kymmenellä prosenttiyksiköllä) näyttäytyvät katsojan silmään helposti isompana muutoksena siinä kuviossa, jonka asteikko päättyy pienempään numeroon. Tämä ratkaisu saattaa johtaa harhaan hästäistä kuvioiden tulkitsijaa, mutta siihen päädyttiin, jotta myös sellaiset naisten alkoholinkäytön muutokset, jotka eivät ”miesten sarjassa” ole erityisen suuria mutta jotka ovat naisten itsensä kannalta merkittäviä, pääsisivät kunnolla esille.

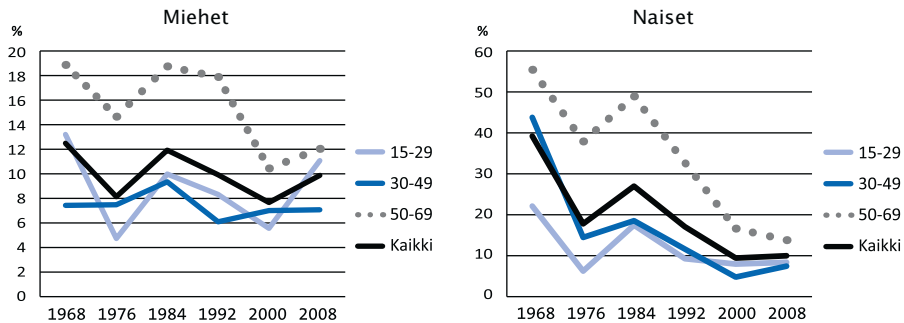
Kuvio 1 todentaa hyvin sen tunnetun asian, että vielä 1960-luvun lopussa alkoholinkäyttö ei ollut eri väestöryhmien yhteisesti jakama vapaa-ajan käyttötapa. Raittius oli yleistä erityisesti yli 30-vuotiailla naisilla, mutta nuorimmista naisista ja vanhimmista miehistäkin noin viidennes oli raittiita. Vuoden 1969 alkoholilain voimaantulon jälkeen raittiiden osuus väheni jyrkästi muilla kuin 30–49-vuotiailla eli ennen sotia syntyneillä miehillä, joilla raittiiden osuus oli jo vuonna 1968 hyvin pieni. Aiemmassa tarkastelussa samasta aineistosta kävi hyvin ilmi, että muutos oli merkittävin maalaiskunnissa, joissa ennen vuotta 1969 alkoholin saatavuus laillisia kanavia pitkin oli lähes olematonta. Maalaiskunnissa asuvien miesten raittius väheni 20 prosentista yhdeksään prosenttiin vuosien 1968 ja 1976 välillä ja naisilla 57 prosentista 27 prosenttiin (Sulkunen 1985).

Vuoteen 1984 mennessä oli tapahtunut vastareaktio eli raittiiden määrä palautui lähemmäs 1960-luvun lopun tasoa. Tämä johtui ainakin osin siitä, että samoissa väestöryhmissä, joissa täysraittiit henkilöt olivat 1970-luvulla alkaneet kuluttaa hyvin vähän alkoholia, oli 1980-luvulle tultaessa jälleen siirrytty täysraittiiksi (Sulkunen 1985). 1980-luvun loppupuolella ja 1990-luvulla raittiiden osuus taas väheni jyrkästi erityisesti naisilla. Raittiiden naisten osuus kaikista 15–69-vuotiaista naisista väheni 27 prosentista yhdeksään prosenttiin vuosien 1984 ja 2000 välillä, miehillä 12 prosentista 8 prosenttiin. 2000-luvulla pitkään kestänyt raittiiden osuuden väheneminen loppui ja kääntyi jopa lievään kasvuun.

Erityisesti vanhimpien naisten raittiuden jyrkän vähenemisen takana on osittain kohorttivaikutus. Sulkunen (1979) havaitsi, että vuoteen 1976 mennessä raittius oli vähentynyt sukupolvittain niin, että eniten raittiudesta oli luovuttu sotien molemmin puolin syntyneen nk. ”märän sukupolven” parissa (ks. myös Sulkunen 1985). Myöhemmin on havaittu, että raittiudesta luopuminen ja kulutuksen kasvu eivät rajautuneet vain

märkään sukupolveen (Herttua 2003), mutta on selvää, että 50–69-vuotiaiden ikäryhmästä – ja samalla koko juomatapatutkimuksen kohdeväestöstä – on vuosien varrella poistunut vanhempia ”kuivia” ikäluokkia, ja mukaan on tullut myöhemmin syntyneitä, ”märempiä” ikäluokkia. Tähän teemaan palataan lähemmin luvussa 9.

KUVIO 1. Raittiiden osuudet ikäryhmittäin. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Kulutuksen useus

Yhä suurempi osa väestöstä on siis vuosikymmenien myötä osallistunut alkoholin käyttöön. Miten alkoholin käytön säännöllisyys tai useus on samaan aikaan muuttunut?

Alkoholin käytön useutta on juomatapatutkimuksissa kysytty seuraavasti: ”Kuinka usein kaiken kaikkiaan nautitte alkoholia (olipa juomala-ji mikä tahansa)? Laskekaa mukaan myös ne kerrat, jolloin nautitte hyvin pieniä määriä alkoholia, esimerkiksi vain puoli pulloa keskiolutta (tai tilkan viiniä).” (Kahdesta sulkeisiin merkitystä kysymyksen osasta vain jompikumpi oli kunakin vuonna mukana).

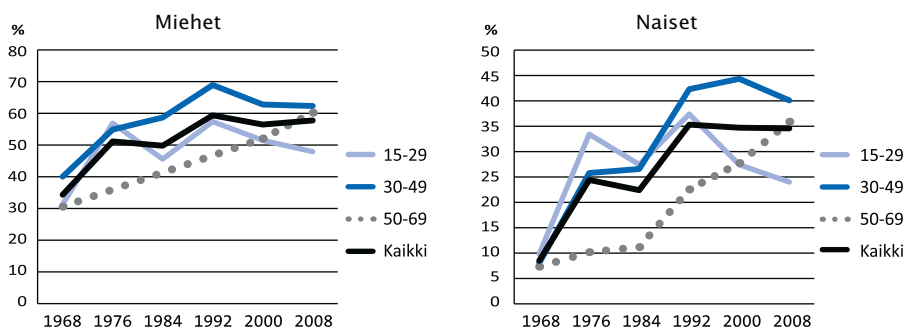
Kuviossa 2 on näytetty niiden vastaajien osuus, jotka ilmoittivat nauttivansa alkoholia vähintään kerran viikossa. Kun vastaavat kuviot piirrettiin keskimääräiselle alkoholin käyttökertojen lukumäärälle, muistutti lopputulos hämmästyttävän paljon kuviota.² Tämä tarkoittaa, että kuvion 2 käyrät kuvastavat laajemminkin alkoholin käytön useudessa tapahtuneita muutoksia.

2 Suhteelliset muutokset vuosien 1968 ja 2008 välillä olivat nekin suurin piirtein samansuuruiset keskimääräiselle kulutustiheydelle ja viikoittain kuluttavien osuudelle. Alkoholin käyttökertojen keskimääräinen lukumäärä 1,7-kertaistui miehillä vuosien 1968 ja 2008 välillä, ja naisilla 3,1-kertaistui.

Kuviosta 2 nähdään hyvin selkeästi, että säännöllinen, vähintään viikoittain tapahtuva alkoholinkäyttö on viimeisten neljän vuosikymmenen aikana lisääntynyt erittäin huomattavasti sekä miehillä että naisilla. Suhteellisesti – matala lähtötaso huomioon ottaen – naisilla muutos on ollut miehiäkin dramaattisempi: vuonna 1968 vain kymmenesosa, mutta vuonna 2008 kolmasosa naisista käytti alkoholia viikoittain. Eri ikäryhmistä kasvu on jatkunut pisimpään vanhimmassa, 50–69-vuotiaiden ikäryhmässä, kun taas nuorilla, 15–29-vuotiailla, viikoittain alkoholia kuluttavien osuus ei ole pysyvästi kasvanut sitten vuoden 1976. Vanhin ikäryhmä onkin 2000-luvulla ohittanut nuorimman ikäryhmän viikoittain alkoholia kuluttavien osuudessa.

Nämäkin ikäryhmittäiset tulokset kertovat kohorttivaikutuksesta. Kuviosta 2 nähdään, että 15–29-vuotiaiden säännöllinen juominen ei ole yleistynyt vuoden 1976 jälkeen. Tuolloin, vuonna 1976, tuossa iässä olevat olivat pääosin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla syntyneitä (1947–1961). Seuraavassa, 30–49-vuotiaiden ikäryhmässä, säännöllinen alkoholinkäyttö ei ole lisääntynyt vuoden 1992 jälkeen. Tuolloin tässä iässä olivat – jälleen – 1940- ja 1950-luvulla syntyneet (1943–1964). Samat 1940- ja 1950-luvulla syntyneet kohortit muodostivat vuonna 2008 kutakuinkin 50–69-vuotiaiden ikäryhmän (he olivat vuosina 1939–1958 syntyneitä). Mikäli kulutuksen kasvu tässä vanhimmassakin ikäryhmässä pysähtyy jälleen tähän samaan kohorttiin, pitäisi ikäryhmän säännöllisen kulutuksen kasvun taittua muutamien vuosien päästä. Samaa viikoittain juomisen osuutta katsotaan kohorteittain luvussa 9.

KUVIO 2. Viikoittain tai useammin alkoholia käyttävien osuus (%) ikäryhmittäin. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Kerralla juodut määrät

Alkoholin kulutuskertojen lukumäärä on siis lisääntynyt voimakkaasti viime vuosikymmeninä, mutta mitä on tapahtunut nautituille määrille? Ovatko pien- vai suurkulutuskerrat lisääntyneet? Onko humalalla samanlainen asema 2000-luvun suomalaisten keskuudessa kuin sillä oli 1960-luvulla?

Näitä kysymyksiä käsittelemme seuraavassa niin kutsutun käyttökertakartoituksen perusteella. Siinä haastateltavilta on kysytty, kuinka paljon eri alkoholijuomia he ovat kuluttaneet kullakin kerralla silloin, kun he haastattelua edeltävällä syysviikolla ovat alkoholia käyttäneet.³ Seuraavassa analyysissä tarkastellaan, kuinka pienten, keskisuurten ja suurten alkoholimäärien käyttö yhdellä kertaa on yleistynyt eri sukupuoli- ja ikäryhmissä. Pienkerroiksi on tässä määritetty 1–4 alkoholiannoksen käyttökerrat, keskisuuriksi alkoholinkäyttökertoiksi ne kerrat, jolloin on käytetty 5–7 annosta ja suurkerroiksi ne, jolloin on käytetty kahdeksan tai useampia alkoholiannoksia. Yksi alkoholiannos vastaa esimerkiksi 33 cl keskiolutta, 12 cl viiniä tai 4 cl väkeviä. 5–7 annoksen kerroilla arvioidun promillelukeman mediaani oli vuonna 2008 0,7 eli puolella viiden annoksen juojista promilleja on ollut yli 0,7 ja puolella alle. 8–12 annoksen kerroilla mediaani oli 1,3 ja 13 annoksen ylittävillä kerroilla 2,6 promillea.

Kuvion 3 ylimmästä osasta nähdään, miten viimeisten 40 vuoden aikana alkoholin pienkäyttökertojen (1–4 annosta alkoholia) keskimääräinen vuosittainen lukumäärä on muuttunut eri ikäryhmissä miehillä ja naisilla. Kaksi huomiota nousee ylitse muiden, toinen sukupuolien ja toinen ikäryhmien vertailuun liittyen. Ensinnäkin, kaikilla naisilla keskimäärin kasvu on ollut lukumääräisesti yhtä voimakasta kuin miehillä – molemmilla tällaisia pienkäyttökertoja on tullut lähes parikymmentä lisää. Naisten matalasta lähtötasosta johtuen kasvu on heillä kuitenkin suhteellisesti paljon miehiä suurempi. Toiseksi ikäryhmien vertailusta voidaan todeta, että pienkäyttökertojaan ovat lisänneet vähiten nuorimmat, 15–29-vuotiaat, ja eniten vanhimmat, 50–69-vuotiaat.

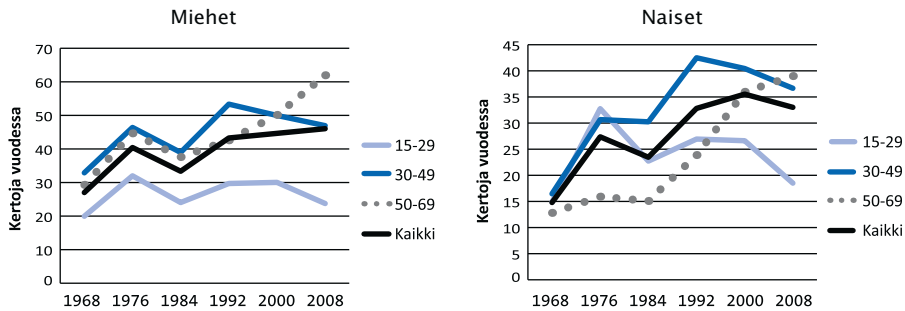
Kun katsotaan kuvion 3 niitä osia, joissa kuvataan 5–7 ja kahdeksan tai useamman annoksen käyttökertoja, nähdään ensinnäkin, että naisten suurempi suhteellinen kasvu koskee myös näitä suurempia alkoholin käyttökertoja. Suurkäyttökerrat (8+ annosta) ovat kuitenkin lisääntyneet lukumääräisesti miehillä selvästi naisia enemmän. Kahdessa vanhem-

3 Haastateltavat ovat raportoineet käyttämänsä alkoholin heille parhaiten sopivia juomalajeja, määriä ja yksiköitä käyttäen (esim. 20 cl punaviiniä, tai 3 puolen litran tuoppia kolmosolutta), ja haastateltijat ja aineiston käsittelijät ovat muuntaneet ne ensin 100-prosenttisen alkoholin määräksi senttilitroina. Senttilitramäärä on sitten muunnettu alkoholiannoksiksi olettaen, että yksi alkoholiannos on 1,5 cl puhdasta alkoholia, joka vastaa suurin piirtein 4 cl väkeviä juomia, 12 cl viiniä tai 33 cl keskiolutta. Käytetyn alkoholimäärän ja ajan sekä vastaajan painon perusteella saadaan arvio myös veren alkoholipitoisuudesta.

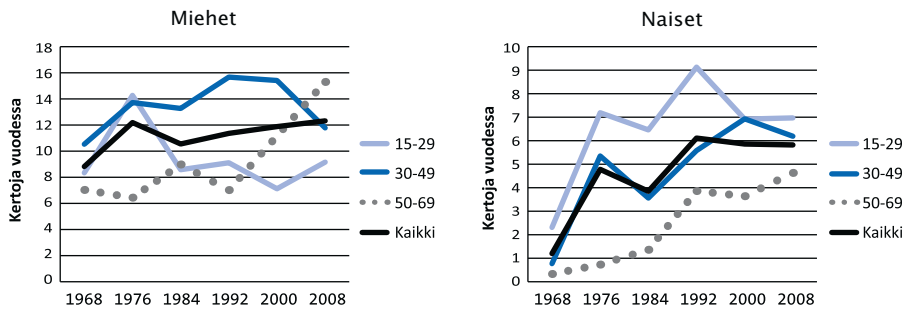
massa ikäryhmässä pienkertojen lisäksi ovat lisääntyneet myös keski- ja suurkäyttökerrat. Nuorten naisten käyttökertojen kasvu näkyy näissä molemmissa isommissa käyttökerroissa, kun taas nuorten miesten käyttökerrat ovat lisääntyneet vain suurkertojen osalta.

KUVIO 3. Eri alkoholiannosmäärien (1–4, 5–7, 8+) käyttökertojen vuoteen skaalattu lukumäärä syysviikon käyttökertojen perusteella ikäryhmän ja sukupuolen mukaan. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

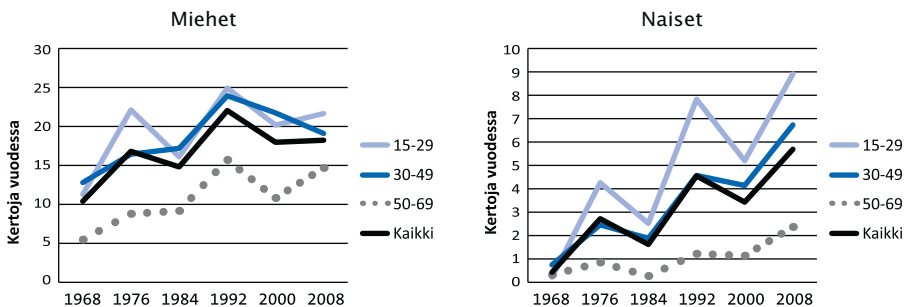
"Pienkäyttökerrat" (1–4 annosta)

"Keskikäyttökerrat" (5–7 annosta)

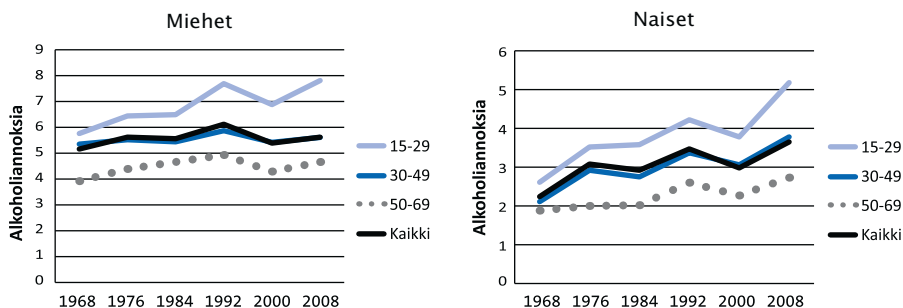

"Suurkäyttökerrat" (8 annosta tai enemmän)

Kuvion 3 pohjalta on vaikea saada kokonaiskuvaa siitä, juoko yksi ikäryhmä keskimäärin suurempia annosmääriä kuin toinen tai onko jokin tietty ryhmä juonut viime aikoina kaikkiaan suurempia annosmääriä kuin ennen. Tätä vertailua palvelee kuvio 4, jossa on näytetty eri vuosien ja eri ikäryhmien osalta syysviikon juomiskertojen pohjalta laskettu kerralla käytettyjen alkoholiannosten keskiarvo. Kuvio näyttää varsin selvästi sen, että yhdellä kerralla kulutetun alkoholin keskimäärä on sitä suurempi, mitä nuoremmasta ikäryhmästä on kyse. Nuorilla keskimääräinen alkoholiannosten määrä on myös lisääntynyt eniten. Yli 30-vuotiailla miehillä ei vuoden 1976 jälkeen ole sanottavaa systemaattista tai pysyvää annosmäärien kasvua, toisin kuin naisilla.

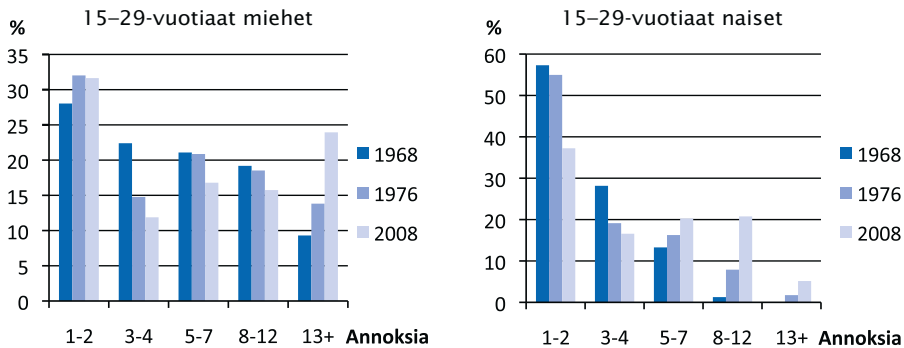
KUVIO 4. Syysviikon alkoholin käyttökertojen keskimääräinen alkoholiannosten lukumäärä ikäryhmän ja sukupuolen mukaan. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Kuvio 5 näyttää vielä nuorten osalta vastaavaa tietoa alkoholimäärien ja kautumisen muutoksesta kuin kuvio 3, mutta käyttäen tiheämpää annosmääräjaottelua harvempien vuosien osalta, sekä prosenttiosuuksia ja pylväskuvioita vuosittaisten lukumäärien ja käyrien sijaan. Vertailuvuosiksi on otettu vuodet 1968, 1976 sekä 2008. Kuviosta nähdään hyvin selkeästi, että nuorilla kerralla käytetyt alkoholimäärät ovat lisääntyneet niin, että suurten alkoholimäärien (naisilla 8 tai useamman ja miehillä 13 tai useamman alkoholiannoksen), käyttökertojen osuus kaikista kerroista on lisääntynyt. Vanhempien ryhmien vastaavat kuviot on jätetty tilan säästämiseksi pois: niissä muutokset olivat huomattavasti vähäisemmät, yli 30-vuotiailla miehillä systemaattista muutosta ei ollut lainkaan.

On vielä syytä kiinnittää huomiota siihen, että vaikka nuorilla kaikkein eniten ovat lisääntyneet suurten alkoholimäärien juomiskerrat, kaikkein yleisimmin juodaan kaikissa ikäryhmissä yhä kuitenkin pieniä alkoholimääriä eli 1–2 annosta alkoholia. Kun tyyppimäärää katsottiin vielä tarkemmin, puolikkaina annoksina, osoittautui että yksi annos alkoholia on ollut syysviikolla kaikkein tyyppillisin nautittu alkoholimäärä kaikissa ikäryhmissä ja kaikkina tutkimusvuosina.

KUVIO 5. Syysviikon alkoholin käyttökertojen jakautuminen juotujen alkoholiannosten lukumäärän mukaan. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Alkoholin kokonaiskulutus

Yllä esitetyt tiedot juomisen useudesta ja kerralla juoduista määristä voidaan vetää yhteen katsomalla muutoksia litramääräisessä vuosikulutuksessa. Vuosikulutuksen kyselypohjaisten tietojen vertailu yli ajan on kuitenkin ongelmallista eri vuosien erilaisista kattavuuksista johtuen. Sama ongelma koskee ainakin osittain myös yllä esitettyjä tietoja juomisen useudesta ja kerralla käytetyistä määristä. Toisin kuin niille, vuosikulutukselle voidaan tehdä tasakorjaus tilastoitujen tietojen perusteella. Kuviossa 6 esitetyt vuosikulutustiedot onkin saatu niin, että tilastoista saatu vuosikulutus on jyvitetty eri sukupuoli- ja ikäryhmien osalle kyselytutkimuksen perusteella.⁴ Esimerkiksi: haastattelujen perusteella miehet kuluttavat alkoholia noin kolminkertaisen määrän naisiin verrattuna, ja tilastojen mukaan Suomessa käytettiin noin 12,5 litraa alkoholia 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohti vuonna 2008. Tämä tarkoittaa, että 15 vuotta täyttäneet naiset kuluttivat alkoholia keskimäärin reilut 6 litraa ja miehet noin 19 litraa.

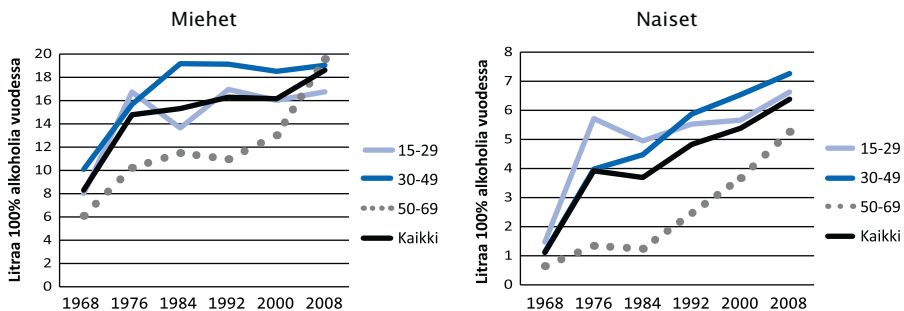
Kuvioista näkyy selvästi naisten kaikkien eri ikäryhmien valtavan suuri suhteellinen muutos. Toki voidaan ajatella, että vuosien 1968 ja 2008 välillä tapahtuneeseen miesten 10,3 litran keskimääräisen kulutuksen kasvuun verrattuna naisten kulutus on lisääntynyt "vain" 5,3 litraa. Naisilla tämä on kuitenkin merkinnyt kulutustason 5,8-kertaistumista ja miehillä

4 Käytännössä laskelma on tehty niin, että kyselytutkimuksesta on laskettu, mikä on kyseisen sukupuoli-ikäryhmän vuosikulutuksen (koko kartoitusjakson perusteella laskettuna, ks. luku 3) suhde arvioituun koko 15–69-vuotiaan väestön vuosikulutukseen, ja tilastoista saatu vuosikulutus 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohti on kerrottu tällä suhteella. Koska 70 vuotta täyttäneiden kulutusta ei ole voitu huomioida suhteita laskettaessa, ovat kuvion 6 ikäryhmittäiset luvut lieviä aliarvioita.

"vain" 2,2-kertaistumista. Samaa muutosta kuvastaa se, että kun naiset vuonna 1968 kuluttivat kaikesta juodusta alkoholista 12 prosenttia – eli miehet kuluttivat alkoholia yli seitsemänkertaisesti naisiin verrattuna – oli naisten osuus vuoteen 2008 mennessä kasvanut 26 prosenttiin – ja miehet siis kuluttivat alkoholia noin kolme kertaa sen verran kuin naiset. Ikäryhmien muutoksesta voidaan todeta, että verrattuna kahteen vanhempaan ikäryhmään kasvu on ollut selvästi vähäisempää nuorimmassa ikäryhmässä erityisesti vuoden 1976 jälkeen.

Kuvion 6 lukujen perusteella voidaan myös laskea, missä määrin miehet ja naiset ja eri ikäryhmät ovat vaikuttaneet kokonaiskulutuksen kolminkertaistumiseen vuosien 1968 ja 2008 välillä. Kasvusta 69 prosenttia tulee miesten ja 31 prosenttia naisten kulutuksesta. Miesten vanhin ikäryhmä kattaa koko kasvusta eniten eli kolmanneksen, miesten keskimäinen ikäryhmä seuraavaksi eniten eli neljänneksen. Miesten nuorimman ikäryhmän ja naisten kahden vanhemman ikäryhmän osuus kasvusta on kullakin reilun yhden kymmenesosan tienoilla, naisten nuorimman ikäryhmän osuus vajaan yhden kymmenesosan.

KUVIO 6. Alkoholin keskikulutus ikäryhmittäin: vuoden keskimääräinen taso on otettu tilastojen mukaisesta kokonaiskulutuksesta (tilastoitu + tilastoimaton), sukupuoli- ja ikäryhmien välinen jakauma kyselystä. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Keskustelu

Siitä huolimatta, että kattavuusvaihtelut vaikeuttavat vuosien 1968–2008 juomatapa-aineistojen vertailua, ne tuottivat joitakin hyvin selkeitä tuloksia siitä, minkä väestöryhmien ja millainen alkoholin käyttö on viimeisten neljänkymmenen vuoden aikana lisääntynyt.

Väestö, josta vielä vuonna 1968 merkittävä osa oli raittiita, on muuntunut valtaosin alkoholia käyttäväksi. Uusia juojia on ensinnäkin tullut nuorista sukupolvista, jotka ovat nuoruudessaan oppineet alkoholinkäyttö-

tapansa aiempia sukupolvia märemmässä alkoholinkäyttökulttuurissa. 1960-luvulta alkaen nämä uudet märemmät nuoret sukupolvet ovat vanhetessaan vähentäneet raittiiden osuutta aina niissä ikäryhmissä, joihin ovat kulloinkin vanhetessaan siirtyneet. Toisaalta myös vanhemmat, aiemmin raittiit henkilöt ovat muuntuneet alkoholin käyttäjiksi ympärillä olevan yhteiskunnan muuttuessa, erityisesti vuonna 1969. Yhdessä nämä muutokset ovat vaikuttaneet niin, että erityisesti 30 vuotta täyttäneiden naisten – mutta myös 50 vuotta täyttäneiden miesten – raittius on vähentynyt erittäin paljon.

Muutokset alkoholinkäytön useudessa näkyivät samoissa ryhmissä kuin muutokset raittiudessa: suurimmat muutokset näkyivät yli 50-vuotiailla miehillä ja yli 30-vuotiailla naisilla. Tutkimuksen nuorimman ikäryhmän eli 15–29-vuotiaiden alkoholinkäytön useus ei ole lisääntynyt sitten tutkimusvuoden 1976. Muutoksen dynamiikasta saatiin lisävihjeitä yhdistämällä tietoja siitä, milloin eri ikäryhmien käytön useuden kasvu hiipui, siihen, mitä syntymäkohortteja tuo ikäryhmä tuolloin edusti: kussakin ikäryhmässä kasvu näytti loppuvan sen jälkeen kun 1940- ja 1950-luvuilla syntyneet olivat päässeet tähän ikäryhmään. Kulutuksen useus siis näytti kasvavan heidän sukupolvensa mukana. Vanhemmat ikäluokat ovat edustaneet vähemmän ja harvemmin alkoholia käyttäviä, nuoremmat ikäluokat ovat pysyttäytyneet samalla tasolla kuin 1940- ja 1950-luvulla syntyneet. Tämä päättely perustuu kuitenkin ikäryhmiin, joita ei ole valittu kohorttiallyysin kannalta optimaalisesti. Kohorteittain samoja osuuksia tarkastellaan luvussa 9.

Kerralla käytettyjen alkoholimäärien tarkastelu näytti, että sekä pienten että suurten alkoholimäärien käyttö lisääntyi suhteellisesti enemmän naisilla kuin miehillä. Naisilla keskimääräinen annosmäärä on kasvanut kaikissa ikäryhmissä, nuorilla kuitenkin vielä muita enemmän. Nuorilla – sekä miehillä että naisilla – pienkulutuskerrat eivät juuri olekaan vuosikymmenien aikana lisääntyneet, mutta suurkanalutuskerrat ovat, ja sen johdosta myös keskimäärin kerralla juotu alkoholimäärä on kasvanut huomattavasti alle 30-vuotiailla miehillä ja naisilla viimeisten 40 vuoden aikana. Nuorilla naisilla lisääntymistä on ollut yli viiden annoksen ja erityisesti yli kahdeksan annoksen kerroissa, nuorilla miehillä erityisesti yli 13 alkoholiannoksen käyttökerroissa. Yli 30-vuotiailla miehillä kerralla käytettyjen alkoholimäärien keskiarvo ei ole lisääntynyt sitten vuoden 1976. Yli 50-vuotiailla kasvua on kyllä ollut sekä pienkerroissa että suurkerroissa, mutta sen verran tasaisesti molemmissa, että keskimäärin kerralla juodut määrät eivät ole lisääntyneet.

Naisilla suhteelliset muutokset niin raittiudessa, käytön useudessa kuin kerralla käytetyissä määrissäkin ovat olleet huomattavan paljon suurempia kuin miehillä. Osin tämä voidaan lukea sen teknisen syyn tiliin,

että pienikin kasvu näyttäytyy isona prosentuaalisena kasvuna, jos lähtötaso on riittävän matala. On kuitenkin selvää, että kyseessä on myös naisten elämän kannalta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna merkittävä muutos. Naisten raportoiman käytön useus vuonna 1968 kääntyy keskimäärin 14 käyttökerraksi vuodessa ja 45 kerraksi vuonna 2008. Edellinen on noin kerran kuussa, jälkimmäinen tarkoittaa lähes viikoittaista käyttöä. Yllä esitettyjen tulosten mukaan viikoittain alkoholia käyttäviä naisia olikin jo noin kolmasosa kaikista naisista. Alkoholi juomat ovat siis tulleet osaksi suomalaisten naisten elämää aivan toisella tavoin, kuin mitä ne vielä 1960-luvun lopullakaan olivat. Yksi vertailukohta voidaan ottaa aineiston sisältä: kuvion 6 mukaan naisten eniten alkoholia käyttävä ikäryhmä, 30–49-vuotiaat naiset, käyttää alkoholia nyt suurin piirtein saman verran kuin kaikki miehet käyttivät keskimäärin vuonna 1968. Tähän paljon myös pienten lasten äitejä sisällään pitävään naisten ikäryhmään mahtunee samanlainen osuus suur- ja riskikuluttajia, kuin mitä vuoden 1968 miesväestössä oli. Vastaavasti vuoden 2008 50–69-vuotiaat naiset kuluttavat saman verran alkoholia kuin samanikäiset miehet vuonna 1968.

Naisten alkoholinkäytön muutokset ovat varmasti olleet kulttuurisesti merkittävämpi muutos kuin muutokset miesten alkoholinkäytössä. Silti miestenkään alkoholinkäyttötapojen muuttumista ei sovi vähätellä. Haittanäkökulmasta katsottuna tietyn alkoholimäärän kulutus on karkeasti ottaen yhtä hyvä tai huono riippumatta siitä, kuinka vähän tai paljon alkoholia sama ryhmä on aiemmin käyttänyt. Tästä näkökulmasta prosentuaalisia kasvulukuja merkittävämpää on vuosikymmenten aikana lisääntyneen alkoholinkäytön litramäärä. Yllä tehty tilastojen mukaisen kokonaiskulutuksen jyvitys eri ryhmiin näytti, että litramääräisesti miehet vastaavat selvästi suuremmasta kulutuksen kasvusta. Vaikka naiset keskimäärin saavatkin vakavia somaattisia haittavaikutuksia matalammalla kulutustasolla kuin miehet (Lieber 1997), myös alkoholikuolleisuutta koskevat tilastot kertovat, että miehet ovat kärsineet viime vuosikymmenten alkoholinkäytön kasvusta enemmän kuin naiset. Jokaista 100 000 miestä kohti Tilastokeskuksen listaamia alkoholiehtoisia kuolemia tuli vuosien 1969 ja 2007 välillä lisää 34 (kasvua oli 20:stä 54:ään), naisilla lisäkuolemia tuli 13 jokaista 100 000 naista kohti (kasvua oli 1,3:sta 14:ään). Lähde: Tilastokeskuksen tietokantataulukot).

Muutosprosesseja voidaan katsoa vielä siitä näkökulmasta, mitkä tekijät ovat selittäneet eri tutkimusvuosien välisiä muutoksia. Vuosien 1968 ja 1969 välillä, kun uusi alkoholilaki mm. toi keskioluen elintarvikeliikkeisiin ja ravintoloita avattiin myös maaseudulle (Mäkelä ym. 1981), keskikulutus lisääntyi lähes puolitoistakertaiseksi. Merkittävimmät tekijät kasvun takana olivat alkoholin käyttökertojen lisääntyminen sekä naisten raittiuden

vähentäminen. Vuosien 1969 ja 1976 välillä voimakkaasti lisääntyneen keskikulutuksen taas aiheutti etupäässä kertakulutustasojen kasvu (Simpura 1985a).

Vuosien 1976 ja 1984 välillä keskikulutus ei liiemmin muuttunut, eikä myöskään alkoholin käyttötapojen eri komponenteissa nähty merkittäviä muutoksia (Simpura 1985b). Vuoden 1992 aineistossa merkittävin muutos oli alkoholin käyttökertojen huomattava lisääntyminen, ja erityisesti lisääntymistä oli tapahtunut humalakertojen osalta. Myös naisten siirtyminen raittiista juojiksi jatkui (Paakkanen 1994). Vuosien 1992 ja 2000 välillä muutokset olivat jälleen melko vähäisiä. Käyttökertojen lukumäärä aleni jonkin verran, ja raittiita naisia oli jälleen aiempaa vähemmän (Mustonen ym. 2001). Vuosien 2000 ja 2008 välillä keskikulutuksen kasvuun vaikutti etenkin vanhimman ikäryhmän käyttökertojen määrän kasvu ja jossaakin määrin myös kertakulutustasojen kasvu, etenkin naisilla. Raittiiden osuuden pieni lisääntyminen koko väestössä taas oli ennemminkin omiaan pitämään kulutuksen kasvua aisoissa. (Mäkelä ym. 2009.)

MITÄ OPIMME?

➤ Vuodesta 1968 vuoteen 2008 raittius on vähentynyt ja säännöllinen alkoholinkäyttö sekä alkoholin kokonaiskulutus ovat lisääntyneet dramaattisesti.

➤ Kerralla keskimäärin juotu annosmäärä on lisääntynyt huomattavasti naisten kaikissa ikäryhmissä ja miehistä alle 30-vuotiailla. Yli 30-vuotiailla miehillä kerralla käytetty alkoholimäärät eivät ole systemaattisesti kasvaneet vuoden 1976 jälkeen.

➤ Naisten kulutusmuutokset olivat prosentuaalisesti huomattavasti miesten muutoksia suuremmat, ja kaikkiaan naisilla alkoholinkäytön muutosten kulttuurinen merkitys on suurempi kuin miehillä. Naisten kuluttaman alkoholin osuus on kasvanut neljässä vuosikymmenessä 12 prosentista 26 prosenttiin.

➤ Kertoina ja litroina mitattuna miesten kulutus on lisääntynyt enemmän, mikä on merkinnyt suurempaa haittojen lisääntymistä miehillä kuin naisilla.

➤ Suurimmat muutokset alkoholinkäytön useudessa ja kokonaiskulutuksessa näkyivät yli 50-vuotiailla miehillä ja yli 30-vuotiailla naisilla. 15–29-vuotiaiden kulutuksen kasvu erityisesti miehillä on vuoden 1976 jälkeen ollut suhteellisen vähäistä, ja kasvu johtuu lähinnä suurimpien kertakulutustasojen käytön lisääntymisestä.

➤ Naisten eniten alkoholia käyttävä ikäryhmä, 30–49-vuotiaat, käyttää nyt alkoholia saman verran, kuin miehet keskimäärin käyttivät vuonna 1968.

LÄHTEET

- Haavio-Mannila, Elina & Snicker, Raija (1980) Päivätanssit. Porvoo: WSOY.
- Herttua, Kimmo (2003) Raittiuden muuttuvat kasvot. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Holmila, Marja (1992) Kulkurin valssi on miesten tanssi. Naiset alkoholin suurkuluttajina. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.
- Huhtanen, Petri & Miekka, Mari & Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia (2010) Juomatapatutkimus 2008: taulukkoraportti. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Kuusi, Pekka (1948) Suomen viinapulma Gallup-tutkimuksen valossa. Helsinki: Otava.
- Lieber, Charles S (1997) Gender differences in alcohol metabolism and susceptibility. Teoksessa Wilsnack Robin W & Wilsnack Sharon C (toim.): Gender and alcohol. Individual and social perspectives, 77–89. New Brunswick: Rutgers Center of Alcohol Studies.
- Metso, Leena & Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Tuovinen, Eeva Liisa (2002) Suomalaisten juomatavat vuonna 2000. Taulukkoraportti vuoden 2000 tutkimuksen perustuloksista ja vertailuja aiempiin juomatapatutkimuksiin. Aiheita 3. Helsinki: Stakes.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Metso, Leena & Simpura, Jussi (2001) Muutokset suomalaisten juomatavoissa: toiveet ja todellisuus. Yhteiskuntapolitiikka 66 (3), 265–276.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? Yhteiskuntapolitiikka 74(4), 387–399.
- Mäkelä, Klaus & Österberg, Esa & Sulkunen, Pekka (1981) Drink in Finland: Increasing alcohol availability in a monopoly state. Teoksessa Single, Eric & Morgan, Patricia & de Lint, Jan (toim.): Alcohol, Society and the State 2, 31–61. Toronto: Addiction Research Foundation.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. Yhteiskuntapolitiikka 74(3), 268–289.
- Paakkanen, Pirjo (1994) Naisten ja miesten juomistilannetyypit. Alkoholipolitiikka 59(5), 340–348.
- Paakkanen, Pirjo (1994) Suomalaisten juomiskertojen ominaisuudet vuosina 1976 ja 1992. Alkoholipolitiikka (59)3, 163–174.
- Peltonen, Matti (1988) Kuinka "suomalainen viinapää" syntyi? Alkoholipolitiikka 1, 3–13.
- Simpura, Jussi (toim.) (1985a) Suomalaisten juomatavat: Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 35.
- Simpura, Jussi (1985b) Alkoholin kokonaiskulutuksen muutoksen jako tekijöihin. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisten juomatavat: Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984, 102–106. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 35.
- Simpura, Jussi (1989) Viinapää ja nykyaika. Alkoholipolitiikka 54(3), 100–111.
- Simpura, Jussi & Mustonen, Heli & Paakkanen, Pirjo (1993) Uudet juomat, uudet tilanteet. Juomatapojen muutokset Suomessa ja EY-maissa 1980-luvun puolivälin jälkeen. Alkoholipolitiikka 58(4), 245–258.
- Sulkunen, Pekka (1979) Abstainers in Finland 1946–1976. A study in social and cultural transition. Helsinki: Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 133.
- Sulkunen, Pekka (1985) Raittiit. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisten juomatavat: Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 and 1984, 37–54. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 35.
- Tilastokeskuksen tietokantataulukot: http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/Ter/ksyyt/ksyyt_fi.asp
- Verkko, Veli (1951) Homicides and suicides in Finland and their dependence on national characters. Copenhagen: Gads.
- Virkkunen, Matti (1989) Mistä (suomalainen) "huono viinapää" johtuu? Alkoholipolitiikka 54(5), 228–233.

Milloin suomalaiset juovat?

Juomatapatutkimuksien kattaman 40 vuoden ajanjakson eräs merkittävimmistä muutoksista suomalaisten alkoholinkäytössä on ollut alkoholinkäyttötilanteiden huomattava lisääntyminen ja alkoholin leviäminen juhla- ja erityistilanteista arkisempiin ja tavanomaisiin tilanteisiin (Simpura 1985; Mustonen ym. 2009). Tässä luvussa tarkastelemme, miten nämä muutokset näkyvät suomalaisten alkoholinkäytön ajoittumisessa vuoden, viikon ja päivän mittaan ja millaisia muutoksia viikko- ja päivärytmissä on tapahtunut viimeisten 40 vuoden aikana. Aiemmin samasta teemasta ovat kirjoittaneet mm. Klaus Mäkelä (1970) ja Jussi Simpura (1985).

Elinolot ja kulttuuri vaikuttavat alkoholin käytön, kuten muunkin toiminnan, ajoittumiseen yhteiskunnassa. Elinolot vaikuttavat työn ja vapaa-ajan määrään ja ajoittumiseen sekä alkoholinkäyttöön liittyvien palvelujen saatavuuteen. On selvää, että viikon työrytmillä on vaikutuksensa alkoholinkäytön viikkorytmiin. Suomessa, kuten useimmissa muissakin kulttuureissa, on vahva normi, jonka mukaan alkoholia ei tule nauttia työn yhteydessä (Härkönen & Mäkelä 2010; Heath 2000, 14). Alkoholinkäyttö on Suomessa perinteisesti keskittynyt viikonloppuun, ja muissakin maissa tällainen viikkorytmi on tavallinen (Simpura 1985, 83–88; Heath 2000, 17–19). Suomessa alkoholinkäyttö on kasautunut iltaan ja varhaiseen yöhön (Simpura 1985, 83–88; Simpura & Metso 1995), eivätkä Suomessa ateriat ole olleet siinä määrin keskeisiä alkoholinkäytön ajoittumisessa kuin esimerkiksi Välimeren viinimaissa. Suomessa aterioita merkittävämpi erikoistapaus alkoholinkäytön kannalta on ainakin aiemmin ollut saunominen (Paakkanen & Simpura 1993).

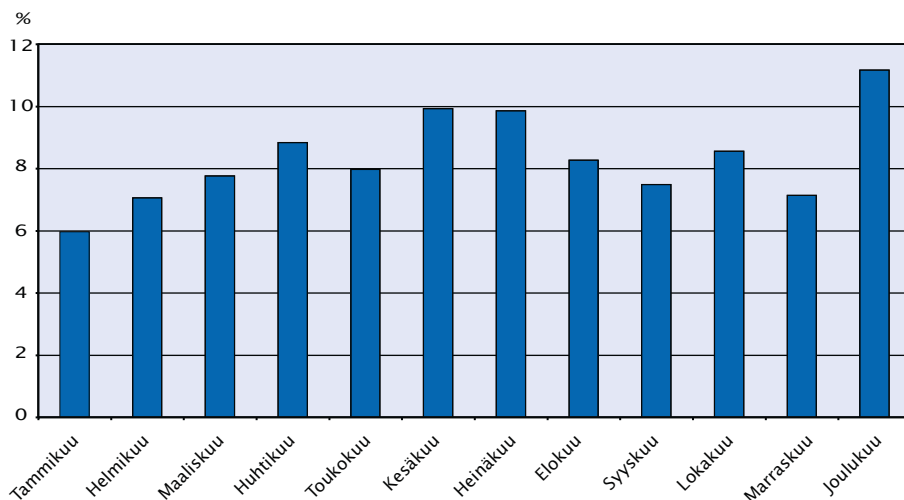
Tämän luvun tavoitteena on valottaa suomalaisten alkoholinkäytön ajoittumista ja siinä tapahtuneita muutoksia seuraavien tutkimuskysymyksien kautta:

- 1) Millainen on alkoholinkäytön vuosirytmitys Suomessa ja miten juhlapäivät näkyvät siinä? Tähän tutkimuskysymykseen vastaamme käyttämällä vuoden 2008 myyntitietoja.
- 2) Millainen on suomalaisten alkoholinkäytön viikkorytmi? Kuinka paljon vähemmän juodaan alkuviikosta kuin viikonloppuna? Mihin aikaan vuorokaudesta suomalaiset nauttivat alkoholia? Poikkeavatko miesten ja naisten sekä nuorten ja vanhojen viikkorytmit toisistaan? Näihin kysymyksiin vastaamme vuoden 2008 juomatapatutkimuksen avulla.
- 3) Onko menneinä vuosikymmeninä tapahtunut muutoksia alkoholinkäytön jakautumisessa alkuviikon ja loppuviikon päiville? Onko alkoholin saatavuuden paraneminen ja ravintoloiden aukioloaikojen pidentyminen (Paaso 2001) johtanut juomisen yleistymiseen aamuyön tunneilla? Näitä kysymyksiä pohdimme käyttämällä vuosien 1976–2008 juomatapatutkimusten alkoholinkäyttötilanteita koskevia tietoja. Vuoden 1968 aineistoa ei tässä käytetä johtuen siitä, että vuonna 1968 oli voimassa vielä kuusipäiväinen työviikko.

Alkoholin kulutus vuoden mittaan

Alkoholin myyntitilastot kertovat, että vuonna 2008 Suomessa ostettiin erilaisia alkoholijuomia kaikkiaan 45,5 miljoonaa litraa sataprosenttiseksi alkoholiksi muutettuna. Kuvioista 1 nähdään myynnin (vähittäis- ja anniskelumyynti yhdessä) jakaantuminen kuukausien osalle. Kuvion osoittama vuosirytmitys on pääpiirteissään samanlainen myös Alkon myyntitilastoissa, ja se on pysynyt samankaltaisena ainakin pari vuosikymmentä liikkuvien juhlapäivien vaikutusta lukuun ottamatta (Alkon tilastot/Saini Tähelän suullinen tiedonanto). Eniten alkoholia myydään joulukuussa, vuonna 2008 yli 11 prosenttia koko vuoden myynnistä, kun tasaisella kuukausimyyntillä joka kuussa myytäisiin reilu kahdeksan prosenttia vuoden myynnistä. Seuraavaksi eniten alkoholia myydään kesälomakuukausina, kesä- ja heinäkuussa. Alkoholijuomien myynti on vähäisintä tammikuussa, mikä voi johtua useistakin syistä. Silloin voidaan nauttia varastoon kertyneitä joululahjajuoimia tai tietoisesti vähentää kulutusta, esimerkiksi tipatonta tammikuuta viettämällä, joko rahan säästämiseksi tai koska joulukuun juhla-aika on antanut siihen aiheita.

KUVIO 1. Kuukausien osuudet vähittäis- ja anniskelumyynnissä vuoden aikana myydyistä 100 % alkoholista vuonna 2008.

Lähde: Valvira

Tammikuun alkoholinmyynnin vähäisyys koskee kaikkia alkoholijuomajalajeja. Sen sijaan myynnin huippusesongin suhteen juomajalajien välillä on eroja. Siiderin ja valkoviinin myynti on korkeimmillaan kesä- ja heinäkuussa. Olutta taas myydään eniten kesäkuussa ja joulukuussa. Puna-
viinien, väkevien viinien ja väkevien alkoholijuomien myynnin huippu on joulukuussa. (Valviran tilastot.)

Yleisten juhlapyhien ja lomakauden vaikutus kuukausittaisiin alkoholin myyntilukuihin on huomattava. Yleisten juhlapyhien vaikutuksesta viikkomyyntiin saadaan tietoa Alkon myyntitilastoista (Alkon tilastot/Sai-
ni Tähtelän suullinen tiedonanto). Joulukuun osuus Alkon koko vuoden myynnistä oli vuonna 2008 12 prosenttia, siis hieman korkeampi kuin jou-
lukuun osuus kaikesta alkoholin myynnistä. Joulua edeltävän kahden vii-
kon aikana alkoholin litramääräinen myynti oli 90 prosenttia korkeam-
pi kuin marraskuun lopun normaalin eli juhlapyhättömän kahden viikon
myynti. Joulukuun myyntilukuja nostavat joulun ja pikkujoulujen lisäksi
itsenäisyyspäivä ja uusi vuosi. Vuonna 2008 itsenäisyyspäiväviikon kuu-
den päivän myynti oli noin 35 prosenttia marraskuun lopun kuuden päivän
myyntiä suurempi ja uutta vuotta edeltävien kolmen välipäivän myynti 40
prosenttia marraskuun lopun kolmen päivän myyntiä suurempi.

Juhannus on joulun jälkeen alkoholijuomien vilkkain myyntihuippu. Juhannusviikolla Alkossa myydään lähes kolmannes kesäkuun myyn-
nistä. Vuonna 2008 juhannusviikon myynti oli 70 prosenttia norma-
alia kesäkuun alun viikkomyyntiä suurempi. Vappu vuorostaan kasvatti
kuuden edeltävän päivän myyntiä huhtikuun juhlapyhättömän kuuden

päivän myyntiin verrattuna lähes 80 prosenttia. Pääsiäisen vaikutus on vähäisempi: pääsiäisviikolla myynti kasvoi noin 35 prosenttia maaliskuun normaaliin kuusipäiväiseen viikkoon verrattuna, tosin myyntipäiviäkin on pääsiäisviikolla normaalia vähemmän. Kuviosta 1 saattaa pistää silmään lokakuun verrattain korkea osuus vuoden myynnistä. Tämä selittyy yhtäältä sillä, että lokakuussa oli viisi perjantaipäivää ja toisaalta sillä, että marraskuun ensimmäiseen päivään, lauantaihin, osunut pyhäinpäivä – jolloin Alkot ovat kiinni – siirsi viikonlopun alkoholiostoja lokakuun puolelle.

Juomisen keskittyminen viikonloppuun

Seuraavaksi tarkastelemme suomalaisten alkoholin käytön jakautumista viikolle. Taulukon 1 tiedot kuvaavat suomalaisten alkoholin käyttökertojen jakaantumista käyttökerran alkamisajankohdan mukaan alku- ja loppuviikkoon tyypillisen syysviikon aikana vuonna 2008. Taulukosta nähdään, että suomalaisten juominen keskittyy edelleen selvästi viikonloppuun: viikon alkoholin käyttökertoista 65 prosenttia ajoittuu viikonloppuun, kun käytön jakaantuessa tasaisesti viikon kaikille päiville viikonlopun osuus olisi 43 prosenttia (3 päivää 7:stä). Vähäisemmänkin juomisen kertoja on viikonloppuna runsaammin kuin alkuviikosta, mutta humalakerroista (haastattelutietojen perusteella arvioitu veren alkoholipitoisuus ylittää yhden promillen) viikonloppuun keskittyy erityisen suuri osuus eli noin neljä kertaa viidestä. Näin ollen juodut määrät kasautuvat käyttökertojakin voimakkaammin viikonloppuun. Viikonlopun aikana kulutetaan vajaat 80 prosenttia suomalaisten viikon aikana nauttimasta alkoholista.

Miesten ja naisten juomisen viikkorytmi poikkeaa toisistaan siten, että naisten alkoholinkäyttö keskittyy miesten juomista selvemmin loppuviikkoon, eivätkä naiset siten tässä mielessä edusta uutta juomiskulttuuria. Sukupuolten välinen ero viikkorytmissä aiheutuu siitä, että alkuviikon muut kuin humalakerrat ovat tavallisempia miehillä kuin naisilla. Sen sijaan miesten ja naisten humalakerrat jakautuvat viikolle samalla lailla.

Ällä on sukupuolta merkittävämpi vaikutus viikon juomisrytmiin. Nuorten alkoholin käyttö keskittyy vanhempien alkoholin käyttöä voimakkaammin viikonloppuun. Sama pätee sekä pienempien että suurempien kulutusmäärien kertoihin, mutta erityisen voimakkaasti viikonloppuun keskittyvät nuorten runsaan juomisen kerrat: 80 prosenttia nuorten miesten ja 90 prosenttia nuorten naisten humalakerroista ajoittui vuonna 2008 viikonloppuun. Vanhimman ikäryhmän humalakerrat jakaantuivat huomattavasti tasaisemmin viikolle: 30 prosenttia 50–69-vuotiaiden miesten ja 40 prosenttia saman ikäisten naisten humalakerroista tapahtui viikolla.

TAULUKKO 1. Viikon alkoholin käyttökertojen ja kulutuksen jakautuminen alkuviikolle (ma-to)¹ ja viikonloppuun (pe-su)¹ syysviikolla vuonna 2008 sukupuolen ja iän mukaan.

		Osuus viikon käyttökertoista		Osuus viikon humalakerroista ²		Osuus viikon muista kerroista ²		Osuus viikon kulutuksesta		Käyttökertoja keskimäärin vuodessa ³	Käyttökertoja aineistossa
		Ma-to	Pe-su	Ma-to	Pe-su	Ma-to	Pe-su	Ma-to	Pe-su		
Sukupuoli	Ikä	%	%	%	%	%	%	%	%		
Miehet	15–29	31	69	19	81	40	60	19	81	93	335
	30–49	34	66	21	79	38	62	21	79	111	722
	50–69	44	56	31	69	47	53	29	71	140	855
Kaikki miehet		38	62	22	78	42	58	23	77	117	1912
Naiset	15–29	19	81	10	90	24	76	13	87	76	233
	30–49	27	73	25	75	28	72	19	81	90	510
	50–69	34	66	40	60	34	66	27	73	94	465
Kaikki naiset		28	72	21	79	30	70	20	80	88	1208
Kaikki		35	65	21	79	37	63	22	78	104	3120

¹ Kun juominen on jatkunut yli puolen yön, on kerta merkitty aloituspäivän mukaan.

² Humalakerroilla arvioitu veren alkoholipitoisuus on ollut yli yhden promillen ja muilla kerroilla alempi.

³ Vastaajaa kohti laskettu keskimääräinen viikon käyttökertojen lukumäärä skaalattuna kertojen lukumääräksi vuodessa.

Seuraavaksi katsomme tarkemmin alku- ja loppuviikon käyttökertoilla juotuja alkoholimääriä. Taulukossa 2 on alkuviikon ja loppuviikon juomiskertojen annosmäärien keskiarvo ja mediaani eli suuruusjärjestyksessä keskimäinen ja siinä mielessä kyseisille kerroille tyypillinen annosmäärä. Viikonpäiväjako perustuu tietoon juomiskerran alkamisajasta, joten esimerkiksi torstai-iltana alkanut ja yli puolen yön jatkunut juominen on merkitty alkuviikon käyttökerraksi. Taulukosta nähdään, että alkuviikon käyttökertoilla juodaan vähemmän kuin loppuviikolla ja että puolessa alkuviikon kerroista alkoholia kuluu korkeintaan kaksi annosta. Nuorilla ero alkuviikon ja loppuviikon käyttökertojen annosmäärissä on suurin: miehillä neljä ja naisilla kaksi annosta. Ero aiheutuu siitä, että nuorten viikonloppuisin juomat annosmäärät ovat huomattavan korkeita: puolessa nuorten miesten viikonloppukerroista alkoholia kuluu vähintään 7,2 annosta keskiarvon ollessa yhdeksän annosta, ja vastaavasti puolessa nuorten naisten kerroista kuluu vähintään 4,5 annosta keskiarvon ollessa 5,6 annosta. Vanhemmiten alkuviikon ja loppuviikon käyttökertojen annosmäärien ero pienenee.

TAULUKKO 2. Alkoholiannosten¹ lukumäärä alku- ja loppuviikon käyttökerralla sukupuolen ja iän mukaan syysviikolla vuonna 2008.

		Ma-to ²		Pe-su ²	
		Annosmäärän		Annosmäärän	
Sukupuoli	Ikä	mediaani ³	keskiarvo	mediaani ³	keskiarvo
Miehet	15–29	3,0	5,1	7,2	9,0
	30–49	2,0	4,5	4,0	6,2
	50–69	2,0	4,3	3,0	5,0
Kaikki miehet		2,0	4,5	4,0	6,3
Naiset	15–29	2,0	3,5	4,5	5,6
	30–49	2,0	3,5	2,5	3,9
	50–69	2,0	2,6	2,0	2,8
Kaikki naiset		2,0	3,1	2,6	3,9
Kaikki		2,0	4,1	3,0	5,3

¹ Alkoholiannos on esim. pullo keskiolutta (33 cl), lasi viiniä (12 cl) tai 4 cl väkeviä alkoholijuomia. Yksi alkoliannos sisältää 1,5 cl puhdasta alkoholia.

² Käyttökerran viikonpäivä on määritelty käyttökerran aloituspäivän mukaan.

³ Mediaani on suuruusjärjestyksessä keskimäinen annosmäärä.

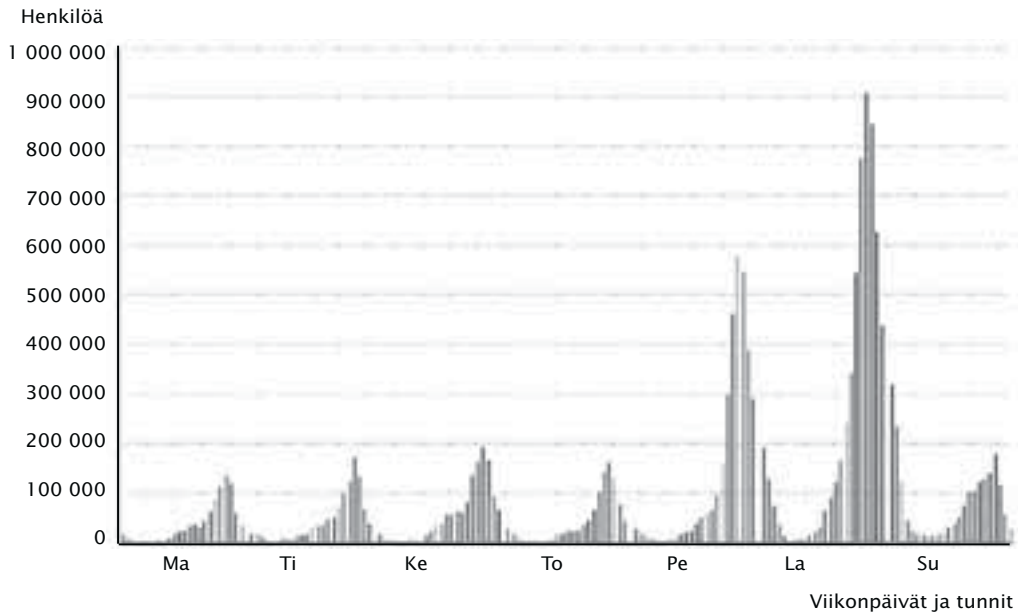
Juomisen tunnit

Edellä katsottiin, miten suomalaisten juominen ajoittuu alku- ja loppuviikon päiville. Miten juominen sitten ryhmittyy vuorokauden aikana? Juomatapatutkimuksesta on mahdollista saada tarkempaa aikatietoa suomalaisten alkoholinkäytöstä käyttämällä hyväksi tutkimusaineiston sisältämiä tietoja juomiskerran alkamis- ja päättymisajankohdasta. Näiden tietojen avulla voidaan laskea arvioita siitä, kuinka moni suomalainen on ollut nauttimassa alkoholia viikon eri tunteina. Laskelmien tuloksia esitetään kuviossa 2, jossa pystypalkit kuvaavat alkoholia juovien suomalaisten määriä tavallisen syysviikon eri tunteina vuonna 2008. Näemme, että alkuviikon päivien tunteina alkoholinkäyttäjiä on huomattavasti vähemmän kuin viikonloppuna. Eniten suomalaisia on lasin ääressä lauantaina. Toiseksi suosituin alkoholinkäyttöpäivä on perjantai. Myös sunnuntain mittaan alkoholin käyttäjiä on enemmän kuin alkuviikon päivinä, ja sunnuntaina juominen jakautuu useammalle tunnille kuin alkuviikolla. Alkuviikon päivistä alkoholinkäyttöä näyttää olevan eniten keskiviikkona, mutta ero tiistaihin ja torstaihin on pieni.

Suomalaisen juomisen vuorokausirytmitystä näkyy jokseenkin samanlaisena jokaisena viikonpäivänä. Vähiten alkoholia käyttäviä on myöhäisessä aamuyön tunteina ja aamulla, jonka jälkeen juovien määrä nousee hitaasti saavuttaen huippunsa viikon jokaisena päivänä kello yhdeksän tienoilla illalla. Tämän jälkeen juojien määrä laskee nopeasti, mutta alkoholia nauttivien on myös keskiyön jälkeen, erityisesti lauantain ja sunnuntain vastaisina öinä. Tulosten mukaan vuonna 2008 reilusti yli sata-tuhatta suomalaista oli nauttimassa alkoholia syysviikon sunnuntain vastaisena yönä kello 3–4. Eniten alkoholin nauttijoita oli lauantai-iltana noin kello 21. Silloin alkoholia oli nauttimassa noin 900 000 suomalaista.

Kuviosta 2 on mahdollista etsiä merkkejä myös krapulajuomisesta ja alkoholin käytöstä lounaalla. Krapulajuomiseen viittaavaa varhaisaamun alkoholinkäyttöä ei näy paljoa, mutta sitä on hieman runsaammin sunnuntaiaamuna kuin muina viikonpäivinä. Lounasaikaan käytetään alkoholia kaikkina viikon päivinä, mutta käyttäjiä on selvästi vähemmän kuin iltapäivän ja illan tunteina.

KUVIO 2. Suomalaisen alkoholinkäytön viikkorytmi (alkoholia nauttivien lukumäärä viikon eri tunteina) vuonna 2008. Viikonpäivien väliin, puolen yön kohdalle on merkitty tyhjä väli.

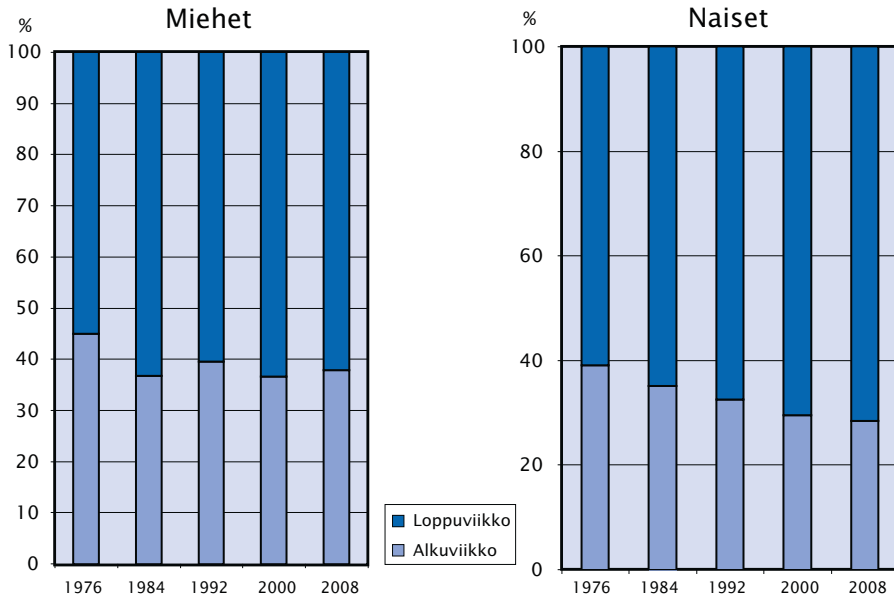
Piirsimme kuviota 2 vastaavat kuviot myös erikseen miehille ja naisille ja eri ikäryhmille (tilanpuutteen takia emme esitä niitä tässä). Miesten ja naisten viikon juomistuntien rytmit olivat yleisilmeeltään jokseenkin samanlaisia, miehiä vain oli lasin ääressä jokaisena viikon tuntina enemmän kuin naisia. Ikäryhmittäiset kuviot taas vahvistivat taulukon 2 tuloksen: kaikissa ikäryhmissä alkoholinkäyttö kasautui viikonlopun tunteihin. Ikäryhmittäiset kuviot osoittivat myös sen, että arkipäivien tunteina juovat ovat pikemminkin iäkkäitä kuin nuoria. Vuorokausirytmien osalta nämä kuviot näyttivät, että nuoria on vanhempia runsaammin nauttimassa alkoholia myöhäisinä aamuyön tunteina, kun taas vanhimpia on lasin äärellä alkuillasta enemmän kuin nuoria.

Vastaavat kuviot piirsimme myös erikseen humalakerroille ja muille alkoholin käyttökerroille (kuvioita ei näytetä tässä). Käyttökerralla juodun alkoholin määrän vaikutus näkyi vuorokausirytmisissä siten, että yli promillen päihtymystilaan päätyvien juojien määrässä ei ole niin terävää kello 21:n huippua kuin on vähemmän juovien määrässä, ja runsaasti juovia on selvästi enemmän lasin ääressä vielä myöhäisinä aamuyön tunteina kuin vähemmän juovia. Vuonna 2008 ennen kello 24 päättyneistä kerroista 11 prosenttia oli yli promillen kertoja, kun kello 24–2 päättyneistä niitä oli 44 prosenttia ja kello 2–7 päättyneistä 68 prosenttia. Aamuyön tunneille ulottuva juominen on siis tyypillisesti humalajuomista.

Muutokset juomisen viikkorytmissä ja juomisen tunneissa

Edellä tuoreimmat Juomatapatutkimuksen tiedot osoittivat, että nykyään suomalaisten alkoholinkäyttökerrat keskittyvät selkeästi viikonloppuun. Seuraavaksi katsomme, onko tässä tapahtunut muutoksia viime vuosikymmenien aikana. Onko havaittavissa mitään merkkejä siitä, että suomalaisten alkoholinkäyttö olisi jakautumassa tasaisemmin viikonpäiville ja juomisen viikonloppukeskeisyys olisi vähenemässä?

KUVIO 3. Alkoholinkäyttökertojen jakautuminen alku- ja loppuviikon (ma–to ja pe–su) päiville¹ vuosina 1976–2008.

¹ Käyttökerran alkamispäivän mukaan.

Kuviosta 3 näemme, miten suomalaisten alkoholinkäyttökerrat ovat jakautuneet alku- ja loppuviikkoon vuodesta 1976 alkaen. Kuviot osoittavat, että miehillä muutokset ovat olleet melko vähäisiä. Naisten alkoholin käytössä viikonloppujen merkitys on sen sijaan kasvanut koko tutkimusjakson. Aiempi tutkimus (Mustonen ym. 2009) on osoittanut, että miesten vanhimman ikäryhmän käyttökerrat levittäytyivät vuosien 2000 ja 2008 välillä entistä enemmän alkuviikkoon, kun taas 15–29-vuotiaiden nuorten, ja erityisesti nuorten naisten juomiskerrat keskittyivät entistä voimakkaammin loppuviikkoon.

Kuviossa 3 kiinnittää huomiota alkuviikon juomisen yleisyys vuonna 1976. Kyseisenä vuonna noin 45 prosenttia miesten alkoholinkäyttökertoista ajoittui alkuviikkoon ja naistenkin alkuviikon kertojen osuus oli korkea. Eräs selitys näihin on lounasjuominen. Suomessa ei ollut 1970-luvulla mitenkään poikkeuksellista nauttia keskiolutta tavallisen työpaikkalounaan yhteydessä (vrt. Simpura 1985, 87).

Edellä suomalaisten alkoholin käytön vuorokausirytmistä tarkasteltaessa todettiin erityisesti humalakertojen jatkuvan pitkälle aamuyöhön. Taulukosta 3 näemme, millaisia muutoksia aamuyön juomisessa on vuosikymmenien kuluessa tapahtunut. Taulukko osoittaa, että suomalaisten alkoholin käyttö on kaiken kaikkiaan myöhentynyt. Vuonna 1976 pari prosenttia käyttökerrasta jatkui aamuyöllä yli kahden, kun 2000-luvulla

noin kymmenesosa käyttökerroista päättyi kello kahden jälkeen. Taulukko 4 taas paljastaa, että humalajuominen on siirtynyt myöhemmäksi aamuyöhön, ja tämä kehitys oli erityisen voimakasta vuosien 1984 ja 2000 välillä. Vuonna 1976 neljä viidestä humalakerrasta päättyi ennen puoltayötä, mutta 2000-luvulla vain vajaat puolet humalakerroista päättyi ennen keskiyötä ja kolmannes jatkui vielä yli kahden. Erityisesti nuoret juovat aiempaa yleisemmin pitkälle aamuyöhön (taulukko 5). Vuonna 1976 pari prosenttia nuorten kaikista käyttökerroista päättyi kello kahden jälkeen, kun vuosituhannen taitteessa heidän käyttökerroistaan jo neljäsosa kesti yli aamukahden. Vuoden 2008 tutkimuksen mukaan tämä kehitys on taittunut ja nuorten yli aamukahden jatkuva juominen on vähentynyt. Tämän kirjan luvussa 6 esitetään tietoja käyttökertojen päättymisaikojen muuttumisesta sen mukaan, onko käyttö tapahtunut kotiympäristössä vai anniskelupaikassa.

Edellä esitetyt tulokset suomalaisten alkoholin käytön myöhentymisestä vastaavat tutkimustietoja suomalaisten ajankäytössä 1990-luvulla tapahtuneista muutoksista. Ajankäyttötutkimuksien mukaan suomalaisten päivärytmi kaiken kaikkiaan myöhentyi 1990-luvulla: nukkumaan mentiin aiempaa myöhemmin ja herättiin myöhemmin (Niemi & Pääkkönen 2001). Erityisesti lauantain ja sunnuntain heräämisaikojen todettiin myöhentyneen, mutta samanaikaisesti myös työn alkamisajat olivat siirtyneet myöhemmäksi.

Taulukot 3, 4 ja 5 myös osoittavat päiväsaikaan tapahtuneen alkoholin käytön vähentyneen. Vuonna 1976 viidesosa suomalaisten viikon käyttökerroista ja kymmenesosa viikon humalakerroistakin ajoittui kello seitsemän ja seitsemäntoista väliin. 2000-luvun alkuun tultaessa päiväsaikaan ajoittuneiden juomiskertojen osuus oli puolittunut ja humalakertojen osuus oli laskenut kolmeen neljään prosenttiin jo 1980-luvulla.

TAULUKKO 3. Alkoholinkäyttökertojen päättymisaika syysviikolla vuosina 1976–2008.

	Tutkimusvuosi				
	1976	1984	1992	2000	2008
Käyttökerta päättyi...	%	%	%	%	%
klo 07.00–16.59	21	13	11	8	9
klo 17.00–23.59	68	67	68	68	72
klo 24.00–01.59	8	16	14	14	10
klo 02.00–06.59	2	4	7	10	9
	100	100	100	100	100
Käyttökertojen lukumäärä aineistossa	2792	2968	3821	2114	3103
Viikon käyttökertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia kertoja	3348	2916	4089	3956	4304

TAULUKKO 4. Humalakertojen päättymisaika syysviikolla vuosina 1976–2008.

	Tutkimusvuosi				
	1976	1984	1992	2000	2008
Käyttökerta päättyi...	%	%	%	%	%
klo 07.00–16.59	12	5	4	4	3
klo 17.00–23.59	71	57	49	40	43
klo 24.00–01.59	13	30	29	25	22
klo 02.00–06.59	4	9	18	30	32
	100	100	100	100	100
Käyttökertojen lukumäärä aineistossa	622	662	931	373	577
Viikon käyttökertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia kertoja	762	641	974	697	823

TAULUKKO 5. Alkoholinkäyttökertojen päättymisaika nuorilla (15–29-vuotiailla) syysviikolla vuosina 1976–2008.

	Tutkimusvuosi				
	1976	1984	1992	2000	2008
Käyttökerta päättyi...	%	%	%	%	%
klo 07.00–16.59	16	10	7	5	3
klo 17.00–23.59	70	56	53	50	51
klo 24.00–01.59	12	27	24	20	28
klo 02.00–06.59	2	7	16	26	18
	100	100	100	100	100
Käyttökertojen lukumäärä aineistossa	1011	919	1066	447	568
Viikon käyttökertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia kertoja	1399	909	1090	831	815

Pohdintaa

Alkoholinkäyttö ei jakaudu tasaisesti vuoden eikä viikon mittaan, vaan juomisella on huippusesonkeja sekä tasaisemman ja alhaisemman kulutuksen jaksoja. Suomalaisten juomisen vuosittaista sesonkiaikaa ovat lomakuukaudet ja kansalliset ja yleiset juhlapyhät. Juhannus, vappu ja uudenvuodenaatto ovat tunnetusti kosteita juhlia, joiden aikana suomalaiset todella kuluttavat alkoholia runsaasti. Joulun luonteeltaan hyvin erilainen juhla, ja joulun ennätysuudet myyntiluvut saattavatkin tulla osalle yllätyksenä. Päinvastoin kuin vappua ja uutta vuotta, joulua ei pidetä suurena julkisena juomisjuhlanä. Juhannuksena suomalaiset hakeutuvat maalle ja mökeille ja juovat paljolti yksityisissä tiloissa. Myös jouluna alkoholia juodaan pääasiassa yksityisissä tiloissa, kodeissa. On selvää, että osa joulun tavallista suuremmasta alkoholinkäytöstä on kohtuukulutusta: suuri osa niistäkin suomalaisista, jotka käyttävät alkoholia harvakseltaan, juhlistaa joulua jollakin alkoholijuomalla, tapahtui tämä sitten viinilasilla jouluaterialla, joulusaunan saunaoluilla tai jollakin muulla tavalla. Viestit turvakodeista ja päivystyspoliklinikoilta kertovat kuitenkin, että humalakulutuksellakin on vahva jalansijansa suomalaisten joulun vietossa. Myyntitietoja parempaa tietoa joulun ajan, kuten muidenkaan juhla-aikojen, juomatavoista ei ole.

Suomessa juhla juominen ei ole aina ollut itsestään selvää. Klaus Mäkelä (1985) on tutkinut alkoholin tarjoilun hyväksyttävyyttä eri tilanteissa. Vuoden 1968 juomatapatutkimuksessa tiedusteltiin vastaajien käsityksiä alkoholin tarjoilun sopivuudesta juhannusjuhlassa ja vapunaatonä. Naisista vain 41 prosenttia hyväksyi alkoholin tarjoilun juhannusjuhlassa ja 56 prosenttia vappujuhlassa. Miehillä vastaavat prosentit olivat 69 ja 73. Vuoteen 1984 tultaessa asenteet olivat lieventyneet ja aiempaa suurempi osuus miehistä ja naisista hyväksyi tarjoilun kyseisissä juhlissa. Mielenkiintoista on, että merkittävä osa alkoholin käyttäjiksi ilmoittautuneista vastaajista ei ollut hyväksynyt alkoholin tarjoilua mainituissa juhlissa.

Suomalaisen alkoholinkäytön ajoittumista viikolle on tutkittu aiemminkin (Mäkelä 1970; Simpura 1985; Simpura & Metso 1995). Monien tässä artikkelissa uusimmalla juomatapa-aineistolla saatujen tulosten ja ilmiöiden on todettu päteeneen aiemminkin. Jo vuonna 1968 päti, että suomalaisten alkoholinkäyttökerrat ja erityisesti käyttömäärät kasautuvat viikonloppuun ja että kasautuminen viikonloppuun on voimakkaampaa naisilla kuin miehillä (Mäkelä 1970). Vuonna 1968 viikonloppu oli kuitenkin nykyistä lyhyempi ja käsitti vain lauantai-illan ja sunnuntain. Viisipäiväinen työviikko vakiintui vasta 1970-luvun aikana, jolloin myös perjantai-illan merkitys suomalaisten juomisessa alkoi kasvaa (Simpura 1985).

Tarkastelumme lasin ääressä istuvien suomalaisten määrästä viikon eri tunteina osoittaa selvästi perjantai-illan merkittävän ja vakiintuneen aseman nykysuomalaisten juomisessa, samaten kuin lauantain edelleen ehdottoman aseman suosituimpana alkoholinkäyttöpäivänä. Suomalaisten juomisen huippuhetki osallistujien määrällä mitattuna ajoittuu edelleen lauantai-iltaan kello 20:n ja 21:n väliin, josta Jussi Simpura sen löysi vuoden 1984 juomatapatutkimusta raportoidessaan.

Suomalaisten alkoholinkäyttö on viime vuosikymmeninä huomattavasti myöhentynyt niin, että yhä suurempi osa alkoholinkulutuskerroista päättyy kello kahden jälkeen yöllä. Erityisen selvä tämä muutos oli nuorilla ja humalakulutuksessa. Myöhentymiskehitys kuitenkin pysähtyi 2000-luvun alussa, minkä jälkeen nuorten vastaukset viittaavat jopa aamuyön käyttö-kertojen osuuden vähenemiseen. Aiemmat tulokset vuosien 1992 ja 2000 juomatapatutkimuksien aineistoista ovat osoittaneet, että alkoholinkäytön myöhentyminen vuoteen 2000 tultaessa liittyi nimenomaan juomisen myöhentymiseen anniskelupaikoissa: kotiympäristössä tapahtuva juominen ei myöhentynyt (Holmila ym. 2003). Tätä kehitystä siivitti ravintoloiden aukioloaikojen pidentyminen vuoden 1992 alusta lukien ja niiden lukumäärän huomattava kasvu vuosikymmenien kuluessa. Keskustelua alkoholin käytöstä koti- ja anniskelu ympäristössä jatketaan tämän kirjan luvussa 6, jossa tarkastelun kohteena on suomalaisen juomisen paikka (Mustonen & Österberg 2010).

Muutokset suomalaisen juomisen ajoittumisessa ovat osoittautuneet pääosin hitaiksi. Vuoden 2008 juomatapatutkimus tuo esiin myös aivan uuden kehityssuunnan, joka tulevaisuudessa voi osoittautua merkittäväksi. Sekä vuoden 1984 että vuoden 1992 juomatapatutkimuksen pohjalta todettiin, ettei alkoholinkäyttö ole levinnyt arkipäiviin (Simpura 1985; Simpura & Metso 1995). Vuoden 2008 tulokset (Mustonen ym. 2009) osoittavat, että miesten vanhimmassa ikäryhmässä alkoholinkäyttö on levinnyt merkittävästi myös alkuvuoden päville ja on siten muuttunut säännöllisemmäksi. Se on merkittävä muutos maassa, jossa juominen on perinteisesti keskittynyt viikonloppuihin. Alkoholin käyttökertojen lisääntyminen ja niiden levittäytyminen entistä suuremmassa määrin myös arkipäiville yhdes- sä korkean kulutustason kanssa luo pohjaa pitempiaikaisen säännöllisen alkoholinkäytön aiheuttamien haittojen jatkuvalle lisääntymiselle. Suomessa alkoholiehtoisten maksasairauksien väestöön suhteutettu kasvu onkin ollut huomattavasti nopeampaa kuin alkoholin kulutuksen kasvu (Karlsson 2009, 24). Osasyynä tähän lienee se, että meillä aiemmin oli vallitsevampana juomatapa, jossa alkoholinkäyttö keskittyi harvoin kertoihin rasittaen maksaa vähemmän kuin yleistymässä oleva säännöllinen kulutus.

Suomalaisten alkoholinkäytön haitat ovat leimallisesti liittyneet suuriin kertakulutusmääriin. Viimeaikaiset tutkimukset ovat osoittaneet

huomattavaa kausivaihtelua humalakäyttöön liittyvien tapaturmien ja alkoholikuolemien esiintymisessä (Poikolainen ym. 2002; Mäkelä ym. 2005; Puljula ym. 2007). Poikolainen ym. (2002) raportoivat alkoholimyrkytyskuolemien riskin olevan korkeimmillaan vappuna, jota seuraavat juhannus ja joulukuu. Mäkelä ym. (2005) taas osoittavat humalakuolemien – jotka sisältävät myös humalassa tapahtuneet tapaturmaiset ja väkivaltaiset kuolemat – riskin olevan korkeimmillaan juhannuksena (aattona ja juhannuspäivänä) vapun ja joulun seurattessa perässä. Mäkelä ym. tutkivat myös humalakuolemien viikonpäivävaihtelua, ja korkeimman riskin päiviksi osoittautuivat viikonlopun päivät ja erityisesti lauantai. Puljula ym. (2007) selvittivät vuoden aikana sairaalan ensiapuun päävammaa takia saapuneiden potilasmäärien ajallista vaihtelua. Päätyneenä hoitoon tulleiden määrät olivat korkeimmillaan viikonloppuisin ja heinäkuussa, kun taas selvänä sairaalaan saapuneiden määrässä ei havaittu aikavaihtelua. Kaiken kaikkiaan nämä viimeaikaiset tutkimukset osoittavat alkoholin käyttöön liittyvien akuuttien haittojen esiintymisen olevan huipussaan samoihin aikoihin kuin edellä osoitimme suomalaisten alkoholinkulutuksenkin olevan huipussaan eli viikonloppuisin, juhlapyhien aikoihin ja heinäkuussa, suosituimpana lomakuukautena.

MITÄ OPIMME?

➔ Alkoholia myydään eniten joulukuussa ja kesä–heinäkuussa ja vähiten tammikuussa. Suuret juhlapyhät nostavat kuukauden myyntiä huomattavasti.

➔ Suomalaisten alkoholinkäyttö keskittyy edelleenkin viikonlopun päiviin, perjantai-illan ja sunnuntain väliseen aikaan. Kaksi kolmasosaa kaikista käyttökerroista ja neljä viidestä humalakerrasta ajoittuu viikonloppuun.

➔ Naisten ja nuorten alkoholin käyttö sekä humalakulutus keskittyvät voimakkaammin loppuviikkoon kuin miesten ja vanhempien alkoholinkäyttö sekä vähäisempi kulutus. Vanhempien miesten alkoholinkäyttö on muuttumassa säännöllisemmäksi alkuviikon käyttökertojen lisääntyessä.

➔ Suomalaisten alkoholinkäyttö ajoittuu pääosin illan tunteihin, ja juomisen vuorokausirytmiksi on jokaisena viikonpäivänä yleisilmeeltään samanlainen. Eniten suomalaisia on lasin ääressä edelleen lauantai-iltana noin kello 21.

➔ Suomalaisten alkoholinkäyttö on myöhentynyt viime vuosikymmeninä, ja erityisesti myöhään aamuyöstä jatkuva humalajuominen on yleistynyt voimakkaasti 2000-luvun taitteeseen saakka. Aamuyön tunteilla päättyvä juominen on tyypillisesti humalajuomista.

LÄHTEET

- Alkoholisäädöstö (2001) Koonnut Kari Paaso. Helsinki: Restamark.
- Heath, Dwight B. (2000) *Drinking Occasions. Comparative Perspectives on Alcohol and Culture*. International Center for Alcohol Policies, Series on Alcohol in Society. Philadelphia: Brunner/ Mazel, Taylor & Francis Group.
- Holmila, Marja & Metso, Leena & Österberg, Esa (2003) Pitkät aukioloajat lisäävät juopottelua. *Dialogi* 8, 16–19.
- Härkönen, Janne & Mäkelä, Pia. Changes in the norms guiding alcohol use in the Finnish general population over the past 40 years. *Addiction Research & Theory* (painossa).
- Karlsson, Thomas (toim.) (2009) Suomen alkoholiolot 2000-luvun alussa. Kulutus, haitat ja politiikka. Raportti 15. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Metso, Leena & Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Tuovinen, Eeva Liisa (2002) Suomalaisen juomatavat vuonna 2000. Taulukkoraportti vuoden 2000 tutkimuksen perustuloksista ja vertailuja aiempiin juomatapatutkimuksiin. Aiheita 3. Helsinki: Stakes.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (4), 387–399.
- Mäkelä, Klaus (1970) Alkoholin käytön viikkorytmi ennen ja jälkeen lainuudistuksen. *Alkoholipolitiikka* 35 (3), 128–134.
- Mäkelä, Klaus (1985) Asenteet ja mielipiteet. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisen juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisu n:o 34, 164–180.
- Mäkelä, Pia & Martikainen, Pekka & Nihtilä, Elina (2005) Temporal variation in deaths related to alcohol intoxication and in drinking. *International Journal of Epidemiology* 34 765–771.
- Niemi, Iiris & Pääkkönen, Hannu (2001) Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. *Kulttuuri ja viestintä* 2001:6. Helsinki: Tilastokeskus.
- Paakkanen, Pirjo & Simpura, Jussi (1993) Alkoholijuomat ja saunominen nyky-Suomessa. *Alkoholipolitiikka*, 58 (5), 331–341.
- Poikolainen, Kari & Leppänen, Kalervo & Vuori, Erkki (2002) Alcohol sales and fatal alcohol poisonings: a time-series analysis. *Addiction* 97 (8), 1037–1040.
- Puljula, Jussi & Savola, Olli & Tuomivaara, Veli & Pribula, Joseph & Hillbom, Matti (2007) Weekday distribution of head traumas in patients admitted to the emergency department of a city hospital: effects of age, gender and drinking pattern. *Alcohol & Alcoholism* 42 (5), 474–479.
- Simpura, Jussi (1985) Tyypillisen syysviikon juomiskerrat. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisen juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisu n:o 34, 77–101.
- Simpura, Jussi & Metso, Leena (1995) Juomisen tunnit. Suomalaisen alkoholin käytön ajoittuminen tyypillisellä syysviikolla 1968, 1976, 1984 ja 1992. *Alkoholipolitiikka* 60 (4), 231–245.

Missä juodaan? Alkoholinkäyttö koti- ja anniskeluympäristössä

Menneinä vuosikymmeninä valtaosa suomalaisten miesten ja naisten alkoholinkäyttökerroista on sijoittunut kotiympäristöön ja erityisesti omaan kotiin (esim. Simpura 1985, 88–89). Juomatapatutkimuksessa kotiympäristöllä tarkoitetaan omaa tai toisen kotia, saunaa, mökkiä tai muuta vapaa-ajan asuntoa. Juomatapatutkimuksen vuoden 2008 aineisto osoitti kotiympäristön edelleen vahvistaneen asemaansa suosituimpana juomisympäristönä. Sen mukaan kotona tapahtuneiden käyttökertojen osuus nousi 78 prosenttiin viikon käyttökerroista, mikä tarkoittaa, että syksyisen viikon aikana yksityisiin kotitiloihin sijoittui lähes 3,4 miljoonaa alkoholin käyttökertaa. (Mustonen ym. 2009.)

Vaikka valtaosa alkoholinkäyttökerroista tapahtuu kotona, anniskelupaikat ja niissä tapahtunut alkoholinkäyttö ovat olleet keskiössä niissä tutkimuksissa, joissa on selvitetty alkoholin käyttöpaikan vaikutusta juomiseen (Holmila ym. 1997; Holmila ym. 2003). Tässä luvussa menetelemme kuitenkin toisin ja pureudumme alkoholipoliittisesti kiinnostavaan kysymykseen koti- ja ravintolajuomisen eroista keskittymällä nimenomaan kotiympäristöön sijoittuvaan alkoholin käyttöön, jota sitten vertaamme ravintolajuomiseen.

Vuoden 1969 alussa voimaan tulleella, Juomatapatutkimuksetkin käynnistäneellä alkoholilailla pyrittiin kehittämään myös suomalaista ravintolakulttuuria. Ravintolat nähtiin tuohon aikaan paikkoina, joissa suomalaiset oppisivat hallittua alkoholinkäyttöä ja hyviä tapoja vastaan kohtana yksityisten tilojen vähemmän kontrolloidulle juomiselle. Alkoholin vähittäismyynnin pitkään jatkuneen kasvutrendin takia katsomme

nyt, miten alkoholinkäyttö on kehittynyt kotiympäristössä eli julkisia anniskelupaikkoja vähemmän säädellyissä yksityisissä tiloissa. Tarkastelumme kohteena ovat seuraavat kysymykset:

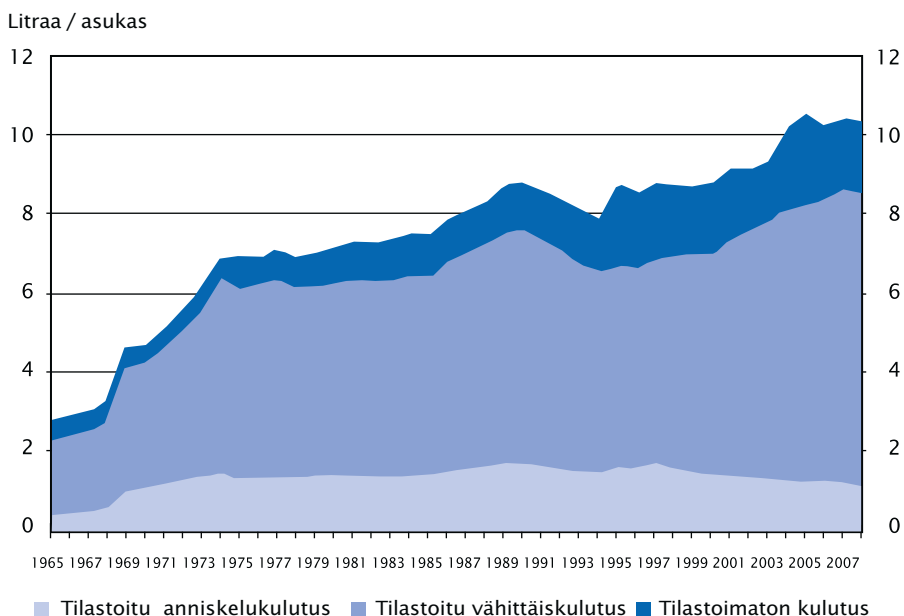
- 1) Mitä on tapahtunut vähittäis- ja anniskelukulutukselle tilastojen mukaan juomatapatutkimuksien kattamien neljän vuosikymmenen aikana?
- 2) Miten koti- ja anniskeluympäristöt erosivat vuonna 2008 ajatellen niissä kulutettuja alkoholimääriä käyttökertaa kohti?
- 3) Millaisia ominaisuuksia kotiympäristön käyttökerroilla on, ja millaiset kotiympäristön käyttötilanteet ovat lisääntyneet?
- 4) Tämän kirjan luvussa 5 osoitettiin, että suomalaisten alkoholinkäyttö on myöhentynyt ja aamuyön tunneille jatkuva juominen on yleistynyt. Onko aamuyön juominen lisääntynyt myös kotiympäristössä vai ainoastaan anniskelupaikoissa?

Vähittäis- ja anniskelukulutuksen kehitys 40 viime vuoden aikana

Alkoholin vähittäiskulutus ja anniskelukulutus kehittyivät lähes samalla tavalla 1960-luvulta aina 1990-luvun loppupuolelle saakka (kuvio 1). Ensimmäistä juomatapatutkimusta toteutettaessa vuonna 1968 suomalaisten tilastoitu alkoholinkulutus oli henkeä kohti 2,9 litraa sataprosenttista alkoholia, josta anniskeluravintoloiden osuus oli 24 prosenttia eli 0,7 litraa. Vuonna 1972 anniskelukulutuksen osuus alkoholin tilastoidusta kulutuksesta kohosi ennätykselliseen 28 prosenttiin, mutta juomatapa-vuosina 1976, 1984 ja 1992 anniskelukulutuksen osuus oli taas noin 23 prosenttia. Vuoteen 1997 mennessä anniskelukulutuksen osuus alkoholin kulutuksesta oli jälleen noussut, nyt 26 prosenttiin, mikä silloisella kulutustasolla vastasi 1,8 litraa sataprosenttista alkoholia asukasta kohden.

Vuoden 1997 jälkeen sekä alkoholijuomien anniskelukulutus että sen osuus tilastoidusta kulutuksesta on alentunut (kuvio 1). Vuoteen 2008 mennessä alkoholijuomien anniskelu oli laskenut 1,2 litraan asukasta kohti. Kun alkoholijuomien tilastoitu kulutus on samanaikaisesti lisääntynyt, on anniskelun suhteellisen osuuden lasku ollut varsin nopeaa. Vuonna 2008 anniskelukulutuksen osuus alkoholin tilastoidusta kulutuksesta oli vähentynyt 15 prosenttiin. Anniskelukulutuksen vähentymistä selittää osin vähittäismyynnissä myydyin alkoholin halvempi hinta.

KUVIO 1. Alkoholin kokonaiskulutus litroina sataprosenttista alkoholia asukasta kohden vuosina 1965–2008 eriteltynä tilastoimattomaan ja tilastoituu alkoholinkulutukseen sekä tilastoituu vähittäiskulutukseen ja anniskelukulutukseen.

Lähde: THL

Juominen kotiympäristössä ja anniskelupaikoissa vuonna 2008

Vuonna 2008 yli kolme neljästä suomalaisten tyypillisen syysviikon alkoholin käyttökerrasta tapahtui kotiympäristössä, vajaa viidesosa anniskelu ympäristössä ja loput viisi prosenttia muulla (taulukko 1). Usein alkoholinkäyttö kuitenkin alkaa yhdessä paikassa ja jatkuu toisessa. Esimerkiksi alkoholin ravintolahintojen suhteellisen kalleuden sekä ravintolassa käyntien myöhentymisen takia ravintolajuomiseen voi usein liittyä "pohjien ottamista" muualla ennen anniskelupaikkaan siirtymistä. Juomatapatutkimuksessa alkoholinkäyttökerta on määritelty niin, että saman käyttökerran aikana on voitu nauttia alkoholia useassa eri paikassa. Silloin kun on ilmoitettu useampi paikka, vastaajalta on kysytty, mikä mainituista paikoista oli alkoholin nauttimisen pääasiallinen paikka. Käyttöpaikkaa koskevat analyysit perustuvat – jollei muuta todeta – tähän pääasialliseen paikkaan. Vuonna 2008 paikat pyydettiin ilmoittamaan aikajärjestyksessä, ja sen tiedon avulla selvitimme, kuinka ta-

vallista "pohjien ottaminen" on (Mustonen ym. 2009). Kävi ilmi, että se on hyvin yleistä nuorimmassa ikäryhmässä. Joka toisella 15–29-vuotiaiden nuorten anniskelukerroista alkoholia oli ennen anniskelupaikkaan siirtymistä nautittu muussa ympäristössä, kun vanhimmassa 50–69-vuotiaiden ikäryhmässä vain joka kymmenettä anniskelukertaa oli pohjustettu muualla.

Kun siis vuonna 2008 runsaat kolme neljäsosaa kaikista viikon käyttökerroista sijoittui kotiympäristöön, kotiympäristön osuus humalakerroista oli hieman alhaisempi (taulukko 1). Sitä vastoin anniskelupaikassa tapahtui noin joka kuudes viikon käyttökerroista, mutta viikon humalakerroista lähes joka neljäs. Alkoholin käyttö anniskeluympäristössä johtaa siten suhteellisesti useammin humalatilaan kuin alkoholinkäyttö kotiympäristössä: kotiympäristössä humalakertojen osuus oli 18 prosenttia, kun se anniskeluympäristössä oli 27 prosenttia. On kuitenkin syytä huomata, että kun kotikertoja on kaikkiaan huomattavasti enemmän kuin anniskelukertoja, sijoittuu myös humalakertojen enemmistö kotiympäristöön. Vuonna 2008 syksyisen viikon aikana kotiympäristössä oli lähes 600 000 humalakertaa, kun vastaavasti anniskeluympäristössä humalakertoja oli lähes 200 000.

TAULUKKO 1. Kotiympäristössä¹, anniskelupaikassa² ja muussa ympäristössä³ tapahtuneiden alkoholinkäyttökertojen osuus (%) syysviikon käyttökerroista sukupuolen ja iän mukaan vuonna 2008.

	Miehet				Naiset				Kaikki
	15–29	30–49	50–69	Kaikki	15–29	30–49	50–69	Kaikki	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Osuus käyttökerroista									
Kotiympäristö	66	80	82	78	63	81	79	77	78
Anniskelupaikka	25	14	12	15	30	16	18	19	17
Muu ympäristö	8	6	5	7	7	4	3	4	5
Osuus humalakerroista ⁴									
Kotiympäristö	65	70	85	73	56	74	76	67	71
Anniskelupaikka	27	21	12	20	36	23	24	29	23
Muu ympäristö	8	9	3	7	8	3	0	5	6
Osuus muista kerroista ⁴									
Kotiympäristö	67	81	81	79	67	81	79	78	79
Anniskelupaikka	24	13	13	14	28	15	18	18	16
Muu ympäristö	9	6	6	6	5	4	3	4	5
Osuus viikko-kulutuksesta									
Kotiympäristö	66	75	83	75	59	75	78	72	74
Anniskelupaikka	27	17	12	18	33	21	20	24	20
Muu ympäristö	8	8	5	7	7	4	2	4	6
Käyttökertoja keskimäärin vuodessa ⁵									
	93	111	140	117	76	90	94	88	104

1 Kotiympäristö: Oma koti, toisen koti, mökki, vapaa-ajan asunto.

2 Anniskelupaikka vuonna 2008: Ravintola, baari, terassi tai anniskelu lentokoneessa, laivassa tai junassa.

3 Muu ympäristö vuonna 2008: Ulkona, rapussa tai kulkuneuvossa; muussa sisätilassa kuin mainituissa.

4 Humalakerroilla arvioitu veren alkoholipitoisuus oli yli yhden promillen, muilla kerroilla tätä alempi.

5 Vastaajaa kohti laskettu keskimääräinen viikkokertojen lukumäärä skaalattuna kertojen lukumääräksi vuodessa.

Kotiympäristössä myös juotiin kolme neljäsosaa viikon aikana juodusta alkoholista. Kotiympäristöihin sijoittuneilla käyttökerroilla juotiin keskimäärin yksi alkoholiannos vähemmän kuin anniskeluympäristössä, ja koti- ympäristössä vähäisen juomisen, 1–2 annoksen, kerrat olivat selvästi yleisempiä kuin anniskeluympäristössä. Keski-ikäisillä, 30–49-vuotiailla, ero koti- ympäristössä ja anniskelupaikoissa juotujen annosmäärien välillä oli suurin.

Ikä on merkittävä suomalaisten juomispaikan valintaan vaikuttava tekijä, mutta sukupuolellakin on oma vaikutuksensa. Vanhempien ikäryhmien käyttökerroista selvästi pienempi osa sijoittuu ravintolaympäristöön kuin nuorten käyttökerroista. Naisten juomiskerroista taas suurempi osa kuin miesten juomiskerroista tapahtuu ravintolaympäristössä ikäryhmästä riippumatta (taulukko 1). Erityisesti naisten humalakerroista suurempi osuus kuin miesten humalakerroista sijoittuu ravintolaympäristöön. Vastaavasti naiset kuluttavat myös miehiä suuremman osuuden viikon alkoholimäärästään anniskelupaikoissa. Nuorten, 15–29-vuotiaiden, naisten juominen oli vuonna 2008 muita ikä- ja sukupuoliryhmiä voimakkaammin keskittynyt anniskelupaikkoihin.

Muualle kuin koti- tai anniskelu- ympäristöön sijoittuva juominen oli nuorilla jonkin verran yleisempää kuin vanhemmissa ikäryhmissä, mutta jäi silti 7–8 prosenttiin (taulukko 1). Lähinnä nuorten ulkona tapahtuva juominen on siis näkyvyydestään huolimatta kaiken kaikkiaan suhteellisen harvinaista.

Muutokset koti- ympäristön ja anniskelu- ympäristön alkoholinkäyttötilanteissa

Seuraavaksi tutkimme, millaiset käyttökerrat ovat lisääntyneet koti- ympäristössä vai ovatko kotikerrat lisääntyneet ilman, että tilanteiden ominaisuuksissa sinänsä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Käyttökertojen perusominaisuuksista – juoduista määristä, tilanteen ajankohdasta ja juomisseurasta – on saatavissa vertailukelpoista tietoa koko Juomata- patutkimuksen kattamalta 40 vuoden ajalta. Taulukossa 2 on vuosittaisia tietoja koti- ympäristön käyttökertojen ominaisuuksista ja taulukossa 3 vastaavasti anniskelupaikkakertojen ominaisuuksista.

TAULUKKO 2. Kotiympäristön alkoholinkäyttökertojen ominaisuuksia (prosenttiosuus syysviikon kaikista käyttökertoista kotiympäristössä) sukupuolen mukaan vuosina 1968–2008.

		Tutkimusvuosi					
		1968	1976	1984	1992	2000	2008
Käyttökerran ominaisuus		%	%	%	%	%	%
Joi 8 annosta tai enemmän	Miehet	20	22	21	24	20	22
	Naiset	2	6	5	7	6	10
Viikonloppukerta	Miehet	61	59	66	63	64	63
	Naiset	66	66	68	69	74	74
Ei seuraa (joi yksin)	Miehet	20	23	16	14	18	23
	Naiset	12	12	8	13	12	12
Kaksin puolison tai seurustelukumppanin kanssa ¹	Miehet	22	20	28	33	38	45
	Naiset	24	25	31	32	38	43
Muu sekaseura	Miehet	35	42	43	42	31	23
	Naiset	46	53	52	45	35	37
Seura samaa sukupuolta	Miehet	23	15	13	11	13	9
	Naiset	18	10	9	10	15	8
Seurueen koko suurempi kuin 4 henkeä	Miehet	17	16	16	15	10	17
	Naiset	21	22	24	20	18	21
Käyttökertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia käyttökertoja	Miehet	959	1328	1237	1783	1831	2125
	Naiset	358	825	629	1089	1071	1216
Kotikertojen osuus kaikista kerroista, %	Miehet	75	70	72	75	78	83
	Naiset	76	72	68	77	77	80

¹ lapsia on voinut olla läsnä

TAULUKKO 3. Anniskeluympäristön alkoholinkäyttökertojen ominaisuuksia (prosentti-osuus syysviikon käyttökerroista ao. ympäristössä) sukupuolen mukaan vuosina 1968–2008.

		Tutkimusvuosi					
		1968	1976	1984	1992	2000	2008
Käyttökerran ominaisuus		%	%	%	%	%	%
Joi 8 annosta tai enemmän	Miehet	29	24	32	42	41	30
	Naiset	6	11	7	17	10	20
Viikonloppukerta	Miehet	48	51	59	57	60	60
	Naiset	70	54	59	62	63	65
Ei seuraa (joi yksin)	Miehet	16	17	9	9	4	6
	Naiset	0	3	2	4	2	2
Kaksin puolison tai seurustelukumppanin kanssa ¹	Miehet	6	9	10	9	6	11
	Naiset	23	11	14	12	8	8
Muu sekaseura	Miehet	16	27	38	45	59	49
	Naiset	66	57	57	59	68	71
Seura samaa sukupuolta	Miehet	62	47	43	37	31	34
	Naiset	11	29	27	25	22	19
Seurueen koko suurempi kuin 4 henkeä	Miehet	19	27	36	35	56	49
	Naiset	26	30	32	36	47	51
Käyttökertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia käyttökertoja	Miehet	322	575	485	591	502	423
	Naiset	112	324	290	324	324	305
Anniskelukertojen osuus kaikista kerroista, %	Miehet	25	30	28	25	22	17
	Naiset	24	28	32	23	23	20

¹ lapsia on voinut olla läsnä

Taulukossa 2 kiinnittyy huomio kahteen naisten kotikertoja koskevaan muutokseen. Vähintään kahdeksan annoksen juomiskertojen osuus naisten kotiympäristökerroista on kasvanut 40 vuodessa parista prosentista kymmeneen prosenttiin ja tästä kasvusta peräti neljä prosenttiyksikköä ajoittui jaksolle 2000–2008. Myös viikonloppukertojen osuus naisten kotiympäristössä tapahtuneista juomiskerroista on noussut, ja vuonna 2008 kolme neljästä naisten kotikerroista tapahtui viikonloppuna. Samansuuntaisia muutoksia tapahtui myös naisten anniskelukerroissa (taulukko 3).

Kotiympäristössä tapahtuneiden alkoholin käyttökertojen juomisessa on havaittavissa useita muutoksia. Miehillä kotiympäristöön sijoittuneiden pariskuntien keskinäisten juomiskertojen osuus on kasvanut huomattavasti. Vuonna 1968 reilussa viidenneksessä miesten

kotona tapahtuneista alkoholinkäyttökertoista ainoana juomiskumppanina oli puoliso tai seurustelukumppani. Vuonna 2008 vastaava osuus oli noussut lähes kaksinkertaiseksi. Samaan aikaan muiden miesten ja naisten yhteisten juomiskertojen osuus pieneni, ja miesten keskinäisten juomiskertojen osuus kotona tapahtuneista käyttökertoista laski vajaasta viidesosasta kymmeneen prosenttiin. Yli neljän hengen juomiskertojen ja yksinjuontikertojen osuudessa miesten kotiympäristöön sijoittuneista juomiskerroista ei ole tapahtunut muutoksia.

Kotiympäristössä miehet ovat vuosien mittaan alkaneet juoda yhä useammin kumppaniensa kanssa, mutta samaa kehitystä ei ole havaittavissa anniskeluympäristössä. Sen sijaan anniskeluympäristössä miehet ovat ajan myötä alkaneet juoda yhä useammin isommissa sekä miehiä että naisia sisältävissä seurueissa, ja yli neljän hengen käyttökertojen osuus on noussut puoleen miesten anniskelukerroista. Samanaikaisesti miehet ovat alkaneet juoda yhä harvemmin anniskelupaikoissa yksin. Merkille pantavaa on myös, että samaten kuin kotiympäristössä miehet eivät enää anniskelupaikoissakaan juo samassa määrin miesseurueissa kuin menneinä vuosikymmeninä.

Naisilla kotiympäristöön sijoittuneiden pariskuntien keskinäisten juomiskertojen osuus on kasvanut aivan vastaavassa määrin kuin miehillä: reilusta viidenneksestä lähes puoleen kotikerroista. Tämä kasvu on ollut pois lähinnä muista sellaisista juomiskerroista, joissa on ollut läsnä sekä miehiä että naisia. Toisin kuin kotiympäristön kerroista, pariskuntakertojen osuus naisten anniskelukerroista on laskenut huomattavasti: lähes neljäsosasta vuonna 1968 alle kymmeneen prosenttiin vuonna 2008. 1970-luvulla pariskuntien keskinäisten kertojen tilalle tulivat naisten keskinäiset juomiskerrat ja myöhemmin juomiskerrat, joissa seurue koostui miehistä ja naisista. Yli neljän hengen juomisseurakertojen osuus on noussut lähes puoleen naisten anniskelukerroista.

Kaiken kaikkiaan muutokset kotiympäristön juomistilanteissa kertovat alkoholinkäytön tulemisesta perhepiiriin, puolisoiden keskinäiseksi toiminnoksi. Pariskuntien keskinäisten juomiskertojen osuuden lisääntymistä selittää kaksi seikkaa. Toisaalta naisten juominen on lisääntynyt ja toisaalta naiset ovat entistä suuremmassa määrin hyväksyneet miesten juomisen, mikä on tuonut miesten juomista kotiympäristöön ja pariskuntien keskinäiseen kanssakäymiseen (Holmila ym. 2009). Muutos on ollut suuri, sillä vielä 1960-luvulla alkoholinkäyttö oli suurimmaksi osaksi miesten elämänaluetta. Muutoksen suuruutta korostaa vielä kotiympäristöön sijoittuneiden juomiskertojen huomattava lisääntyminen 40 vuoden aikana: noin 1,3 miljoonasta kerrasta yli 3,3 miljoonaan kertaan viikossa (taulukko 2). Anniskeluympäristössä tapahtuneista muutoksista huomattavimpia on taas se, että sekä miesten että naisten juominen isommissa seurueissa on lisääntynyt.

Alkoholinkäytön myöhentyminen koti- ja anniskelu- ympäristössä

Tämän kirjan luvussa 5 osoitettiin, että suomalaisten alkoholinkäyttö on huomattavasti myöhentynyt sitten 1970-luvun. Anniskelupaikkojen aukioloaikoja on pidennetty viime vuosikymmeninä, joten on ymmärrettävää, että ravintoloissa pitkälle aamuyöhön jatkuva juominen on lisääntynyt (Holmila ym. 2003; Elmeland ym. 2008). Nyt selvitämme, missä määrin juomisen myöhentyminen koskee juuri anniskeluympäristössä ja missä määrin myös kotiympäristössä tapahtuvaa alkoholinkäyttöä.

Vuoden 1968 aineiston aikamuuttujien epäselvyyksien vuoksi alkoholinkäyttökertojen päättymisaikojen muutoksia tarkastellaan tässä vasta vuodesta 1976 alkaen. Taulukosta 4 nähdään, että aamuyön juominen on lisääntynyt myös kotiympäristössä, mutta ei ollenkaan siinä mitassa kuin anniskeluympäristössä.

TAULUKKO 4. Alkoholinkäyttökerran päättymisaika kotiympäristössä ja anniskelupaikassa syysviikolla vuosina 1976–2008, %.

	Kotiympäristö					Anniskelupaikka				
	1976	1984	1992	2000	2008	1976	1984	1992	2000	2008
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Käyttökerta päättyi...										
Klo 07.00–16.59	19	10	10	7	8	22	15	10	9	11
Klo 17.00–23.59	74	78	77	76	78	57	47	44	44	52
Klo 24.00–01.59	4	9	10	11	8	19	34	28	21	16
Klo 02.00–06.59	2	3	4	5	6	2	5	18	26	20
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Käyttökertojen lukumäärä aineistossa	1839	1919	2693	1586	2433	706	783	870	447	517
Viikon käyttökertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia kertoja	2153	1866	2872	2902	3340	899	775	916	826	729

Taulukossa 5 on näytetty humalakertojen päättymisajan kehitys. Tulokset osoittavat, että sekä kotiympäristössä että anniskeluympäristössä humalajuominen on siirtynyt pidemmälle aamuyöhön ja tämä kehitys on ollut erityisen voimakasta vuosien 1984 ja 2000 välillä. Vuonna 1976 kotiympäristön humalakerroista 88 prosenttia päättyi ennen puoltayötä ja viisi prosenttia vasta kahden jälkeen, kun 2000-luvulla enää noin puolet kotiympäristön humalakerroista päättyi ennen keskiyötä ja jopa viidennes jatkui vielä kello kahden jälkeen. Anniskelupaikoissa humalajuomisen siirtyminen myöhemmäksi on ollut voimakkaampaa kuin kotiympäristössä. Vuonna 1976 ravintolaympäristössä tapahtuneista humalakerroista kuusi prosenttia päättyi kello kahden jälkeen, mutta vuonna 2008 reilusti yli puolet jatkui yli kello kahden.

TAULUKKO 5. Alkoholinkäyttökerran päättymisaika kotiympäristössä ja anniskelupaikassa niillä kerroilla, joilla arvioitu veren alkoholipitoisuus ylitti yhden promillen, syysviikolla vuosina 1976–2008.

	Kotiympäristö					Anniskelupaikka				
	1976	1984	1992	2000	2008	1976	1984	1992	2000	2008
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Käyttökerta päättyi...										
Klo 07.00–16.59	11	3	4	2	4	6	4	4	3	4
Klo 17.00–23.59	77	69	62	52	50	64	37	26	23	20
Klo 24.00–01.59	8	20	24	24	26	25	47	40	20	21
Klo 02.00–06.59	5	7	11	23	19	6	11	30	54	55
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Humalakertojen lukumäärä aineistossa	355	357	541	235	413	184	226	304	114	128
Humalakertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia kertoja	419	343	571	437	585	242	221	315	216	185

Luvussa 5 todettiin myös, että nuorten juominen on myöhentynyt. Heillä yli kello kahden kestävien alkoholinkäyttökertojen osuus oli noussut parista prosentista vuonna 1976 18 prosenttiin vuonna 2008. Taulukosta 6 nähdään että nuoret, 15–29-vuotiaat, juovat nykyisin myöhemmin kuin aiempina vuosikymmeninä sekä koti- että anniskeluympäristössä. Vuonna 1976 pari prosenttia nuorten kaikista koti- ja anniskelukerroista päättyi kello kahden jälkeen, kun vuonna 2008 yli viidennes nuorten koti-

ympäristössä tapahtuneista juomiskerroista ja noin kaksi viidennestä anniskelukerroista jatkui vielä kello kahden jälkeen. Nuorten anniskelukertojen myöhentymiskehitys näyttää taittuneen vuoden 2000 jälkeen ja yli aamukahden jatkunut juominen anniskelupaikoissa on jopa hieman vähentynyt. Kotiympäristössä nuorten juomisen myöhentyminen on jatkunut myös vuoden 2000 jälkeen.

Suomalaisten alkoholin käyttö ei ole ainoa toiminto, joka on siirtynyt myöhemmäksi viime vuosikymmeninä. Esimerkiksi 1990-luvulla suomalaiset menivät aiempaa myöhemmin nukkumaan ja heräsivät aiempaa myöhemmin aamuisin (Niemi & Pääkkönen 2001). Samaan aikaan myös työpäivän alkamisajat siirtyivät hieman aiempaa myöhemmäksi.

TAULUKKO 6. Nuorten (15–29-vuotiaiden) alkoholinkäyttökertojen päättymisaika kotiympäristössä ja anniskelupaikassa syysviikolla vuosina 1976–2008.

	Kotiympäristö					Anniskelupaikka				
	1976	1984	1992	2000	2008	1976	1984	1992	2000	2008
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Käyttökerta päättyi...										
Klo 07.00–16.59	19	6	7	5	4	22	10	5	4	1
Klo 17.00–23.59	74	75	67	62	54	57	40	34	32	44
Klo 24.00–01.59	4	12	17	17	19	19	43	35	20	17
Klo 02.00–06.59	2	7	9	16	23	2	7	26	44	38
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Nuorten käyttö- kertojen lukumäärä aineistossa	523	421	554	265	372	397	411	412	159	153
Nuorten käyttö- kertojen lukumäärä väestötasolla, tuhansia kertoja	721	412	562	484	531	551	404	423	294	219

Kokoavasti voidaan sanoa, että tarkastelumme osoittaa, että suomalaiset käyttävät alkoholia entistä myöhempään myös kotiympäristössä eikä vain anniskeluympäristössä. Kotiympäristössä myöhentymiskehitys näyttää jatkuvan, mutta anniskeluympäristössä ainakin nuorten osalta myöhentymiskehitys on taittunut. Pitkälle aamuyöhön jatkuva juominen on sekä kotiympäristössä että anniskeluympäristössä tyypillisesti humalajuomista. Vuonna 2008 molemmissa ympäristöissä aamukahden jälkeen päättyneistä juomiskerroista yli kaksi kolmasosaa oli humalakertoja.

Juominen on tullut kotiin

Kotiympäristön valta-asema suomalaisten alkoholinkäyttöympäristönä on vahvistunut viime vuosikymmeninä. Aiempaa suurempi osa alkoholin käyttökertoista sijoittuu kotiympäristöön, ja siellä myös juodaan aiempaa suurempi osa kaikesta Suomessa kulutetusta alkoholista. Vuoden 1968 syksyisen viikon aikana kotiympäristöön sijoittui vähän yli 0,9 miljoonaa alkoholin käyttökertaa (Mäkelä 1970; Simpura 1985), kun vastaava luku vuonna 2008 oli noin 3,4 miljoonaa alkoholin käyttökertaa. Noiden 40 vuoden aikana suomalaisten alkoholin kulutus on kasvanut kolminkertaiseksi. Koska valtaosa alkoholinkäyttökertoista sijoituu kotiympäristöön, kotiympäristö on myös suomalaisen humalan tyypillisin ympäristö. Anniskelupaikkojen käyttökertoista kuitenkin suurempi osa päättyy humalaan.

Olisi hyödyllistä tietää, missä määrin juomisen lisääntyminen kotiympäristössä on johtanut erilaisiin haittoihin. Tiedämme, että kotitapaturmien määrä on lähes kaksinkertaistunut viimeisen neljännesvuosisadan aikana ja että Kansallisen uhritutkimuksen mukaan fyysisen vamman aiheuttaneiden kotitapaturmien määrä on kasvanut vuodesta 1980 vuoteen 2006 noin 142 000:sta noin 225 000:een (Tiirikainen 2009). Lastensuojelutilastot osoittavat kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrän ja huostaan otettujen lasten määrän kasvaneen merkittävästi vuosien 1987 ja 2008 välillä (Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2009). Poliisin tilastot kertovat lisääntyneistä kotihälytyksistä. Vuonna 2008 poliisilla oli yli 86 000 kotihälytystä, kun vuonna 2001 niitä oli runsaat 55 000 (Poliisin vuosikertomus 2005 ja 2008). Valitettavasti ei kuitenkaan ole tietoa siitä, kuinka usein nämä tilastoidut tapaukset ovat olleet yhteydessä alkoholinkäyttöön.

Alkoholin tulo koteihin viime vuosikymmenien aikana on ollut eräs merkittävimmistä muutoksista suomalaisten alkoholinkäytössä. Kun siihen on liittynyt myös kotikertojen juomisseurassa tapahtuneet muutokset – pariskuntien keskinäisten juomiskertojen osuuden huomattava lisääntyminen ja miesten keskinäisten juomiskertojen osuuden väheneminen – voidaan puhua huomattavasta kulttuurisesta muutoksesta suomalaisten alkoholin käytössä ja juomatavoissa. Muutos on tapahtunut monien yhteiskunnallisten muutosten seurauksena, jotka ovat vaikuttaneet erityisesti naisten ja perheiden asemaan yhteiskunnassamme. Alkoholinkäytössä tasa-arvoistumiskehityksen voidaan katsoa alkaneen vuonna 1968 hyväksytystä alkoholilainsäädännön muutoksesta. Lain ensimmäisenä voimassaolovuotena miesten anniskelukerrat lisääntyivät, mutta naisten alkoholinkäyttökerrat lisääntyivät vain kodeissa ja silloin seurana oli useimmiten oma puoliso (Mustonen & Sund 2002). Sittemmin naisten alkoholinkäyttö on lisääntynyt moninkertaisesti (ks. luku 4) ja

lisääntyminen on koskenut niin anniskelu- kuin kotiympäristössä juomista. Miesten ja naisten alkoholimaailmat ovat kaikkiaan lähentyneet (vrt. Paakkanen 1995), ja tämä näkyy erityisen konkreettisesti pariskuntien keskinäisten juomiskertojen lisääntymisenä kodeissa.

MITÄ OPIMME?

➡ Suomalaisten alkoholinkäyttökerroista kolme neljäsosaa tapahtuu kotiympäristössä, ja kotiympäristössä juodaan lähes sama osuus Suomessa kulutetusta alkoholista.

➡ Kotiympäristössä kerralla juotujen alkoholiannosten määrät ovat keskimäärin pienempiä ja 1–2:n alkoholiannoksen käyttökerrat ovat tavallisempia kuin ravintolaympäristössä.

➡ Humalajuominen on suhteellisesti selvästi tavallisempaa ravintolaympäristössä kuin kotiympäristössä. Kun kotiympäristökertoja on kaikkiaan huomattavasti enemmän kuin anniskelukertoja, kotiympäristöön kuitenkin sijoittuu enemmän humalakertoja kuin anniskelupaikkoihin.

➡ Sekä ikä että sukupuoli vaikuttavat alkoholinkäyttöympäristön valintaan. Nuoret ja naiset suosivat suhteellisesti miehiä enemmän anniskelupaikoissa tapahtuvaa alkoholin käyttöä.

➡ Viime vuosikymmeninä suomalaisten alkoholinkäyttö on myöhentynyt sekä kotiympäristössä että eritoten anniskelupaikoissa. Aamuyön tunneilla päättyvä juominen on molemmissa ympäristöissä tyypillisesti humalajuomista.

➡ Suomalaisten kodeissa – mutta ei anniskelupaikoissa – pariskuntien keskinäiset juomiskerrat ovat lisääntyneet huomattavasti viime vuosikymmeninä. Samaan aikaan miesten keskinäisten alkoholin käyttökertojen osuus on pienentynyt niin koti- kuin anniskeluympäristössä. Alkoholinkäytöstä on tullut osa miesten ja naisten yhteistä elämänpiiriä.

LÄHTEET

- Elmeland, Karen & Österberg, Esa & Ólafsdóttir, Hildigunnur & Lund, Ingeborg & Johansson, Lennart (2008) *The Social History of Public Drinking in the Nordic Countries*. Teoksessa Olsson, Börje & Törönen, Jukka (toim.): *Painting the Town Red. Pubs, Restaurants and Young Adults' Drinking Culture in the Nordic Countries*. NAD Publication No. 51. Helsinki: Nordic Centre for Alcohol and Drug Research (NAD), 279–312.
- Holmila, Marja & Metso, Leena & Österberg, Esa (1997) Suomalainen ravintolassa. *Alkoholipolitiikka* 62(6), 405–414.
- Holmila, Marja & Metso, Leena & Österberg, Esa (2003) Pitkät aukioloajat lisäävät juopottelua. *Dialogi* 2003/8, 16–19.
- Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja & Knibbe, Ronald A. & Hradilova-Selin, Klara (2009) Country Variations in Family Members' Informal Pressure to Drink Less. *Contemporary Drug Problems* 36(1–2), 13–30.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (4), 387–399.
- Mustonen, Heli & Sund, Reijo (2002) Changes in the characteristics of drinking occasions resulting from liberalization of alcohol availability: A reanalysis of the 1968 and 1969 Finnish panel survey data. Teoksessa: Room, Robin (toim.): *The effects of Nordic alcohol policies. What happens to drinking and harm when alcohol controls change?* NAD publication 42. Helsinki: Nordic Council for Alcohol and Drug Research (NAD), 83–94.
- Mäkelä, Klaus (1970) Alkoholin käytön viikkorytmi ennen ja jälkeen lainuudistuksen. *Alkoholipolitiikka* 35 (3), 129–134.
- Paakkanen, Pirjo (1995) Naisten ja miesten alkoholimaailmojen lähentyminen vuosina 1984–1992. *Alkoholipolitiikka* 60(4), 225–230.
- Poliisin vuosikertomus 2005 (2005) Sisäasiainministeriö, Poliisiosasto. Helsinki.
- Poliisin vuosikertomus 2008 (2008) Sisäasiainministeriö, Poliisiosasto. Helsinki.
- Simpura, Jussi (1985) Tyypillisen syysviikon juomiskerrat. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): *Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 34, 77–101.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2009 (2009) SVT Sosiaaliturva. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Tiirikainen, Kati (2009) Tapaturmat kotiympäristössä. Teoksessa Tiirikainen, Kati (toim.): *Tapaturmat Suomessa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Miksi juodaan? Nuoret, humala ja sosiaalisuus

Rankka humalajuominen on osa suomalaista itseymmärrystä. Varsinkin julkisissa keskusteluissa sitä usein kritisoidaan ja humalajuomisen suitsiminen mielletään usein alkoholipolitiikan tärkeäksi tehtäväksi. Alkoholipolitiikka ei kuitenkaan ole onnistunut tässä tehtävässään, vaan uusimmat tutkimukset osoittavat, että varsinkin nuorten naisten humalajuominen on yleistynyt ja että humalajuomiselle myönteiset asenteet ovat lisääntyneet nuorison parissa (Mustonen ym. 2009; www.thl.fi > kouluterveyskysely).

Tästä syystä on yhä tärkeämpää ymmärtää, mikä humalassa houkuttaa. Miksi kansan parissa humalajuomista pikemminkin ihannoidaan kuin vieroksutaan, ja miksi se edelleen toimii merkittävänä juomisen mallina uusille sukupolville? Tässä luvussa kuvaamme humalajuomisen suosion syitä suomalaisten nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa – yleisesti ottaen ne liittyvät intensiivisen ja sosiaalisen ilmapiirin luomiseen yhdessä juovan porukan keskuudessa.

Toisaalta tutkimuksessa painotettiin jo aikoja sitten, että suomalaiset juovat myös monin muin tavoin kuin rankkaa humalaa hakeakseen, vaikka itseymmärryksemme korostaakin humalajuomista (esim. Simpura 1983). Siksi esittelemme yksityiskohtaisemmin myös erilaisia tilanteita, joissa nuoret ja nuoret aikuiset tosiasiaassa kuluttavat alkoholia. Humalajuomisen lisäksi on kuivempia juomistilanteita, mutta humalajuomisellekin on erilaisia tilanteita. Erilaisiin humalajuomisen tilanteisiin liittyy erilaisia motiiveja ja erityyppistä säätelyä paitsi juomisen, myös muun tilanteisiin liittyvän sosiaalisen toiminnan suhteen. Voidaan sanoa, että

juomista motivoivasta, yleisestä tiiviin sosiaalisuuden ihanteesta ilmenee erilaisia käytännön muunnelmia.

Yleisesti ottaen siis nuoria ja nuoria aikuisia houkuttelee juomaan varsin selkeä, intensiivistä yhdessäoloa korostava ihanteisto, mutta käytännössä näitä ihanteita tavoitellaan monin eri tavoin. Tästä syystä juominen ei aina johdakaan juojien itsensä haluamaan lopputulokseen, vaan juominen voi jäädä vähän tylsäksi: se voi aiheuttaa enemmän negatiivisia kuin positiivisia tunteita tai se voi kertoa ongelmista juomisen tai muiden elämänalueiden hallinnassa. Tässä luvussa pääosassa ovat nuorten ja nuorten aikuisten ongelmattomina ja hauskoina pitämien juomiskokemusten sosiaaliset ulottuvuudet. Lopuksi pohdimme, mitä juomisen sosiaalisten ihanteiden ja niiden käytännön tavoittelun näkökulmasta voitaisiin oppia myös juomiseen liittyvien ongelmien ymmärtämiseksi.

Kirjoituksemme perustuu viimeaikaisiin nuorten ja nuorten aikuisten (15–35-v.) juomista käsitteleviin laadullisiin tutkimuksiin. Sen horisonttina on kuitenkin koko suomalainen juomiskulttuuri, sillä nuorten juominen on sen mainio indikaattori laajemminkin. Nuoret eivät ryhdy juomaan sattumalta tai yksin, vaan he omaksuvat ja opettelevat ympäristössään vallitsevia juomatapoja. Näin nuorten juominen heijastelee myös vanhempien juomista, sen ihanteita ja ongelmia ainakin juomisen sosiaalisten ulottuvuuksien osalta. Voidaan myös olettaa, että nuoruudessa ja aikuisuuden alkuvaiheessa omaksutut juomatavat vaikuttavat juomisessa läpi elämän. Näin nyky- nuorten juominen toimii kuvastimena myös tulevaisuuden aikuisväestön juomiseen, sen ihanteisiin ja ongelmiin. (Ks. myös luku 11 tässä kirjassa.)

Aineisto ja näkökulma

Nuorten ja nuorten aikuisten juomisesta on Suomessa tehty viimeisen parinkymmenen vuoden aikana kohtalainen määrä laadullista tutkimusta. Tarkastelumme perustuu näiden tutkimusten läpikäynnille sekä niiden tulosten vertailulle ja pohdinnalle. Emme pyri referoimaan kaikkia tutkimusten yksityiskohtia, vaan kokoamme yhteen sellaisia tuloksia ja tulintoja, joita kaikki tai useimmat tutkimukset tukevat. Näin piirrämme viimeaikaisen laadullisen tutkimuksen valossa kuvaa suomalaisesta "normaalijuomisesta", sellaisesta juomisesta, jonka juojat itse kokevat tavallisenä ja hyväksyttävänä.

Tarkastelumme rajautuu tavalliseksi ja hyväksytyksi koetun juomisen motiiveihin (miksi juodaan?) sekä tavallisiksi ja hyväksytyiksi koettuihin juomisen tapoihin ja tilanteisiin (kuinka juodaan?). Tämä raja on käsittelemiemme tutkimusten mukainen.

Koska hauskanpitonäkökulma korostuu useimmissa käsittelemissämme tutkimuksissa, niitä voidaan perustellusti kritisoida ongelmanäkökulman

sivuuttamisesta (esim. Piispa 2007). On kuitenkin syytä muistaa, että näissä tutkimuksissa ei ole otettu tehtäväksi tarkastella juomiseen liittyviä ongelmia. Niissä tutkitaan pikemminkin, mitä juojat itse kokevat tavalliseksi ja hyväksyttäväksi, ja siksi tutkimusten tekijät ovat pidättäytyneet määrittelemästä tutkittaville ulkoisin kriteerein sitä, mitä tulisi pitää ongelmallisena tai huolestuttavana. Sitä vastoin monissa käsittelemisissä tutkimuksissa tarkastellaan myös juojien itsensä ongelmalliseksi mieltämiä juomatapoja tai kokemuksia, ja tämän luvun lopussa nostamme myös tätä teemaa esiin. Tarkempi esittely käsittelemistämme tutkimuksista, niissä käytetyistä aineistoista ja aineistoissa esiintyvistä teemoista on liitteenä 1.

Tutkimusten merkittävimmät erot liittyvät juomisen sukupuolieroihin, ja ne ovat sidoksissa tutkimusten ajankohtaan. 1980-luvulla kerätyistä aineistoista tehdyissä tutkimuksissa korostuvat juomisen sukupuolierot, miesten ja naisten humalamaailmojen erilaisuus ja jopa erillisyys (erit. Pyörälä 1991 & 1995; myös Mäkelä & Virtanen 1987). 1990-luvun laadullisissa tutkimuksissa korostuu naisten ja tyttöjen juomisen humalahakuisuus, perinteisesti miehisenä pidetty pyrkimys irrottautua arjesta alkoholin avulla (Nykyri 1996a ja b; Jaatinen 2000a ja b). 2000-luvun tutkimuksissa tyttöjä/naisia ja miehiä/poikia on puolestaan tarkasteltu samalta viivalta ja kiinnitetty huomiota ennemminkin heidän juomisensa yhteneviin kuin eroaviin piirteisiin (Simonen 2007; Törrönen 2005; Törrönen & Maunu 2004, 2005, 2006, 2007 ja 2009).

Olisi helppoa tulkita kuvattua muutosta niin, että tytöt ja naiset olisivat tempautuneet muutamassa vuosikymmenessä mukaan humalahakuiseseen juomiskulttuuriin ja sukupuolen mukaan eriytyneestä humalajuomisesta olisi tullut sen myötä tasa-arvoinen puuhamaa. Varsinkin kvantitatiivisessa tutkimusperinteessä on usein argumentoitu tämänsuuntaisesti (ks. esim. Mäkelä ym. 2009, 270–271).

Vaikka tyttöjen humalajuomisen lisääntyminen on tosiasia, näin suora- viivaista tulkintaa ei kuitenkaan ole syytä tehdä. Tähän on kaksi pääsyytä. Ensinnäkään ei voida olettaa, että juomisen määrällinen runsaus olisi aina merkki yhdestä ja yhdenmukaisesta humalakulttuurista. Useiden alkoholiannosten juomista kerralla voivat niin tyttöjen kuin poikienkin kohdalla motivoida monet eri tekijät, kuten tuleamme myöhemmin esittämään, eikä kvalitatiivisten tutkimusten perusteella niitä kaikkia voida niputtaa tavoitteiltaan ja seurauksiltaan yhdeksi yhtenäiseksi humalajuomiseksi.

Toiseksi, laadullisten tutkimusten osalta tutkimustulosten muutokset näyttävät liittyvän yhtä lailla tutkimusnäkökulmien muutoksiin kuin itse juomisen muutoksiin. Voidaan ajatella, että yleisempi sukupuolisenä sensitiivisyyden kasvu teki 1990-luvulla tyttöjen humalatutkimuksesta aiempaa houkuttelevampaa, mikä puolestaan johti poikien ja nuorten miesten juomisen vähäisempään tarkasteluun. Siksi 1990-luvun laadullisten

tutkimusten perusteella ei voida sanoa mitään mahdollisista sukupuolieroista naisten ja miesten juomisen välillä. Toisin sanoen on hyvin mahdollista, että tyttöjen ja poikien juominen on ollut tavoitteiltaan ja merkityksiltään erilaista 1990-luvulla, mutta sitä ei huomattu, koska poikien juomista ei tutkittu.

2000-luvun sukupuolineutraalimmat tutkimukset taas voidaan nähdä osittain reaktionä edellisen vaiheen tyttöihin keskittyneelle tutkimukselle ja pyrkimyksenä tarkastella kaikkia juojaryhmiä samanarvoisina. Näin on mahdollista, että joitain sukupuolieroja on jäänyt myös 2000-luvun tutkimuksissa huomioimatta, vaikka myös pojat ja nuoret miehet on otettu tutkimuksissa huomioon. Myös laadullisten tutkimusmenetelmien kehitys on ollut tarkastelemallamme ajanjaksolla nopeaa, ja siksi on mahdollista, että aiemmista aineistoista saataisiin nykyisillä menetelmillä myös sukupuolen suhteen monimuotoisempia tulkintoja. Näistä syistä pidätäydymme pitkälle menevistä päätelmistä koskien sukupuolta, juomista ja niiden välistä suhdetta, vaikka kommentoimme niitä.

Sosiaalisuus: miksi juodaan?

Nuorten ja nuorten aikuisten juomista tarkastelevat laadulliset tutkimukset toteavat varsin yksimielisesti, että nuoret pyrkivät juomisellaan vahvistamaan sosiaalisuutta. Juomalla nostatetaan tunnelmaa ja luodaan yhteishenkeä, ja niinpä etenkin humalajuominen on oleellinen osa nuorten hauskanpitoa. Koska juominen tapahtuu lähes yksinomaan olemassa olevissa ystävä-, kaveri-, harrastus- ja muissa porukoissa, juomisella vahvistetaan paljolti juomistilanteiden ulkopuolellakin vaikuttavia sosiaalisia suhteita. Toisaalta juomistilanteet tarjoavat mahdollisuuden myös uusien suhteiden luomiseen. Nuoret ja vanhemmatkin kokevat juomistilanteiden sosiaalisuuden tasaveroiseksi, aidoksi yhdessäoloksi vailla väkinäistä yrittämistä ja vertailua. (Jaatinen 2000a ja 2000b; Törrönen & Maunu 2004 ja 2005; Simonen 2007.)

Mikä sitten tekee alkoholista tällaisen sosiaalisuuden voiteluaineen? Törrönen ja Maunu (2005) esittävät tutkimuksessaan pääkaupunkiseudulla asuvien nuorten aikuisten ravintolajuomisesta, että alkoholi hälventää yksityisen minän rajoja helpottaen kiinnittymistä yhteisiin ja jaettuihin mielenkiinnon kohteisiin, olivatpa ne puheenaiheita, seurapelejä tai vaikka yhdessä kuunneltavaa musiikkia. Samalla alkoholi auttaa irrottautumaan koulusta, työstä ja muista yksilöllisistä ja suorituskeskeisistä elämänalueista kohti oman porukan yhteistä aikaa. Vaikka tämä on ilmeistä humalajuomisessa, sama logiikka esiintyy myös vähäisempien alkoholimäärien yhteydessä, kun esimerkiksi kyläillessä tai työporukan illanvietossa tilanne "merkitään" muutaman lasillisen avulla rennoksi ja sosiaalseksi ilman mitään humaltumistarkoitusta.

Vaikka kokemus juomisesta yhdessäolona ja hauskanpitoa yhdistää kumpaakin sukupuolta, on varsinkin tämän katsauksen vanhemmissa tutkimuksissa tuotu esiin myös eroja sukupuolten välillä. Klaus Mäkelä ja Matti Virtanen (1987) sekä etenkin Eeva Pyörälä (1991) esittävät, että naiset ja tytöt pyrkivät yhdessäolossaan tiivistämään arkista sosiaalisuutta ja toimintatapoja juomalla hillitysti, säilyttämällä itsekontrollin sekä huomiolla ja kontrolloimalla myös toisia. Miesten ja poikien juomiskerroissa pyritään taas näiden tutkimusten mukaan tiivistämään porukkahenkeä pikemminkin ylittämällä ja rikkomalla arjen rajoja. Tämän perusteella Pyörälä kysyykin, "voidaanko suomalaisten miesten ja naisten suhteen puhua samasta suomalaisesta juomisesta ja humalasta, kun heidän juomisen maailmansa ovat niin kaukana toisistaan?" (Pyörälä 1991, 106).

2000-luvulle tultaessa on puolestaan saatu tutkimustuloksia, joiden mukaan miesten ja poikien uhojuominen on vähentänyt suosiotaan ja puolestaan tyttöjen ja naisten juomiskerroissa on tunnistettu kasvavassa määrin arkinormeja ylittäviä piirteitä (Simonen 2007; Törrönen & Maunu 2005, 2006, 2007 ja 2009). Mutta kuten edellä on esitetty, tutkimustulosten erot voivat kertoa myös tutkimusten näkökulman muuttumisesta eivätkä yksiselitteisesti juomisen kulttuuristen sukupuolierojen vähenemisestä.

Jukka Törrönen ja Antti Maunu (2006, 511–512) ovat tulkinneet osuvasti juomisen sukupuolieroja suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa. Heidän mukaansa naiset ja miehet juovat varsin samankaltaisin motiivein ja samankaltaisissa tilanteissa, mutta eroja on pikemminkin siinä, millä tavoin miehet ja naiset kokevat, pohtivat ja kuvaavat omaa juomistaan. Siinä missä miehet keskittyvät itse juomistoimintaan, naiset kiinnittävät enemmän huomiota myös juomisen puitteisiin, seuran dynamiikkaan ja toisten odotuksiin, ja he myös arvioivat toimintaansa jälkikäteen miehiä enemmän. Tämän seurauksena samankaltainen humalajuominen voi erilaisten juojien kohdalla saada varsin erilaisiakin merkityksiä.

Juomistilanteet: kuinka juodaan?

Kysymykseen, kuinka nuoret juovat sosiaalisuutta tavoitellakseen, on yksi varma vastaus: riippuu tilanteesta. Nuorilla samoin kuin vanhemmilla on useita vaihtoehtoisia tapoja juoda, ja keskeinen juomatapaan tai juomistyyliin vaikuttava tekijä on juomistilanne. Tässä yhteydessä juomistilanteilla ei tarkoiteta pelkästään juomisen ulkoisia puitteita, kuten paikkaa ja ajankohtaa, vaan juomistilanteen ajatellaan jäsentävän myös juomista koskevia odotuksia ja itse juomistapahtumien etenemistä.

Tässä mielessä on puhuttu juomistilanteiden lajityypeistä (Törrönen & Maunu 2006). Samalla tavalla kuin esimerkiksi elokuvan tai kirjallisuuden lajityyppi synnyttää odotuksia siitä, keitä toimintaan osallistuu, millaisia

motiiveja heillä on tai kuinka tapahtumat etenevät ja päättyvät, myös juomistilanteen lajityyppi luo juojille yhteisiä odotuksia juomisen motiiveista, varsinaisesta juomistoiminnasta ja juomisesta saatavista kokemuksista (mt., 505). Lisäksi lajityypit asettavat rajoituksia juomisen syistä ja seurauksista, juomisen kestosta, humalan voimakkuudesta, krapulan vahvuudesta ja kestosta, sosiaalisuuden luonteesta ja arkielämän sääntöjen väliaikaisesta löysäämisestä ja niin edelleen (mt. 512).⁵

Törrönen ja Maunu ovat erottaneet nuorten suomalaisaikuisten juomispäiväkirjoja käsittelevässä tutkimuksessaan viisi juomistilanteiden lajityyppiä. Niistä kaksi rajautuu humalahakuisen juomisen ulkopuolelle: ensimmäinen on *istuskelu* eli yhden tai parin juoman rentouttava nauttiminen kotona tai anniskelupaikassa, ja toinen on *ruokajuominen*. Ehkä listaan voidaan lisätä vielä kolmas ei-humalahakuinen juomistilanne, *puuhajuominen*, jossa ruuanlaiton, pihatöiden, veneilyn tai muun tekemisen lomassa siemaillaan ilman humaltumistarkoitusta.⁶ Nämä ovat usein lyhytkestoisia juomistilanteita, joissa sosiaalisuus ja yhteiset odotukset ovat kevyitä eivätkä sido osallistujia kovinkaan vahvasti. Ne voivat kuitenkin muuttua humalajuomisen tilanteiksi, jolloin myös tilanteisiin liittyvät muut odotukset muuttuvat. (Törrönen & Maunu 2006; Törrönen 2005.)

Päiväkirja-analyysissa tunnistettiin kolme humalahakuista juomistilannetta: biletytys, karnevaali ja yksilöllinen juominen. *Biletys* on nuorten ja nuorten aikuisten humalajuomisen perustyyppi, ja biletystä ja bilejuomista ovat tarkastelleet muista tämän artikkelin lähteenä olleista tutkimuksista erityisesti Tuija Nykyri (1996a ja b) sekä Jaana Jaatinen (2000a ja b). Biletys noudattaa usein kaavaa, jossa ensin kokoonnutaan "etkoille" yleensä jonkun kotiin, jossa luodaan yhteistä tunnelmaa juoden, jutellen, musiikkia kuunnellen ja muuta puuhaten. Ilta etenee usein ravintolaan, kaupungille tai muuhun julkiseen tilaan, missä yhteistunnelma tiivistyy ja tavataan muitakin tuttuja. Näin myös istuskelu, ruoka- tai puuhajuominen voi muuttua bilettykseksi, jos ryhmä jatkaa juomista ja astuu bilevaihteelle. Bileillan kuvataan yleensä päättyvän kevyesti ja helposti, kun anniskelupaikat alkavat mennä kiinni tai juhlijat alkavat väsyä ja siirtyvät koteihinsa. Julkisissa tiloissa tapahtuva bilettäminen edellyttääkin humalatilan hyvää hallintaa niin, että toimintakyky säilyy. Yletöntä juomista säätelevätkin bilettämiseen kuuluvat vahvat normit. (Törrönen & Maunu 2006; Simonen 2007; Nykyri 1996a ja b.)

5 Kun juomistilanteista tai juomistilanteiden lajityypeistä puhutaan tässä mielessä, niitä ei pidetä myös-kään juojia ulkoisesti pakottavina voimina. Juomistilanteet tai niiden lajityypit eivät siis aiheuta eivätkä määrää niihin osallistuvien juojien juomista tai muuta toimintaa. Pikemminkin juomistilanteisiin liittyvät ja-etud odotukset tarjoavat juojille resursseja koordinoita yhteistä juomistaan niin, että yhteistoiminta sujuu mahdollisimman helposti ja häiriöttä. Tällaisena niitä voi verrata vaikkapa kieleen, liikennesääntöihin tai muihin jaettuihin toimintaodotuksiin, joiden tarkoitus on turvata yhteisen toiminnan sujuvuus. Siksi silloin, kun nuoret aikuiset osallistuvat juomistilanteisiin, he tekevät sen vapaaehtoisesti; ja juomistilanteet säätelevät yhteistä juomistoimintaa siksi, että juojat sitoutuvat niiden odotuksiin.

6 Ehdotuksesta kiitos Opiskelijoiden tutkimussäätiö OTUS rs:n toiminnanjohtajalle Aleksis Nokso-Koivistolle.

Biletys saattaa myös jäädä kotipiiriin, jolloin huippuvaiheeseen voi kuulua intensiivistä toimintaa: saunomista, tanssimista, painimista, laulamista tms. Silloin biletys on korostuneemmin jonkin kaveriporukan yhdessäolon, yhteisen historian ja yhteisten toimintatapojen juhlintaa. Kuitenkin myös kotipiirissä biletukseen kuuluu normi pidättyä juomasta enää seuraavana päivänä. (Törrönen & Maunu 2006; Jaatinen 2000a ja b.)

Mikäli humalajuomien puolestaan jatkuu seuraavanakin päivänä, voidaan puhua *karnevaalin* juomistilanteesta. Silloin juomista saatetaan jatkkaa heti seuraavasta aamusta ja nukkuminen ja juominen voivat vuorotella kellonaikaa katsomatta. Tyypillisiä suomalaisia karnevaalijuomisen tilanteita ovat risteilyt, Lapin hiihtomatkat, mökkireissut, opiskelijoiden vappujuhlat sekä rock-festivaalit ja muut kesätapahtumat. Karnevaalissa vahva humala saa usein seurakseen muita karnevalistisia elementtejä, kuten ryhmärajojen hälvenemistä ja uusien tilapäisryhmien muodostumista, ruumiinkontrollin höltymistä sekä erikoisia vaatteita ja kampauksia. Paluu arkeen tällaisilta matkoilta on usein raskas, ja siksi se ei olekaan Törrösen ja Maunun tutkimille nuorille suomalaisaikuisille tyypillisin humalajuomisen tilanne, vaan muutaman kerran vuodessa tapahtuva erityisjuhla. (Törrönen & Maunu 2006 & 2007; ks. myös Simonen 2007.)

Vaikka karnevaali saattaa vaikuttaa holtittomalta, myös siihen kuuluu runsaasti juomisen ja muun toiminnan omaehtoista säätelyä. Karnevalistisia juomisreissuja ja siihen liittyvää toimintaa suunnitellaan usein kausia. Lisäksi niistä puhutaan ja ne tehdään osaksi jokapäiväistä elämää vuosiakin jälkeenpäin. Vaikka itse karnevaalissa juomisen yksilöllinen hallinta saattaa tilapäisesti lakata, karnevaalijuomisen puitteet, motiivit ja seuraukset ovat yleensä tarkoin säädeltyjä. Se, että karnevaali tapahtuu yleensä läheisten, luotettujen ystävien seurassa vahvistaa osaltaan karnevaalin omaehtoisia hallintapyrkimyksiä. (Törrönen & Maunu 2007.)

Yksilöllinen juominen puolestaan on juomista, joka ei noudata mitään edellä kuvattuja yhdessä tapahtuvan juomisen logiikoita. Siinä juova yksilö pyrkii pikemminkin käyttämään juomisen korostunutta sosiaalisuutta omaksi hyödykseen, esimerkiksi seksiseuran tai itseensä kohdistuvan ihailun hakemiseksi, eikä juoja sitoudu niihin juomisen yhteisiin "liikennesääntöihin", joita tilanteet juojille asettavat. Yksilöllinen juominen ei siis välttämättä tarkoita yksin juomista, sillä yksinään juominen voidaan kokea ongelmalliseksi tai ongelmattomaksi. Esimerkiksi istuskelun tai ruokajuomisen juomistilanteessa on Törrösen ja Maunun tutkimien nuorten aikuisten mukaan täysin hyväksyttävää nauttia alkoholia yksinkin, joskaan ei humaltumiseen asti, sillä näitä juomistilanteita ei koeta humalahakuisina. Sen sijaan yksin tapahtuva humalajuominen on heille selkeämmin merkki mahdollisista ongelmista, ja yhtä lailla ongelmallisena he pitävät sellaista toisten parissa tapahtuvaa juomista, joka ei noudata

niitä juomistilanteissa jaettuja toimintaodotuksia, joihin toiset juojat sitoutuvat. (Törrönen & Maunu 2006.)

On kiinnostavaa, että juuri yksilöllinen, sosiaalisiin sääntöihin sitoutumaton juominen on nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa kaikkein halveksituin ja vieroksutuin juomisen muoto, kun taas rankimmatkin karnevalistiset juomistilanteet näyttäytyvät heille kulttuurisesti tuttuina ja turvallisin, kunhan ne tehdään yhdessä tutulla porukalla. Ne Törrösen ja Maunun tutkimat nuoret aikuiset, jotka tunnistivat omassa juomisessaan yksilöllisen juomisen sosiaalisuutta rikkovia piirteitä, huolestuivat siitä ja pyrkivät muuttamaan toimintatapojaan. Mikäli heillä ei tällaisessa tilanteessa ole resursseja ja tukea muutokseen ja he jatkavat omien intressiensä tavoittelua suoraviivaisesti juomalla, heidän juomisensa voi alkaa saada addiktiivisia piirteitä. (Törrönen 2005; Törrönen & Maunu 2006, 2007 ja 2009.)

Törrösen ja Maunun tutkimusten mukaan juomistilanteiden sisällä tapahtuvassa toiminnassa ei ole havaittavia sukupuolieroja, mikä tarkoittaa, että niin miehet kuin naisetkin voivat hakeutua ja osallistua kaikkiin edellä kuvattuihin juomistilanteisiin. Mutta kuten edellä on kuvattu, juojien omassa kokemuksessa on usein sukupuolieroja, vaikka varsinainen juomistoiminta olisikin sukupuolen suhteen samanlaista. Varsinkin rankemman juomisen tilanteet karnevaali ja yksilöllinen juominen vaikuttavat tuottavan naisille enemmän häpeän ja sopimattomuuden tunteita kuin miehille. (Törrönen 2005; Törrönen & Maunu 2006, 2007 ja 2009.) Tämä saattaa osaltaan selittää, miksi tilastojen mukaan naisten juomiskerrat, joiden aikana nautitaan useampia annoksia kerralla, vähenevät iän myötä suhteellisesti enemmän kuin miehillä (ks. esim. Mustonen ym. 2009).

Yleisesti ottaen erilaisten juomistilanteiden tarkastelu osoittaa, että humalasta tai humalajuomisesta ei ole mielekästä puhua yhtenä ja yhdenmukaisena kokonaisuutena. Humalalla on monenlaisia ilmenemismuotoja, se vaihtelee vahvuudeltaan ja kestoltaan, ja juojat myös rajoittavat humalaa eri tilanteissa eri tavoin. On myös syytä huomata, että kaikkein tyypillisin humalajuomisen tyyppi, biletytys, on myös kaikkein kontrolloiduin, ja että kaikkein vähiten säädelty yksilöllisen juomisen lajityyppi on nuorille ja nuorille aikuisille moraalisesti arveluttavin. Tämä vahvistaa ajatusta, että nuorten ja nuorten aikuisten omassa keskuudessa on runsaasti pyrkimystä juomisen ja humalan omaehtoiseen hallintaan, eikä nuorten juominen suinkaan ole ajattelematonta laumakäyttäytymistä tai piittaamatonta riskihakuisuutta. Mikäli ehkäisevän päihdetyön tekijät tai muut päihdepoliittiset toimijat haluavat ehkäistä alkoholihaittoja esimerkiksi kohtuujuomista vahvistamalla, heidän olisikin järkevintä tarttua juuri näihin olemassa oleviin säätelytapoihin ja pyrkiä vahvistamaan niitä. Tämä edellyttäisi kuitenkin niiden perinpohjaisempaa tuntemista eli juomisen omaehtoista säätelyä koskevaan tutkimukseen satsaamista. (Törrönen & Maunu 2005 ja 2007; Simonen 2007.)

Ongelmajuomisen sosiaalisista puitteista

Tässä luvussa olemme tarkastelleet nuorten ja nuorten aikuisten juomista sitä motivoivien sosiaalisten ihanteiden ja sitä säätelevien sosiaalisten, juomistilanteisiin kiinnittyvien odotusten ja käytäntöjen näkökulmasta. Tarkastelemisemme tutkimustuloksissa korostuu sosiaalisten tekijöiden vahvuus juomisen kaikilla osa-alueilla, mutta samalla sosiaalisuuden konkreettiset ilmenemismuodot näyttäytyvät hyvin monipuolisina. Tämä antaa syyn olettaa, että mikäli suomalaiseseen humalajuomiseen halutaan vaikuttaa politiikan tai hoidon keinoin, siitä ei voida puhua yhtenä ja yhtenäisenä kokonaisuutena, vaan humalan hallitsemiseksi on ymmärrettävä humalajuomisen moninaisuutta itse juojien kokemusmaailmassa. Toisaalta juomisen ja sosiaalisuuden tiivis yhteys tarjoaa eväitä myös juomisen monipuolisuuden tarkasteluun, sillä sosiaalisuus on yksi harvoista ellei ainoa kaikkiin juomistilanteisiin tai -tapoihin liittyvä teema.

Tällaisena juomisen sosiaalisuus tarjoaa kiinnostavan, mutta vähän käytetyn näkökulman lähestyä myös ongelmajuomista. Keskitymme siihen artikkelin lopuksi ja päätämme pohdintaan siitä, millaisiin seikkoihin tulevan tutkimuksen olisi tämänhetkisen tietämyksen perusteella mielekästä kiinnittää huomiota, jotta humalajuomisen säätelyongelmista saataisiin uudenlaista, käyttökelpoista tietoa.

Edellä esitetyn mukaisesti näyttää siltä, että nuorten suomalaisaikuisen keskuudessa rankkakin juominen koetaan varmimmin ongelmattomana, kun se tapahtuu ikään kuin sovittujen, ts. kulttuurissa hyväksytyjen juomistilanteiden puitteissa ja juojat sitoutuvat omaehtoisesti näiden tilanteiden asettamiin odotuksiin juomisen laadusta ja määrästä. Juojien itsensä ongelmattomaksi kokema juominen noudattaa yksinkertaisen yhdessäolon odotuksia ja rajoittuu hyväksytyyn ajankohtaan (viikonloppu, loma-aika, juhlapäivä tai aatto jne.) ja paikkaan (baari, yökerho, kesämökki, festivaalialue jne.). Tämä kertoo, että suomalaisessa mielenmaisemassa rankkaan juomisen ei helposti koeta horjuttavan elämän tasapainoa, mikäli sen vastapainoksi osallistutaan täysipainoisesti työhön, kotielämään ja muihin harrastuksiin ja mikäli juominen pidetään niistä erossa. Asian kiteyttää vänrikki Koskelan tokaisu Tuntemattomassa sotilaassa: "Asialliset hommat hoidetaan, muuten ollaan kuin Ellun kanat."

Näin ollen alkoholiongelmiensa ymmärtämisessä ei nähdäksemme ole mielekästä seurata ensisijaisesti juotujen alkoholiannosten määrää. Nuorten suomalaisaikuisen keskuudessa 10, 15 tai 20 alkoholiannoksen nauttimista ei välttämättä koeta itsen eikä toisten kohdalla mitenkään ongelmallisena, jos korkki pannaan juomistilanteen päättyessä kiinni. Toisaalta muutamakin drinkki näyttäytyy tämän päivän nuorille suomalaisaikuisille helposti merkkinä ongelmista, jos niiden juominen tapahtuu

kulttuurisesti hyväksytyjen juomistilanteiden ulkopuolella, kuten töissä, iltapäivän ruuhkabussissa tai lapsia hoidosta haettaessa.

Kun suomalainen juomiskulttuuri näyttää näin edellyttävän raskaankin juomisen kiinnittämistä hyväksyttäviin juomistilanteisiin eikä niinkään juomisen määrän rajoittamista tilanteiden sisällä, ei meidän mielestämme suomalaisessa juomiskulttuurissa ja esimerkiksi nuorten karnevalistisessa juomisessa vaikuttavia odotuksia rankasta humalajuomisesta sinänsä voida pitää juomisongelmien "syynä". Toisin sanoen suomalaisten juomiseen liittyviä ongelmia ei voida palauttaa oletettuun humalahakuiseen "suomalaiseen juomatapaan", sillä juomatavoissamme voidaan nähdä yhtä lailla runsaasti sisäänrakennettua juomisen säätelyä, joka suuressa osassa tapauksia toimii varsin hyvin. Väheksymättä juomisen aiheuttamia ongelmia tulee myös muistaa, että suuri osa suomalaisista, jotka juovat itsensä humalaan, eivät koe ongelmia omassa juomisessa eivätkä näe toistenkaan humalajuomisessa ongelmia.

Tämän päivän nuorten suomalaisaikuisten kokemusmaailmassa ongelma-juominen alkaa pikemminkin silloin, kun yksilö lakkaa noudattamasta yleisesti hyväksytyjen juomistilanteiden sääntöjä ja alkaa juoda yksilöllisesti, pelkästään omia intressejään noudattaen ja sitoutumatta toisten toiveisiin tai tarpeisiin. Tällainen tilanne voi syntyä, jos sosiaaliset säännöt ovat yleisesti ottaen menettäneet merkityksensä esim. syrjäytyneelle yksilölle, mutta on lukuisia muitakin mahdollisuuksia ylittää juomisen kulttuurisen hyväksynnän rajoja – kaikkia alkoholiongelmia ei voida palauttaa syrjäytymiseen tai muuhun huono-osaisuuteen. Kartoittamaton maaperä on esimerkiksi ne yksilön minäkuvaan tai sosiaalisiin emootioihin liittyvät tekijät, jotka johtavat yksilöä juomaan muihin sitoutumatta ja pelkästään omaa etua tavoitellen. Näitä voidaan myös olettaa löytyvän useimmista sosiaaliryhmistä.

Juomisen sosiaalisuutta korostavasta näkökulmasta voidaan kuitenkin olettaa, että ongelmalliseksi koettua juomista ei motivoi halu rikkoa juomisen sosiaalisia pelisääntöjä silkasta sääntöjen rikkomisen ilosta. Pikemminkin tässä artikkelissa käsiteltyjen tutkimusten perusteella voidaan olettaa, että sosiaalisuutta rikkovaa juomista motivoivat yhä ne positiiviset kokemukset, joita juoja on joskus kokenut onnistuneissa juomistilanteissa, mutta juojalla ei enää ole niiden tavoittamiseen sosiaalisia resursseja. Juoja ei kenties kykene sitoutumaan yhteisten juomistilanteiden sanattomiin sääntöihin, juojalla ei ehkä ole ketään keneen sitoutua tai juoja ei ole syystä tai toisesta kiinnostunut siitä, kuinka hänen juomiskäyttäytymisensä vaikuttaa toisiin. Mutta jos juoja sivuuttaa tämänkaltaiset seikat, on epätodennäköistä, että hänen juomiskokemuksensa muodostuisivat lopulta kovinkaan positiivisiksi. Tämä johtuu siitä, että hyvä humala muodostuu monien viimeaikaisten laadullisten tutkimusten mukaan ensisijassa sosiaalisuuteen ja vuorovaikutukseen liittyvistä tekijöistä eikä pelkästään alkoholin kemiallisesta vaikutuksesta (esim. Törrönen & Maunu 2005). Näin tulevien tutkimusten eräs tärkeä teema olisikin selvittää, millaisia juomiseen liittyviä odo-

tuksia ongelmallisemmin juovilla yksilöillä on, mitä heidän juomistilanteissaan todella tapahtuu ja mikä on heidän toimintansa suhde odotuksiin – sekä verrata, milta osin nämä elementit eroavat joko juojien itsensä tai toisten ihmisten ongelmattomampana kokemaan juomiseen.

Lopuksi on syytä kuitenkin muistaa, että suuri osa suomalaisnuorten ja nuorten aikuisten humalahakuisestakaan juomisesta ei ole sen paremmin ongelmallista kuin täydellisenä soljuvaa sosiaalisuuttakaan. Juomisen antamat kokemukset ovat pikemminkin varsin tavallisia, "ihan ok", monesti jopa vähän tylsiä, eivätkä ne juurikaan ylitä arkielämää positiivisin eivätkä negatiivisin termein (esim. Törrönen & Maunu 2005 ja 2006). Siksi siitä ei myöskään ole syytä puhua julkisessa keskustelussa yksinomaan huolen tai hylittömyyden kielellä. "Ihan ok" tavanomainen juominen muistuttaa kuitenkin edellä esitettyä addiktivistä juomista siinä, että molemmissa tapauksissa juomisen korostuneen sosiaaliset ja hieman utopistisetkin ihanteet motivoivat juomista illasta ja sukupolvesta toiseen, vaikka juojat eivät niitä usein käytännössä saavutakaan. Tämä vahvistaa sen, että niin juomisen motiivien, konkreettisen juomistoiminnan kuin myös näiden kahden välisten suhteiden tarkempi tunteminen on välttämätöntä, mikäli juomista halutaan ymmärtää ja humalaa hallita myös hoidon ja politiikan keinoin.

MITÄ OPIMME?

➔ Suomalaiset juovat ollakseen yhdessä: juomisen motiivit ovat kietoutuneet yhteen perustavien sosiaalisten emootioiden kanssa.

➔ Humalajuominen vaihtelee vahvuudeltaan ja kestoaltaan juomistilanteen mukaan, ja juojat myös rajoittavat humalaa tilannekohtaisesti eri tavoin. Juomistilanteen lisäksi juomiskokemukseen vaikuttaa juojien sosiaalinen ja kulttuurinen tausta kuten sukupuoli.

➔ Naisilla juominen tiivistää kokemusta sosiaalisista suhteista, tilanteista ja tunnelmista, joihin hakeudutaan juomisesta riippumatta. Miesten juomisessa korostuu arjesta irrottautuminen alkoholin avulla sekä määrän sosiaalisuuden erityinen intensiteetti. Erot ovat kuitenkin aste-eroja eivätkä kategorisia.

➔ Juodun alkoholin määrä ei korreloi juomisen koetun ongelmallisuuden kanssa, vaan suomalaiset liittävät juomisen ongelmat sen sosiaalisiin motiiveihin ja säätelyyn: Ongelmallisimmaksi koetaan yksilöllinen juominen, joka ei sitoudu juomisen ryhmähenkeen eikä tilannekohtaisiin pelisääntöihin, vaan seuraa yksinomaan juojan omia mielihaluja. Rankkakin ryyppääminen on puolestaan helppo kokea ongelmattomana, jos se tapahtuu tuttujen ja luotettujen ihmisten seurassa sekä rankalle juomiselle hyväksytyissä puitteissa.

LÄHTEET

- Jaatinen, Jaana (2000a) Viattomuuden tarinoita. Nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina. Raportteja 251. Helsinki: Stakes.
- Jaatinen, Jaana (2000b) Tyttöjen juhlat. Nuorisotutkimus 18(2), 31–46.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? Yhteiskuntapolitiikka 74(4), 387–399.
- Mäkelä, Klaus & Virtanen, Matti (1987) Kauppaoppilaiden suomalainen humala. Alkoholipolitiikka 52(4), 162–171.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. Yhteiskuntapolitiikka 74(3), 268–289.
- Nykyri, Tuija (1996a) Naiseuden naamiaiset. Nuoren naisen diskoruumiellisuus. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nykyri, Tuija (1996b) Naisen humalan hurma ja kauhu. Alkoholipolitiikka 6(2), 90–98.
- Pietilä, Niina (2006) Alkoholin käyttö tyttöjen mielipidekirjoituksissa. Teoksessa Karvonen, Sakari (toim.): Onko sukupuolella väliä? Hyvinvointi, terveys, pojat ja tytöt. Nuorten elinolut -vuosikirja. Helsinki: Stakes, Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, Nuorisosiain neuvottelukunta, 62–71.
- Piispa, Matti (2007) Nuorison ystävät ja alkoholitutkimus. Yhteiskuntapolitiikka 72(6), 666–668.
- Pyörälä, Eeva (1991) Nuorten aikuisten juomakulttuuri Suomessa ja Espanjassa. Tutkimusseloste n:o 183. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.
- Pyörälä, Eeva (1995) Comparing Drinking Cultures: Finnish and Spanish Drinking Stories in Interviews with Young Adults. Acta Sociologica 38(3), 217–229.
- Simonen, Jenni (2007) Nuorten juomisen sosiaalisuuden lajit. Teoksessa Tigerstedt, Christoffer (toim.): Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumeututkijain seura & Nuorisotutkimusverkosto /Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 75, 33–58.
- Simpura, Jussi (1983) Drinking Contexts and Social Meanings of Drinking: A Study with Finnish Drinking Occasions. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies.
- Törrönen, Jukka (2005) Nuorten aikuisien humalalajit. Analyysi juomatapojen dynamiikasta ravintola- ja juomispäiväkirjoissa. Yhteiskuntapolitiikka 70(5), 488–504.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2004) Ravintola, sosiaalisuus ja kulttuuriset eronteot. Sosiologia 41(4), 322–336.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2005) Kevyet irtiotot ja raskas sosiaalisuus. Alkoholi nuorten aikuisten ravintolailtaa kuvaavissa kertomuksissa. Yhteiskuntapolitiikka 70(3), 266–281.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2006) Pihvin pariin punaviini, raju ryyppäys risteilyllä. Juomistilanteiden lajityypit ja sukupuolisidonnainen säätely päiväkirjoissa. Yhteiskuntapolitiikka 71(5), 499–514.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2007) Miten nuoret aikuiset pohtivat ja säätelevät humalajuomistaan. Teoksessa Tigerstedt, Christoffer (toim.) Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumeututkijain seura & Nuorisotutkimusverkosto /Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 75, 59–87.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2009) Sosiaaliset emootiot juomisen säätelyssä. Analyysi nuorten aikuisien juomispäiväkirjoista. Sosiologia 46(1), 35–50.

LIITE 1. Katsauksessa käytetyt tutkimukset

Tutkimus	Vuosi	Aineistot	Keskeiset analyysiteemat tai tulokset
Mäkelä & Virtanen: <i>Kauppaoppilaiden suomalainen humala</i>	1987 (artikkeli)	20–28-vuotiaiden kauppaoppilaiden teemahaastattelut Lappeenrannassa ja Tampereella (N = 26, 13 naista / 13 miestä)	Humala sosiaalisuuden voiteluaineena. Humalan sukupuoliero: naisilla humala tiivistää arkista kanssakäymistä, miehillä rikkoo arjen rajoja.
Pyörälä: <i>Nuorten aikuisten juomakulttuuri Suomessa ja Espanjassa</i>	1991 (monografia, 165 s.)	Suomen aineisto sama kuin edellä; Espanjassa 20–25-vuotiaiden kauppaoppilaiden teemahaastattelut (N = 17, 9 n / 8 m)	Vertailu Suomen ja Espanjan välillä. Suomessa humalalla on merkittävä sukupuoliero, mutta Espanjassa ei.
Pyörälä: <i>Comparing Drinking Cultures: Finnish and Spanish Drinking Stories in Interviews with Young Adults</i>	1995 (artikkeli)	Sama kuin edellä	Sama kuin edellä
Nykyri: <i>Naiseuden naamiaiset</i>	1996a (monografia, 142 s.)	Osallistuva havainnointi 3 jyvaskyläläisessä yökerhossa; 18–23-vuotiaiden diskossa käyvien naisten teemahaastattelut (N = 9)	Naisten ruumiillisuuden ja toimijuuden analyysi diskotilassa. Monipuoliset toimintamahdollisuudet kiinnittyvät paljolti perinteisiin, sukupuolisidonnaisiin toimintatodetuksiin.
Nykyri: <i>Naisen humalan hurma ja kauhu</i>	1996b (artikkeli)	Sama kuin edellä	Diskoissa humaltuvaan naiseen sekä hänen naiseuteensa liitetyt merkitykset. Sopiva humala vahvistaa itsetuntoa ja viehättävyyden kokemusta, liika humala tekee naisesta iljettävän.
Jaatinen: <i>Viattomuuden tarinoita. Nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina</i>	2000a (monografia, 154 s.)	13–16-vuotiaiden nuorten ryhmähaastattelut kahdella pääkaupunkiseudun yläasteella (N = 7), yhden juhlintatilanteen videointi	Päihtet ovat nuorten kokemuksessa avain soljuvaan sosiaalisuuteen ja vapauten arjen pakoista.
Jaatinen: <i>Tyttöjen juhlat</i>	2000b (artikkeli)	Sama kuin edellä	Humala vapauttaa tytöt ulkoisista odotuksista, jolloin he voivat rikkoa perinteisiä malleja. Toisaalta tytöt juhliessaankin noudattavat sosiaalisen vastuun ja hoivan naistapaisia odotuksia.
Pietilä: <i>Alkoholin käyttö nuorten mielipidekirjoituksissa</i>	2006 (artikkeli)	Vuosina 1994–1997 Suosikissa ja MeKaks-lehdessä julkaistut alaikäisten tyttöjen mielipidekirjoitukset (N = 140)	Tyttöjen juomiselle antamat juhlimiseen, nuoruuteen ja sosiaalisuuteen liittyvät merkitykset. Juomisen yhdistyy keskeisesti yhdessäoloon ja juhlintaan.

Törrönen & Maunu (2004): <i>Ravintola, sosiaalisuus ja kulttuuriset eronteot</i>	2004 (artikkeli)	23–35-vuotiaiden, pk-seudulla asuvien, talouden ja hallinnon alalla työskentelevien nuorten aikuis-ten teemahaastattelut (N = 117; (60 n / 57 m)	Nuorten suomalaisaikuisten ravintolamaku korostaa rentoa ja aitoa sosiaalisuutta ja ottaa etäisyyttä teennäiseksi koetuista "pintapaikoista"
Törrönen & Maunu: <i>Kevyet irtiotot ja raskas sosiaalisuus</i>	2005 (artikkeli)	Sama kuin edellä	Nuorten aikuisten juomistilanteet ovat heittäytymistä tiiviiseen yhdessäoloon. Liika juominen uhkaa tätä, min-kä vuoksi juomista säädelään aktiivisesti. Tässä suhteessa ei oleellisia sukupuolieroja.
Törrönen: <i>Nuorten aikuisten humala-kokemukset</i>	2005 (artikkeli)	23–35-vuotiaiden, pk-seudulla asuvien, talouden ja hallinnon alalla työskentelevien nuorten aikuis-ten ravintola- ja juomis-päiväkirjat (N = 60, 39 n / 21 m; erillisiä kertomuksia 1022, 663 n / 359 m)	Nuorten aikuisten viisi eri-laista juomatapaa: Istuske-lu, ruokajuominen, seuralli-nen bilehumala, herooinen humala ja yksilöllinen bilehu-mala. Eroavat toisistaan juo-misen motiivien ja säätelyn suhteen.
Törrönen & Maunu: <i>Pihvin pariin punaviini, raju ryyppäys risteilyllä</i>	2006 (artikkeli)	Sama kuin edellä	Nuorten aikuisten juomistilanteiden lajityypit: Istuske-lu, ruokajuominen, bilettämi-nen, karnevaali ja yksilölliset kulut. Eroavat toisistaan juo-misen motiivien, säätelyn ja tapahtumakulkujen suhteen. Sukupuolieroja ei itse toimin-nassa, mutta tilanteisiin suh-tautumisessa ja asennoitumi-ssa kyllä.
Törrönen & Maunu: <i>Miten nuoret aikuiset pohtivat ja säätelevät humalajuomistaan</i>	2007 (artikkeli)	Sama kuin edellä	Humalajuomisen kolmeen tilannetyyppiin (karnevaali, bilettäminen, yksilöllinen juominen) liittyvä omaehtoinen säätely ennen juomistilannetta, juomistilanteen aikana ja juomistilanteen jälkeen
Törrönen & Maunu: <i>Sosiaaliset emotionit juomisen säätelyssä</i>	2009 (artikkeli)	Sama kuin edellä	Humalajuomiseen rohkai-sevat ja juomista hillitsevät kunnian ja häpeän emotionit
Simonen: <i>Nuorten juo-misen sosiaalisuuden lajit</i>	2007 (artikkeli)	17–23-vuotiaiden, eri op-pilaitoksissa opiskelevi-en hämeenlinnalaisnuoren ryhmähaastattelua (N = 7)	Nuorten juomiseen liittyvän yhdessäolon monimuotoi-suus. Kolme erilaista yhdes-säolon ja humalan muotoa: tahdikas, pidäkkeetön ja yksilöllinen sosiaalisuus

Kuinka suomalaiset juovat viiniä?

Suomalaisen alkoholipolitiikan tavoitteena on ollut vähentää alkoholihaittojen määrää. Kieltolain säätämällä pyrittiin lopettamaan kotimainen alkoholin valmistus ja myynti ja siten poistamaan alkoholin käyttö ja siihen liittyvät haitat. Kieltolain kumoamisen jälkeen on pyritty alkoholihaittojen minimointiin sekä rajoittamalla alkoholijuomien käytön määrää että muuttamalla alkoholijuomien käyttötapoja. Jälkimmäinen pyrkimys on Suomessa samoin kuin useimmissa Pohjoismaissa yhdistynyt mietojen alkoholijuomien suosimiseen väkevien alkoholijuomien kustannuksella (Sulkunen 2000). Pohjoismaiden ulkopuolellakin väkevien alkoholijuomien fyysistä tai taloudellista saatavuutta on usein rajoitettu muita alkoholijuomia enemmän (Österberg & Karlsson 2002).

Suomessa tämä politiikka sai 1950-luvun lopulla ja seuraavina vuosikymmeninä ilmiasunsa mietoja alkoholijuomia suosivana linjana (Häikiö 2007, 159–223). Tavoitteena oli siirtää alkoholijuomien kulutusta väkevistä alkoholijuomista aluksi ensisijassa mietoihin viineihin, mutta myöhemmin myös olueen. Mietojen viinien ensisijaisuus perustui ajatukseen mietojen viinien käytöstä ennen muuta ateriajuomana, minkä suomalaisesta perspektiivistä uskottiin olevan keskimääräistä sivistyneempää ja haitattomampaa alkoholinkäyttöä. Usko mietojen linjan mahdollisuuksiin alkoi hiipua vuoden 1968 alkoholilainsäädännön uudistuksen seurauksena. Uuden lain myötä keskioluen laaja saatavuus kyllä siirsi suomalaisten käyttämän alkoholin painopistettä miedompaan suuntaan. Juomatapojen muutoksen havaittiin kuitenkin olevan hitaampaa kuin kulutustason ja juomalajivalintojen muutoksen, ja alkoholinkäytön erilaiset haitalliset seuraukset lisääntyivät voimakkaasti kasvaneen kokonaiskulutuksen myötä (Mäkelä ym. 1981).

Eri juomalajien käyttöä ja haitallisuutta on sittemmin tutkittu paljon (ks. Simpura ym. 1993; Rimm ym. 1996; Mäkelä ym. 2007). Haitallisuudessa on havaittu pieniä eroja esimerkiksi niin, että väkevien käyttö yhdistyy muita juomalajeja läheisemmin alkoholimyrkytysten määrään, mutta kaiken kaikkiaan alkoholihaittojen kannalta ylivoimaisesti tärkeämpää on, kuinka paljon alkoholia tulee kulutettua yhtäältä käyttökerran kohden ja toisaalta pidemmän ajan kuluessa, kuin mikä käytettyjen juomien väkevyysaste on ollut.

Alkoholijuomilla on todettu kohtuullisesti nautittuna olevan sydän- ja verisuonisairauksien riskiä pienentävä vaikutus (Rehm ym. 2003). Joidenkin tutkimusten mukaan viineillä olisi muita alkoholijuomia merkittävämpiä terveysvaikutuksia, kun taas toisten tutkimusten mukaan merkittävimmät terveysvaikutukset saataisiin käyttämällä muita alkoholijuomia kuin viinejä (Rimm ym. 1996; Grønbaek 2003). Eri tutkimustulokset huomioivien katsausten mukaan viinin käyttäjien muita parempi terveys on ennemmin-kin juojien ominaisuus kuin juoman ominaisuuksista johtuvaa. Viinin juojat ovat nimittäin muita useammin hyvin toimeentulevia, ja heillä on muuta väestöä terveellisemmät elintavat (Barefoot ym. 2002).

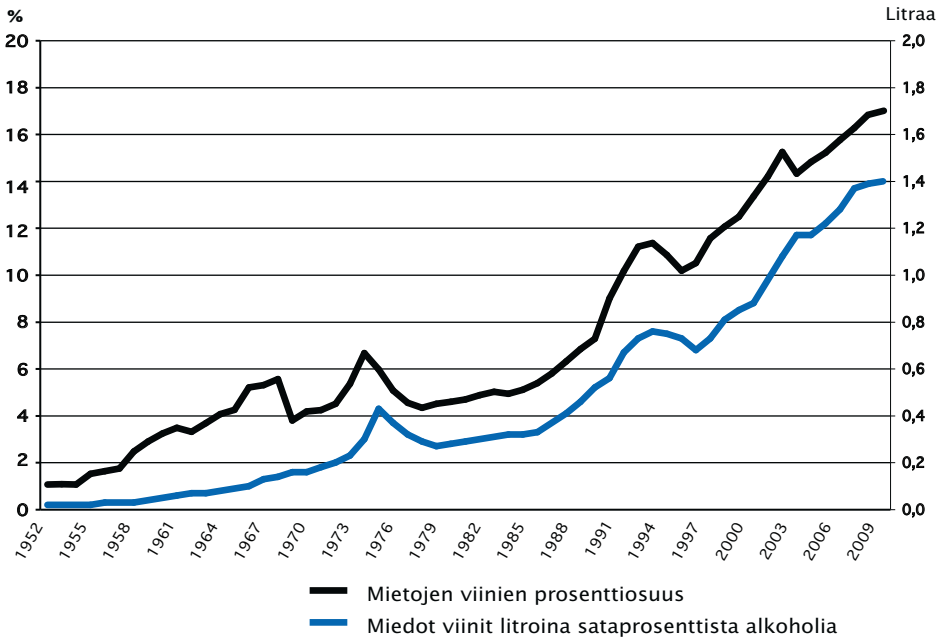
Viinin kulutuksen erillistarkastelu ei siis perustu ajatukseen, että viinin käytöstä aiheutuisi – samalla tavoin nautittuna – muita alkoholijuomia vähemmän haitallisia vaikutuksia. Syy erillistarkasteluun on, että viinin kulutus on lisääntynyt Suomessa paljon, minkä vuoksi on tarve tietää, minkälaisesta ilmiöstä on kyse. Esimerkiksi naistenlehtien sivuilla (Törrönen & Juslin 2009) ja ehkä väestön mielikuvissa yleisemminkin viininkäyttö yhdistetään hillittyyn, sivistyneeseen juomatapaan. Tässä luvussa tarkastelemme aluksi mietojen viinien kulutuksen kehitystä Suomessa 1950-luvulta nykypäivään. Seuraavaksi tutkimme, miten mietoja viinejä käytetään Suomessa: missä määrin ja ketkä käyttävät viiniä ruokajuomana ja missä määrin viiniä käytetään seurustelujuomana tai humalan hankkimisen välineenä? Lisäksi kysymme, käytetäänkö viiniä yleensä vain pieniä määriä kerrallaan.

Mietojen viinien kulutuksen kehitys

Mietojen viinien kulutus oli 1950-luvun alkupuolella hyvin vähäistä eli noin lasillinen viiniä asukasta ja vuotta kohti mikä sataprosenttiseksi alkoholiksi muutettuna on 0,02 litraa (kuvio 1). Mietojen viinien osuus alkoholin tilastoidusta kulutuksesta oli yksi prosentti.

Mietojen viinien vähäisestä käytöstä johtuen niitä ei tilastoinnissa edes erotettu omaksi luokakseen, vaan viinien ryhmään oli yhdistetty väkevät ja miedot viinit sekä siiderit ja long drink -juomat. Kuviossa 1 esitetyssä sarjassa ovat mukana vain käymisteitse valmistetut miedot viinit: punaviinit, valkoviinit, roséviinit, kuohuviinit sekä marja- ja hedelmäviinit.

KUVIO 1. Mietojen viinien tilastoitu kulutus litroina sataprocenttista alkoholia asukasta kohti sekä niiden prosenttiosuus alkoholin tilastoidusta kulutuksesta vuosina 1951–2009.

Lähde: THL

Ensimmäisen juomatapatutkimuksen aikaan vuonna 1968 mietojen viinien kulutus oli lisääntynyt sataprocenttisena alkoholina 0,16 litraan asukasta kohti, ja mietojen viinien osuus tilastoidusta alkoholinkulutuksesta oli tuolloin kuusi prosenttia. Vuodesta 1968 vuoteen 1974 mietojen viinien kulutus lähes kolminkertaistui. Viinien kulutuksen nopea kasvu vuoden 1972 jälkeen perustui vuonna 1973 markkinoille tulleen Helmeilevän omenaviinin kulutuksen erittäin nopeaan kasvuun. Osasyys tähän oli, että Helmeilevässä omenaviinissä etyylialkoholin hinta oli markkinoiden alhaisimpia. Vuonna 1975 Helmeilevän omenaviinin osuus mietojen viinien myynnistä oli lähes puolet. Koska siitä oli tullut erityisesti nuorison suosikki- ja juopottelujuoma, sen kulutusta pyrittiin vähentämään nostamalla sen hintaa suuremmassa määrin kuin muiden viinien ja alkoholijuomien hintoja. Tämä yhdistyneenä huomattavaan viinien hintojen yleiseen korottamiseen vuonna 1975 vähensi mietojen viinien kulutusta kolmanneksella vuodesta 1974 vuoteen 1978. Helmeilevän omenaviinin myynti putosi vuoden 1975 huippulukemasta 4,4 miljoonasta litrasta 1,1 miljoonaan litraan vuonna 1978.

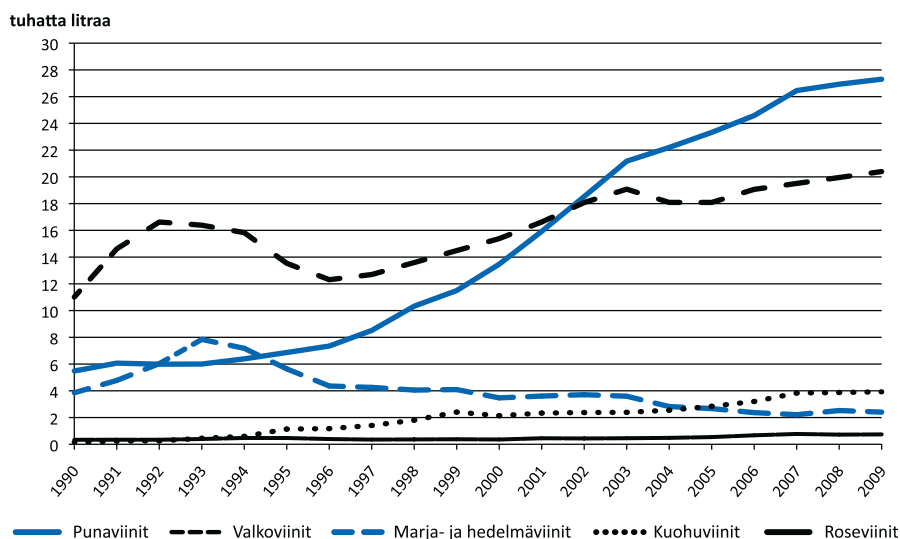
Mietojen viinien kulutus kääntyi uuteen kasvuun 1970-luvun jälkipuoliskolla ja kasvu voimistui 1980-luvun lopulla. Sitten mietojen viinien kulutus kääntyi väliaikaiseen laskuun 1990-luvun talouslaman ensivuosien

jälkeen, mutta jatkoi taas kasvuaan 1990-luvun puolessavälissä. Vuoteen 2008 mennessä mietojen viinien kulutus oli lisääntynyt 1,39 litraan sataprosenttista alkoholia asukasta kohti. Viinilitroina tämä on 15-vuotiaita suomalaisia kohden 13,4 litraa eli 112 kahdentoista senttilitran lasillista vuodessa, siis keskimäärin noin kaksi lasillista viikossa.

Viimeisen vuosikymmenen aikana mietojen viinien kulutus on lisääntynyt nopeammin kuin muiden alkoholijuomien kulutus, vaikka vuonna 2004 mietojen viinien verot ja hinnat alenivat vähemmän kuin muiden alkoholijuomien verot ja hinnat. Vuodesta 2000 vuoteen 2008 asukasta kohti laskettu tilastoidun kulutuksen kasvu oli miedoilla viineillä 51 prosenttia, kun se oli oluella 10 prosenttia, siiderillä ja long drink -juomilla 31 prosenttia ja väkeillä alkoholijuomilla 23 prosenttia.

Valkoviinien osuus oli 1990-luvun alussa hieman yli puolet mietojen viinien kulutuksesta ja punaviinien osuus oli noin neljännes (kuvio 2). Parina viime vuosikymmenenä punaviinien kulutus on lisääntynyt nopeasti ja lähes jatkuvasti. Niiden kulutus ohitti valkoviinien kulutuksen vuonna 2002, ja vuonna 2009 punaviinien osuus oli puolet mietojen viinien koko kulutuksesta. Myös valkoviinien kulutus on lisääntynyt huomattavasti viime vuosikymmeninä, mutta hitaammin kuin punaviinien kulutus. Lisäksi valkoviinien kulutus on vähentynyt pariin otteeseen, ensiksi vuodesta 1992 vuoteen 1997 ja sitten vuodesta 2003 vuoteen 2005. Vuonna 2009 valkoviinien osuus mietojen viinien myynnistä oli 37 prosenttia.

KUVIO 2. Eri viinityyppien myynti tuhansina litroina vuosina 1990–2009.

Lähde: Alko Oy

Kun vuoden 2004 alkoholiveron alennuksen yhteydessä mietojen viinien verotus laski vähemmän kuin oluen ja väkevien alkoholijuomien, oli tiin joillakin tahoilla huolissaan tämän vaikutuksesta Suomen orastavaan viinikulttuuriin. Punaviinien kulutusta verokohtelu ei kuitenkaan kuvion 2 mukaan vähentänyt vaan korkeintaan hieman hidasti sen kasvuvauhtia. Valkoviinien kulutuksen vähentyminen vuonna 2004 kielii siitä, että osa niiden käyttäjistä on tässä yhteydessä vaihtanut juomansa halventuneisiin väkeviin juomiin. Tähän viittaa se, että erityisesti halpojen puolimakeiden valkoviinien myynti väheni, ja näiden juomien tiedetään kuuluneen alkoholisoituneiden aamuasiakkaiden suosikkeihin.

Kuohuviinien myynti on lisääntynyt 25-kertaiseksi vuodesta 1990 vuoteen 2009, ja vuonna 2009 niiden osuus mietojen viinien kokonaismyynnistä oli seitsemän prosenttia. Marja- ja hedelmäviinien myynti on laskenut vuodesta 1990 vuoteen 2009 kolmanneksella. Näiden etupäässä Suomessa valmistettujen viinien osuus oli vuonna 1990 melkein viidenes mietojen viinien kokonaismyynnistä. Vuonna 2009 vastaava osuus oli neljä prosenttia. Rosé-viinien kulutus on edelleen vähäistä, noin yksi prosentti mietojen viinien kokonaiskulutuksesta, vaikka niiden kulutus on enemmän kuin kaksinkertaistunut vuodesta 1990 vuoteen 2009.

Viinien käyttö ruokajuomana

Mietojen viinien tuloa suomalaisen ruokapöydän aterijuomaksi oluen, maidon ja veden sijaan tai niiden rinnalle tarkastellaan seuraavaksi Juomatapatutkimuksessa vuosina 1968, 1984, 1992 ja 2008 mukana olleilla kysymyksillä sunnuntain pääaterialla nautituista ruokajuomista. Koska "sunnuntain pääaterian" merkitys ja asema suomalaisessa elämänmenossa ovat saattaneet muuttua olennaisesti neljänkymmenen vuoden aikana, käytetään rinnakkaisaineistona vuosina 1992, 2000 ja 2008 esitettyä kysymystä "Kuinka usein juotte viiniä ruokajuomana?". Sama kysymys on esitetty myös oluesta, joten viinin ja oluen käyttöä ruokajuomana voidaan verrata näidenkin kysymysten pohjalta.

Vuonna 1968 Juomatapatutkimukseen vastanneista miehistä ja naisista yli 90 prosenttia ilmoitti sunnuntain pääateriansa ruokajuomaksi maidon tai piimän (taulukko 1). Alkoholijuomia näkyi tuolloin ruokapöydässä hyvin vähän ja viiniä vielä selvästi vähemmän kuin olutta, jota neljä prosenttia miehistä raportoi juovansa ruokajuomana sunnuntain pääaterialla.

TAULUKKO 1. Pääasiallinen ruokajuoma sunnuntain pääaterialla sukupuolen mukaan vuosina 1968, 1984, 1992 ja 2008, %.

	Miehet				Naiset			
	1968	1984	1992	2008	1968	1984	1992	2008
Maito, piimä	91	80	64	52	92	66	49	42
Vedet	2	11	21	31	3	27	39	47
Mehu, virvoitusjuomat, pilsneri, kotikalja	3	5	9	9	3	5	8	6
Viini	1	1	2	5	0	1	3	4
Olut, sahti	4	3	4	3	1	1	2	1
Yhteensä, %	100	100	100	100	100	100	100	100
Yhteensä, N	1370	1782	1709	1297	453	1842	1737	1428

Juomatapatutkimukset kertovat yksiselitteisesti, että maitotuotteiden valta-asema ruokajuomana on pienentynyt tasaisesti sitten vuoden 1968. Tästä dramaattisestakin muutoksesta huolimatta maito tai piimä on yhä suomalaisten miesten yleisimmin käyttämä ruokajuoma. Naisilla maitotuotteiden käyttö on vähentynyt nopeammin ja aiemmin kuin miehillä. Selvästi eniten maitotuotteita suomalaisissa ruokapöydissä on korvannut vesi tai kivennäisvesi, joita vuonna 2008 sunnuntain pääaterian ruokajuomana ilmoitti juovansa noin joka kolmas mies ja joka toinen nainen. Mehujen osuus ruokajuomana on kasvanut vuodesta 1968 vuoteen 2008 yhdestä seitsemään prosenttiin ja virvoitusjuomien nolasta kahteen prosenttiin. Sen sijaan pilsnerin ja kotikaljan osuus on pudonnut samana ajanjaksona kahdesta nolasta prosenttiin.

Myös viinien osuus ruokajuomana on lisääntynyt vuodesta 1968 vuoteen 2008, jolloin miehistä viisi prosenttia ja naisista neljä prosenttia ilmoitti käyttäneensä viiniä ruokajuomana sunnuntain pääaterialla. Oluen kulutuksessa muutoksia ei juuri ole, ja viini ohittikin oluen sunnuntain pääaterian ruokajuomana ensin naisilla vuoteen 1992 ja sitten miehillä vuoteen 2008 mennessä.

Vuosina 1968, 1984 ja 1992 Juomatapatutkimuksessa kysyttiin ruokajuomaa paitsi sunnuntain pääaterialla myös arkiaterialla. Arkipäivän pääaterialla alkoholijuomia raportoitiin ruokajuomana tuolloin selvästi sunnuntaitakin vähemmän. Maitotuotteiden osalta tulokset arkiaterian pääasiallisesta ruokajuomasta olivat hyvin samanlaiset kuin sunnuntain pääaterian ruokajuomasta niin tason kuin muutostenkin osalta.

Taulukosta 2 nähdään, että vuonna 2008 viiniä vähintään kerran viikossa ruokajuomana juovia oli noin 10 prosenttia sekä miehistä että naisista. Oluen viikoittainen käyttö ruokajuomana taas oli selvästi yleisempää miehillä kuin naisilla. Yksi kuudesta miehestä ja yksi kahdestakymmenestä naisesta käytti olutta viikoittain ruokajuomana. Osuudet ovat selvästi suurempia kuin sunnuntain pääateriaalla viiniä ja olutta juoneiden osuudet. Tämä kertoo toisaalta siitä, että moni sellainen, jonka tyypillinen ruokajuoma oli vaikkapa maito tai vesi, joi kuitenkin viiniä tai olutta ruokajuomana ainakin kerran viikossa. Toisaalta se hetki, jolloin viiniä tai olutta juodaan ruokajuomana, voi olla todennäköisemmin perjantai-ilta tai lauantai kuin sunnuntain pääateria (vrt. luku 5 alkoholinkäytön ajoituksesta).

TAULUKKO 2. Viiniä ja olutta vähintään kerran viikossa ruokajuomana käyttävien prosenttiosuudet sukupuolen mukaan vuosina 1992, 2000 ja 2008.

	Viiniä			Olutta		
	1992	2000	2008	1992	2000	2008
Miehet	6	10	12	19	19	16
Naiset	5	9	10	11	6	4
Yhteensä	6	9	11	15	12	10

Muutokset viinien käytössä ruokajuomana vähintään kerran viikossa ovat samansuuntaisia kuin viinien käytössä sunnuntaiaaterian pääasiallisena ruokajuomana: niiden yleisyys on karkeasti ottaen kaksinkertaistunut vuosien 1992 ja 2008 välillä. Samana ajanjaksona oluen käytössä ruokajuomana ei miehillä ole tapahtunut muutoksia taulukon 1 eikä taulukon 2 mukaan. Sen sijaan naisilla oluen käyttö ruokajuomana on taulukon 2 mukaan selvästi harvinaistunut vuoden 1992 jälkeen.

Oluen ja eritoten viinin käyttö ruokajuomana ei jakaannu tasaisesti väestössä (taulukko 3). Viinin käyttö ruokajuomana vähintään kerran viikossa on sitä yleisempää, mitä vanhempi ja paremmin koulutettu vastaaja on ja mitä etelämpänä ja mitä kaupunkimaisemmassa ympäristössä hän asuu. Oluen osalta yhteydet ovat samansuuntaiset, mutta eivät yhtä voimakkaat.

TAULUKKO 3. Viiniä ja olutta vähintään kerran viikossa ruokajuomana käyttävien prosenttiosuudet taustatekijöiden mukaan vuonna 2008.

	Viiniä viikoittain, %			Olutta viikoittain, %		
	Miehet	Naiset	Yhteensä	Miehet	Naiset	Yhteensä
Ikä						
15–29	6	4	5	10	1	5
30–49	15	13	14	18	6	12
50–69	14	12	13	17	5	11
Alue						
Pääkaupunkiseutu	19	17	18	17	5	11
Muu Etelä-Suomi	15	11	13	19	7	13
Länsi-Suomi	9	8	9	14	4	9
Itä-Suomi	6	7	6	13	1	7
Pohjois-Suomi	6	6	6	10	2	6
Asuinkunnan tyyppi						
Pääkaupunkiseutu	19	17	18	17	5	11
Kaupunkimaiset kunnat	12	11	11	16	4	10
Taajaan asutut kunnat	10	7	9	17	4	11
Maaseutumaiset kunnat	7	4	6	12	4	8
Koulutus						
Perusaste	5	4	5	11	3	7
Keskiaste	10	9	9	15	4	10
Korkea-aste	22	16	19	22	6	13

Mihin tarkoitukseen viiniä käytetään?

Juomatapatutkimuksissa on kartoitettu yksityiskohtaisesti vastaajien viimeisimpien alkoholinkäyttökertojen ominaisuuksia, kuten kulutettu- ja juomalajeja ja niiden määriä sekä juomisen yhteyttä ateriointiin (ks. tarkempi kuvaus luvun 3 liitteessä). Vuonna 2008 kultakin käyttökerralta kysyttiin myös, millaisessa tilanteessa juominen tapahtui. Yhtenä vastausvaihtoehtona oli "Ruokailun yhteydessä". Kysymykseen vastattaessa

oli mahdollista valita useampia vaihtoehtoja, ja jos vastaaja teki näin, jatkokysymyksessä häntä pyydettiin valitsemaan vastausvaihtoehtoista tärkein. Taulukon 4 yläosassa on kerrottu niiden käyttökertojen osuus, jotka oli määritelty ruokailukerroiksi, riippumatta siitä, oliko tämä vaihtoehto valittu käyttökerran pääasialliseksi tarkoitukseksi vai ei. Taulukon alemmassa osassa näytetään kaikkien käyttökertojen jakaantuminen erilaisiin tilanteisiin pääasiallisen tarkoituksen mukaan.

TAULUKKO 4. Kartoitettujen alkoholinkäyttökertojen jakautuminen vuonna 2008 ruokailu- ja muihin kertoihin sen mukaan, onko juotu vain viiniä, myös viiniä tai ainoastaan muita alkoholijuomia kuin viiniä, %.¹

	Miehet			Naiset		
	Juomana:			Juomana:		
	vain viiniä	myös viiniä	ei viiniä	vain viiniä	myös viiniä	ei viiniä
Ainakin ruokailukerraksi määrittely, %						
Oli ruokailukerta	45	35	8	42	32	8
Ei ollut ruokailukerta	55	65	92	58	68	92
Yhteensä, %	100	100	100	100	100	100
Yhteensä, kertoja	480	554	3504	1209	697	2294
Käyttökerran pääasiallinen tarkoitus ²						
Ruokailu	41	16	6	35	14	5
Seurustelu	13	35	30	27	33	31
Juhliminen	13	23	11	21	38	20
Saunominen	4	12	29	3	7	30
Työ, edustus	5	8	1	3	3	0
Ei mikään erityinen tilanne	24	6	23	11	4	14
Yhteensä, %	100	100	100	100	100	100
Yhteensä, kertoja	475	552	3 465	1 199	694	2 263

¹ Perustuu jaksoarvioon (ks. luku 3).

² Seurustelu: vieraita kotona tai vierailu; ajanviete, peli, harrastus; ystävien tai tuttujen tapaaminen.

Juhliminen: oli syytä juhlia; huvittelu tai biletyt

Noin joka kymmenennessä kaikista miesten ja lähes kolmasosassa kaikista naisten ilmoittamista alkoholinkäyttökerroista käytettiin vain viiniä. Niistä alkoholijuomien käyttökerroista, joilla juotiin vain viiniä, runsaat 40 prosenttia oli ruokailukertoja (taulukon 4 yläosa), ja ruokailu katsottiin käyttökerran pääasialliseksi tarkoitukseksi vain hieman harvemmin (taulukon 4 alaosa). Tämä merkitsee, että selvästi yli puolet niistä juomiskerroista, joilla käytettiin yksinomaan viiniä, ei ollut ruokailukertoja. Naisilla puhtaiden viinikertojen pääasiallisen tarkoituksen kerrottiin noin puolessa tapauksista olleen seurustelu tai juhliminen. Miehillä näitä tilanteita oli neljännes, ja neljäsosa puhtaista viinikerroista sai miehiltä määreen "ei mikään erityinen tilanne".

Kaikista miesten alkoholijuomien käyttökerroista reilu kymmenesosa ja naisten käyttökerroista noin yksi kuudesta oli sellaisia, joissa käytettyihin alkoholijuomiin kuului sekä viinejä että muita alkoholijuomia. Kolmannes näistä käyttökerroista oli ruokailukertoja, niin miehillä kuin naisillakin, mutta vain noin puolessa näistä kerroista ruokailu katsottiin käyttökerran pääasialliseksi tarkoitukseksi. Kun viiniä käytettiin muiden alkoholijuomien kanssa, oli käyttökerran pääasiallinen tarkoitus kolmasosassa käyttökerroista sekä miehillä että naisilla seurustelu. Juhliminen oli toinen yleisesti ilmoitettu pääasiallinen tarkoitus erityisesti naisilla.

Miehillä lähes neljässä viidestä ja naisilla reilussa puolessa alkoholijuomien käyttökerroista ei nautittu lainkaan viiniä. Näistä käyttökerroista kahdeksan prosenttia oli ruokailukertoja, ja silloin ateriointi ilmoitettiin yleensä myös käyttökerran pääasialliseksi tarkoitukseksi. Kerroilla, joilla ei juotu viiniä, seurustelu oli jälleen yleinen tarkoitus, kun taas juhliminen oli tarkoituksena jonkin verran harvemmin kuin niinä kertoina, jolloin juotiin myös viiniä. Saunominen – siis lähinnä saunaoluiden juominen – oli yleinen tilanne silloin, kun ei juotu viiniä.

Erityisesti miehillä "ei mikään erityinen tilanne" oli melko yleinen määre niillä alkoholinkäyttökerroilla, joihin ei liittynyt viinin juontia. Kaikista tämän määreen saaneista tilanteista 80 prosenttia oli sellaisia, joissa alkoholijuomia juotiin kotona tai mökillä oman perheen seurassa tai yksin.

Juodaanko alkoholia vähän silloin kun juodaan viiniä?

Seuraavaksi kysymme, kuinka juotujen alkoholiannosten määrä riippuu juomalajivalikoimasta. Tässä on eroteltu omaksi ryhmäkseen yhtäältä ne kerrat, jolloin on juotu vain olutta tai saman väkevyyden omaavia juomia eli siideriä tai long drink -juomia, ja toisaalta ne kerrat, jolloin on juotu vain väkeviä alkoholijuomia, koska on odotettavaa, että vain yhtä juomalajia juotaessa annosmäärät jäävät vähäisemmiksi kuin eri juomalajeja yhdisteltäessä.

Taulukosta 5 nähdään, että silloin kuin juodaan vain viiniä, käyttömäärät ovat suhteellisen vähäisiä. Naisilla 93 prosentissa ja miehillä 84 prosentissa käyttökerroista annosmäärä jäi alle viiden. Seitsemän annoksen raja ylittyi miehillä vain neljässä ja naisilla vain yhdessä prosentissa juomiskerroista. Myös silloin, kun juodaan vain olutta, siideriä ja long drink -juomia tai vain väkeviä alkoholijuomia, valtaosassa juomiskerroista pysytään alle viidessä annoksessa, mutta kuitenkin harvemmin kuin vain viiniä juotaessa. Vastaavasti yli seitsemän annoksen juominen on yleisempää silloin, kun juodaan vain väkeviä tai vain olutta, kuin vain viiniä juotaessa. Kaikkein suurin yli seitsemän annoksen kertojen osuus on silloin, kun samalla juomiskerralla juodaan useampia eri juomalajeja. Silloin kun viini on yksi juoduista juomista, annosmäärät ovat kuitenkin etenkin naisilla hieman pienempiä kuin silloin, kun yhdellä juomiskerralla juodaan sekä väkeviä alkoholijuomia että olutta tai vastaavan vahvuisia juomia. Vain viiniä juoneet sekä vain väkeviä alkoholijuomia juoneet olivat muita ryhmiä selvästi vanhempia, mikä osaltaan lisää näiden ryhmien taipumusta juoda pieniä määriä alkoholia kerralla.

TAULUKKO 5. Käytettyjen alkoholiannosten määrän jakauma kartoitetuilla alkoholinkäyttö-kerroilla¹ sen mukaan, onko juotu vain viiniä, myös viiniä tai ainoastaan muita alkoholi-juomia kuin viiniä sekä viininkäyttökertojen osalta sen mukaan, onko kyseessä ollut ruokailukerta, vuonna 2008.

Alkoholi-annoksia	Juomana...					Kaikki kerrat	Ainakin viiniä sisältävät kerrat: Oliko kyseessä ruokailukerta?	
	vain viiniä	vain olutta ym.	vain väkeviä	viiniä ja muuta	muuta		kyllä	ei
Miehet								
1–4	84	68	56	17	15	54	61	40
5–7	12	16	16	30	16	17	20	22
8+	4	16	28	53	69	29	19	38
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
N	480	2348	462	554	695	4539	409	625
Naiset								
1–4	93	78	83	40	24	72	81	70
5–7	5	13	10	32	32	15	11	18
8+	1	9	7	28	44	13	8	13
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
N	1209	1650	304	697	339	4200	724	1182

¹ jaksoarvio (ks. luku 3)

Taulukossa 5 ilmoitettuja tietoja analysoitaessa kaksi viiniä sisältävää saraketta jaettiin vielä erikseen ruokailu- ja ei-ruokailukertoihin (taulukkoita ei näytetty). Silloin kun juotiin vain viiniä, annosmäärien jakauma ei juuri eronnut sen suhteen, juotiinko viiniä aterioinnin yhteydessä vai ilman ateriointia. Kun viinien ohella nautittiin jotain muita alkoholijuomia, ruokailukerroiksi määritetyissä tilanteissa juotiin jonkin verran vähemmän kuin muissa tilanteissa. Silti naisilla neljänneksessä ja miehillä yli kolmanneksessa näistä viininkin juontia sisältävistä ruokailukerroista käytettiin alkoholia yhteensä kahdeksan annosta tai enemmän.

Yhteenveto ja keskustelu

Mietojen viinien kulutus on lisääntynyt Suomessa hyvin voimakkaasti viimeisten vuosikymmenien aikana. Siitä huolimatta niiden merkitys suomalaisten ruokajuomana on edelleen vähäinen. Edes kerran viikossa viiniä ruokajuomana juovia on vain noin kymmenes väestöstä. Lisäksi tämä osuus on jakautunut hyvin epätasaisesti. Niissä ikä- ja koulutusryhmissä sekä alueilla, joilla viiniä viikoittain ruokajuomana käyttävien osuus on suurin, se on kolmin- tai nelinkertainen verrattuna niihin ikä- ja koulutusryhmiin sekä alueisiin, joissa osuus on pienin.

Kun pohditaan, onko suomalaisten alkoholinkulutus saavuttanut tason, jossa kulutuksen kasvu päättyy, vai jatkuuko kasvu taloudellisen tilanteen jälleen niin sallissa, on viinien käyttö sinänsä ja ruokajuomana yksi mahdollinen kasvualusta. Hahmottaaksemme viinin ruokajuomisen vaikutusta kokonaiskulutukseen laskimme, miten kokonaiskulutus muuttuisi, jos vuonna 2008 viiniä viikoittain ruokajuomana käyttävien 15–69-vuotiaiden suomalaisten osuus kaksinkertaistuisi noin kymmenesosasta noin viidesosaksi.⁷ Laskelman mukaan asukasta kohti laskettu alkoholin kokonaiskulutus lisääntyisi vajaat neljä desilitraa puhdasta alkoholia asukasta kohti eli vajaat neljä prosenttia. Tätä voi verrata vaikkapa vuoden 2004 alkoholiveronalennusten ja matkustajien tuontirajojen vapautumisen vaikutukseen, joka oli noin litra eli noin 10 prosenttia.

Alkoholijuomia voidaan käyttää ruokajuomina, janojuomina, lääkkeinä, seurustelujuomina, juhla- ja humalan hankkimiseen. Myös mieto- ja viinejä voidaan käyttää kaikkiin näihin tarkoituksiin. Helmeilevän omenaviinin suosio 1970-luvun alkupuolella on hyvä esimerkki, kuinka myös mieto viini kelpaa hyvin humalajuomaksi. Tuloksemme vuoden 2008 aineistolla osoittivat, että vaikka miedot viinit muita juomalajeja useammin yhdistyivätkin ruokailuun, mietoja viinejä juotaessa kyseessä ei yli puolessa tapauksista vastaajien oman määrittelyn mukaan ole ruokajuomina. Linkki ruokailun ja mietojen viinien välillä lieneekin mielikuvatasolla voimakkaampi kuin todellisuudessa. Ruokailun lisäksi mietoja viinejä käytetään seurusteltaessa, juhliessa sekä muuten vaan – siis samoista syistä, kuin miksi suomalaiset ylipäätään käyttävät alkoholijuomia.

Tulostemme mukaan viiniä juotaessa alkoholia käytettiin kaiken kaikkiaan jonkin verran vähemmän kuin muita alkoholijuomia juotaessa. Eniten juotiin silloin, kun yhdistettiin useita juomalajeja.

7 Oletimme, että näillä lisääntyneillä viinikerroilla kulutettaisiin saman verran alkoholia kuin vuonna 2008 keskimäärin niillä kerroilla, joilla juotiin ainakin viiniä.

Alkoholipolitiikalla, esimerkiksi hintapolitiikalla ja saatavuuden säätelyllä, voidaan niin hah-
 luttaessa vaikuttaa suomalaisten
 juomalajivalintoihin. Sosiaali- ja
 terveystieteiden kannalta olennai-
 nen kysymys on, vaikutettaisiin-
 ko tätä kautta myös haittoihin.
 Viinejä suosivalla politiikalla,
 vaikkapa niiden verotuksen pois-
 tolla tai niiden myymisen va-
 pauttamisella, voitaisiin varmasti
 edistää viinien käyttöä sekä ruo-
 kajuomana että muissa käyttotar-
 koituksissa. Esimerkkejä löytyy
 niin väkevien viinien vapautta-
 misesta myymälätodistuksesta
 vuonna 1952 kuin mietoja vii-
 nejä suosivasta hintapolitiikasta
 1960-luvulla. Kummassakin tapa-
 uksessa kulutus siirtyi alkoholi-
 poliittisesti suosittuun juomala-
 jiin, mutta siirtyjinä olivat ennen
 muuta ne kuluttajat, jotka käyt-
 tivät alkoholijuomia humaltuak-
 seen (Mäkelä ym. 2007). Juomala-
 jit eivät siis määrää juomatapoja,
 ja ainakin lyhyellä aikajänteellä
 juomatavat vaikuttavat enemmän
 juomien valintaan kuin juomien
 valinta juomatapoihin. Haittojen
 vähentämisestä tällaisella tietty-
 jen juomalajien tai käyttötilan-
 teiden suosimisella ei ole näyt-
 töä. Tässäkin suhteessa Suomen
 kokemukset edustavat pikemmin
 kasautumista, uusien juomatapo-
 jen kerrostumista vanhojen pääl-
 le, kuin vanhojen juomatapojen
 korvautumista uusilla.

MITÄ OPIMME?

➔ Mietojen viinien kulutus on li-
 sääntynyt 60 vuodessa noin lasilli-
 sesta viiniä asukasta kohti vuodes-
 sa noin kahteen lasilliseen viikossa
 eli noin satakertaiseksi. 2000-luvul-
 la kulutus lisääntyi puolella.

➔ Eniten on lisääntynyt punaviinin
 kulutus, joka ohitti suosiossa val-
 koviinin vuosituhannen vaihteessa.

➔ Suomalaisen ruokapöydän juo-
 missa on tapahtunut suuri muutos:
 maitotuotteiden valta-asema ruoka-
 juomana on pienentynyt, ja eniten
 niitä on korvannut vesi tai kivennäis-
 vesi.

➔ Viinin käyttö ruokajuomana on
 myös yleistynyt. Keskimäärin yksi
 kymmenestä suomalaisesta käyttää
 nykyisin viiniä ruokajuomana vä-
 hintään kerran viikossa. Erot väes-
 töryhmien välillä ovat suuret, ja vii-
 nin käyttö ruokajuomana keskittyy
 yli 30-vuotiaisiin, korkeasti koulu-
 tettuihin, Etelä-Suomessa asuviin
 kaupunkilaisiin.

➔ Kun juodaan vain viiniä, tilanne on
 usein ruokailutilanne. Myös muut ti-
 lanteet, kuten seurustelu ja juhlimi-
 nen, ovat yleisiä, ja tämä pätee
 etenkin silloin kun juodaan sekä
 viiniä että muita juomia.

➔ Viiniä juodaan jonkin verran pie-
 nempiä määriä kuin muita alkoholi-
 juomia, mutta silloin kun juodaan
 viinin lisäksi muita alkoholijuomia,
 juotuja alkoholimääriä ei voi pitää
 pieninä.

➔ Alkoholipolitiikan mahdollisuudet
 vaikuttaa juomatapoihin juomalaji-
 valinnan kautta vaikuttavat vähäi-
 siltä.

LÄHTEET

- Barefoot, John C. & Grønbaek, Morten & Feaganes, John R. & McPherson, R. Sue & Williams, Redford B & Siegler, Ilene C. (2002) Alcoholic beverage preference, diet, and health habits in the UNC Alumni Heart Study. *American Journal of Clinical Nutrition* 76(2), 466–72.
- Grønbaek Morten (2003) Type of alcoholic beverage and cardiovascular disease – does it matter? *Journal of Cardiovascular Risk* 10(1), 5–10.
- Häikiö, Martti (2007) Alkon historia. Valtion alkoholiliike kieltoain kumoamisesta Euroopan unionin kilpailupolitiikkaan 1932–2006. Helsinki: Otava.
- Mäkelä, Klaus & Sulkunen, Pekka & Österberg, Esa (1981) Suomen väkijuomaolot 1950–1975. Teoksessa: Sosiaalipolitiikka 1981. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja nro 6. Turku: Sosiaalipoliittinen Yhdistys, 37–62.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Österberg, Esa (2007) Onko juomalajilla väliä? *Yhteiskuntapolitiikka* 72(6), 641–651.
- Rehm, Jürgen & Sempas, Christopher T. & Trevisan, Maurizio (2003) Average volume of alcohol consumption, patterns of drinking and risk of coronary heart disease – a review. *Journal of Cardiovascular Risk* 10, 15–20.
- Rimm, Eric B & Klatsky, Arthur & Grobbee, Diederick & Stampfer, Meir J. (1996) Review of moderate alcohol consumption and reduced risk of coronary heart disease: is the effect due to beer, wine, or spirits? *BMJ* 312(7033), 731–6.
- Simpura, Jussi & Paakkanen, Pirjo & Kiianmaa, Kalervo & Mustonen, Heli & Metso, Leena (1993) Eri alkoholijuomien nauttimisväkevyydet ja niiden vaikutus veren alkoholipitoisuuteen. *Alkoholipolitiikka* 58(6), 409–421.
- Sulkunen, Pekka (2000) The liberal arguments. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Sutton, Caroline & Tigerstedt, Christoffer & Warpenius, Katariina (toim.): Broken spirits: power and ideas in Nordic alcohol control. Helsinki: NAD publication No 39, 67–91.
- Törrönen, Jukka & Juslin, Inka (2009) Alkoholit naistenlehtien mainonnassa 1960-luvulta 2000-luvulle. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(5), 509–522.
- Österberg, Esa & Karlsson, Thomas (2002) Alcohol policies in EU member states and Norway. A collection of country reports. Helsinki: Stakes.

III

IKÄ JA JUOMINEN

Miten juominen muuttuu iän myötä?

Lähes kaikissa juomatapoja kuvailevissa tutkimuksissa tutkittavien ikä on analyysissä jollakin tavoin mukana. Osassa tutkimuksia keskitytään juomatapoihin jossakin elämänkaaren vaiheessa, esimerkiksi nuoruudessa tai eläkeiässä, jolloin voidaan saada syvällisempi kokonaiskuva juuri tämän elämänvaiheen erityisominaisuuksista juomatavoissa tai niihin vaikuttavissa tekijöissä. Toisissa tutkimuksissa vertaillaan monia eri ikäryhmiä, jotta saadaan kuva siitä, kuinka juomatavat vaihtelevat elämänkaaren eri vaiheissa. Tässäkin kirjassa käytetään molempia lähestymistapoja. Tässä luvussa kuvataan alkoholinkäyttötapojen iän mukaisia eroja, mikä toimii taustoittavana tietona seuraaville luvuille, joissa keskitytään yhtäältä nuoriin (luku 10) ja toisaalta ikääntyviin (luku 11).

Iällä on vaikutusta ihmisten alkoholinkäyttötapoihin toisaalta biologisten vanhenemisprosessien vuoksi, mutta sitäkin enemmän erilaisten elämänkaaren vaiheisiin liittyvien tekijöiden kautta. Iän ja elämänkaaren erilaisia merkityksiä ja vaikutuksia terveyteen on aiemmin eritellyt Eero Lahelma (1998). Biologinen vaikutus näkyy alkoholin käytön osalta lähinnä elämänkaaren molemmissa päissä: pienet lapset eivät alkoholia juo, kun taas nuoruuden aikana yhä useampi alkaa käyttää alkoholia erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Vanhenemisen myötä taas keho voi olla aiempaa herkempi saman alkoholimäärän vaikutuksille, ja vanhuuden myötä yleistyvät sairaudet myös saavat ikääntyvää väestöä vähentämään kuluustaan (ks. tarkemmin luku 11).

Toinen elämänkaaren alun kannalta merkittävä tekijä on lainsäädäntö, joka ainakin periaatteessa keskeisesti määrittää nuoruudenaikaisen alkoholinkäytön mahdollisuuksia. Alkoholijuomien myynti on sallittua vain

yli 18-vuotiaille, ja väkevien myynnissä ja osassa anniskelupaikoista ikäraja on vielä korkeampi.

Myös sosiaalisen kanssakäymisen luonteen ja merkityksen vaihtelu elämänkaaren eri vaiheissa vaikuttaa alkoholin käytön elämänkaaren aikaisiin eroihin. Suomessa alkoholinkäytön rooli ja tehtävä on hyvin merkittävässä määrin sosiaalisen vuorovaikutuksen palveleminen (Mustonen ym. 2009; tämän kirjan luku 7). Nuorilla on runsaasti vapaa-aikaa, jonka viettoon usein yhdistyy alkoholinkäyttö. Nuoret ovat myös anniskelupaikkojen aktiivisin kävijäryhmä, mikä ainakin osin liittyy siihen, että nuoruus on myös parinmuodostuksen aktiivisinta aikaa. Tätä aktiivikautta seuraa usein perheellistyminen, usein jo ennen kolmeakymmentä ikävuotta: keskimääräinen ensisynnytysikä oli Suomessa 28 vuotta vuonna 2007. Perheellistyminen ja lasten saanti vähentävät sekä mahdollisuuksia että tarvetta juhlimiseen ja parin hakuun, mikä näkyy myös alkoholinkäyttötapojen rauhoittumisena. Pienten lasten vanhemmilla on nk. elämän ruuhkavuodet, kun sekä työ- että kotielämä asettavat kovia vaatimuksia. Tällöin ei ole samassa määrin mahdollisuuksia ja aikaa osallistua niihin tilaisuuksiin, joissa on aiemmin käytetty alkoholia. Perheiden vanhempien alkoholinkäyttöä käsitellään tässä kirjassa erikseen, luvussa 13. Ruuhkavuosien jälkeen seuraa taas ikäkausi, jolloin ihmisillä on enemmän aikaa itselleen. Nykyiset vanhenevat ikäluokat ovat enemmän kuin edeltäjänsä halunneet viettää tätä aikaa myös lasin ääressä (Mäkelä ym. 2009).

Edellä kuvattujen, lakeihin, sosiaaliseen kanssakäymiseen ja ajankäyttöön, liittyvien tekijöiden lisäksi myös taloudellisten resurssien muutokset vaikuttavat elämänkaaren aikaisiin vaihteluihin alkoholinkäytössä. Talous on usein tiukimmillaan nuorilla ja nuorissa perheissä, ja iän myötä ja lasten itsenäistyessä taloudellinen liikkumavara usein kasvaa.

Aiempien, 15–69-vuotiaita koskevien tutkimusten perusteella alkoholinkäyttötapojen ikäryhmäeroista tiedetään, että raittius on yleisempää yhtäältä nuorimmissa ja toisaalta vanhimmissa ikäryhmissä, että vanhemmat käyttävät useammin kuin nuoret pieniä määriä alkoholia kerralla ja että nuorilla selvästi suurempi osa alkoholinkäyttökerroista on suurkulutuskertoja (Mäkelä ym. 2009). Klaus Mäkelä (1970) teki huolellisen analyysin miesten alkoholinkäytön ikäryhmäeroista vuoden 1968 Juomatapatutkimuksen pohjalta. Näidenkin tulosten mukaan iän myötä humalakertojen osuus ja keskimääräinen kerralla käytetty alkoholimäärä vähenivät, erityisesti 50 ikävuoden jälkeen.

Perinpohjainen tutkimus elämänkaaren vaikutuksesta johonkin ilmiöön vaatii pitkittäisaineistoja, joissa seurataan samojen ihmisten alkoholinkäyttötapojen muuttumista heidän ikääntyessään. Käytännössä tähän ei useinkaan ole mahdollisuutta, vaan elämänkaaren vaiheita pyritään tulkitsemaan vertailemalla yhtenä ajankohtana eri-ikäisiä henkilöitä. Kun

esimerkiksi vuoden 2008 aineiston avulla vertaillaan 50- ja 70-vuotiaiden kulutusta, emme näe puhdasta ikä- tai elämänkaarivaikutusta eli sitä, miten voimme odottaa 50-vuotiaan suomalaisen kulutuksen muuttuvan hänen vanhetessaan 70-vuotiaaksi. Sen sijaan vertaamme 1950-luvulla syntyneitä vuosiluokkia eli kohortteja ennen sotia syntyneisiin kohortteihin, eli vertailemme eri sukupolvia keskenään. Toisin sanoen kuvailussa näkyy puhtaan ikävaikutuksen ja kohorttivaikutuksen yhdistelmä. Sosiologisessa tutkimuksessa sukupolvet ovat tälläkin vuosituhannella olleet aktiivisen tutkimuksen kohteena (Virtanen 2001; Purhonen 2007). Sukupolvitutkimuksissa on yleisesti oletettu, että nuoruudenaikaiset olosuhteet leimaavat esimerkiksi poliittisessa aktiivisuudessa sukupolven myöhempääkin elämää. Alkoholinkäytön saralla Pekka Sulkunen (1979 ja 1985) on tehnyt tunnetuksi termin ”märkä sukupolvi”: ennen sotia syntyneet vuosiluokat edustavat ”kuivaa” kohorttia, joiden nuoruudessa alkoholia käytettiin hyvin vähän, ja vastaavasti sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat edustavat ”märkiä” vuosiluokkia eli kohortteja, jotka ovat kasvaneet aikuisiksi alkoholinkäyttöön myönteisemmin suhtautuvassa yhteiskunnassa.

Tässä luvussa kuvailemme ensiksi eri ikäryhmien eroja alkoholinkäyttötavoissa käyttämällä vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen aineistoa 15–69-vuotiaasta väestöstä. Aineistosta on julkaistu ikäryhmittäisiä tuloksia aiemminkin (Mäkelä ym. 2009; tämän kirjan luku 4). Näissä aiemmissa julkaisuissa ikäryhmiä on vain muutama sekä esitysteknisistä syistä että sen vuoksi, että vastaajia ei kussakin ikäryhmässä muuten olisi riittävästi. Ikäluokat ovat siten laajoja, ja tuloksista on vaikea muodostaa kokonaiskuvaa siitä, kuinka alkoholinkäyttö tarkkaan ottaen iän mukana muuttuu tai mihin ikään esimerkiksi kulutuksen huippu nykyisin osuu. Tässä analyysissä pyrimme kiertämään teknistä tasapainoiluongelmaa toisaalta liian laveiden ikäryhmien ja toisaalta useiden mutta satunnaisuuden lisääntymisen vuoksi liian pienien luokkien välillä siten, että kuvaamme graafisesti alkoholinkäyttötapojen ja iän suhdetta luokittelematta ikää ollenkaan. Kuvaamme alkoholinkäytön kaikkia perusulottuvuuksia: raittiuden yleisyyttä, säännöllisesti (vähintään viikoittain) alkoholia käyttävien osuutta, kerralla juotuja määriä ja vuosikulutusta.

Toiseksi käytämme Juomatapatutkimuksen aineistoja vuosilta 1968–2008. Niiden avulla yritämme erottaa yhtäältä ikääntymisen ja toisaalta sukupolvien tai kohorttien vaikutuksia toisistaan. Pyrimme pitämään tämän lähestymistavan mahdollisimman selkeänä ja sen vuoksi käytämme kohorttianalyysissä esimerkinomaisesti vain yhtä alkoholimittaria, alkoholin käytön säännöllisyyttä. Sulkusen (1979; 1985) analyyseissä valittu mittari oli raittius, mutta nykymaailmassa käytön useuteen tai säännöllisyyteen perustuva jaottelu on mielekkäämpi kuin täysraittiuuteen pohjautuva.

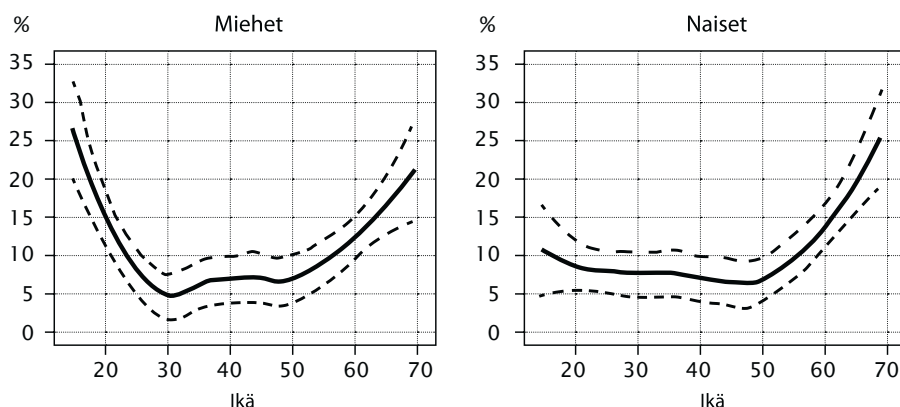
Raittiiden osuus eri-ikäisillä

Kuvioon 1 on piirretty raittiiden osuus eri-ikäisillä miehillä ja naisilla. Osuus on saatu raittiuden sovitteena eli ennusteena regressiomallista, jolla raittiuden ja iän yhteydelle on tehty paikallinen tasoitus (LOESS nykyaikainen versio perinteisestä liukuvan keskiarvon menetelmästä).

Kuvion mukaan sekä miehillä että naisilla raittiuden ja iän suhde on pääpiirteissään sama: nuoret ovat aikuisia useammin raittiita, ja yli 50-vuotiailla raittiiden osuus taas kasvaa iän myötä. Nuorilla tytöillä ja pojilla raittiiden lukumäärässä on kuitenkin silmiinpistävän suuri ero. Vertailu koululaistutkimusten tuloksiin viittaa siihen, että sukupuoliero saattaa Juomatapatutkimuksen aineistossa olla todellisuutta suurempi. Viimeaikaisissa koululaistutkimuksissa 15–18-vuotiaiden ikäryhmissä pojista raittiita on ollut suurempi osuus kuin tytöistä, mutta ero on ollut vain muutamia prosenttiyksiköitä (Metso ym. 2009; Rainio ym. 2009). Juomatapatutkimuksessa yksittäisten ikävuosiluokkien vastaajia on huomattavasti vähemmän kuin koululaistutkimuksissa, mistä johtuen satunnaisvaihtelu on Juomatapatutkimuksessa suurempi ongelma. Vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen vastausprosentti oli kaikkein huonoin juuri nuorilla miehillä (Mäkelä ym. 2009). Näiden tietojen perusteella vaikuttaa siltä, että raittiit nuoret miehet on saatu osallistumaan vuoden 2008 Juomatapatutkimukseen paremmin kuin alkoholia käyttävät nuoret miehet, jolloin raittiiden osuus nuorilla miehillä olisi yliarvioitu.

Vanhempien ikäryhmien osalta tässä niin kuin muissakin kuvioissa on syytä muistaa, että näissä ikäryhmissä kohorttivaikutus on voimakas. Nyt havaitsemamme iän ja raittiuden yhteys ei tarkoita sitä, että nykyiset 50-vuotiaat ryhtyisivät tulevana vuosina ainakaan kuvion osoittamassa mitassa raittiiksi, vaan raittiuden jyrkkä kasvu vanhemmissa ikäryhmissä johtuu siitä, että vanhemmat vuosiluokat ovat ”kuivempia”, useammin ikänsä raittiita olleita, kuin nyt keski-ikässä olevat vuosiluokat.

KUVIO 1. Raittiiden osuus (%) iän mukaan. Katkoviivoilla on merkitty ennusteen 95 prosentin luottamusväli.

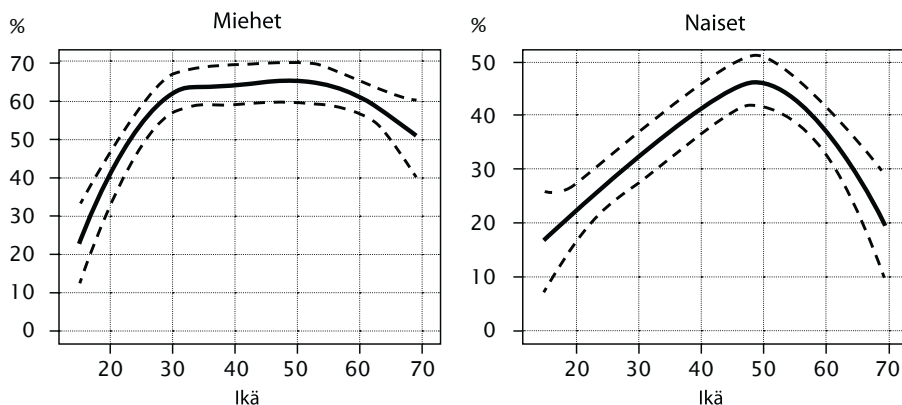

Alkoholinkäytön säännöllisyys

Kuviosta 2 nähdään vastaavasti tasoitettu yhteys iän ja säännöllisesti – viikoittain – alkoholia kuluttavien osuuden välillä. Kuvioissa 2–4 naisten ja miesten käyrät on piirretty eri kuvioihin, joissa on erilainen pystyakselin eli tutkittavan alkoholinkulutusmittarin vaihteluväli, jotta naisten ikäryhmien välinen vaihtelu tulisi esiin yhtä selkeästi kuin miesten. Kuvio kertoo, että nuorilla miehillä alkoholin käyttökertojen lukumäärä kasvaa iän mukana nopeammin kuin nuorilla naisilla. Miehillä käyttökertojen lukumäärä pysyy huipussaan noin 30–55 vuoden ikävälillä, kun naisilla taas huippu osuu kapeammalle ikävälille 45–50 vuoden tuntumassa, jonka jälkeen kulutuskertojen lukumäärä vähenee taas iän myötä paljon nopeammin kuin miehillä.

Kun sama kuvio piirrettiin vuosittaisten kulutuskertojen keskimääräiselle lukumäärälle, oli kuvio (jota ei ole näytetty tässä) muuten muodoltaan hyvin samanlainen, mutta naisilla ero nuorten ja keski-ikäisten välillä oli huomattavasti pienempi kuin kuviossa 2. Nuoret naiset eivät siis tyypillisesti ilmoita juovansa alkoholia aivan viikoittain, mutta he juovat kuitenkin niin usein, että keskimäärin käyttökertoja on lähes yhtä usein kuin keski-ikäisillä naisilla.

KUVIO 2. Alkoholia viikoittain käyttävien osuus (%) iän ja sukupuolen mukaan. Katkoviivoilla on merkitty ennusteen 95 prosentin luottamusväli. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Kuinka usein juodaan vähän kerralla ja paljon kerralla?

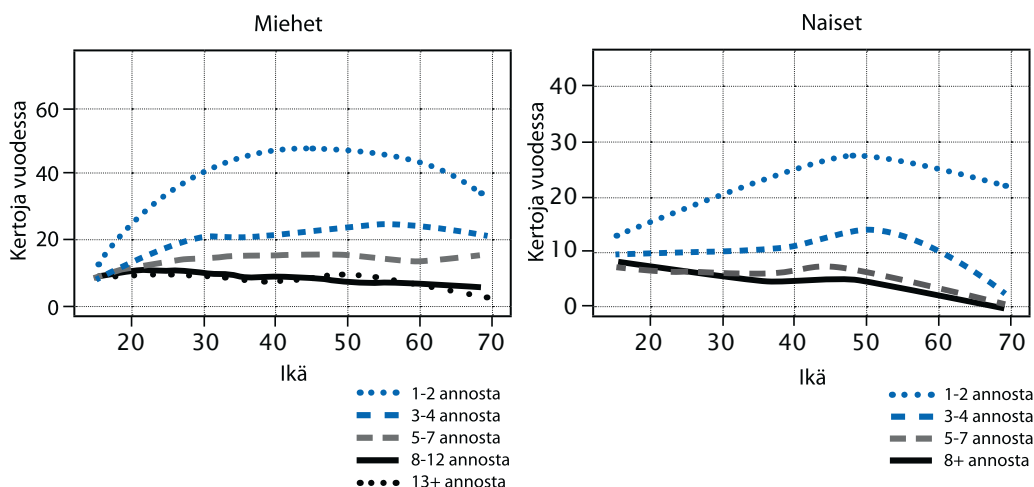
Kaikkiaan siis säännöllistä alkoholin käyttöä esiintyy ja alkoholin käyttökertoja on eniten keski-ikäisillä. Päteekö sama sekä pienjuomiskertoihin että humalakulutuskertoihin? Tämän selvittämiseksi kuvioon 3 on piirretty iän mukaan niiden alkoholin käyttökertojen vuosittainen keskimääräinen lukumäärä, jolloin naiset ovat juoneet alkoholia 1–2, 3–4, 5–7 tai vähintään kahdeksan annosta kerralla, sekä miehillä vastaava kuvio mutta vähintään kahdeksan annoksen kerrat on vielä jaettu 8–12 ja vähintään 13 annoksen kertoihin.⁸ Kuvion 3 eri annosmäärien kulutuskertojen lukumäärä summautuu kussakin ikäryhmässä suurin piirtein kaikkien kulutuskertojen lukumääräksi – tasoituksen vuoksi vastaavuus ei välttämättä ole aivan tarkka. Esimerkiksi 50-vuotiailla naisilla on keskimäärin reilu 50 vuosittaista alkoholinkäyttökertaa. Kuvioista 3 voidaan nähdä, että näistä 50 kerrasta yli 25 on 1–2 alkoholiannoksen käyttökertoja, reilu kymmenen 3–4 annoksen käyttökertoja, reilu viisi 5–7 annoksen käyttökertoja ja noin viisi sellaisia käyttökertoja, jolloin alkoholia nautitaan kahdeksan annosta tai enemmän.

Eri ikäryhmien väliset erot eri annosmäärien juomisessa ovat suuret. Nuorimmilla alkoholinkäyttö jakautuu tasaisimmin erityyppisten juomiskertojen välille. Vanhempiin ikäryhmiin siirryttäessä pienten annosmäärien kulutuskerrat lisääntyvät ja erityisesti naisilla suurten määrien kulutuskerrat vähenevät. Miehillä suurkulutuskertojen lukumäärä on melko korkea 50

8 Sekä tämä että vuosikulutuksen mittaus perustuu portaattainen käyttötiheys -mittariin (ks. luku 3).

ikävuoteen asti, minkä jälkeen ne vasta alkavat vähetä. Karkeasti voidaan sanoa, että mitä vanhemmasta ikäryhmästä on kyse, sitä suurempi osuus alkoholin käyttökertoista on pienkäyttökertoja ja sitä pienempi osuus suuren käytön kertoja. Naisilla tämä näkyy vielä korostetummin kuin miehillä.

KUVIO 3. Iän mukaan piirretty keskimääräinen vuosittainen käyttökertojen lukumäärä, jolloin on kulutettu tietty määrä alkoholiannoksia. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

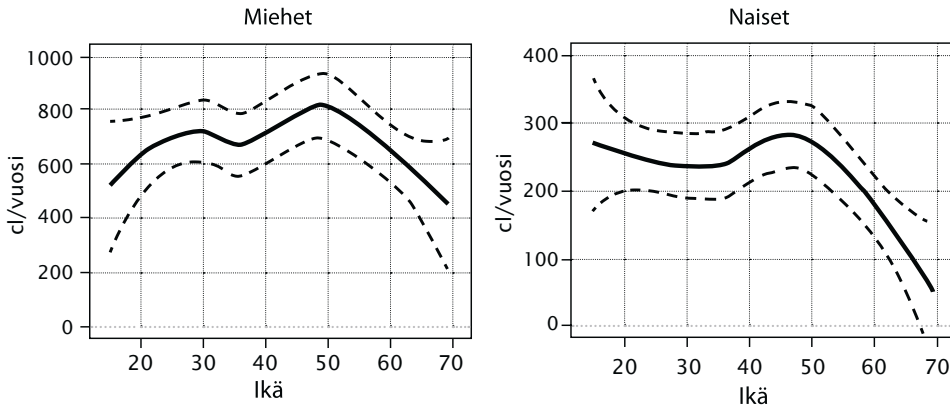

Kokonaiskulutus

Kun yhdistetään tiedot siitä, kuinka suuria määriä alkoholia vastaajat kerralla käyttävät, tietoon näiden määrien kuluttamisen useudesta saadaan arvio kaikkiaan kulutetun alkoholin määrästä vuodessa eli arvio kokonaiskulutuksesta. Vuosikulutuksen keskiarvo (senttilitroina puhdasta alkoholia) on piirretty iän mukaan, tasoitettuna, kuvioon 4.

Sekä naisilla että miehillä suurimman vuosikulutuksen ovat raportoineet 50 ikävuotta lähestyvät vastaajat. Molemmilla sukupuolilla on toinen, pienempi huippu ennen tätä ikää, naisilla aiemmin kuin miehillä, mutta kuten kuvion luottamusvälit osoittavat, on kunkin iän kulutusarvioon liittyvä epävarmuus sen verran suurta, että nämä pienemmät huiput voivat hyvin johtua myös satunnaisvaihtelusta. Tulokset kuitenkin viittaavat siihen, että naisilla ja miehillä vuosikulutuksen iänmukaiset erot ovat erilaiset ikävälillä 15–30 vuotta niin, että naisilla kulutuksen määrä tällä ikävälillä vähenee iän myötä ja miehillä taas lisääntyy. Tämä erilainen kehitys voi perustua siihen, että tytöt kehittyvät poikia nopeammin ja he myös vakiintuvat ja perheellistyvät poikia aiemmin. Pienet lapset todennäköisesti myös rajoittavat nuorten äitien juomista enemmän kuin nuorten isien.

KUVIO 4. Vuosikulutuksen keskiarvo iän mukaan. Katkoviivoilla on merkitty ennusteen 95 prosentin luottamusväli. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Juomisen säännöllisyys eri syntymäkohorteissa

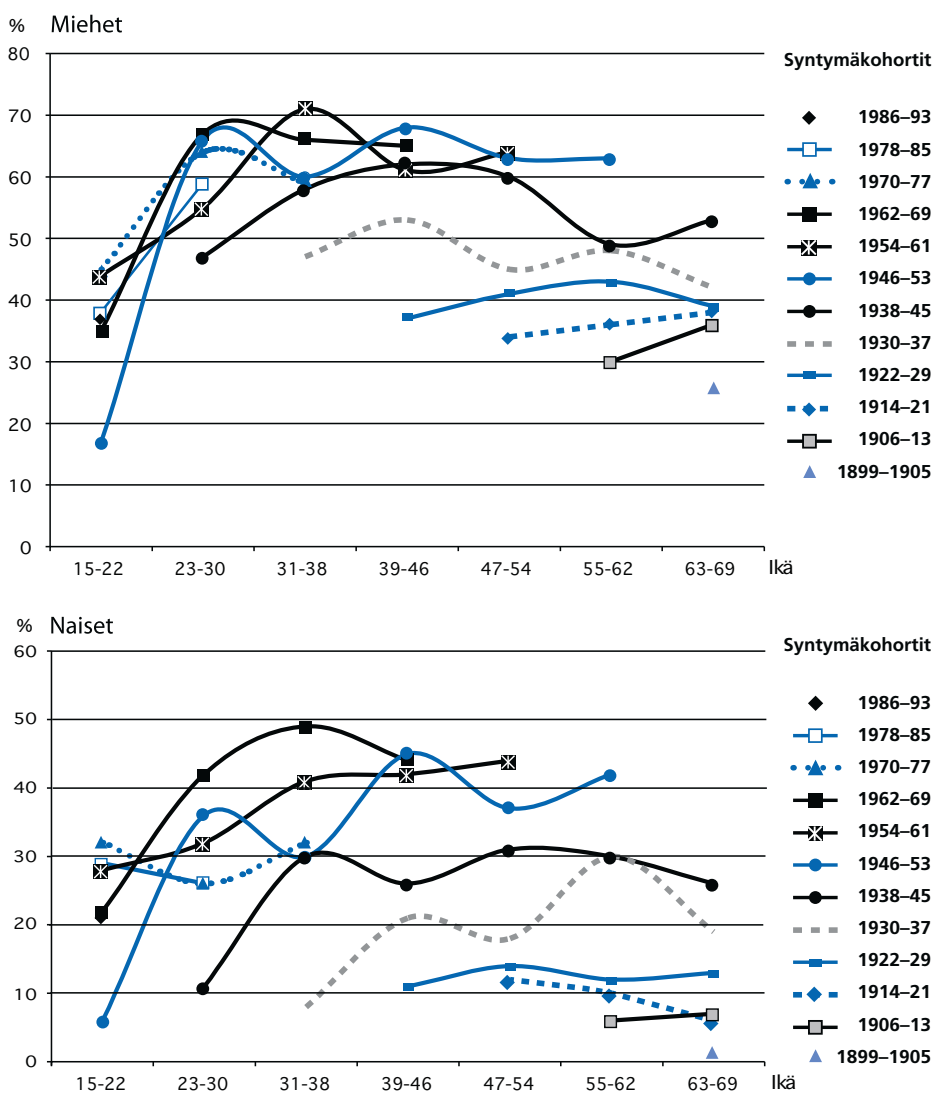
Yllä olevan poikkileikkaustutkimuksen näkökulman lisäksi käytämme tässä esimerkinomaisesti myös Juomatapatutkimuksen aineistoa vuosilta 1968–2008 saadaksemme ikäeroihin myös kohorttinäkökulman. Sen avulla on mahdollista arvioida, miten esittämämme iän ja alkoholinkäytön suhde on vaihdellut kohortista tai sukupolvesta toiseen. Esimerkissämme käytämme säännöllisesti eli vähintään viikoittain alkoholia juovien osuutta, jonka ikäerot poikkileikkausaineistolla vuonna 2008 näytettiin kuviossa 2.

Kuviossa 5 on näytetty, kuinka säännöllisesti alkoholia kuluttavien osuus on muuttunut 12 eri syntymäkohortissa niiden ikääntyessä yhdestä Juomatapatutkimuksen tutkimusvuodesta seuraavaan, vuosina 1968–2008. Ennen tämän monimutkaisen kuvion tulkintaa selitämme, miten kuviota voi ”lukea”. Eri tutkimusvuosina on haastateltu eri ihmisiä, mutta vastaajat on kuviossa ryhmitelty niin, että käyrät yhdistävät samoina vuosina syntyneitä vastaajaryhmiä. Kohorttien pituudeksi on määritelty kahdeksan vuotta, joka vastaa Juomatapatutkimuksen aineistonkeruun kahdeksan vuoden sykliä. Kuvioon on piirretty ikä (vaaka-akselilla) ja kohortit (eri käyrinä), kun taas aika-akseli jää ikään kuin piiloon, vaikka periodi toki vaihtuu ikääntyvien kohorttien mukana.

Esimerkiksi kuvion tulkinnasta voimme ottaa naisten vuosina 1962–1969 syntyneen kohortin (naisten ”ylin käyrä”). Näinä vuosina syntyneet ovat tulleet Juomatapatutkimuksen kohderyhmäksi vuoden 1984 tutkimuksessa, jolloin he olivat 15–22-vuotiaita ja jolloin heistä reilu 20 prosenttia ilmoitti juovansa alkoholia vähintään viikoittain. Seuraavana tutkimusvuonna eli vuonna 1992 sama kohderyhmä, vuosina 1962–1969 syntyneet naiset, olivat ikääntyneet 23–30-vuotiaiksi, ja viikoittain alkoholia juovien osuus oli heillä kasvanut yli 40 prosenttiin. Vuosina 2000 ja 2008 sama kohderyhmä sijoittui ikäryhmiin 31–38 ja 39–46.

Kuvion tulosten tulkintaa hieman hankaloittaa se, että vuoden 1984 alhainen kattavuus näkyy kuoppana useassa käyrässä. Aineisto kattaa eri kohorttien elämänvaiheista erilaisia pätkiä, ja kustakin ikäryhmästä aineistossa on tietoa kaikista kuudesta aineistosta, mutta kuuden vaihtelevan kohortin osalta. Vertaamalla siis esimerkiksi 15–22-vuotiaiden säännöllistä alkoholinkulutusta eri kohorteissa voimme nähdä, miten nykyisten 15–22-vuotiaiden säännöllinen alkoholinkäyttö vertautuu aiempien kohorttien säännölliseen alkoholinkäyttöön samassa iässä, mutta tosin myös toisena historiallisena ajankohtana.

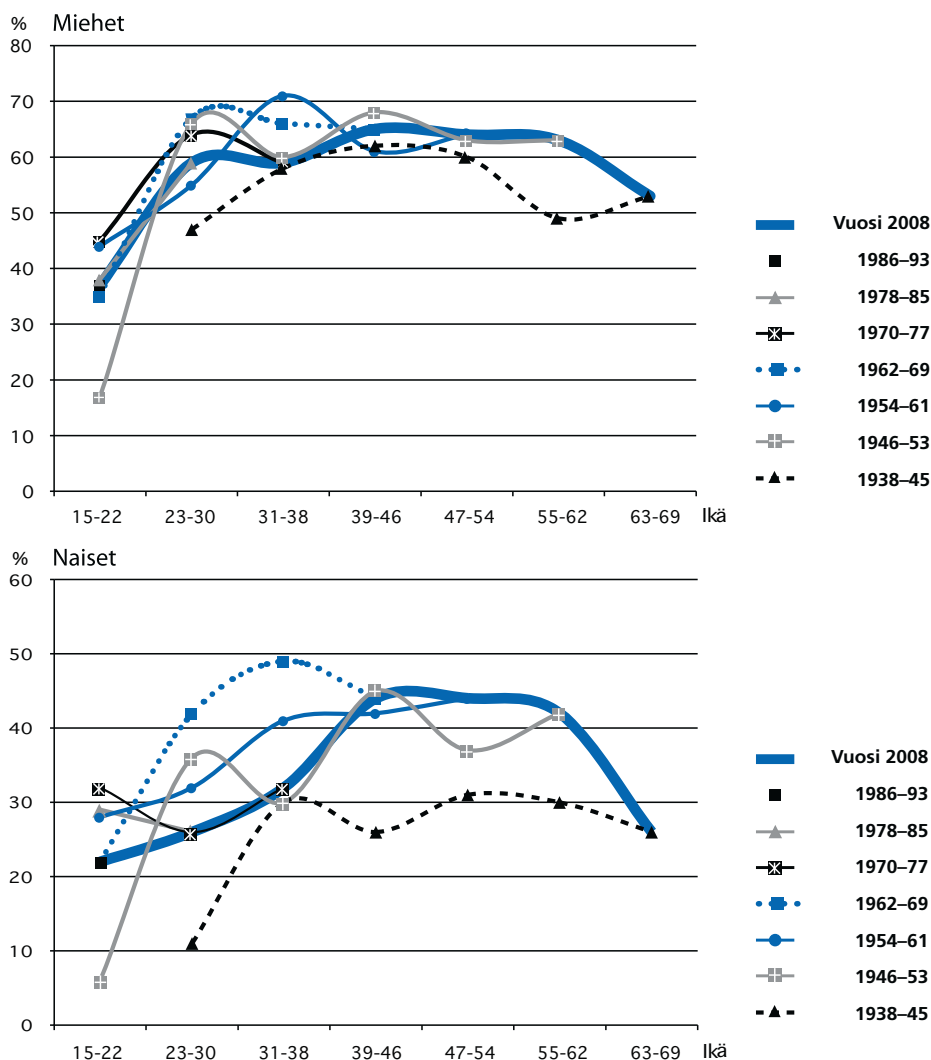
KUVIO 5. Vähintään kerran viikossa juovien miesten ja naisten osuus (%) ikäryhmittäin, syntymäkohorttien kuvaajat vuosilta 1968–2008. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Aloitamme kuvion sisällöllisen avaamisen siitä, mitä se kertoo säännöllisen alkoholinkäytön muutoksista nuoruusiässä. Kaikissa mieskohorteissa pätee hyvin selvästi, ja enemmän tai vähemmän myös 1946–1969 syntyneissä naiskohorteissa, että säännöllinen kulutus lisääntyy ikien 15–22 ja 23–30 välillä. Naisilla nuorimmat, 1970- ja 1980-luvuilla syntyneet kohortit poikkeavat tästä: heillä säännöllinen kulutus on korkeimmillaan nuorimmassa ikäryhmässä, mutta laskee jo seuraavaan, 23–30 vuotiaiden ikäryhmään siirryttäessä. Muissa kuin nuorimmissa ikäryhmässä kohorttikäyrien jyrkkä kasvu ”käyrän alussa” (esim. 1930–1937 tai 1938–1945 syntyneillä naisilla) ei niinkään ole ikääntymisen kuin historiallisen ajankohdan vaikutusta, sillä vuoden 1969 suurella kulutuksen kasvulla oli voimakas vaikutus lähes joka kohorttiin.

Jos kuviosta pyritään näkemään suuret linjat yli vuoden 1969 voimakkaan vaikutuksen ja yli vuoden 1984 aineiston aliarvioinnin aiheuttamien kuoppien, voidaan nähdä, että kohorttien käyrät eivät systemaattisesti laske iän myötä. Kohorttikuviosta ei siis löydetä tukea poikkileikkausaineistosta saadulle käsitykselle (kuvio 2), joka viittasi juomisen säännöllisyyden voimakkaaseen vähenemiseen iän myötä. Lisäksi juomisen säännöllisyys ei näyttäisi vähentyvän myöskään 70–79-vuotiailla, vaikkakin kulutusmäärät vähenevät (ks. tämän kirjan luku 11). Kuvion 2 tulos syntyy siis siksi, että poikkileikkausaineistossa ikäryhmiä vertailemalla vertaamme samalla toisiinsa eri kohortteja, siis erilaisissa historiallisissa oloissa kasvaneita sukupolvia. Tämä näkyy selvästi kuviosta 6, jossa on eri lähestymistapojen erojen korostamiseksi esitetty vain ne kohortit, jotka muodostavat vuoden 2008 poikkileikkauksen.

KUVIO 6. Vuoden 2008 poikkileikkauksen suhde kohortteihin. Vähintään kerran viikossa juovien miesten ja naisten osuus ikäryhmittäin, syntymäkohorttien kuvaajat vuosilta 1968–2008. Sinisellä käyrällä on piirretty vuoden 2008 poikkileikkauksen muodostuminen eri kohorttien arvoista. (Huomioi naisten ja miesten kuvion pystyakselien eri asteikot.)

Naisilla kuviossa 5 yksittäisten kohorttikäyrien välillä on suhteellisesti suuremmat välit kuin miehillä. Tämä kertoo siitä, että naisilla muutos alkoholinkäyttötavoissa yhdestä kohortista tai sukupolvesta toiseen on ollut paljon suurempaa kuin miehillä. Karkeasti ottaen voidaan sanoa, että mitä myöhempään kohorttiin nainen kuuluu eli mitä myöhempänä vuonna hän on syntynyt, sitä suurempi osuus kohortista kuuluu viikoittain alkoholia käyttävien ryhmään jossakin tiettyssä iässä, esimerkiksi 20- tai 40-vuotiaana. Tämä pätee aina 1962–69 vuosina syntyneisiin saakka. Sen jälkeen on tapahtunut muutos, ja ainakaan nykyisten havaintojen mukaan nämä nuoremmat eivät enää juo useammin kuin heitä edeltäneet kohortit.

Miehillä kohorttien erot eivät siis ole olleet yhtä suuret kuin naisilla, mutta ne olivat silti selvät aina vuosina 1946–53 syntyneisiin kohortteihin asti. Myöhemmin syntyneillä ei ole nähtävissä mitään systemaattista eroa, suuntaan tai toiseen, tähän 1946–53 vuosina syntyneeseen kohorttiin verrattuna, eli viikoittain juovien osuus on pysynyt kutakuinkin samalla tasolla kaikissa sotien jälkeen syntyneissä kohorteissa.

Sulkusen (1979 ja 1985) raittiiden osuuteen perustuvissa analyysissä – joissa nuorimmat vastaajat olivat syntyneet vuonna 1960 – märkinä sukupolvena näyttäytyivät sotien molemmiin puolin syntyneet vuosiluokat. Kuvion 5 juomisen säännöllisyyttä koskevien tulosten mukaan tästä teemasta voitaisiin siis sanoa, että naisilla sukupolvet muuttuivat märemmiksi aina vuosina 1962–1969 syntyneeseen kohorttiin asti, joka siis näyttäytyy tässä analyysissä naisten märimpänä sukupolvena. Miehillä märimpinä sukupolvina taas näyttäytyvät kaikki vuoden 1946 jälkeen syntyneet. Vastaava havainto alkoholinkäytön kohorttimuutoksista on raportoitu myös humalajuomisen osalta (Härkönen & Mäkelä 2010). Luvun 4 karkeassa, kolmea ikäryhmää käyttävässä analyysissä säännöllisen kulutuksen kasvu näytti pysähtyvän 1940- ja 1950-luvulla syntyneisiin. Kuvion 5 analyysi siis tarkensi tätä kuvaa ja erityisesti sitä, että sukupolvien välillä lakkasi olemasta eroja säännöllisessä alkoholinkäytössä miehillä 15 vuotta aiemmissa kohorteissa kuin naisilla.

Ikä ja alkoholinkäyttö

Yllä saadut tulokset ovat hyvä esimerkki siitä, että alkoholinkäytöstä puhuttaessa on tärkeää erotella, mistä alkoholinkäytön ulottuvuudesta puhutaan. Alkoholinkäyttö ylipäätään, tai itse asiassa sen vastakohta eli raittius, on U- tai J-muotoisessa yhteydessä ikään: raittius on yleisintä toisaalta niillä nuorilla, jotka eivät ole vielä ehtineet aloittamaan alkoholinkäyttöä, ja toisaalta vanhoissa ikäryhmissä. Alkoholinkäyttökertojen lukumäärä on vastaavasti näissä nuorissa ja vanhoissa ryhmissä pienin, samoin kuin pienkäyttökertojen lukumäärä. Humalakulutuksen tai suurten annosmäärien käytön yhteys ikään taas on tyystin toisenlainen: naisista suuria alkoholimääriä kerralla juovat useimmin nuorimmat, kun taas miehillä suurten alkoholimäärien käyttö on yhtä yleistä nuoruudesta noin viisikymmenvuotiaaksi. Yli 50-vuotiailla näitä suuren käytön kertoja on taas vähemmän.

Kohorttianalyysimme osoitti selvästi, että ikäryhmien erot alkoholinkäytössä johtuvat erityisesti naisilla paljolti siitä, että yhtenä ajankohtana eri-ikäiset ihmiset ovat eri sukupolvien edustajia. Eri sukupolvet ovat kasvaneet erilaisissa alkoholinkäyttökulttuureissa, mikä on jättänyt heidän alkoholinkäyttötapoihinsa pysyvästi erilaiset jäljet. Osoitimme tässä

kohorttien eron juomisen säännöllisyyden osalta. Vastaavia tuloksia on saatu myös humalajuomisen osalta (Härkönen & Mäkelä 2010): vaikka humalakulutus vaikuttaakin tyypillisesti vähenevän viimeistään 40 ikävuoden jälkeen, kohorttien väliset erot erityisesti naisilla ovat suuret ja siten poikileikkausaineiston ikäryhmien vertailu antaa liioitellun kuvan siitä, kuinka paljon humalakulutus iän vaikutuksesta laskee. Kohorttien väliset erot vaikuttavat ikäryhmien vertailuihin varmasti-kin myös muiden alkoholinkäytön mittareiden osalta.

MITÄ OPIMME?

➤ Alkoholialueen ylipäänsä käyttävien ja sitä säännöllisesti käyttävien osuus oli vuonna 2008 suurin keski-ikäisillä, ja pienempi nuorimmissa ja vanhimmissa ikäryhmissä.

➤ Vuonna 2008 vanhemmat ikäryhmät käyttivät nuorempia useammin pieniä määriä alkoholia kerralla. Naisilla suurimpia määriä kerralla kuluttavat etenkin nuoret, miehillä suurimmat kertamäärät ovat vielä 50-vuotiaana suurin piirtein yhtä yleisiä kuin nuoremmilla. Mitä vanhemmasta ikäryhmästä on kyse, sitä suurempi osuus alkoholin käyttökertoista on pienkäyttökertoja ja sitä pienempi osuus suuren käytön kertoja, etenkin naisilla.

➤ Ikävälillä 15–30 vuotta kokonaiskulutus vaikuttaisi naisilla laskevan iän myötä, kun taas miehillä suunta on nouseva.

➤ Tiettyä ajankohtana havaittavat ikäryhmien erot alkoholinkäytössä johtuvat erityisesti naisilla paljolti eri syntymäkohorttien tai sukupolvien alkoholinkäyttötapojen eroista.

LÄHTEET

- Härkönen, Janne & Mäkelä, Pia (2010) Age, period and cohort effects on light and binge drinking in Finland, 1968–2008. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Lahelma, Eero (1998) Johdanto: Ikä, ikääntyminen ja elämäntapa terveytstutkimuksessa. Teoksessa Rahkonen Ossi ja Lahelma Eero (toim.): Elämäntapa ja terveys, 9–22. Helsinki: Gaudeamus.
- Metso, Leena & Ahlström, Salme & Huhtanen, Petri & Leppänen, Minna & Pietilä, Eija (2009) Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2007. ESPAD-tutkimusten tulokset. Raportti 6/2009. Helsinki: Terveystietokeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? Yhteiskuntapolitiikka 74(4), 387–399.
- Mäkelä, Klaus (1970) Ikä ja alkoholin käyttö. Alkoholipolitiikka 35(6), 314–322.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. Yhteiskuntapolitiikka 74(3), 268–289.
- Purhonen, Semi (2007) Sukupolvien ongelma. Tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 251.
- Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lindfors, Pirjo & Lavikainen, Hanna & Saarni, Lea & Rimpelä, Arja (2009) Nuorten terveystapatutkimus 2009. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2009. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 47. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sulkunen, Pekka (1979) Abstainers in Finland 1946–1976. A study in social and cultural transition. Helsinki: Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 133.
- Sulkunen, Pekka (1985) Raittiit. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisten juomatavat: Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 and 1984, 37–54. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 35.
- Virtanen, Matti (2001) Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Helsinki: SKS.

Miten nuoret juovat?

Nuorten alkoholinkäyttö on puhuttanut suomalaisia jo ainakin viisikymmentä vuotta (Salasuo & Tigerstedt 2007). Jatkuvin puheenaiheina ovat olleet nuorten alkoholinkäytön yleisyys ja nuorten rajut juomistilanteet. Suhtautuminen nuorten alkoholinkäyttöön sekä siitä vallalla olevat käsitykset mediassa, eri ammattiryhmien keskuudessa sekä yksityisten kansalaisten tasolla vaihtelevat suuresti. Tutkimuksin on pyritty arvioimaan, missä määrin eri käsitykset tai oletukset ovat olleet oikeutettuja.

Suomalaisten nuorten alkoholinkäytöstä on tutkimustietoja lähes 60 vuoden ajalta. Nämä ja muut nuorten juomatapojen muutoksista kertovat tiedot ovat antaneet aihetta arvella juomisen olevan muuttumassa kahteen eri suuntaan (esim. STM 2006). Tämän niin sanotun polarisaatiohypoteesin mukaan olisi niin, että samaan aikaan, kun aiempaa suurempi osa nuorista pidättäytyy alkoholista joko kokonaan tai rajaa alkoholin käytön harvoin poikkeustilanteisiin, osalla nuorista kulutus saattaisi jopa kasvaa tai muuttua entistä riskialttiimmaksi (Lähteenmaa 2007). Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että eri tietolähteistä muodostuva kuva nuorten alkoholin käytöstä ei ole yhtenäinen (esim. Livingston 2008; Measham 2008).

Tässä luvussa tarkastelemme nuorten alkoholinkäytössä tapahtuneita muutoksia. Tutkimustuloksia nuorten alkoholinkäytöstä on paljon, mutta niistä ei ole aikaisemmin tehty yhteenvedoa, jossa tuloksia vertaillaan. Olemme valinneet katsauksemme pohjaksi tutkimusaineistoja, jotka ovat valtakunnallisesti edustavia tai edustavat pääkaupunkiseutua (Liite 1. Nuorten tutkimusaineistot). Nuorten terveystapatutkimuksen (NTTT) mukaan vuonna 2009 91 prosenttia 12-vuotiaista pojista ja tytöistä ilmoitti

olevansa raittiita, 14-vuotiaista runsas puolet, 16-vuotiaista reilu viidesosa ja 18-vuotiaista vajaa kymmenen prosenttia. Alkoholinkäyttö on siis nuorilla hyvin voimakkaasti iän mukana muuttuva ilmiö. Alla vertailemme lähinnä noin 16-vuotiaita, joista on eniten vertailevaa aineistoa saatavilla.

Viimeisten kymmenen vuoden aikana muutokset nuorten alkoholin käytössä ovat olleet erilaisia kuin aikaisemmin. Näitä muutoksia tarkastellaan eri nuorisoyhteisöjen avulla, joita Suomessa nykyisellään kerätään useita (Salasuo & Tigerstedt 2007). Sen jälkeen kuvaamme, kuinka nuorten raittius ja runsas kertakulutus ovat olleet yhteydessä koulumenestykseen ja asuinalueeseen. Seuraavaksi pureudumme kysymykseen nuorten alkoholinkäytön polarisaatiosta. Tämä osio perustuu tuoreeseen tutkimukseen (Karvonen 2010), jonka aineistona on ESPAD-kysely eli Euroopalainen koululaistutkimus nuorten päihteiden käytöstä (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, ks. Liite 1). 15–16-vuotiaita 9.-luokkalaisia koskevat ESPAD-tutkimuksen poikkileikkaustiedot vuosilta 1995, 1999, 2003 ja 2007 antavat mahdollisuuden tutkia nuorten alkoholinkäytön muutoksia muita nuorisokyselyjä yksityiskohtaisemmin ja monipuolisemmin. Luvun lopuksi käydään läpi, mitä muut aineistot kertovat alkoholin käytön alueellisesta eriytymisestä.

Muutostrendit

Ensimmäiset nuorten alkoholinkäyttöä koskevat tutkimukset tehtiin pääkaupunkiseudulla. Helsinkiläisistä 15–17-vuotiaista pojista oli vuonna 1951 elämänaikaisia raittiita 88 prosenttia ja tytöistä 90 prosenttia (Bruun 1952).

Taulukossa 1 esitetään tietoja 16-vuotiaiden elämänaikaisen raittiuden kehityksestä. Vuonna 1960 tuon ikäisistä helsinkiläispojista 23 prosenttia ilmoitti olevansa raittiita (Bruun & Hauge 1963), siis huomattavasti vähemmän kuin vajaa kymmenen vuotta aikaisemmin 15–17-vuotiaista. Tuolloin tyttöjen alkoholinkäytön arvioitiin olevan niin selvästi vähäisempää kuin poikien, että sitä ei ollut tarpeen tutkia. Alkoholin saatavuuden huomattava paraneminen vuonna 1969, kun mm. keskiolut tuli myyntiin elintarvikeliikkeissä ja alkoholin ostoikärajat alenivat, vähensi raittiiden poikien määrää merkittävästi. Vuonna 1973 helsinkiläispojista enää neljä prosenttia ilmoitti olevansa raittiita (Ahlström 1983). Tämä vuoden 1969 alkoholilakiuudistuksen jälkeen mitattu raittiiden alhainen osuus on jäänyt historiaan kaikkein alhaisimpana. Vuonna 1995 pääkaupunkilaispojista raittiita oli 10 prosenttia ja vuonna 2007 osuus oli jo 15 prosenttia (Metso ym. 2009).

Vuonna 1973 pääkaupunkiseudulla oli huomattavasti vähemmän raittiita 16-vuotiaita poikia kuin maassa keskimäärin (Ahlström 1983). Alueelliset erot ovat tasoittuneet ja vuonna 2007 pääkaupunkiseudun poikien ja koko maan poikien keskiarvo oli sama, 15 prosenttia.

TAULUKKO 1. Raittiuden kehitys eri tutkimusten mukaan 16-vuotiailla tytöillä ja pojilla.⁶

Vuosi	Pääkaupunkiseutu ¹	Koko maa					
		ATS ³		NTTT ⁴		ESPAD ⁵	
		Pojat	Tytöt	Pojat	Tytöt	Pojat	Tytöt
1960	23 ²						
1973	4 ³	12	13				
1977				25	24		
1987				19	15		
1995	10 ⁵			12	11	12	11
1997				15	11		
1999	7 ⁵			14	12	9	9
2003	13 ⁵			21	13	12	12
2005				22	21		
2007	15 ⁵			29	25	15	14
2009				26	21		

¹ Vuosina 1960 ja 1973 pääkaupunkilaispoikia edustivat helsinkiläispojat, vuosina 1995, 1999, 2003 ja 2007 Helsingissä, Espoossa, Vantaalla ja Kauniaisissa asuneet pojat.

² Bruun & Hauge 1963.

³ Alkoholitutkimussäätiö, Ahlström 1983.

⁴ Nuorten terveystapatutkimus, Rainio ym. 2009.

⁵ Eurooppalainen koululaistutkimus alkoholin ja muiden huumeiden käytöstä, Metso ym. 2009.

⁶ Taulukossa ovat tiedot pääkaupunkialueelta sekä ESPAD aineistosta kaikilta saatavissa olevilta vuosilta, ja NTTT-aineistosta 10 vuoden välein sekä ESPAD kyselyn vuosilta. ESPAD-kyselyssä pääkaupunkiseutu on oma ositteensa, mikä mahdollistaa vertailun vanhempiin pääkaupunkiseudun nuoria koskeviin tutkimuksiin.

Nuorten terveystapatutkimus ja ESPAD-tutkimus antoivat vuonna 1995 16-vuotiaiden raittiiden osuuksiksi lähes identtiset luvut koko maan tasolla. Vuonna 2007 luvuissa oli huomattava ero eli NTTT:n raittiiden osuudet olivat ESPAD-lukuja korkeammat, ja NTTT:n raittiiden osuus oli pojilla erityisen korkea. Tämä johtunee ainakin osittain siitä, että NTTT:n vastausprosentit ovat laskeneet vuodesta 1995 alkaen, erityisesti pojilla: 16-vuotiaiden tyttöjen vastausprosentti vuonna 2009 oli 70 prosenttia ja poikien 47 prosenttia (Rainio ym. 2007). Vaikuttaa siltä, että suuri kato on johtanut tilanteeseen, jossa raittiit – erityisesti raittiit pojat – ovat yliedustettuna vastaajien keskuudessa ja alkoholin käyttäjät kadossa, ja raittiiden osuudet ovat siten erityisesti pojilla liian korkeat. ESPAD-projektissa vastausprosentit eivät ole laskeneet (Metso ym. 2009). ESPAD-kyselyyn oppilaat vastaavat koulutunnin aikana, kun taas NTTT-kysely postitetaan nuorille kotiosoitteeseen. ESPAD-projektin tulosten perusteella 16-vuotiaiden ikäryhmässä poikien ja tyttöjen raittiiden osuuksissa ei ole ollut lainkaan eroja.

ESPAD-kyselyn perusteella tiedämme, että oluen juonnin aloitusikä on noussut huomattavasti vuodesta 1995 vuoteen 2007. Vuonna 1995 pojista 69 prosenttia ja tytöistä 52 prosenttia oli maistanut olutta vähintään lasillisen 13-vuotiaana tai sitä nuorempana. Vuonna 2007 vastaava osuus oli pojilla 40 prosenttia ja tytöillä 29 prosenttia. Viinin ja väkevien maistamisessa näkyy samanlainen trendi ja samoin ensimmäisen humalan kokemisessa. Vuonna 2007 tytöistä ja pojista noin yksi viidesosa oli kokenut ensimmäisen humalansa alle 13-vuotiaana tai sitä nuorempana, ja vastaamishetkeen mennessä, jolloin vastaajat olivat 15–16-vuotiaita, reilu 60 prosenttia sekä tytöistä että pojista oli ollut humalassa elinaikanaan ainakin kerran.

Taulukossa 2 esitetään tietoja 16-vuotiaiden humalajuomisen kehityksestä. NNTT:ssä nuoria itseään on pyydetty arvioimaan kuinka usein he ovat juoneet itsensä *tosi humalaan asti*. NNTT:n mukaan humalajuominen lisääntyi aikavälillä 1995–1999, mutta on sen jälkeen vähentynyt etenkin pojilla. ESPAD-kyselyssä sanamuoto oli hieman toinen: *"Kuinka monta kertaa olet ollut humalassa viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana."* Myös ESPAD-tulosten mukaan humalajuominen on vähentynyt erityisesti vuodesta 1999 lähtien, mutta tytöillä lähes yhtä paljon kuin pojilla. 16-vuotiailla poikien ja tyttöjen humalajuomisessa ei ole suuria eroja.

Sen sijaan eri ikäryhmien välillä on suuria eroja humalajuomisen yleisyydessä. Vuoden 2009 NNTT:n tulosten mukaan 14-vuotiaista viisi prosenttia ilmoitti juoneensa itsensä tosi humalaan vähintään kerran kuussa, 16-vuotiaista noin viidennes, 18-vuotiaista pojista 43 prosenttia ja tytöistä 36 prosenttia. 18-vuotiaiden parissa humalajuominen on huomattavasti yleisempää poikien kuin tyttöjen parissa varsinkin, kun otamme huomioon, että poikien alhaisempi vastausprosentti (36 %, tytöt 61 %) tuottanee liian alhaisen luvun.

Vaikka suomalaisten koululaisten humalajuominen on vähentynyt selvästi 2000-luvulla, se on edelleen yleisempää kuin Euroopassa keskimäärin (Hibell ym. 2009). Myös Ruotsissa, Norjassa ja Islannissa humalajuominen väheni. Aikaisemmilla tutkimuskerroilla Suomi kuului koululaisten humalajuomisessa Euroopan "kärkimaiden" joukkoon yhdessä Tanskan, Ison-Britannian ja Irlannin kanssa. Näissä maissa humalajuominen ei vähentynyt kuten Suomessa. Vuonna 2007 vertailukelpoista tietoa saatiin myös Itävallasta ja Saksasta, joissa nuorten humalajuominen osoittautui olevan vähintään yhtä yleistä kuin Suomessa. Humalajuominen on lisääntynyt Tšekissä ja Slovakiassa niin paljon, että ne ovat ohittaneet jo Suomen.

TAULUKKO 2. Humalaan juovien osuus (%) kaikista vastaajista eri tutkimusten mukaan 16-vuotiailla tytöillä ja pojilla.

Vuosi	Vähintään kerran kuukaudessa tosihumalaan itsensä juovien osuus (%) sukupuolen mukaan ¹		Vähintään kerran viimeisten 30 päivän aikana humalassa olleiden osuus (%) sukupuolen mukaan ²	
	Pojat	Tytöt	Pojat	Tytöt
1995	22	16	49	54
1999	28	22	51	51
2003	22	23	40	44
2005	22	18		
2007	18	18	33	37
2009	19	21		

¹ NNTT, Rimpelä ym. 2007.

² ESPAD, Metso ym. 2009.

Onko kyse polarisaatiosta?

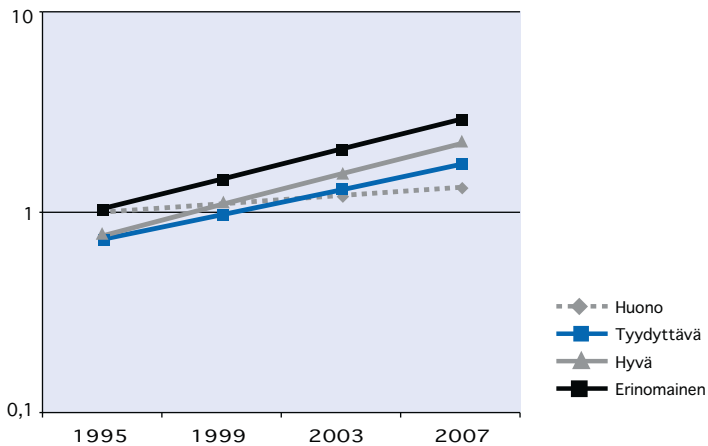
Raittiiden nuorten nousevan ja humalahakuisten nuorten laskevan trendin vastapainona on usein arveltu olevan näkyvä ja mahdollisesti kasvava joukko rajummin juovia nuoria. Tätä polarisaatiohypoteesia on ensimmäistä kertaa testattu vastikään ilmestyneessä tutkimuksessa (Karvonen 2010). Sosiaalisen taustan ja asuinalueen mukaista polarisaatiota koskevassa analyysissä tarkasteltiin, ovatko alkoholin käytön erot alueiden tai sosiaaliryhmien välillä kasvaneet 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2007 tultaessa. Kaiken kaikkiaan merkkejä sosiaalisen taustan mukaisesta polarisaatiosta on varsin vähän. Kuvioissa 1–4 esitetään vain sellaisia sosiaalisia taustaan ja koulunkäyntiin liittyviä ilmiöitä, joissa erot näyttäisivät muuttuvan suuntaan tai toiseen. Kuvioissa muutokset on aina suhteutettu verrokkiluokan lähtötilanteeseen, mitä vuonna 1995 ilmaistaan arvolla 1,00. Jos jonkin vertailuryhmän suhdeluku muuttuisi vaikkapa yhdestä kahteen ja toisen ryhmän samaan aikaan kahdesta neljään, pysyisivät suhteelliset erot samoina, mikä näkyisi kuvioissa samansuuntaisina viivoina. Toisiaan lähentyvät viivat tarkoittavat erojen kaventumista ja toisistaan loittonevat viivat erojen kasvua.

Perheeseen liittyvät tekijät erottavat nuoria (myös) juomisen suhteen siten, että raittius on yleisempää ydinperheistä tulevilla kuin muissa perhetyypeissä. Sen sijaan perheen koulutustaso ei ole yhteydessä nuorten alkoholin käyttöön. Nämä yhteydet eivät kuitenkaan olennaisesti muuttuneet 12 vuoden tutkimusjakson aikana. Sen sijaan koulumenestyksen mukaisten erojen kasvu poikien raittiudessa voi ennustaa tulevaa luokkapolarisaatiota (kuvio 1), sillä vaikka raittius yleistyi koulumenestyksestä

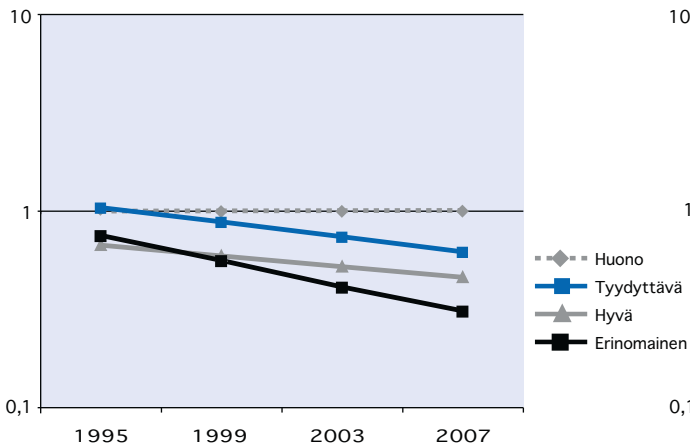
riippumatta, hitaimmin se kasvoi koulussa huonoimmin menestyvillä. Tyttöillä raittiuserot näyttävät enenevässä määrin liittyvän käyttövaroihin, mikä merkitystä tulevien luokkaerojen kannalta on vaikea ennakoida, sillä käyttövarojen ja perhetaustan yhteys on monimutkainen. Katsottaessa raittiuden sijaan runsasta kertakulutusta, koulumenestyksen mukaisten erojen kasvu ennustaa tulevaa luokkapolarisaatiota myös tytöillä (kuvio 2). Toisaalta pojilla kehitys ennusti tässä suhteessa pikemminkin erojen kaventumista (kuvio 3).

Tulokset eivät liioin tukeneet hypoteesia alueellisesta polarisaatiosta, vaan niin asuinalueeseen kuin kaupunkimaisuuteen liittyvät erot ovat tytöillä kaventuneet (kuvio 4). Pojilla erot raittiudessa eivät sen sijaan muuttuneet, mutta eivät siis kasvaneetkaan.

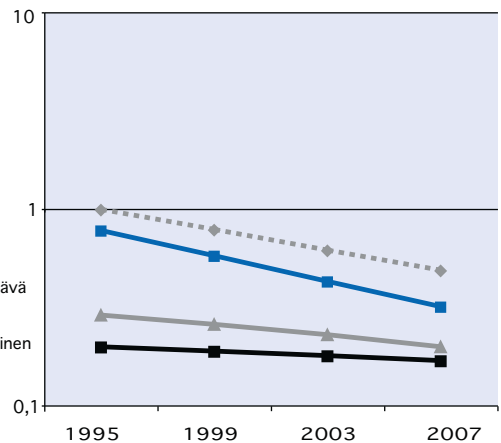
KUVIO 1. Edeltävän vuoden raittiutus (OR) pojilla koulumenestyksen mukaan.

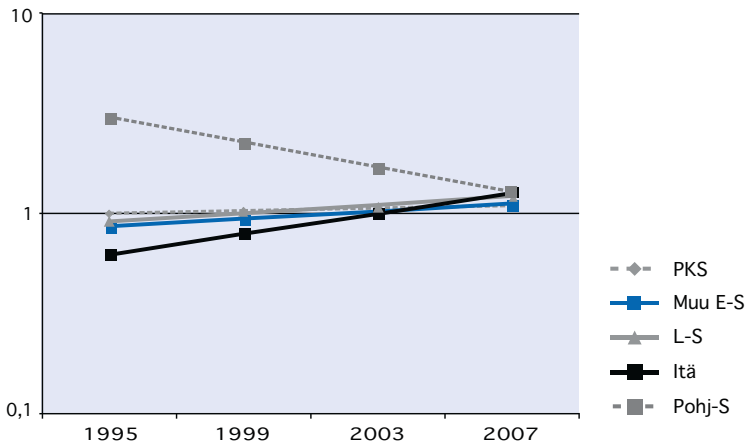
KUVIO 2. Runsas kertakulutus (OR) koulumenestyksen mukaan tytöillä.

KUVIO 3. Runsas kertakulutus (OR) koulumenestyksen mukaan pojilla.

KUVIO 4. Edeltävän kuukauden raittius (OR) tytöillä asuinalueen¹ mukaan.

¹ PKS = pääkaupunkiseutu, Muu E-S = muu Etelä-Suomi, L-S = Länsi-Suomi, Itä = Itä-Suomi, Pohj.S. = Pohjois-Suomi

Tämän tutkimuksen päätulos oli, että ainakaan toistaiseksi mistään kovin voimakkaasta sosiaalisesta kahtia jakautumisesta ei ole syytä puhua. Vaikka jo nuorilla sosiaalinen tausta erottelee selvästi alkoholin käyttötapoja, suurin osa eroista on pysynyt ennallaan. Esimerkiksi käyttövarojen ja perhemuodon mukaisissa eroissa ei ollut juurikaan muutoksia: alkoholia käyttävät useimmin ja reippaimmin yksinhuoltajaperheistä peräisin olevat ja nuoret, joilla on runsaasti käyttövaroja. Myös koulumenestyksen ja asuinalueen mukaiset erot pysyivät ennallaan lähes kautta linjan.

Selvin näyttö juomatavan eriytymisestä liittyi koulumenestyksen mukaisten erojen kasvuun poikien raittiudessa. Myös tytöillä havaittiin alkoholin runsaassa kertakulutuksessa erojen kasvua koulumenestyksen mukaan. Kun kuitenkin muut merkit polarisaatiosta ovat toistaiseksi varsin vähäisiä, on kehityksen seurauksia liian aikaista ennakoida.

Polarisaatiota vastaan puhuu sekin havainto, että osa nuorten juomisen eroista näyttää selvästi kaventuneen ja osin jopa hävinneen: esimerkiksi kaupungin ja maaseudun tyttöjen ero runsaassa kertakulutuksessa. Tytöillä myös maantieteelliset raittiuserot ovat selvästi kaventuneet, edeltävän kuun raittiuden mukaan tarkastellen jopa tyystin hävinneet. Tulos perustuu ennen kaikkea raittiuden *vähentymiseen* Pohjois-Suomen tyttöjen keskuudessa, samaan aikaan kun muilla alueilla raittius on yleistynyt.

ESPAD-aineisto kattaa koko maan nuoret ja kuvaa luotettavasti karkealla tasolla myös asuinalueiden välisiä eroja, mutta yksin sen perusteella ei voida arvioida paikallista kehitystä tätä tarkemmalla jaotuksella. Polarisaationäkökulmasta tutkimuksen päätulos siis kuitenkin oli, että sosiaalisen taustan tai asuinalueen mukaisten erojen kasvua, saati jakautumista kahtia ei toistaiseksi ole näköpiirissä. On mahdollista, että koulumenestyksen mukaiset erot osassa juomismuuttujista ennakoivat tulevia sosiaaliryhmittäisiä eroja.

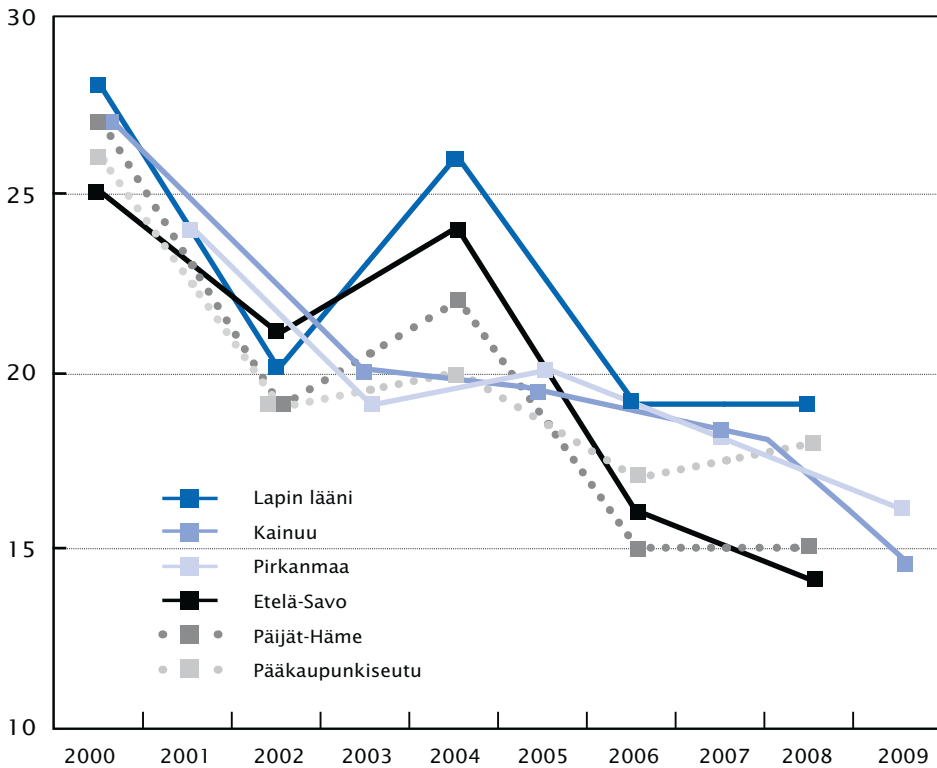
Tutkimuksessa luotiin myös yleissilmäys nuorten elämäntyylin ja juomattavan sekä muiden päihteiden käytön ja juomattavan välisten yhteyksien muutoksiin. Tämäkään tarkastelu ei antanut viitteitä erojen kasvusta. Vain havaittu kannabiksen ja amfetamiinin käytön kasautuminen yhteen alkoholin käytön kanssa aiempaa hieman voimakkaammin antaa viitteitä mahdollisesta polarisaatiosta. Näitä päihteitä käytetään kuitenkin sen verran vähän, että myös runsaasti juovien nuorten keskuudessa on paljon sellaisia, jotka eivät lainkaan koske esimerkiksi kannabikseen.

Mitä muut aineistot kertovat alueellisesta polarisaatiosta?

ESPAD-kysely on erityinen siinä suhteessa, että sen avulla voidaan vertailla alkoholin käytön muutoksia lukuisissa eri maissa. Sen sijaan maamme sisäisten erojen tarkemmaksi kuvaamiseksi tarvitaan tietoja muista tutkimuksista. Näistä kattavin on Kouluterveyskysely, johon osallistuu nykyisin yli 80 prosenttia kaikista Suomen yläkouluista. Alkoholin käyttöä kuvaavia tietoja siitä tosin saadaan niukalti.

Paikalliseen käyttöön Kouluterveyskyselyn tiedot raportoidaan maakunnittain ja näissä raporteissa alkoholinkäytön osoittimena on tosi humalaan juominen. Humaltuneisuuden aste on tässä jätetty nuoren oman arvion varaan, eikä sitä muuten täsmennetä, joten sikäli tulokset eivät ole täysin rinnasteisia ESPAD-tutkimukseen. Kysely tehdään lääneissä kahden vuoden välein niin, että parillisina vuosina katetaan Etelä- ja Itä-Suomen sekä Lapin läänit ja parittomina muut. Kuvioon 5 on koottu tiedot humalajuomisen yleisyydestä eri maakuntaraporteista.

KUVIO 5. Tosi humalaan vähintään kerran kuukaudessa juovien 8. ja 9. luokkalaisten osuus (%) valikoiduissa maakunnissa (lähde: Kouluterveyskyselyt; huomioi, että kuvion pystyakseli ei ala nolasta).

Yleiskuva maakunnallisista tiedoista on se, että itsensä tosi humalaan juovien osuus on, myös satunnaisvaihtelun huomioon ottaen, selvässä ja johdonmukaisessa laskussa. Kuvioon on valittu tätä havainnollistamaan vain yksi maakunta jokaisesta läänistä sekä lisäksi väkirikas pääkaupunkiseutu. Tuoreimmat tiedot viittaavat siihen, että tosi humalaan juovien osuus on pienentynyt edelleen ja eri puolilla maata. Tätä kuvaavat Pirkanmaan ja Kainuun trendit (kuvio 5). Vuonna 2009 Kainuussa tosi humalaan juovia nuoria oli enää 14 prosenttia, kun vielä vuosikymmenen alussa osuus oli 27 prosenttia. Pirkanmaalla vastaavat osuudet olivat 16 prosenttia vuonna 2009 ja 24 prosenttia vuonna 2001.

Pohjois-Suomessa ei näkynyt tosi humalaan kuukausittain juovien tyttöjen ja poikien osuudessa (kuvio 5) vastaavaa muista alueista poikkeavaa trendiä kuin tyttöjen raittiudessa (kuvio 4). Tämä johtuu todennäköisesti osin siitä, että tutkimusjaksot ja -alueet eroavat, mutta ehkä erityisesti siitä, että raittiuden lisääntyminen ei suinkaan aina tarkoita sitä, että humalajuominen vähenee.

Nuorten tosi humalaan juominen on kaikissa maakunnissa vähentynyt 8–10 prosenttiyksikköä vuosikymmenen vaihteeseen verrattuna. Poikkeus on Keski-Pohjanmaa, jossa vähennystä on vain kuusi prosenttiyksikköä sekä Etelä-Savo, Päijät-Häme ja Kanta-Häme, joissa vähennystä on peräti 11–12 prosenttiyksikköä.

Nämäkin tiedot siis osoittavat, että nuorten alkoholinkäytössä on tapahtunut sangen voimakas ja kerralla koko maan kattava muutos. Kainuun ja Pirkanmaan tietojen perusteella näyttää siltä, että nuorison raitistuminen jatkuu edelleenkin, joskin tulos saattaa kuvastaa vain paikallista kehitystä.

Lopuksi

Valtaosa nuorista tutustuu alkoholijuomiin ennen lainsäädännössä mainitun minimi-ikä saavuttamista. 16-vuotiaana ei tyttöjen ja poikien välillä ole eroja raittiiden osuuksissa eikä juuri myöskään humalajuomisessa. Kun tarkastelun kohteena ovat 18-vuotiaat, on usein juominen ja tosi humalaan itsensä juominen sen sijaan poikien parissa huomattavasti yleisempää kuin tyttöjen parissa (Rainio ym. 2009). Kansainvälisessä vertailussa 16-vuotiaitten tyttöjen juomatavat muistuttavat Suomessa samanikäisten poikien juomatapoja paljon enemmän kuin esimerkiksi Ranskassa, Portugalissa ja Kreikassa (Ahlström 2007).

Kaikki käytettävissä olevat tutkimustulokset osoittavat, että nuorten raittius on lisääntynyt ja humalajuominen on vähentynyt viimeisten kymmenen vuoden aikana. Myös olutta, viiniä ja väkeviä juomia nuoret kokeilevat vanhempina kuin aikaisemmat kohortit. Nämä muutokset eivät ole paikallistettavissa yhteen tai useampaan nuorten osaryhmään, vaan muutos on tapahtunut läpi koko nuorison ja koko maan.

Nuorten alkoholinkäytössä on selkeitä eroja esimerkiksi koulumenestyksen mukaan siten, että paremmin koulussa pärjäävät ovat useammin raittiita ja juovat itsensä harvemmin humalaan kuin koulussa huonommin pärjäävät. Oletettuja merkkejä sosiaalisen taustan mukaisesta polarisaatiosta, erojen kasvusta, on kuitenkin havaittavissa hyvin vähän. Poikien parissa havaittu koulumenestyksen mukaisten erojen kasvu voi ennustaa tulevaa luokkapolarisaatiota. Myös tytöillä koulumenestyksen mukaisten erojen kasvu runsaassa kertakulutuksessa saattaa ennustaa tulevaa luokkapolarisaatiota. Alueellisesta polarisaatiosta ei liioin ollut näyttöä: tytöillä erot maaseudun ja kaupunkimaisuuden välillä ovat vähentyneet ja pojilla pysyneet ennallaan.

Vaikka kyselytiedot tuntuvat antavan suhteellisen johdonmukaisen kuvan nuorten alkoholinkäytön kehityksestä, hieman toista tarinaa alkoholinkäytön muutoksista kertoo haittojen kehitys. THL:n ylläpitämään hoitoilmoitusjärjestelmään kertyy tietoa alkoholiin liittyvistä hoitokajoista, jonka mukaan alkoholiehtoiset hoitokajot, tavallisimmin alkoholin aihe-

uttama päihtymystila ja alkoholimyrkytys, ovat vuodesta 1996 lähtien säilyneet lapsilla ja nuorilla jokseenkin ennallaan (Karvonen 2010). 15–19-vuotiailla tytöillä hoitojaksot ovat kuitenkin yleistyneet selvästi vuosina 2005–2008 niin, että hoitojaksot olivat vuonna 2008 ensimmäistä kertaa yleisempiä 15–19-vuotiailla tytöillä (98 jaksoa) kuin pojilla (85). Hoitojärjestelmän tiedot kuvaavat kuitenkin vain äärimmäistä päätä alkoholinkäytön jatkumolla, eikä näiden tietojen pohjalta vielä tiedetä, mihin teki-
jöihin mahdollinen polarisoituminen ankkuroituu.

MITÄ OPIMME?

➡ Kuudentoista iässä tyttöjen ja poikien välillä ei ole eroja raittiiden osuuksissa, eikä juuri humalajuomisessakaan. Sen sijaan 18-vuotiailla tosi humalaan itsensä juominen on pojilla huomattavasti yleisempää kuin tytöillä.

➡ Nuorten raittius on lisääntynyt ja humalajuominen on vähentynyt viimeisten kymmenen vuoden aikana. Myös olutta, viiniä ja väkeviä juomia nuoret kokeilevat vanhempina kuin aikaisemmat kohortit.

➡ Nämä muutokset eivät ole paikallistettavissa yhteen tai useampaan nuorten osaryhmään, vaan muutos on tapahtunut läpi koko nuorison ja koko maan.

➡ Oletettuja merkkejä sosiaalisen taustan mukaisesta polarisaatiosta on havaittavissa hyvin vähän. Koulumenestyksen mukaisten erojen kasvu poikien raittiudessa ja tyttöjen runsaassa kertakulutuksessa voi ennustaa tulevaa luokkapolarisaatiota.

➡ Alueellisesta polarisaatiosta ei liioin ollut näyttöä; tytöillä erot maaseudun ja kaupungin välillä ovat vähentyneet ja pojilla pysyneet ennallaan.

LÄHTEET

- Ahlström, Salme (1983) Alkoholin käyttö. Teoksessa Rimpelä, Matti & Rimpelä, Arja & Ahlström, Salme & Honkala, Eino & Kannas, Lasse & Laakso, Lauri & Paronen, Olavi & Rajala, Matti & Telama, Risto: Nuorten terveystavat Suomessa. Nuorten terveystapatutkimus 1977–1979. Helsinki: Lääkintöhallituksen julkaisuja, Terveyskasvatus, Sarja Tutkimukset 4, 131–164.
- Ahlström, Salme (2007) Gender Differences in Youth Drinking Cultures. Teoksessa Järvinen, Margaretha & Room, Robin (toim.): Youth Drinking Cultures. Wiltshire: Ashgate Publishing Limited, 65–79.
- Ahlström-Laakso, Salme (1975) Nuorison juomatapojen muuttuminen. Alkoholikysymys XLIII (3), 67–83.
- Bruun, Kettil (1952) Nuorisotutkimus vuonna 1951. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä N:o 10–111. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 193–264.
- Bruun, Kettil & Hauge, Ragnar (1963) Drinking Habits Among Northern Youth. A cross-national study of male teenage drinking in the Northern capitals. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies, No 12.
- Hibell, Björn & Guttormsson, Ulf & Ahlström, Salme & Balakireva, Olga & Bjarnason, Thoroddur & Kokkevi, Anna & Kraus, Ludwig (2009) The 2007 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 35 European Countries. Stockholm: Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN).
- Karvonen, Sakari (2010) Jakautuuko nuorten juominen kahtia? Yhteiskuntapolitiikka 75(2), 182–193.
- Kouluterveyskyselyt. Kouluterveyskyselyjen tulokset: <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/index.htm>
- Livingston, Michael (2008) Recent trends in risky alcohol consumption and related harm among young people in Victoria, Australia. Australian and New Zealand Journal of Public Health 32(3), 266–271.
- Lähteenmaa, Jaana (2007) Jos alkoholin käyttö olisikin "out". Teoksessa Tigerstedt, Christoffer (toim.): Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumeutkijain seura & Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 75, 89–102.
- Measham, Fiona (2008). The turning tides of intoxication: Young people's drinking in Britain in the 2000s. Health Education, 108(3), 207–288.
- Metso, Leena & Ahlström, Salme & Huh-
tanen Petri & Leppänen, Minna & Pietilä, Eija (2009) Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2007. ESPAD-tutkimusten tulokset. Raportti 6. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lindfors, Pirjo & Lavikainen, Hanna & Saarni, Lea & Rimpelä, Arja (2009) Nuorten terveystapatutkimus 2009. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2009. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 47. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Salasuo, Mikko & Tigerstedt, Christoffer (2007) Miten juomista on tutkittu 1950–2007. Teoksessa Tigerstedt, Christoffer (toim.): Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumeutkijain seura & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 75, 9–32.
- STM 2006. Alkoholilolot EU-Suomessa. Kulutus, haitat ja politiikan kehys 1990–2005. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

LIITE 1. Nuorten tutkimusaineistot

Tutkimus	Otos		Aineistonkeruu				
	Ikä-ryhmä	Maantieteellinen kattavuus	Ajankohta	Vastanneiden lukumäärä		Vastaus %	
				Pojat	Tytöt	Pojat	Tytöt
Helsinkiläisnuoret ¹	15–17	Helsinki	1951	101	105	94	98
Helsinkiläispojat ²	16	Helsinki	1960	151		98	
Alkoholitutkimus-säätiö ³	16	Koko maa	1973	1567		84	
		Pääkaupunkiseutu		158		79	
Nuorten terveystapa-tutkimus (NTTT) ⁴	16	Koko maa	1987	1 386	1347	85	89
			1987	1 183	1284	77	89
			1995	1 232	1469	72	88
			1997	1 126	1379	68	87
			1999	1 110	1333	68	85
			2003	1 003	1296	59	79
			2005	806	985	57	76
			2007	677	1002	49	73
			2009	690	962	47	70
Eurooppalainen koululaistutkimus alkoholin ja muiden huumeiden käytöstä (ESPAD) ⁵	15–16	Koko maa	1995	2 300		92	
			1999	3 286		90	
			2003	3 543		92	
			2007	5 396		90	
Kouluterveyskysely ⁶		Koko maa	1999/2000	98 070		Ei tiedossa	
		Koko maa	2001/02	90 763		Ei tiedossa	
		Koko maa	2003/04	103 593		Ei tiedossa	
		Koko maa	2005/06	107 807		Ei tiedossa	
		Koko maa	2007/08	110 270		Ei tiedossa	
		Länsi-Suomen ja Oulun läänit sekä Ahvenanmaa	2009	48 971		Ei tiedossa	

¹ Bruun, Kettil (1952): Nuorisotutkimus vuonna 1951.

Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä N:o 10-11.

Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 193–264.

² Ahlström-Laakso, Salme (1975): Nuorison juomatapojen muuttuminen.

Alkoholikysymys XLIII (3), 67–83.

³ Ahlström, Salme (1983): Alkoholin käyttö. Teoksessa: Rimpelä, Matti & Rimpelä, Arja & Ahlström, Salme & Honkala, Eino & Kannas, Lasse & Laakso, Lauri & Paronen, Olavi & Rajala, Matti & Telama, Risto: Nuorten terveystavat Suomessa.

Nuorten terveystapatutkimus 1977-1979. Helsinki: Lääkintöhallituksen julkaisuja, Terveyskasvatus, Sarja Tutkimukset 4/1983.

⁴ http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-10634.pdf

⁵ <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/1bdd2d77-b36d-499c-b8de-dd714abf80d8>

⁶ <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/index.htm>

ANNI VILKKO,
TOMMI SULANDER,
ELINA LAITALAINEN JA
HARRIET FINNE-SOVERI

Miten iäkkäät suomalaiset juovat?

Tässä luvussa käsitellään vanhimpiin ikäluokkiin kuuluvien ihmisten alkoholinkulutuksessa tapahtuneita muutoksia ja niiden seurauksia. Kokomme yhteen tietoa juomatavoista ja paikannamme niitä alkoholinkäytön yhteyksiä, joissa päihdehaittoja ja ongelmajuomista on havaittu eläkeiän ylittäneillä ihmisillä. Toteamme heti kärkeen, että saatavilla oleva tieto on varsin sirpaleista ja osin puutteellistakin. On monasti epäselvää, keitä tarkoitetaan silloin, kun puhutaan iäkkäistä ja heidän alkoholinkäytöstään. Vanhimpien ikäluokkien alkoholin käytön yleisyys ja juomisen mallit ovat nekin yllättävän tutkimatonta aluetta. Kaikkein iäkkäimmistä ei ole lainkaan tietoa, ja alkoholin käyttöä koskevissa tarkasteluissa ikäihmiseksi määrittymisen alaikärajakin heittelee 60 vuodesta eteenpäin.

Miksi väestön vanhimpien ikäluokkien alkoholinkäytön erillistarkastelu on sitten tarpeen? Eivätkö siihen päde samat säännöt kuin ylipäättään aikuisikäisen väestön juomiseen? Kysymyksenasettelun taustalla vaikuttaa useita tekijöitä. Ensinnäkin tulevien lähivuosikymmenten iso *väestörakenteen muutos* merkitsee sitä, että entistä useampi kansalainen lukeutuu eläkeikäisten kasvavaan joukkoon. Iäkästä väestöä ja heidän alkoholin käyttöään on siten syytä tarkastella jo kokoluokankin tähden. Toiseksi tähän elämänvaiheeseen nyt tulevien ns. suurten ikäluokkien elämänsä aikana on tapahtunut iso *kulttuurinen muutos* suhteessa alkoholinkäyttöön. Alkoholijuomien vapautuminen ja alkoholin arkistuminen on muuttanut käyttötapoja. Juodun alkoholin määrät ovat kasvaneet 2000-luvulla erityisesti eläkeikää lähestyvissä ja sen äskettäin ylittäneissä ikäluokissa, ja myös ongelmakäytöstä kantautuu huolestuttavia tietoja. Lisäksi kulttuurinen muutos on koskettanut sukupuolten suhtautumista alkoholin-

käyttöön ja naisten juominen on yleistynyt suhteessa miesten juomiseen myös iäkkäiden ihmisten joukossa.

Kolmas perustelu liittyy *ikäsuhteiden muutokseen vanhimpien ikäryhmien sisällä*. Eläkkeelle jäännin jälkeinen aika on pidentynyt merkittävästi keskimääräisen eliniän kasvun vuoksi, ja eläkeikä eriytyy useampaan elämänvaiheeseen (esim. aktiivinen kolmas ikä, keskivanhuus ja myöhäisvanhuus). Tämä kehitys voi eriyttää myös alkoholin käyttötapoja ja mahdollisten haittojen kohtaamisen muotoja. Neljäs tekijä on *vanhimpien ikäryhmien alkoholinkäyttöä koskevan tutkimustiedon vähyys*. Esimerkiksi käynnistettäessä Juomatapatutkimusta vuonna 1968 oletettavasti ajateltiin, että yli 70-vuotiaiden alkoholinkäyttö on lähes mitätöntä, koska tutkimus rajattiin 15–69-vuotiaisiin. Viimeistään 2000-luku on kumonnut tämän käsityksen, ja vanhimmat ikäluokat tulisikin jatkossa sisällyttää kohderyhmään.

Kysymme siis seuraavia kysymyksiä: Miltä edellä mainittujen tekijöiden muodostamaa taustaa vasten näyttävät iäkkäiden ihmisten juomatavat ja juomisen haitat? Missä mielessä näitä on syytä tarkastella erityisesti ikään ja sen karttumiseen liittyvinä tekijöinä? Mitä vaatimuksia vanheneminen asettaa alkoholihaittojen ehkäisyyn ja hoidon edistämiseksi? Entä onko sukupuoli tässä tärkeä tekijä?

Etenemme seuraavasti: Tarkastelemme ensin iäkkäitä väestöryhmiä koskevia alkoholinkäytön suosituksia, toiseksi luonnehdimme juomatapoja ja niissä tapahtuneita muutoksia, kolmanneksi kohdennamme huomion havaittuun alkoholin ongelmakäyttöön sekä käyttöyhteyksiin ja lopuksi kokoamme palasia yhteen ottamalla esiin myös ennaltaehkäisevän työn ja palvelujärjestelmän problematiikkaa näissä ikäryhmissä.

Mikä on sopivasti ja mikä on liikaa?

Alun perin Yhdysvalloissa ja myöhemmin myös Suomessa 65 vuotta täytäneille asetettiin alkoholinkäytön riskirajoiksi enintään seitsemän annosta alkoholia viikossa ja enintään kaksi annosta kerralla (Moore 2003; STM 2006). Nämä ohjeistukset laadittiin huomioiden etenkin lääkkeiden käyttö ja sairauksien yleistyminen iän myötä. Kyseisiä rajoja voidaan pitää eräänlaisina keskimääräisinä ”turvarajoina” tai suositusrajoina, koska on ajateltu, että kyseisten alkoholimäärien ja säännöllisen lääkityksen sekä kroonisten sairauksien yhteisvaikutuksesta ei syntyisi vakavia haittoja. Siitä huolimatta, että raja on alhainen, osalla ikäihmisistä sen pitäisi olla vielä alhaisempi, koska lääkitys, pitkäaikaissairaudet ja toimintakyvyn vajeet, kuten esim. tasapainon heikkeneminen iän karttuessa, saattavat jo hyvin vähäisen alkoholimäärän käytön yhteydessä aiheuttaa yllättäviäkin haittoja ja ongelmia.

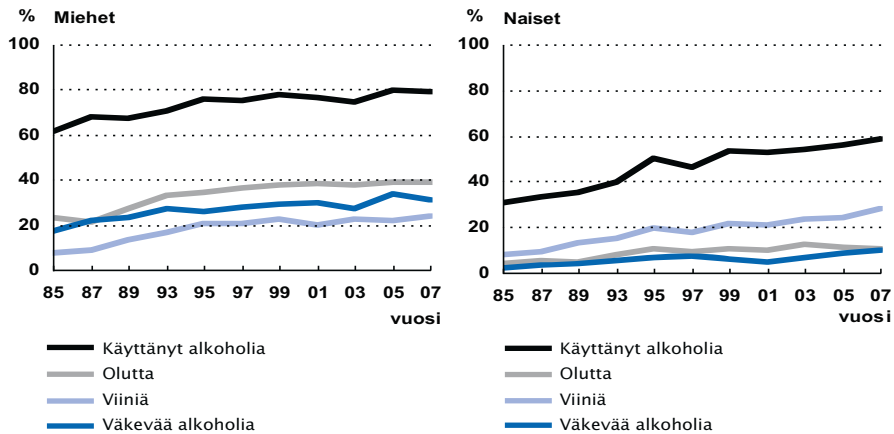
Turvallisten käyttörajojen asettaminen iäkkäille ihmisille ei noudata samaa logiikkaa kuin työikäisten suurkulutusrajojen asettaminen. Suomessa yleisesti käytetyt työikäisten ihmisten suurkulutuksen rajat on tehty silmälläpitäen terveitä ja keskikokoisia ihmisiä. Näissä ohjeistuksissa rajoiksi on asetettu miehille 24 ja naisille 16 viikkoannosta. Suuren kertakulutuksen rajoina pidetään miehillä seitsemän annosta ja naisilla viisi annosta. Miesten kertakäytön yläraja on siis vastaavan suuruinen kuin iäkkäiden ihmisten viikkokulutuksen yläraja. Kuitenkin myös työikäiset käyttävät paljon lääkkeitä ja sairastavat keskeisiä kansantauteja. Tästä näkökulmasta käsin työikäisille asetetut alkoholinkäytön rajat vaikuttavat suhteettoman korkeilta verrattuna iäkkäille ihmisille asetettuihin rajoihin. Alkoholien ja terveyden välisten tutkimusten tulkinta ei myöskään ole yksiselitteistä, koska jotkut terveyshaitat näyttäisivät kasvavan suorassa suhteessa kulutukseen ilman selkeää kynnysarvoa (Aalto & Halme 2008). Sen vuoksi alkoholin suurkulutuksen rajoihin tulisi suhtautua ohjeellisesti ja muistaa, että kyseessä ovat nimenomaan suurkulutuksen rajat, eivät suositusrajat. Lisäksi tulee huomioida yksilölliseen vaihteluun liittyvät tekijät keskusteltaessa alkoholin kohtuukäytöstä ja riskirajoista.

Vähäisellä tai kohtuullisella alkoholin kulutuksella on havaittu olevan myös positiivisia terveysvaikutuksia liittyen esimerkiksi sepelvaltimotaudin esiintyvyyteen sekä sydän- ja verisuonitautikuolleisuuteen (esim. O'Keefe ym. 2007). Lisäksi on havaittu, että etenkin sosiaalinen juominen näyttäisi vaikuttavan mielenterveyteen edullisesti. Kohtuullisen juomisen on raportoitu myötävaikuttavan mm. kokemukseen terveydestä, arkielämisestä ja sosiaalisesta kanssakäymisestä (esim. Zimmerman ym. 2004).

Keskeiset muutostrendit

On eittämätön tosiasia, että ikäihmisten alkoholinkäyttö on yleistynyt viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa (ja aiemmin Kansanterveyslaitoksessa) kahden vuoden välein toteutetun Eläkeikäisen väestön (65–84-vuotiaat) terveyskäyttäytyminen ja terveys (EVTK) -tutkimuksen mukaan alkoholia käyttävien osuus on kasvanut tasaisesti vuodesta 1985 alkaen, jolloin seuranta käynnistettiin (Sulander ym. 2005a; Laitalainen ym. 2008). (Kuvio 1.)

KUVIO 1. Alkoholia viimeksi kuluneen vuoden aikana käyttäneiden osuus sekä olutta, viiniä ja väkevää alkoholia viimeksi kuluneen viikon aikana juoneiden osuus 65–79-vuotiaista vuosina 1985–2007 sukupuolen mukaan, ikä vakioituna (%).

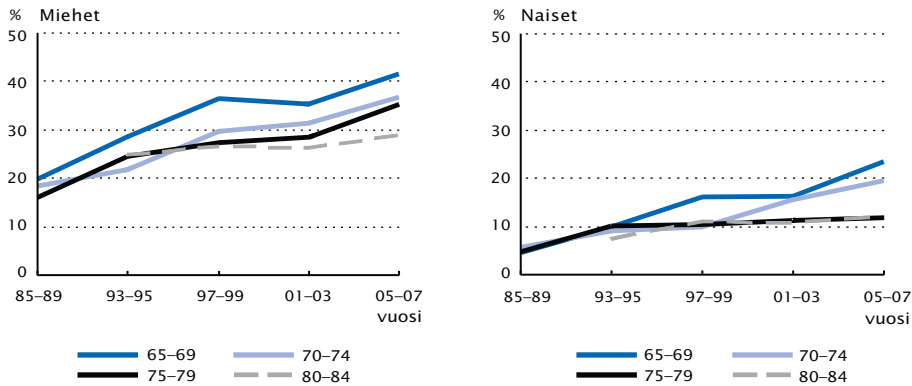
Lähde: Laitalainen ym. 2008

Kuviosta 1 on käänteisesti luettavissa, että alkoholinkäytön yleistymisen seurauksena iäkkäiden ihmisten raittius on vähentynyt. Suomalaisista 65–79-vuotiaista miehistä kaksi viidestä ilmoitti olevansa raittiita vuonna 1985, kun heitä vuonna 2007 oli yksi viidestä. Vastaavana ajanjaksona raittiiden naisten osuus väheni 70 prosentista 40 prosenttiin. (Laitalainen ym. 2008.)

Alkoholinkäytön muutosta suhteessa vuoden 2004 alkoholiveron merkittävään alentamiseen tarkasteltiin EVTK-kyselyssä vuonna 2005 (Sulander ym. 2006). Tutkimus osoitti, että veronkorotus lisäsi 65–84-vuotiaiden alkoholinkäyttöä varsin maltillisesti. 65–69-vuotiaiden miesten väkevän alkoholinkäytön määrä lisääntyi vuosien 2003 ja 2005 välillä. Myös naisten alkoholinkäyttö lisääntyi lievästi, mutta tämä kasvu ei poikennut aiempien vuosien kehityksestä.

Iäkkäät ihmiset ovat lisänneet nimenomaan alkoholin säännöllistä käyttöä (kuvio 2). Kun vuonna 1993 vain neljännes 65–84-vuotiaista miehistä raportoi käyttävänsä alkoholia vähintään kerran viikossa, vastaava osuus oli vuonna 2007 noussut 38 prosenttiin. Naisilla vastaava säännöllinen alkoholinkäyttö kaksinkertaistui kahdeksasta prosentista 17 prosenttiin. (Laitalainen ym. 2008.)

KUVIO 2. Alkoholia vähintään kerran viikossa juovien ikäryhmittäiset osuudet (%) vuodesta 1985 vuoteen 2007.

Lähde: Laitalainen ym. 2008

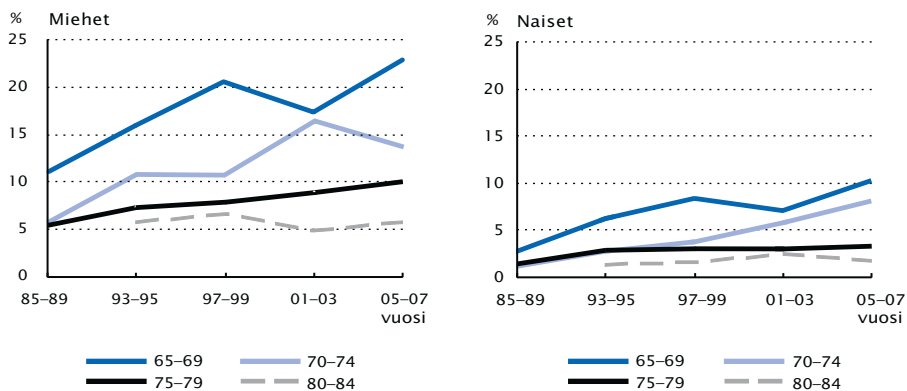
Miten eri-ikäiset eläkeläiset juovat?

Pitkäikäisyyden lisääntyessä eläkkeelle jäämisen jälkeinen elämänvaihe pitenee ja ikäsuhteet tätä elämänvaihetta elävien joukossa muuttuvat. Yleensä iäkkäiden ihmisten alkoholin käyttömäärät vähenevät iän karttuessa (ks. myös luku 9), ja väestötasolla eläkeikäisten joukossa kulutus ja haitat kasaantuvat juuri eläkeiän ylittäneille ja heitä hieman vanhemmille eläkeläisille. Ikääntyneiden alkoholinkäytön yleisyyttä tarkasteltaessa onkin syytä huomioida se, että yleistymisen syynä on osittain kohortti-ilmiö. Suuret ikäluokat ovat siirtymässä eläkkeelle, ja alkoholin kulutus on heidän keskuudessaan ollut nuoruudesta lähtien huomattavasti yleisempää kuin heidän ikätovereillaan aiempina vuosikymmeninä. Uusimmat Juomatapatutkimuksen tiedot, joiden perusteella voidaan tehdä arvioita alle 70-vuotiaista suomalaisista, viittaavat tähän suuntaan (ks. Mäkelä ym. 2009; ks. myös luku 9).

Vaikka EVTK-kyselyssä ei ole seurattu samoja henkilöitä, eri vuosien aineistojen avulla on alustavasti tarkasteltu ns. synteettisiä kohortteja. Esimerkiksi vuonna 1997 vastanneita 65–69-vuotiaita on kuvitteellisesti kuljetettu 10 vuotta eteenpäin vastausvuoteen 2007, jolloin he olisivat 75–79-vuotiaita. Seurannan aikana kyseisen kohortin raittius näyttäisi iän myötä lisääntyvän, kun tarkastellaan niiden vastaajien osuuksia, jotka ilmoittivat, etteivät olleet nauttineet alkoholia viimeisten 12 kuukauden aikana. Alkoholin säännöllinen käyttö ei kuitenkaan vaikuta samaan aikaan vähentyvän. Sen sijaan keskimääräiset alkoholin viikkokulutusmäärät vähenevät iän myötä. Mainitun 10 vuoden seurantajakson aikana kyseiseen kohorttiin kuuluvien iäkkäiden ihmisten keskimääräinen viikkokulutus näyttäisi puolittuvan. (Uutela ym. 1999; Laitalainen ym. 2008.)

Samaten EVTK-kysely antaa viitteitä miesten ja naisten juomatapojen eroista. Kyselyssä 65–84-vuotiaiden miesten alkoholin viikkokulutusmäärä on tarkasteltu asettamalla kohtuullisen käytön ylittäväksi rajaksi vähintään 8 annosta viikossa. Naisilla rajaksi on asetettu vähintään 5 annosta. Lukuun ottamatta kyselyn kaikkein vanhimpia ikäryhmiä, näiden alkoholimäärien käyttö on lisääntynyt sekä miehillä että naisilla vuodesta 1985 alkaen (Sulander ym. 2004; Laitalainen ym. 2008). Molemmilla sukupuolilla muutos on samansuuntainen, miesten lähtötason ollessa alun alkaen korkeampi kuin naisten. (Kuvio 3.)

KUVIO 3. Alkoholia kuluneen viikon aikana vähintään 8 annosta juoneiden miesten ja vähintään 5 annosta juoneiden naisten ikäryhmittäiset osuudet (%).

Lähde: Laitalainen ym. 2008

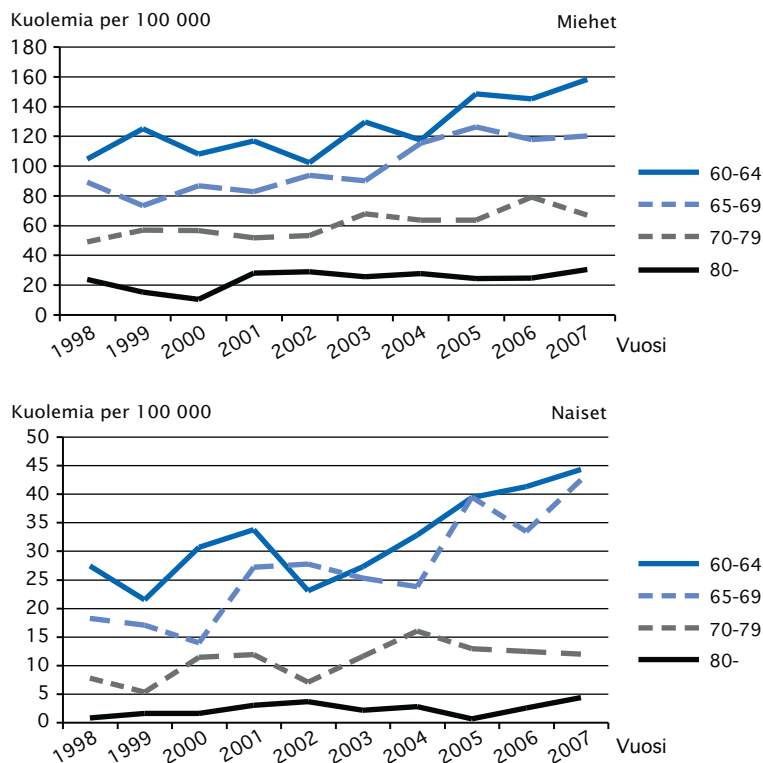
Kuviosta 3 on havaittavissa, että kyseisten rajojen mukainen alkoholin käyttö on lisääntynyt 65–79-vuotiailla miehillä ja 65–74-vuotiailla naisilla. Vastaava kulutusmäärä on vuosien 1985 ja 2007 välisenä ajanjaksona pysynyt ennallaan 75–84-vuotiailla naisilla (korkeimmillaan 3 prosenttia), eikä 80–84-vuotiaiden miestenkään osalta ole näkyvissä suurta muutosta (vaihdellen 5 ja 7 prosentin välillä).

Mitä tiedämme eläkeikäisten alkoholiongelmista ja -haitoista?

Myös alkoholihaittojen määrä on kasvanut. Sosiaali- ja terveysalan toimijoiden ja tutkijoiden keskuudessa on vallalla käsitys, että lisäystä on sekä alkoholin suurkulutuksen että hoitoa tarvitsevien osalta. Iäkkäiden suurta ongelmakäyttäjien määrästä ei väestötasolla kuitenkaan ole tarkkaa tietoa. Iäkkäiden ihmisten alkoholin käyttö on monitahoinen ilmiö. Ylipäätään kysymys turvallisista käyttörajoista sekä alkoholin positiivisista ja negatiivisista hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista on suhteutettava siihen, minkä ikäisestä eläkeläisväestöstä kulloinkin puhutaan.

Alkoholin ongelmakäytön yleistymisestä kertoo jotain se, että alkoholiperäisiin tauteihin ja alkoholimyrkytyksiin kuolee tänä päivänä kahden vuosikymmenen takaiseen aikaan verrattuna kaksinkertainen määrä 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä, kun kuolemantapausten lukumäärä suhteutetaan samanikäisen väestön määrään. (Kuvio 4.)

KUVIO 4. Miesten ja naisten alkoholisairaus- ja myrkytyskuolemat väestön 100 000 henkeä kohti ikäryhmittäin vuosina 1998–2007. (Huomioi naisten ja miesten kuvioiden pystyakselien eri asteikot.)

Lähde: Ahlström & Mäkelä 2009 / Tilastokeskus

Kuolemansyytietojen mukaan alkoholikuolemat ovat lisääntyneet 65–79-vuotiaiden ikäryhmissä, mutta eivät sitä vanhemmilla. Valtaosa näistä kuolemista koskettaa 65–69-vuotiaita miehiä. Vaikka naisten absoluuttiset kuolemanmäärät ovat miehiä alhaisempia, kuolleisuuden kehityssuunta noudattelee miesten vastaavaa kehitystä. Herttua ym. (2007) raportoivat yli 60-vuotiaiden alkoholikuolleisuuden lisääntymisen olevan naisilla suhteellisesti jopa jyrkempää kuin miehillä.

Vuonna 2007 tilastoitiin lähes 27 000 alkoholisairauksien aiheuttamaa hoitojaksoa koko väestössä. Näitä hoitojaksoja kirjattiin yli 65-vuotiaille yli 3 300 kappaletta (Päihdetilastollinen vuosikirja 2008). Lisääntyvät alkoholihaitat eivät liity pelkästään yksilön fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen.

Keskeisinä haittoina ovat myös sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat, jotka voivat liittyä niin yksilöön itseensä kuin hänen lähiympäristöönsä ja laajemmin yhteiskuntaan. Alkoholihaittojen laajuudesta sekä alkoholin suurkuluttajien määrästä väestötasolla voidaankin esittää vain arvioita, koska hoitoa tarvitsevat alkoholiongelmaiset ja raportoidut alkoholiin liittyvät haittatapaukset edustavat vain osaa tästä suureksi arvioidusta ongelmasta.

THL:ssa neljän vuoden välein kaikissa sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä toteutettava päivän mittainen päihdetapauslaskenta kuvaa päihde-ehdoista asiointia melko kattavasti (ks. Nuorvala ym. 2008a ja 2008b). Sen mukaan yli 50-vuotiaiden ja sitä vanhempien päihdetapausasiakkaiden määrä kasvoi vuodesta 2003 vuoteen 2007 sekä absoluuttisesti että suhteellisesti. Kotihoidon työntekijät kohtaavat asiakaskäynneillä iältään vanhimmat päihde-ehdoiset tapaukset, kun taas nuoremmat asioivat useammin sosiaalitoimistoissa. Huomion arvoista on, että kotipalvelun asiakkaina oli vuoden 2007 päihdetapauslaskennan mukaan aiempaa enemmän päihteitä, yleisimmin alkoholia käyttäviä ikäihmisiä. Kysyttäessä asiakkaan mahdollisesta väkivaltaisesta tai uhkaavasta käyttäytymisestä laskentavuorokaute- na tai aiemmin, kotipalvelun työntekijät raportoivat muita sosiaalitoimen avopalvelun työntekijäryhmiä enemmän tällaisen käytöksen lisääntymisestä. Vaikka Nuorvala ym. (2008a, 664–665) suhtautuvat tietyin varauksin kyseiseen tietoon, heidän mielestään sitä tulisi joka tapauksessa pitää hälytysmerkkinä, ainakin kyseisen työntekijäryhmän turvallisuuden kannalta.

Suomalaisten iäkkäiden, kuten myös työikäisten ihmisten, lääkkeiden käyttö on lisääntynyt vuosien varrella. Verenpaine- ja kolesterolilääkityksen lisäksi uni- ja mielialalääkkeitä käytetään varsin runsaasti. Tämä kehitys yhdessä lisääntyvän alkoholinkulutuksen kanssa on huolestuttavaa. Suomesta on viitteitä siitä, että uni- ja mielialalääkkeitä käyttävät suurten ikäluokkien naiset käyttävät alkoholia useammin tai vähintään yhtä usein kuin näitä lääkkeitä käyttämättömät (Sulander ym. 2009). Kyseisessä tarkastelussa voitiin todeta vain yhteyksien olemassaolo, ei niiden vaikutuksen suuntaa. Mielialalääkkeiden osalta sen voi arvella olevan molemmansuuntainen: runsas juominen heikentää mielialaa (Manninen ym. 2006), mutta toisaalta ihmiset juovat yksinäisyyttään ja siksi, että mieliala on matala. Keskushermostoon vaikuttavilla lääkkeillä on todistetusti haitallinen yhteisvaikutus alkoholin kanssa. Koska tämä on yleisesti tiedossa (Aira 2005), se panee kysymään, onko kyse piilevästä, mutta tietoisesta ”sekakäytöstä”.

Nimenomaan vanhuspalveluita kuormittavasta alkoholin hallitsemattomasta käytöstä antaa kuvan myös vanhuspalveluiden laatua ja kustannuksia mittaava RAI-vertailukehittämisaineisto (RAI = Resident Assessment Instrument), jota Suomessa hallinnoi THL. Kyseessä on kansainvälinen vanhusasiakkaan hoidon tarpeen ja laadun arviointiväline, jonka avulla tehtävään koulutuksen saaneet arvioitsijat, omahoitajat, kokoavat vertailukelpoista tietoa

iäkkäiden ihmisten hoito- ja palvelusuunnitelmien tekemisen tueksi ja palveluiden kehittämiseksi. Aineistossa on vuonna 2009 mukana noin 15 prosenttia säännöllisen kotihoidon ja 10 prosenttia palveluasumisen asiakkaista Suomessa. Kotihoidossa tai palveluasumisen piirissä olevien iäkkäiden ihmisten alkoholinkäyttöä on kirjattu RAI-asiakirjoihin vuodesta 2003 alkaen kysymällä asiakkaan omaa käsitystä juomisensa kohtuullisuudesta ja/tai ongelmallisuudesta. Näiden tietojen mukaan esimerkiksi vuonna 2008 kotihoidossa olevista miehistä 15 prosenttia ja palveluasumisen piirissä yli 11 prosenttia käytti alkoholia huolestuttavan runsaasti. Naisilla vastaavat luvut olivat kotihoidossa vajaat neljä prosenttia ja palveluasumisessa kolme prosenttia. Määrät eivät ole juurikaan muuttuneet seurantajaksolla, joten ne kertonevat vallitsevasta palvelujärjestelmää kuormittavasta ongelmasta, joka on myös suhteellisen pysyvä.

Hallittua vai haittoja aiheuttavaa alkoholinkäyttöä?

Näihin päiviin saakka on oletettu, että alkoholin käyttö vähenee ihmisen vanhetessa ja sen myötä vähenevät myös päihdeongelmat. Vanhimpien ikäryhmien päihdekäytön tutkimuksen niukkuuskin perustuu osin tähän ajattelutapaan. Ongelmaa ei joko ole havaittu tai haittoja aiheuttavaa juomista on pidetty pienen ryhmän ongelmana verrattuna muuhun aikuisväestöön, eikä vanhimpien alkoholinkäyttöä ja siihen liittyviä tekijöitä ole nähty tarpeelliseksi tutkia (ks. kuitenkin Haarni & Hautamäki 2008).

Pitkälti malli pitääkin paikkansa. Suurin osa iäkkäistä ihmisistä vähentää juomista vanhetessaan. EVTK-aineistoista tehtyjen alustavien analyysien mukaan alkoholin käyttömäärät vähenevät iän myötä, mutta niiden osuus, jotka käyttävät alkoholia viikoittain, pysyy ennallaan. Tähän saattaa olla syynä useampi tekijä. Ensinnäkin on todennäköistä, että osa alkoholia käyttävistä ikääntyneistä ihmisistä vähentää ylipäättään käyttöä ja käytön määriä iän myötä. Toiseksi alkoholin suurkuluttajista osa kuolee ennen 75 ikävuotta, mikä vaikuttaa keskimääräisten alkoholin viikkokulutusmäärien alenemiseen väestötason tuloksia tarkasteltaessa. On todennäköistä, että osa alkoholikäytön vähentämisestä on yhteydessä ikääntymiseen liittyviin fysiologisiin muutoksiin. Ikääntymisen myötä mm. elimistön nestepitoisuus pienenee. Näin ollen sama alkoholiannosten määrä nostaa veren alkoholipitoisuuden korkeammaksi ikääntyneillä kuin nuoremmilla henkilöillä. Osalla ikääntyneitä ihmisiä alkoholinkäyttö saattaa iän myötä muuntua myös enemmän lääkekäytöksi edistämään verenkiertoa tai unen saantia.

Mutta on niitäkin, joilla juominen lisääntyy. Osalla heistä ei ole aiempaa ongelmajuomisen historiaa. Jonkin verran on olemassa kansainvälistä tutkimusta elämänkulussa päihteille altistavista stressitekijöistä, jotka voivat olla yhteydessä myöhäisen iän juomisongelmiin (esim. Brennan

ym. 1999). Esimerkiksi sosiaalisten ja elämänhallintaan liittyvien, aiem-
paan elämän- ja juomishistoriaan ankkuroituvien riskitekijöiden on to-
dettu voivan olla yhteydessä myöhäisen iän juomisongelmiin (Moos ym.
2004). Henkilö on esimerkiksi joskus juonut kohtalaisesti tai enemmän
ja reagoinut aiemminkin elämäntapahtumiin lisäämällä juomistaan. On
myös havaittu, että säännöllisesti juovien alkoholinkulutus ei välttämät-
tä laske muiden ikätovereiden kanssa samaan tahtiin, jos he kohtaavat
negatiivisia, stressaavia elämäntapahtumia, mutta ei se useimmiten kui-
tenkaan lisäännä (Glass ym. 1995). Toisaalta on todettu (Moos ym. 2004),
että omat lähihistorian juomistavat ennustavat myöhäisvanhuuden alko-
holiongelmia paremmin kuin aiempi elämänhistoria.

Iäkkäät ihmiset ovat kasvava väestöryhmä. Vaikka kulutus ei kasvaisi,
aihepiirin laajempi kartoitus ja tutkimus ovat tarpeen: entiselläkin tasol-
la pysyvä kulutus merkitsee suurempaa joukkoa käyttäjiä, kun ikäluok-
kien keskinäiset suhteet muuttuvat. Vanhenevassa yhteiskunnassa koko
väestöä koskevat kyselytutkimukset, kuten Juomatapatutkimus ja EVTK,
tulisi jatkossa ulottaa koskemaan myös vanhimmat eläkeikäiset. Alkoho-
lin runsasta käyttöä on myös viime vuosikymmeniin saakka tarkasteltu
nimenomaan miespuolisen väestönsosan ongelmana. Vähitellen on havah-
duttu huomaamaan, että naisten alkoholinkulutus on kasvanut ja siihen
sisältyy kulttuurisia erityispiirteitä (Ahlström 2007). Sukupuolen ottami-
nen huomioon alkoholinkäyttöä ja juomatapoja koskevassa tutkimukses-
sa tulisi ulottaa myös kaikkein vanhimpiin ikäryhmiin.

On kuitenkin vielä liioiteltua puhua yleistäen iäkkäiden ihmisten ongel-
mallisesta juomisesta väestötasoisena kysymyksenä. Ongelmaksi määrittä-
minen kohdentuu nimenomaan nykyisten ns. kolmatta ikää elävien, pääasi-
assa alle 75-vuotiaiden eläkeläisten joukkoon. Huolella onkin toisenlainen
perustelu: siinä yhdistyvät sekä käsitys siitä, että päihdekäytön mallit ja
tottumukset opitaan elämänkulun aikana, että nyt havaittu varhaista eläke-
ikää elävien ihmisten alkoholinkäytön runsas lisääntyminen. Iso kysymys-
merkki on suurten ikäluokkien juomistottumusten kulutustasoa nostava
vaikutus myöhemmässä iässä: muuttaako se tähänastista kuvaa kansanter-
veydellisten ongelmien yleisyydestä kaikkein vanhimpien keskuudessa?

Tuleeko iäkkäiden ihmisten alkoholikuolleisuus lähivuosina lisäänty-
mään, on vielä epäselvää. Tilastokeskuksen kuolemansyytilaston mu-
kaan alkoholiin liittyvät kuolemat ovat yleisimpiä 50–59-vuotiailla mie-
hillä ja naisilla, joiden alkoholikuolemien määrä on kaksinkertaistunut
2000-luvun aikana (Tilastokeskus 2007). Alustava havainto kyseises-
tä tilastosta on se, että alkoholikuolleisuus on ollut kaikkein korkeinta
vuosina 1946–1950 syntyneissä suurissa ikäluokissa aina siitä lähtien
kun he ovat olleet 45–49-vuotiaita. Suuret ikäluokat ovat nyt siirtymäs-
sä eläkkeelle ja näiden tilastojen valossa näyttää siltä, että jo havaittu

nouseva alkoholikuolleisuuden kehityssuunta tulee jatkumaan. Kuinka jyrkkä tämä kasvu tulee olemaan, riippuu siitä, kuinka moni alkoholin suurkuluttaja elää eläkeikään asti. Alkoholikäytön nousevan kehityssuunnan katkaiseminen vaatii monia välittömiä ja välillisiä toimenpiteitä. Vaikka alkoholin verotuksen alentamisesta seurasi alkoholihaittojen lisääntyminen, on huomioitava, että väestön alkoholinkäyttö on ollut tasaisesti nousussa jo ennen alkoholin hinnan huomattavaa alentamista. Näin ollen hintapolitiikka ei yksin selitä ikääntyneen väestön alkoholinkäytön yleistymistä. Jatkossa tarvitaankin alkoholin hinnan sääntelyn lisäksi voimakkaita terveyden edistämisen toimenpiteitä.

Toinen iäkkäiden ihmisten alkoholinkäytön huolestuttavuutta painottava näkökulma liittyy vanhuspalveluiden lisääntyvään tarpeeseen ja palvelujärjestelmää koskeviin uudenaikaisiin haasteisiin. Jo nyt on näkyvissä, että iäkkäiden ihmisten alkoholinkäyttö ja siihen yhteydessä olevat ongelmat koskevat koko vanhuspalvelujärjestelmää. Työntekijöiden koulutus kohtaamaan iäkkäiden henkilöiden alkoholinkäyttöä sekä päihdetyön mahdollisten ikäspesifien mallien kehittäminen vaativat panostusta. Myös rajun alkoholin käytön seurauksena syntynyt alkoholimentia, johon on vielä varsin vähän kiinnitetty huomiota, huolestuttaa vanhuspalveluisa toimivia työntekijöitä.

MITÄ OPIMME?

➤ Eläkeikäisen väestön (yli 65-vuotiaat) joukossa alkoholin käyttö on yleistynyt tasaisesti vuodesta 2005 alkaen ja raittius on puolestaan harvinaistunut.

➤ Eläkeikäiset ovat lisänneet nimenomaan alkoholin säännöllistä käyttöä.

➤ On yleistä, että iän karttuessa keskimääräiset alkoholin viikkokulutusmäärät vähenevät ja raittius lisääntyy, vaikka alkoholin käytön säännöllisyys ei muutu, joten varhaista ja myöhempää eläkeikää elävien ihmisten juomatavoissa on selviä eroja.

➤ Alkoholihaittojen määrä on kuolinsyytilastojen nojalla kasvanut viimeisten kymmenen vuoden aikana, joskaan ei yli 70-vuotiaiden naisten ja miesten ikäryhmissä.

➤ Lähivuosina eläkkeelle siirtyvien ns. suurten ikäluokkien alkoholin käyttö ja alkoholihaitat ovat lisääntyneet huolestuttavasti, joten haittojen ennaltaehkäisyyn on kiinnitettävä enenevästi huomiota.

➤ Eläkeikäisten alkoholinkäytön lisääntyminen asettaa haasteen vanhuspalvelujärjestelmän, erityisesti työntekijöiden koulutuksen ja ikäspesifin päihdetyön mallien kehittämiseksi.

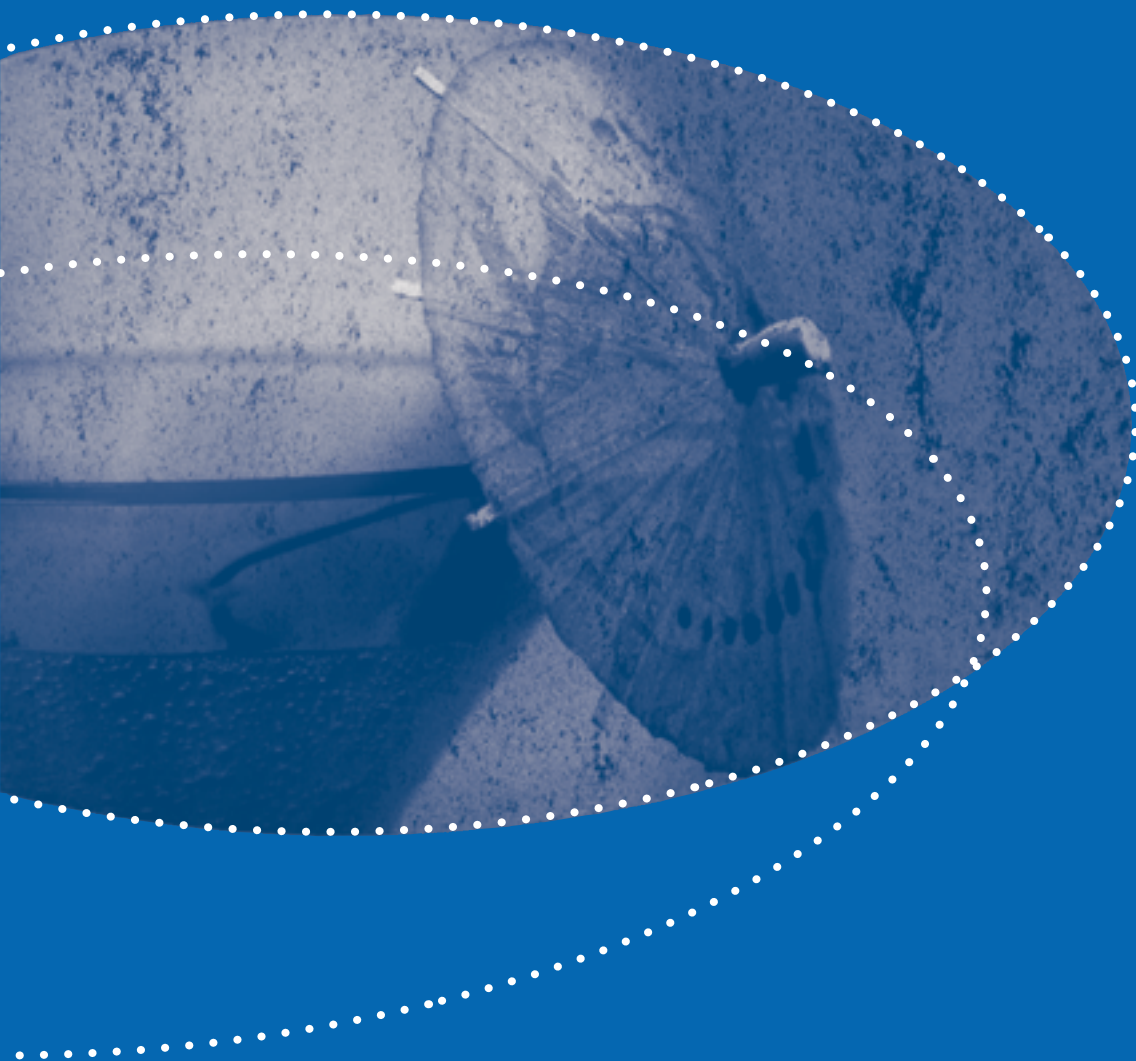
➤ Iäkkäiden ihmisten alkoholin käyttöä tulee jatkossa tutkia ja seurata entistä tiiviimmin, koska eläkeikäisten määrä lisääntyy, eläkeikä on keskimääräisen eliniän kasvun vuoksi pidentynyt ja alkoholinkäytötävät ja suhtautuminen alkoholiin on muuttunut.

LÄHTEET

- Aalto, Mauri & Halme, Jukka (2008) Alkoholin liikkakäytön koko kirjo: Riskikäytöstä riippuvuuteen. *Tiimi* 6, 4–6.
- Ahlström, Salme (2007) Iäkkäiden naisten päihteiden käyttö. *Kirjallisuuskatsaus. Yhteiskuntapolitiikka* 72(5), 562–567.
- Ahlström, Salme & Mäkelä, Pia (2010) Alkoholi ja iäkkäät Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(6), 674–678.
- Aira, Marja (2005) Viinaa lääkkeeksi? Alkoholineuvontaa vanhuksille – mutta minkälaisista? *Suomen Lääkärilehti* 33, 3137–39.
- Brennan, Penny L. & Schutte, Kathleen K & Moos, Rudolf H. (1999) Reciprocal relations between stressors and drinking behaviour: a three-wave panel study of late middle aged and older women and men. *Addiction* 94(5), 737–749.
- Glass, Thomas A. & Prigerson, Holly & Kasl, Stanislaw V. & Mendes de Leon, Carlos F. (1995) The effects of negative life events on alcohol consumption among older men and women. *Journal of Gerontology* 50B(4), S205–S216.
- Haarni, Ilka & Hautamäki, Lotta (2008) Ikääntyvät juomatavat. *Elämäntekijä ja muuttuva suhde alkoholiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Herttua, Kimmo & Mäkelä, Pia & Martikainen, Pekka (2007) Alcohol-related mortality in Finland 1987–2003: A register-based follow-up study. *Alcohol and alcoholism* 42, 456–464.
- Laitalainen, Elina & Helakorpi, Satu & Uutela, Antti (2008) Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen ja terveys keväällä 2007 ja niiden muutokset 1993–2007. Helsinki: Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B14/2008.
- Manninen, Laura & Poikolainen, Kari & Vartiainen, Erkki & Laatikainen, Tiina (2006) Heavy drinking occasions and depression. *Alcohol and alcoholism* 41, 293–299.
- Moore, Alison (2003) American Geriatrics Society Clinical Practice Committee. Clinical Guidelines for Alcohol Use Disorders in Older Adults. November 2003, Clinical Guideline (on-line).
- Moos, Rudolf H. & Schutte, Kathleen & Brennan, Penny & Moos, Bernice S (2004) Ten-year pattern of alcohol Consumption and drinking Problems among older women and men. *Addiction* 99, 829–838.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3), 268–289.
- Nuorvala, Yrjö & Huhtanen, Petri & Ahtola, Raija & Metso, Leena (2008a) Huono-osaisuus mutkistuu – kuudes päihdetapauskas 2007. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(6), 659–670.
- Nuorvala, Yrjö & Huhtanen, Petri & Ahtola, Raija & Metso, Leena (2008b) Päihdeasiakkaat entistä vanhempia. *Dialogi* 18(3), 39–40.
- O’Keefe, James H. & Bybee, Kevin A. & Lavie, Carl J. (2007) Alcohol and cardiovascular health. The razor-sharp double-edged sword. *Journal of the American College of Cardiology* 50, 1009–14.
- STM (2006) Otetaan selvää. Ikääntyminen, alkoholi ja lääkkeet. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 6.
- Sulander, Tommi & Helakorpi, Satu & Rahkonen, Ossi & Nissinen, Aulikki & Uutela, Antti (2004) Smoking and Alcohol consumption among the elderly: trends and associations, 1985–2001. *Preventive Medicine* 39, 413–418.
- Sulander, Tommi & Helakorpi, Satu & Rahkonen, Ossi & Nissinen, Aulikki & Uutela, Antti (2005) Eläkeikäisten elintapojen muutokset 1985–2003. *Suomen Lääkärilehti* 30–32, 2983–2988.
- Sulander Tommi & Karisto Antti & Haarni Ilka & Viljanen Maria (2009) Alkoholinkäytön ja hyvinvoinnin yhteyksiä. Alustavia tutkimustuloksia suurista ikäluokista. *Gerontologia* 23 (1), 23–29.
- Tilastokeskus (2007) Tilastokeskuksen kuolemansyytilasto 2007. <http://stat.fi/til/ksyyt/index.html>
- Uutela, Antti & Helakorpi, Satu & Puska, Pekka (2008) Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen keväällä 1997 ja sen muutokset 1993–97. Helsinki: Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B5/1999.
- Zimmerman, Teena & McDougall Jr, Graham J. & Becker, Heather (2004) Older women’s cognitive and affective response to moderate drinking. *International Journal of Geriatric Psychiatry* 19, 1095–1102.

IV

ASENNOITUMINEN JUOMISEEN

Miten alkoholiin on suhtauduttu ennen ja nyt?

Alkoholinkulutus on kasvanut Suomessa ennätykselliselle tasolle 2000-luvulla. Kasvun taustalla on taloudellisia ja alkoholipoliittisia sekä suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisia ja kulttuurisia muutoksia liittyvä tekijöitä, kuten on todettu tämän kirjan luvussa 2. On myös esitetty, että alkoholin kulutuksen tasoon vaikuttaa, kuinka paljon kukin yhteiskunta tai kulttuuri sietää alkoholista juontuvia haittoja kunakin ajankohtana (Mäkelä 1981). Kun alkoholin kokonaiskulutus on jatkanut kasvuaan lähes yhtäjaksoisesti viimeisen puolen vuosisadan ajan, on aiheellista kysyä, kuinka salliva suomalainen alkoholikulttuuri on. Siedämmekö alkoholihaittoja liian paljon?

Yksi tapa arvioida kulttuurin kykyä sietää alkoholihaittoja on tutkia väestön alkoholiasenteita. Alkoholiasenteita tutkimalla saamme myös tietoa alkoholipolitiikan hyväksyttävyydestä, mikä toimii demokraattisen päätöksenteon tukena. Alkoholiasenteet voidaan jakaa yleiseen suhtautumiseen alkoholipolitiikkaan sekä henkilökohtaiseen suhtautumiseen alkoholinkäyttöön, johon liittyy myös juomisen tilannekohtainen sopivuus. Tässä luvussa alkoholiasenteita tutkitaan kahdesta näkökulmasta: miten yhtäältä alkoholipoliittiset mielipiteet ja toisaalta suhtautuminen alkoholinkäyttöön ovat muuttuneet viimeisten 40 vuoden aikana. Tätä taustaa vasten esitetään, miten 2000-luvun Suomessa suhtaudutaan alkoholiin.

Alkoholiasenteisiin vaikuttavat omakohtaiset myönteiset ja kielteiset kokemukset alkoholinkäytöstä sekä vastaavanlaiset havainnot muista ihmisistä ja ympäristöistä. Myös sukupuoli, ikä, koulutus, sosiaalinen

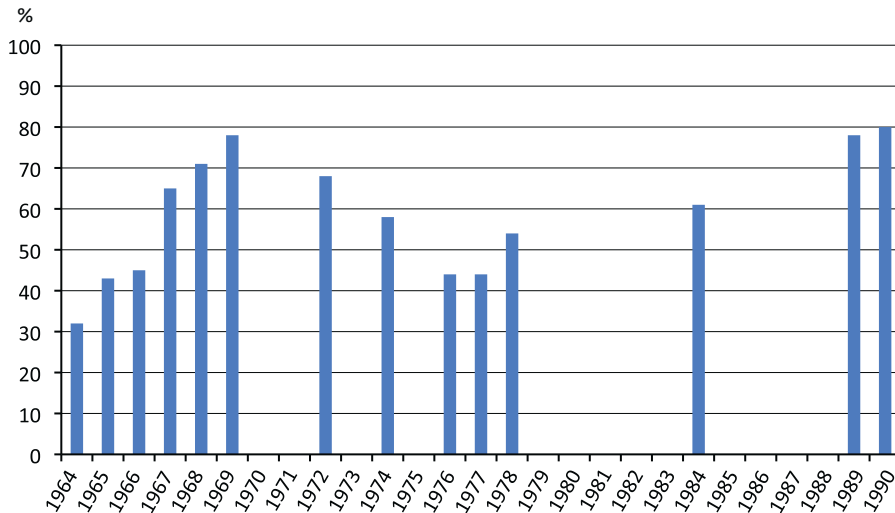
asema ja elämäntilanne ovat yhteydessä siihen, miten juomiseen ja sen seurauksiin sekä juomisen kontrolliin suhtaudutaan. Lisäksi mediassa käsiteltävät alkoholiasiat ja ajankohtaiset alkoholipoliittiset tapahtumat vaikuttavat siihen, miten alkoholiasioista keskustellaan ja miten alkoholiin liittyviä kysymyksiä jäsennetään. Näistä syistä yksittäisten vuosien välillä voi olla suuriakin heilahteluja ja muutoksia. Siksi alkoholiasenteita tutkittaessa on tärkeää käyttää pitkiä aikasarjoja ja asenteissa tapahtuneita muutoksia tulee verrata alkoholilajoissa pitkällä aikavälillä tapahtuneisiin muutoksiin. Alkoholipoliittiset mielipiteet muodostuvat aina suhteessa kulloinkin vallitsevaan yhteiskunta- ja alkoholipoliittiseen tilanteeseen. Näitä kysymyksiä valaistaksemme käytämme tässä luvussa aineistona Suomessa eri aikoina kerättyjä alkoholiasenteisiin liittyviä aikasarjoja, jotka perustuvat yhtäältä erillisiin gallupkyselyihin ja toisaalta Juomapatutkimuksen asennekysymyksiin.

Alkoholipoliittisten mielipiteiden muutokset

Suomen alkoholipolitiikan käännekohdat viimeisen puolen vuosisadan aikana ovat ajoittuneet vuosille 1969, 1995 ja 2004. Vuonna 1969 astui voimaan keskiolutlaki, joka laajensi keskioluen myynnin elintarvikeliikkeisiin ja kahviloihin. Samana vuonna voimaan tullut alkoholilaki puolestaan alensi alkoholimyynnin ikärajoja ja paransi merkittävästi alkoholijuomien saatavuutta maaseudulla. Vuoden 1995 alkoholilaki poisti muut alkoholimonopolit kuin vähittäismyyntimonopolin, salli alkoholin juomisen julkisilla paikoilla, helpotti alkoholijuomien matkustajatuontia, vapautti mietojen alkoholijuomien mainontaa ja toi siiderin päivittäistavarakauppoihin sekä siiderin ja keskioluen huoltoasemille ja kioskeihin. Vuonna 2004 matkustajien alkoholintuontia rajoittavat kiintiöt muista EU-maista poistettiin ja alkoholiverotusta laskettiin merkittävästi (Österberg & Karlsson 2002; Mäkelä & Österberg 2008). Miten nämä suuret muutokset ovat näkyneet alkoholipoliittisissa mielipiteissä?

Pisin aikasarja alkoholiasenteita mittaavista kyselyistä alkaa vuodesta 1964, jolloin suomalaisilta kysyttiin mielipidettä keskioluen myyntijärjestelyistä. Vuonna 1964 keskioluen myyntiä päivittäistavarakaupoissa kannatti 32 prosenttia kysymykseen kantaa ottaneista (kuvio 1). Keskioluen vapauttamisesta päätettäessä vuonna 1968 luku oli noussut 71 prosenttiin. Kuten luvussa 2 on osoitettu, alkoholin kulutus ja alkoholihaitat lisääntyivät voimakkaasti vuoden 1968 jälkeen ja vuonna 1976 keskioluen myyntiä päivittäistavarakaupoissa kannatti enää hieman alle puolet väestöstä.

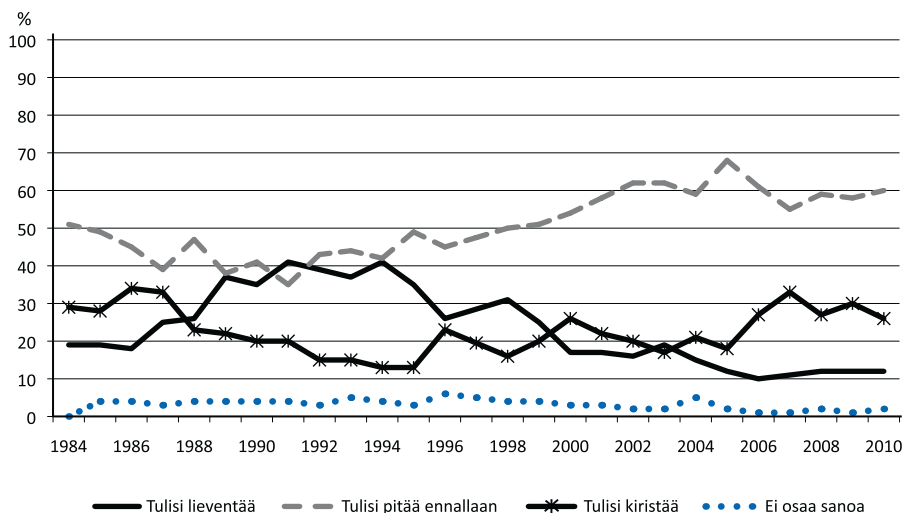
KUVIO 1. Keskioluen vapaan vähittäismyynnin kannalla olevien prosenttiosuus vuosina 1964–1990 tehtyjen gallututkimusten mukaan.

Alkoholin saatavuuden parantaminen oli vähäistä 1970-luvun loppupuolella. Taloudellinen kasvu piti yllä alkoholin kulutuksen kasvua ja kiihdytti sitä 1980-luvun jälkipuoliskolla, jolloin myös alkoholin saatavuutta alettiin selkeästi parantaa. Nämä seikat yhdistyivät alkoholipoliittisen mielipideilmaston vapaamielistymiseen, jonka ilmauksena on, että vuoden 1990 mennessä keskioluen elintarvikeliikkeissä tapahtuvan myynnin kannatus oli noussut 80 prosenttiin. Viimeistään tässä vaiheessa keskiolut oli vakiinnuttanut asemansa kuluttajien mielissä.

Vuodesta 1984 alkaen on vuosittaisissa gallututkimuksissa kysytty suomalaisten mielipidettä vallitsevista alkoholipoliittisista rajoituksista: ovatko ne sopivia vai pitäisikö niitä tiukentaa tai väljentää? Vallitsevien alkoholipoliittisten rajoitusten kannatus väheni 1980-luvun puolenvälin jälkeen samaan aikaan kun Suomessa vallitsi voimakas taloudellinen nousukausi ja alkoholipoliittiset rajoitukset lievenivät (kuvio 2). Lieventämisen kannatus säilyi myös lamavuosien aikana 1990-luvun alkupuoliskolla, jolloin noin 40 prosenttia vastaajista oli valmis lieventämään vallitsevia alkoholipoliittisia rajoituksia, noin 40 prosenttia oli valmis pitämään ne ennallaan ja noin 15 prosenttia halusi niitä kiristettävän. Vuodesta 1995 alkoholipoliittinen mielipide-ilmasto alkoi kiristyä, mikä yhdistyneen muuta julkisen juopottelun ja näkyvien alkoholihaittojen lisääntymiseen sen jälkeen, kun uusi alkoholilaki salli julkisilla paikoilla juomisen. Vuoden 2010 alussa alkoholipoliitiikan lieventäjiä oli enää hieman yli kymmenesosa väestöstä, kun taas 30 prosenttia väestöstä olisi ollut valmis kiristämiseen. 60 prosenttia väestöstä oli vallitsevan alkoholipoliitiikan kannattajia (Österberg 2010).

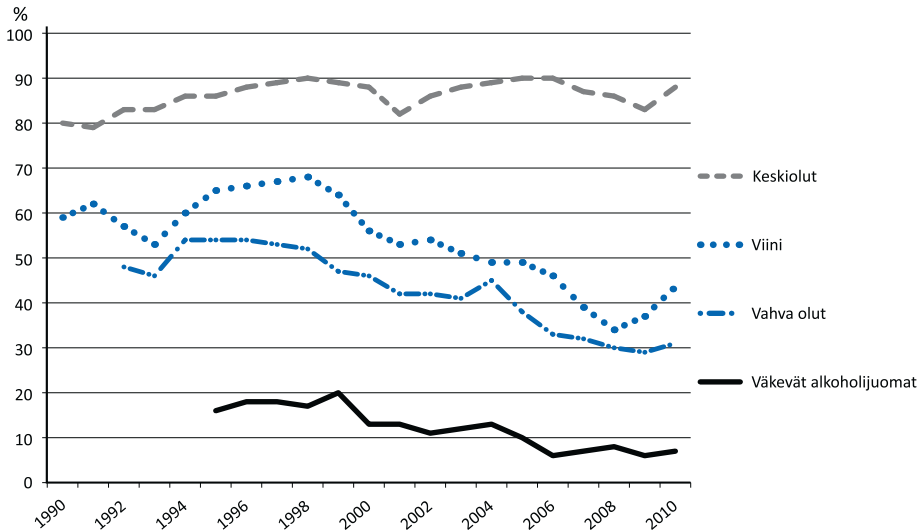
KUVIO 2. Niiden vastaajien prosenttiosuudet vuosina 1984–2010, joiden mielestä vallitsevaa alkoholipoliittikkaa tulisi lieventää, kiristää tai se tulisi pitää ennallaan.

Väestön mielipiteet siitä, missä keskiolutta, vahvaa olutta, viiniä ja väkeviä alkoholijuomia tulee olla myytävänä, ovat kehittyneet samansuuntaisesti kuin näkemykset vallitsevista alkoholipoliittisista rajoituksista (kuvio 3). Väestön valtaenemmistö on kuitenkin viimeisen kahden vuosikymmenen ajan ollut sitä mieltä, että keskiolutta tulee olla myynnissä päivittäistavara-kaupoissa ja yli 22 tilavuusprosenttia sisältävät väkevät alkoholijuomat tulee pitää vain Alkon myymälöissä. Lisäksi on mielenkiintoista, että viinien päivittäistavara-kauppamyynnin kannatus on kääntynyt nousuun vuoden 2008 jälkeen. Yhä useampi vastaaja hyväksyy viinien myynnin aloittamisen elintarvikeliikkeissä, mutta niin vahvan oluen elintarvikemyynnin kannatus kuin myyntikin ovat olleet laskusuunnassa (Päihdetilastollinen vuosikirja 2009).

Vuoden 2004 veronalennuksia seurannut alkoholin kulutuksen kasvu näyttää kiristäneen jonkin verran yleisiä alkoholiasenteita. Suurin muutos tapahtui kuitenkin siinä, että alkoholin hintoja liian korkeina pitäneiden osuus aleni olennaisesti vuoden 2004 jälkeen. Valtaosa suomalaisista on pitänyt alkoholijuomien ostoikärajoja sopivina (Österberg 2010).

KUVIO 3. Niiden vastaajien prosenttiosuudet vuosina 1990–2010, joiden mielestä keski-olutta, vahvaa olutta, viiniä ja väkeviä alkoholijuomia tulisi saada ostaa elintarvikeliikkeistä.

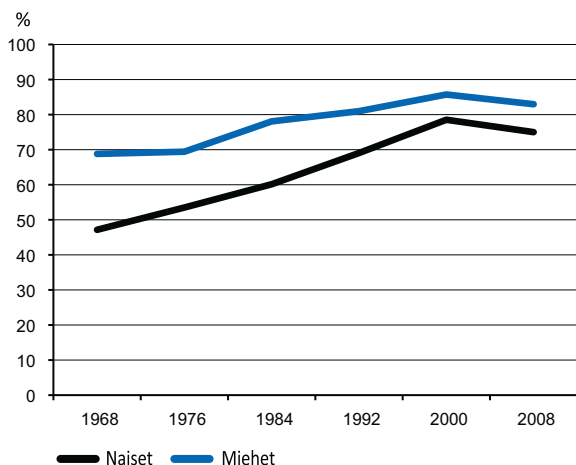

Muutokset suhtautumisessa alkoholinkäyttöön

Alkoholiasenteista välittyy toisenlainen kuva, kun siirrymme tarkastelemaan suhtautumista alkoholinkäyttöön. Vuodesta 1968 alkaen Juomatapatutkimuksessa on esitetty väittämä ”kohtuullinen alkoholikäyttö kuuluu tavalliseen elämään” (Mäkelä 1985). Alkoholipoliittista järjestelmää koskevien teemojen sijasta kysymyksellä on pyritty kartoittamaan ihmisten arkielämään liittyviä alkoholikäsitteitä ja sitä, millainen moraalinen lataus alkoholiin liittyy.

Kohtuullisen alkoholinkäytön hyväksyttävyys jakoi suomalaisia 1960-luvun lopulla (kuvio 4). Vuonna 1968 lähes kaksi kolmesta miehestä katsoi kohtuukäytön kuuluvan tavalliseen elämään, mutta naisista vain alle puolet hyväksyi väittämän. Tämän jälkeen alkoi selvä muutos kohti vapaamielisempää suhtautumista alkoholin kohtuukäyttöön. Koska naisten asenteet muuttuivat nopeammin kuin miesten, ei miesten ja naisten asennoitumisen kohtuukäyttöön 2000-luvulle tultaessa poikennut kovin olennaisesti toisistaan. Vuosina 2000 ja 2008 eroa oli enää vain noin kymmenen prosenttiyksikköä. Naisten asenteiden suuremmat muutokset ovat linjassa sen havainnon kanssa, että viimeisten 40 vuoden aikana muutokset alkoholin kulutuksessa ovat olleet naisilla merkittävämpiä kuin miehillä (ks. tämän kirjan luku 4). Vuoden 2000 jälkeen vapaamielistymiskehitys on taittunut. Silti vuonna 2008 noin neljä viidestä suomalaisesta piti kohtuullista alkoholinkäyttöä tavalliseen elämään kuuluvana.

KUVIO 4. Täysin ja osittain samaa mieltä olevien naisten ja miesten prosenttiosuudet väittämstä "kohtuullinen alkoholinkäyttö kuuluu tavalliseen elämään" vuosina 1968–2008.

Alkoholin kohtuukäyttöön liittyvien asenteiden viimeaikainen käänne voi olla seurausta alkoholihaittojen lisääntymisen aiheuttamasta yleisemmästä alkoholia koskevan asenneilmaston kiristymisestä viime vuosina (kuvio 2), mikä näkyy myös kiristyneinä alkoholipoliittisina mielipiteinä. Toisaalta kohtuukäytön hyväksyntä on jo niin korkealla tasolla, että sen on vaikea kuvitella nousevan enää paljoa: vuoden 2008 Juomatapatutkimuksessa 84 prosenttia alkoholia käyttävistä ja 36 prosenttia raittiista vastaajista oli täysin tai osittain samaa mieltä väittämästä.

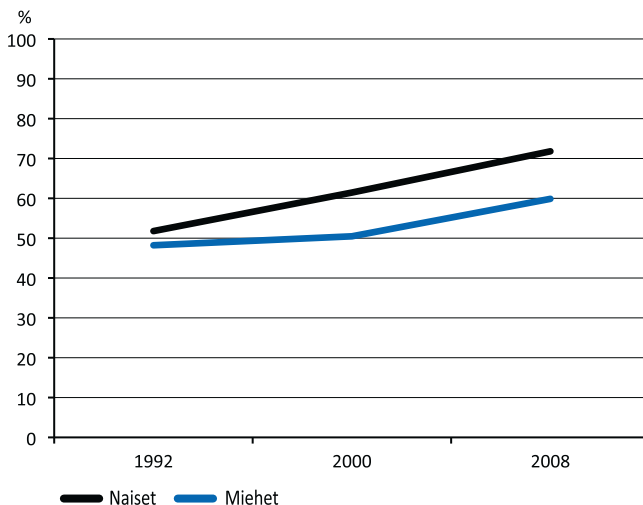
Hyväksyvä asennoituminen alkoholin kohtuukäyttöön ei tarkoita kielteistä suhtautumista humala- tai suurkulutusta kohtaan. Tämä on nähtävissä siitä, että yhä sallivampi suhtautuminen kohtuukäyttöön asennetasolla ei ole vähentänyt alkoholin humalakulutusta käyttäytymistasolla. Päinvastoin viimeisten 40 vuoden aikana naisten humalakulutus on lisääntynyt suhteessa pienkertakulutukseen, ja miehillä humalakulutus ja pienkertakulutus ovat lisääntyneet samassa tahdissa (Härkönen & Mäkelä 2010b).

Tilannekohtaiset alkoholiasenteet

Yleisen tason asenneulottuvuuksien lisäksi suhtautuminen alkoholiin on vahvasti sidoksissa tilanteisiin, joissa alkoholia juodaan. Tilannekohtaiset normit liittyvät juomisen sosiaaliseen yhteyteen, joka on usein unohdettu näkökulma alkoholiasenteita tutkittaessa. Normit kehystävät juomistilanteita sen mukaan, kuinka paljon, millä tavoin ja kenen on soveliaista käyttää alkoholi juomia. Juomistilannekohtaisissa asenteissa yhdistyvät yleinen asenneilmasto sekä juomistilanteen erityispiirteiden vaikutus asenteisiin. Vuoden 1992 Juomatapatutkimuksesta alkaen vastaajia on pyydetty ottamaan kantaa väittämään "alkoholin käyttö kuuluu vain erikoistilanteisiin, juhliin ja viikonloppuun", jonka avulla on mahdollista tarkastella tätä teemaa.

Viimeisten 16 vuoden aikana muutokset tilannekohtaisissa asenteissa ovat olleet suuria erityisesti naisilla, mutta myös miesten suhtautuminen on muuttunut (kuvio 5). Vuonna 1992 väittämä jakoi suomalaiset tasan puolesta ja vastaan, kun vuonna 2008 miehistä enemmistö, 60 prosenttia vastanneista, ja naisista selvä enemmistö, 72 prosenttia vastanneista, oli samaa mieltä väittämästä. Vaikka suurin osa suomalaisista hyväksyy alkoholijuomien kohtuukäytön osana tavallista elämää, juomisen tilannekohtaiseen sopivuuteen asennoidutaan kuitenkin siten, että alkoholin katsotaan kuuluvan arjesta poikkeaviin tilanteisiin. Tämä saattaa vaikuttaa ristiriitaiselta. Kaiken lisäksi myös muutokset vaikuttavat ensi katsomalta ristiriitaisilta: samalla kun suurempi osa väestöstä hyväksyy kohtuullisen alkoholinkäytön, suurempi osa myös katsoo sen kuuluvaksi vain erityis-tilanteisiin. Tulkintaa helpottaisi, jos kysymyksessä otettaisiin huomioon, kuinka paljon alkoholia on soveliaista käyttää näissä tilanteissa.

KUVIO 5. Täysin ja osittain samaa mieltä olevien naisten ja miesten prosenttisouudet väittämästä "alkoholin käyttö kuuluu vain erikoistilanteisiin, juhliin ja viikonloppuun" vuosina 1992–2008.

Joitain määrään liittyviä vastauksia löytyy toisesta juomisen tilannekohtaisista normeja käsittelevästä tutkimuksesta, jossa muutoksia tutkittiin Suomessa vuosien 1979 ja 2003 välillä (Härkönen & Mäkelä, 2010a). Tutkimuksessa kävi ilmi, että tilanteissa, joissa ei yleensä pidetä soveliaana käyttää alkoholia, esimerkkinä työlounas, alkoholiin suhtaudutaan kielteisesti. Tässä ei ole tapahtunut ajallisia muutoksia. Tilanteissa, joissa lasillista tai paria pidetään soveliaana, esimerkkinä arkiateria, suhtautuminen alkoholinkäyttöön on ollut neutraalia ja muuttunut hieman sallivammaksi. Sen sijaan vapaa-ajan tilanteissa, joissa humaltumista voidaan pitää sallittuna, esimerkkinä lauantai-ilta kaverin luona, suhtautuminen alkoholin käyttöön on ollut hyväksyvää ja se on muuttunut vielä aikaisempaa sallivammaksi.

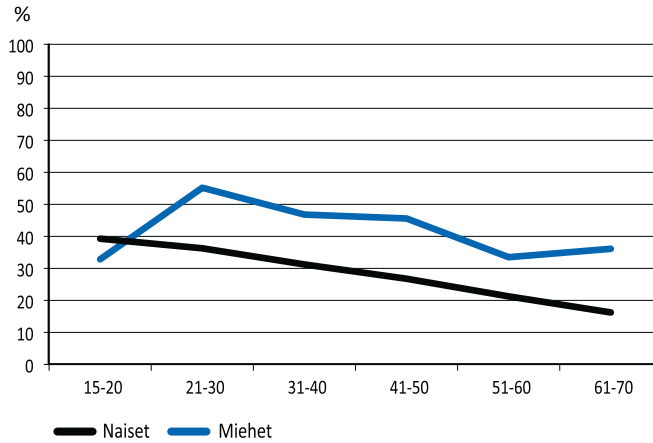
Yhteenvedona juomisen tilannekohtaisesta sopivuudesta voidaan siis sanoa, että asenteiden tasolla alkoholi liitetään mieluiten arjesta poikkeaviin tilanteisiin ja nykyisin vielä enemmän kuin ennen. Lisäksi tilanteissa, joissa humaltumista pidetään sallittuna, se on aikaisempaa sallitumpaa. Vaikuttaisi siltä, että suomalaiselle kohtuullinen alkoholinkäyttö tarkoittaa myös sitä, että se osataan rajata erityistilanteisiin kuuluvaksi.

Suhtautuminen humalaan

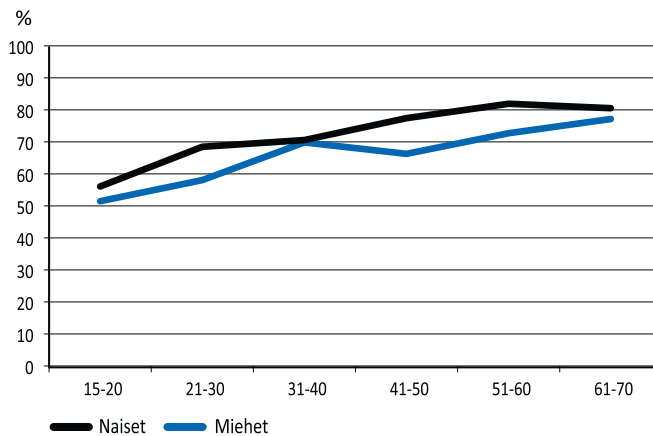
Vuoden 2008 Juomatapatutkimuksessa esitettiin ensimmäisen kerran myös humalaan liittyviä väittämiä (kuviot 6, 7 ja 8). Tarkoituksena oli kartoittaa humalaan liitettyjä positiivisia ja negatiivisia mielikuvia ja tuoda esille, miten humaltuneisiin ihmisiin suhtaudutaan. Edellisistä kuvaajista poiketen seuraavien kuvaajien vaaka-akselina on vuoden sijaan ikäryhmä, koska ajallista vertailua ei voitu tehdä ja koska ikä on merkittävä humala-asenteisiin vaikuttava tekijä.

Kaiken kaikkiaan naiset suhtautuivat miehiä kriittisemmin kuhunkin väitekohtaan. Tulokset vaihtelivat selvästi iän mukaan, mutta yhteys iän ja asennoitumisen välillä oli erilainen kysymyksestä riippuen. Asennoituminen väittämään ”humaltuminen on vain viaton tapa pitää hauskaa” kiristyi iän mukaan. Tästä tosin poikkesivat nuoret miehet, jotka suhtautuivat väittämään yhtä kriittisesti kuin varttuneet miehet (kuvio 6). Myös kannanotot väittämään ”humaltuminen tuo esiin ihmisten huonoimmat puolet” kiristyivät iän mukaan, mutta ero miesten ja naisten näkemyksissä ei ollut yhtä suuri (kuvio 7). Kannanotot kolmanteen väittämään ”niillä, jotka juovat, on hauskeempaa kuin niillä, jotka eivät juo” osoittivat sen sijaan, että vaikka selvä enemmistö suomalaisista suhtautui kielteisesti esitettyyn väittämään, suhtautuminen muuttui iän myötä hieman myönteisemmäksi (kuvio 8). Kun humala-asenteita katsottiin yleisellä tasolla, huomion arvoista oli suomalaisten miesten suhteellinen humalamyönteisyys: 42 prosenttia kaikista miehistä ja yli puolet 21–30-vuotiaista oli sitä mieltä, että humaltuminen on vain viaton tapa pitää hauskaa.

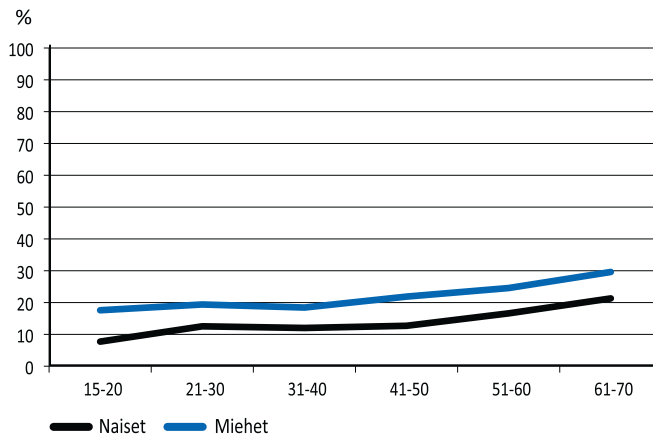
KUVIO 6. Täysin ja osittain samaa mieltä olevien ikäryhmittäiset prosenttiosuudet väittämästä "humaltuminen on vain viaton tapa pitää hauskaa".

KUVIO 7. Täysin ja osittain samaa mieltä olevien ikäryhmittäiset prosenttiosuudet väittämästä "humaltuminen tuo esiin ihmisten huonoimmat puolet".

KUVIO 8. Täysin ja osittain samaa mieltä olevien ikäryhmittäiset prosenttiosuudet väittämästä "niillä, jotka juovat, on hauskeempaa kuin niillä, jotka eivät juo".

Pohdinta

Tässä luvussa muutoksia suomalaisten suhtautumisessa alkoholiin tarkasteltiin kahdesta näkökulmasta: kuinka yhtäältä alkoholipoliittiset mielipiteet ja toisaalta suhtautuminen alkoholinkäyttöön ovat muuttuneet Suomessa viimeisten neljän vuosikymmenen aikana. Muiden tutkimusten (Mäkelä 1976) sekä tässä esitetyn keskioluen vähittäismyyntiin suhtautumisen perusteella (kuvio 1) voidaan todeta, että 1960-luvun puolivälin jälkeen alkoholipoliittiset mielipiteet vapaamielistyivät rajusti. Vuoden 1969 lakimuutosten jälkeen alkoholin kokonaiskulutus kaksinkertaistui vain neljässä vuodessa, mikä johti alkoholihaittojen lisääntymiseen ja mielipiteiden tiukentumiseen 1970-luvun aikana (Österberg 2007). Voidaan kuitenkin todeta, että samaan aikaan alkoholiin sinänsä ei suhtauduttu enää moraalisesti yhtä torjuvasti kuin aiemmin (Mäkelä 1976). Tämä näkyi myös tuloksissamme kohtuukäyttöön suhtautumisesta, joka muuttui myönteisemmäksi vuosien 1968 ja 1976 välillä. Uusia laajamittaisia vapautuksia alkoholin saatavuuteen ei tehty enää 1970-luvulla ja kokonaiskulutus pysyi kutakuinkin samalla tasolla 1980-luvun puoleenväliin saakka. Tuolloin alkoholipoliittinen mielipideilmasto alkoi jälleen vapaamielistyä. Alkoholin kulutuksen kasvu kiihtyi 1980-luvun jälkipuolella, mutta 1990-luvun alun lama leikkasi kasvun useaksi vuodeksi.

Viimeisten 15 vuoden aikana alkoholin kokonaiskulutus on jälleen ollut nousujohteista ja muutokset suhtautumisessa alkoholiin ovat olleet kahtalaisia. Yhtäältä alkoholipoliittisten mielipiteiden muutokset osoittavat, että vuoden 1995 jälkeen Suomessa alettiin peräänkuuluttaa tiukempaa alkoholipolitiikkaa ja vuoden 2004 jälkeen tämä trendi vielä hieman vahvistui. Vuosina 2008 ja 2009 veroja palautettiin vähittäin lähemmäs ennen vuotta 2004 vallinnutta tasoa. Silti viimeisimmät gallupit ovat osoittaneet, että tiukemman alkoholipolitiikan kannatus yhä lisääntyy. Toisaalta, hieman paradoksaalisesti, alkoholiin sinänsä suhtaudutaan sallivammin kuin aikaisemmin. Asenteet alkoholinkäyttöä kohtaan ovat vapaamielistyneet 1960-luvulta saakka, vaikka trendi onkin taittunut vuoteen 2008 tultaessa. Kohtuukäyttöön ja humalajuomiseen vapaa-ajan tilanteissa suhtaudutaan sallivammin kuin koskaan aiemmin, mutta samaan aikaan enemmistö suomalaisista katsoo, että alkoholinkäyttö kuuluu vain erityistilanteisiin, juhliin ja viikonloppuun.

Yksi keino eritellä alkoholipoliittisten mielipiteiden ja alkoholinkäyttöön asennoitumisen vastakkaisia trendejä on kiinnittää huomiota siihen, kenen juomisesta asennekysymyksissä puhutaan (ks. Tigerstedt 1990, 103–105; myös Piispa 1998, 18). Voidaan ajatella, että alkoholipoliittiset mielipiteet suuntautuvat kuviteltujen ”toisten” juomiseen, johon on lähökohtaisesti helpompaa suhtautua kriittisemmin kuin omaan juomiseen.

Samalla omaan alkoholinkäyttöön suhtaudutaan sallivammin, mitä kohtuukäytön hyväksymisen voidaan ajatella kuvastavan. Koska kyse on kahdesta eri asennoitumisen ulottuvuudesta, niiden muutokset voivat näyttää ristiriitaisilta. Siksi tulevissa kyselytutkimuksissa olisi hyödyllistä erottaa nämä kaksi näkökulmaa.

Alkoholipoliittiset mielipiteet ovat kiristyneet 2000-luvun Suomessa, mutta suhtautuminen alkoholiin on ambivalenttia: viimeisen vuosikymmenen aikana alkoholin lieveilmiöistä on alettu keskustella julkisuudessa yhä enemmän ja ihmiset ovat alkaneet kantaa huolta alkoholihaitoista. Asennetasolla alkoholihaittoja ei siedetä kovin hyvin, mutta alkoholinkäyttöön suhtaudutaan kuitenkin vapaamielisemmin kuin aiemmin.

MITÄ OPIMME?

➔ Alkoholipoliittiset mielipiteet ja suhtautuminen alkoholinkäyttöön eivät välttämättä muutu samansuuntaisesti.

➔ Suhtautuminen alkoholinkäyttöön on vapaamielistynyt lähes yhtäjaksoisesti neljän vuosikymmenen ajan, mutta trendi on taittunut viime vuosina.

➔ Enemmistö suomalaisista katsoo, että alkoholinkäyttö kuuluu vain erityistilanteisiin, juhliin ja viikonloppuun.

➔ Alkoholipoliittinen mielipideilmaisto on vaihdellut viimeisen puolen vuosisadan aikana: 1970-luvulla mielipiteet kiristyivät ja 1980-luvulla mielipiteet vapaamielistyivät. Vuoden 1995 jälkeen alkoholipoliittiset mielipiteet ovat jälleen kiristyneet.

LÄHTEET

- Härkönen, Janne & Mäkelä, Pia (2010a) Changes in the norms guiding alcohol use in the Finnish general population over the past 40 years. *Addiction Research and Theory*, painossa 18(4).
- Härkönen, Janne & Mäkelä, Pia (2010b) Age, period and cohort effects on light and binge drinking in Finland 1968–2008. (Julkaisematon käsikirjoitus)
- Mäkelä, Klaus (1976) Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 1970-luvulla. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuslause n:o 98. Helsinki: Oy Alko Ab.
- Mäkelä, Klaus (1981) Alkoholikysymyksen historialliset muodot. *Alkoholipolitiikka* 46(6), 321–327.
- Mäkelä, Klaus (1985) Asenteet ja mielipiteet. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): *Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984*. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 34. Jyväskylä: Gummerus, 164–180.
- Mäkelä, Pia & Österberg, Esa (2009) Weakening of one more alcohol control pillar: a review of the effects of the alcohol tax cuts in Finland in 2004. *Addiction* 104(4), 554–563.
- Piispa, Matti (1998) Alkoholit ja tupakka suomalaisessa mielipideilmastossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 63(1), 14–28.
- Päihdetilastollinen vuosikirja 2009, Alkoholit ja huumeet (2009). Helsinki: THL.
- Tigerstedt, Christoffer (1990) Omaelämäkertojen erillisteemojen analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 99–113.
- Österberg, Esa (2007) Finnish attitudes to alcohol policy in 2005. *Journal of Substance Use* 12(6):419–427.
- Österberg, Esa (2010) Alkoholiasenteet pysyvät edelleen tiukkoina. *Korkki* 14(1), 18–19.
- Österberg, Esa & Karlsson, Thomas (2002) *Alcohol Policies in EU Member States and Norway. A Collection of Country Reports*. Helsinki: Stakes.

Saako lasten seurassa juoda? Alkoholinkäyttö lasten seurassa ja asenteet sitä kohtaan

Suomessa juodaan nykyisin paljon alkoholia, ja merkittävä osa siitä kuluu niissä ikäryhmissä, joissa on eniten pikkulasten vanhempia (Holmila ym. 2009). Lisäksi kyselytutkimusten mukaan suuri osa alkoholista juodaan kodeissa (Mustonen ym. 2009). Lasinen lapsuus -tutkimuksen mukaan joka viidennessä suomalaisessa lapsiperheessä alkoholia käytetään liikaa ja noin joka kymmenes suomalainen lapsi kärsii ainakin jossain määrin vanhempiensa alkoholinkäytöstä. Tähän arvioon on päädytty haastattelemalla aikuisia heidän lapsuudenkotinsa alkoholinkäytöstä. (Peltoniemi 2005.) Kun Suomessa on noin 1,1 miljoonaa alaikäistä lasta, tämä tarkoittaa, että yli 100 000 heistä kärsii jossakin mitassa liiallisesta alkoholinkäytöstä perheessään. Nina Halme (2009) arvioi väitöskirjassaan, että jopa reilu kolmannes pienten lasten isistä on alkoholin riskikäyttäjiä.

Talouden laskusuhdanteissa voidaan odottaa, että juominen siirtyy entistä enemmän ravintoloista koteihin. Edellinen lama koetteli monien vanhempien henkistä hyvinvointia ja jätti osaan perheistä pitkäaikaiset jäljet (Solantaus 2002; Sauli ym. 2002). Tämän perusteella on odotettavissa, että vanhempien alkoholinkäyttö tulee nyt eletävän laskusuhdanteen seurauksena varjostamaan yhä useamman lapsen elämää.

Viime vuosina on enenevässä määrin keskusteltu vanhempien alkoholinkäytön lapsille aiheuttamista haitoista. Valtioneuvoston hyväksymän Alkoholiohjelman kolmesta päätavoitteesta yksi on alkoholin lapsille ja

perheille aiheuttamien haittojen vähentäminen (Alkoholiohjelma 2004–2007; Alkoholiohjelma 2008–2011). Alkoholiohjelman 2008–2011 tueksi Alko Oy käynnisti maaliskuussa 2009 pitkäkestoisen ”Viisas vanhemmuus – Millaisen mallin annat lapselle?” -ohjelman (www.lastenseurassa.fi).

Usein ajatellaan, että lapsille olisi vahingollista vain vanhempien runsas alkoholinkäyttö, mutta vähempikin juominen voi lapsen näkökulmasta olla huolestuttavaa tai pelottavaa (Itäpuisto 2005). Vanhempien juomatavoilla voi myös olla vaikutusta lapsen myöhempien juomatapojen kehittymiseen (Pitkänen ym. 2008).

Lasten negatiiviset kokemukset vanhempiensa alkoholinkäytöstä näyttävät liittyvän ennemminkin juomisen seurauksiin kuin juomiseen sinänsä. Väkivalta, rattijuoppous ja muut juomiseen liittyvät vakavat seuraukset tulevat usein lasten tietoon, vaikka heidän vanhempansa kuvittelevat, etteivät lapset huomaa tai ymmärrä niitä (Itäpuisto 2005). Vaikkei mitään dramaattista tapahtuisikaan, saattaa pelkkä vanhemman humalatila aiheuttaa lapsessa ahdistusta, pelkoa tai häpeää. Aikuinen voi kuvitella olevansa humalassa hauska ja vitsikäs, mutta lapsi näkee asian toisin.

Vanhempien juomisen lapsessa aiheuttamat pelot voivat liittyä moneen eri asiaan. Jos vanhempi on joskus humalassa käyttäytynyt aggressiivisesti tai ollut jollain lailla uhkaava, lapsi voi pelätä tällaisen käytöksen toistuvan. Jopa aikuinen, joka on humalassa hyväntuulinen, voi lapsen mielestä olla pelottava, jos tämän käytös poikkeaa normaalista. Lapsi voi myös pelätä vanhempansa puolesta. On osoitettu, että alkoholiongelman vanhemman kanssa eläneet lapset ovat huolissaan vanhempiensa terveydestä tai työstä tai siitä, että vanhempi jotenkin vahingoittaa itseään humalassa (Itäpuisto 2005).

Lasten kokemuksista vanhempiensa alkoholinkäytöstä on olemassa joitakin tutkimuksia (Smith ym. 1999; Edgren-Henrichson 1993). Ne keskittyvät pääasiassa lasten ja vanhempien juomiseen liittyvien näkemysten välisiin ristiriitoihin tai juomisen mallioppimiseen. Myös kasvatustapojen vaikutusta nuorten juomatapoihin on tutkittu (Latendresse ym. 2008). ”Aikuisten juhlat lapsen silmin” -tutkimuksen mukaan joka kymmenes lapsi on nähnyt äitinsä ja joka neljäs isänsä humalassa (Nöyränen 2007). Tutkimustietoa ei kuitenkaan löydy lasten seurassa juomiseen liittyvistä asenteista eikä siitä, miten yleistä vanhempien juominen lasten läsnä ollessa on tai miten paljon lasten läsnä ollessa juodaan. Juomatapa 2008 -aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella näitä kysymyksiä.

Tässä luvussa tarkastellaan

- 1) sitä, miten yleisesti hyväksytään asenneväättämät, jotka liittyvät alkoholinkäyttöön lasten seurassa. Vertailtavina on erikseen miesten ja erikseen naisten osalta kolme ryhmää sen mukaan, asuuko vastaajan kanssa samassa kotitaloudessa alaikäisiä lapsia. Vaihtoehdot olivat: alaikäisiä lapsia ei asu samassa kotitaloudessa, nuorin lapsi on 0–6-vuotias ja nuorin lapsi on 7–17-vuotias.
- 2) sitä, miten lapsettomien vastaajien juomatavat eroavat lasten vanhempien, niin isien kuin äitienkin, juomatavoista.
- 3) sitä, millaisissa tilanteissa ja paikoissa juodaan tavallisimmin, kun alaikäisiä on läsnä.

Tutkimuksen aineistona käytettiin THL:ssa vuonna 2008 kerättyä Juomatapa 2008 -aineistoa (ks. luku 3). Vertailtaessa juomatapoja niiden välillä, joilla on ja joilla ei ole lapsia, käytettiin suoraa ikävakiointia, mikä tarkoittaa sitä, että ryhmien ikärakenteen erilaisuuden vaikutus tuloksiin on poistettu.⁹ Analyysiin otettiin mukaan vain 15–59-vuotiaat vastaajat (N = 2180), sillä tätä nuoremmilla tai vanhemmilla ei juuri ollut kotona asuvia lapsia.

Asenteet

Lasten seurassa tapahtuvaan juomiseen liittyviä asenteita tutkittiin kolmella väittämällä:

- "Pienten lasten läsnä ollessa ei tule käyttää lainkaan alkoholia."
- "Pienten lasten läsnä ollessa ei tule humaltua."
- "Pienten lasten läsnä ollessa voi humaltua, jos joku seurueesta on selvä ja huolehtii lapsista."

Vastaajan oli valittava, oliko hän täysin tai osittain samaa tai eri mieltä näiden väittämien kanssa.

Vastaajien asenteet eivät paljonkaan poikenneet toisistaan sen mukaan, oliko heillä lapsia vai ei (taulukko 1). Lähes kaikki olivat sitä mieltä, että lasten läsnä ollessa ei saisi humaltua. Kaikkein useimmin tätä mieltä olivat alaikäisten lasten äidit. Yleensäkin pienten lasten vanhemmat olivat tiukimmin sitä mieltä, ettei pienten lasten seurassa saa käyttää alkoholia lainkaan.

Kuitenkin yli kolmasosa sekä miehistä että naisista – riippumatta siitä, oliko heillä lapsia vai ei – vastasi, että pienten lasten läsnä ollessa voi humaltua, jos joku seurueesta on selvä ja huolehtii lapsista. Tässä on selvä ristiriita: toisaalta ollaan sitä mieltä, ettei lasten seurassa saa humaltua, mutta toisaalta tämä kuitenkin sallitaan, jos joku on selvä ja huolehtii lapsista. Suomalaisessa kulttuurissa vallitseva humalan hyväksymisen

9 Standardina käytettiin kaikkien vastaajien ikäjakaumaa.

kulttuuri näyttäytyy tässä: humala – myös lasten seurassa – hyväksytään niin kauan kun ei aiheuteta haittaa muille.

TAULUKKO 1. Pienten lasten seurassa juomiseen liittyvät asenteet (on tai ei ole lapsia). Vastaajien ikä on vakioitu.

[Taulukon tiedot korjattu 24.1.2011]

	Miehet				Naiset			
	Lapsia		Lasten ikä		Lapsia		Lasten ikä	
Täysin tai jokseenkin samaa mieltä, % (n)	Ei (n = 693)	Kyllä (n = 338)	0–6 (n = 170)	7–17 (n = 168)	Ei (n = 693)	Kyllä (n = 456)	0–6 (n = 231)	7–17 (n = 225)
Pienten lasten läsnä ollessa ei tule käyttää lainkaan alkoholia.	72	67	79	47	76	74	82	71
Pienten lasten läsnä ollessa ei tule humaltua.	94	92	96	92	97	98	98	99
Pienten lasten läsnä ollessa voi humaltua, jos joku seurueesta on selvä ja huolehtii lapsista.	38	35	29	50	39	40	33	34

Ainoa asenteisiin selkeästi vaikuttava tekijä oli vastaajan oma juomatapaa. Ne, jotka ilmoittivat juovansa vähintään kerran viikossa, näyttivät suvaitsevammilta kuin harvemmin juovat. Asennevastausten perusteella voisi olettaa, että he juovat muita useammin myös lasten seurassa, humalaankin asti.

Vanhempien juomatavat

Juomatapojen vertailuun käytettiin raittiutta, alkoholinkäytön useutta, alkoholin vuosikulutusta litroina sataprosenttista alkoholia sekä humalaan juomisen useutta. Vuosikulutuksen mittaamiseen käytettiin nk. juomalajikohtaista määrä-tiheys-mittaria. Siitä ja raittiudesta on tarkempi määritelmä luvun 3 liitteessä. Humalajuomisen useutta tiedusteltiin kysymyksellä: ”Kuinka usein käytätte alkoholia niin, että se tuntuu oikein toden teolla?”

Tulosten mukaan raittiisuus on hieman yleisempää naisilla, joilla on alaikäisiä lapsia, kuin naisilla, joilla ei ole (taulukko 2). Pienten lasten äidit olivat selvästi useammin raittiita kuin ne, joiden lapset olivat kouluikäisiä. Miehillä tilanne oli päinvastainen: eniten raittiita oli niiden miesten joukossa, joilla ei ollut kotona asuvia alaikäisiä lapsia ja vähiten pienten lasten isien keskuudessa. Vertailun vuoksi todettakoon, että vielä näitäkin ryhmiä vähemmän raittiita oli yksinelävien miesten keskuudessa. Erot eivät johdu ikäeroista, sillä ryhmien erilaisen ikäjakauman vaikutus on poistettu vakioimalla ikä.

TAULUKKO 2. 15–59-vuotiaiden miesten ja naisten juomatavat lasten olemassaolon mukaan, ikä vakioitu.

[Taulukon tiedot korjattu 24.1.2011]

	Miehet				Naiset			
	Lapsia		Lasten ikä		Lapsia		Lasten ikä	
	Ei (n = 693)	Kyllä (n = 338)	0–6 (n = 170)	7–17 (n = 168)	Ei (n = 693)	Kyllä (n = 456)	0–6 (n = 231)	7–17 (n = 225)
Raittius (%)	9	7	4	6	8	10	24	3
Alkoholinkäyttöpäiviä vuodessa, keskiarvo	82	76	71	102	47	45	32	48
Keskimääräinen vuosikulutus (litraa sata- prosenttista alkoholia)	7,5	4,4	4,2	8,1	2,6	1,8	1,4	1,9
Humalapäiviä vuodessa, keskiarvo	18	6	5	7	6	4	3	3

Miehet ja naiset, joilla oli lapsia, joivat vuodessa vähemmän kuin ne, joilla ei ollut lapsia. Ero juomisen useudessa oli samansuuntainen, mutta huomattavasti pienempi, mikä tarkoittaa, että eroja on enemmän kerralla juoduissa määrissä kuin juomisen useudessa. Erot humalajuomisen useudessa vahvistivatkin tätä kuvaa: useimmin kertoivat humaltuvansa ne, joilla ei ollut lapsia. Harvimmoin ja vähiten joivat ne, joiden lapset olivat alle 7-vuotiaita.

Kaiken kaikkiaan alaikäisten lasten isät käyttivät alkoholia kerran, pari viikossa ja äidit hieman harvemmin. Isillä oli keskimäärin kuusi ja äideillä neljä humalapäivää vuodessa. Vastauksista ei kuitenkaan voi päätellä, kuinka usein lapset ovat olleet näissä tilanteissa läsnä.

Millaisissa alkoholinkäyttötilanteissa lapsia on läsnä?

Juomatapatutkimuksessa kartoitettiin kaikki tietyille haastattelua edeltävälle ajanjaksolle sijoittuvat juomistilanteet yksityiskohtaisesti, kysymällä mm. juoduista määristä, juomaseurasta, juomisen paikasta¹⁰ sekä juomistilanteen luonteesta. Ajanjakson pituus vaihteli viikosta 12 kuukauteen, mutta tietoja analysoitaessa eripituisia jaksoja koskevat vastaukset skaalattiin vuoteen, jolloin vastaukset saatiin vertailukelpoisiksi.

¹⁰ Jos vastaaja oli juonut useammassa paikassa, häntä pyydettiin täsmentämään, mikä oli pääasiallinen juomispaikka.

Mittausta on selostettu tarkemmin luvun 3 liitteessä sekä erillisartikkelissa (Mustonen ym. 2009). Kaiken kaikkiaan tietoa saatiin 8 710 juomistilanteesta.¹¹

Käyttökerta-aineiston tiedoista oli mahdollista erotella juomistilanteet, joissa oli läsnä alle 15-vuotiaita lapsia, olivat nämä sitten omia tai vaikkapa naapurin lapsia. Vastaajan humalatilaa voitiin mitata toisaalta arvioitun veren alkoholipitoisuuden (ks. luvun 3 liite) ja toisaalta juodun määrän (100-prosenttiseksi alkoholiksi muutettuna) perusteella. Tulosten mukaan noin joka kymmenennellä alkoholin käyttökerralla on mukana alle 15-vuotiaita lapsia. Lapsia oli mukana yhdeksässä prosentissa miesten ja 15 prosentissa naisten juomiskerroista. Näistä juomistilanteista, joissa lapsia oli mukana, lähes joka kymmenennessä vastaajan veren alkoholipitoisuus ylitti yhden promillen rajan. Noin kolmessa neljästä juomistilanteesta, jossa mukana oli lapsia, vastaajan veren alkoholipitoisuus jäi alle puolen promillen (taulukko 3). Miesten veren alkoholipitoisuus oli naisia useammin yli puoli promillea, oli lapsia läsnä tai ei. Lasten läsnä ollessa miehet joivat kerralla keskimäärin neljä annosta alkoholia ja kun lapsia ei ollut läsnä, kuusi annosta. Naisilla vastaavat luvut olivat kolme ja neljä annosta.

TAULUKKO 3. Veren alkoholipitoisuus ja kerralla juotujen annosten määrä sukupuolen mukaan tilanteissa, joissa on / ei ole ollut mukana lapsia.

	Miehet		Naiset		Yht.	
	Lapsia läsnä		Lapsia läsnä		Lapsia läsnä	
	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
< 0,5 prom.	67	55	81	68	76	61
0,5–1 prom.	21	18	13	17	16	18
> 1 prom.	12	27	6	15	8	21
Yht. (%)	100	100	100	100	100	100
Annoksia keskimäärin per juomiskerta	4	6	3	4	3	5

Lasten läsnä ollessa alkoholia juotiin useimmin kotona, ja useimmin aterian tai saunassa käynnin yhteydessä (taulukot 4 ja 5). Saunomisen yhteydessä juotiin useimmin myös silloin, kun lapsia ei ollut paikalla. Lasten läsnä ollessa juotiin ruokailun yhteydessä useammin kuin vierailujen yhteydessä tai tavattaessa kavereita. Kun lapsia ei ollut läsnä, tilanne oli päinvastainen: vierailujen ja kavereiden tapaamisen yhteydessä juotiin useammin kuin ruokailun yhteydessä. Lasten läsnä ollessa miesten juo-

¹¹ Tässä esitetyt tulokset eroavat jossain määrin aiemmin esitetyistä (Mustonen ym. 2009), koska Mustonen ym. ovat kuvailleet haastattelua edeltäneen viikon juomiskertoja ja tässä mukana ovat kaikki kartotusjakson alkoholinkäyttökerrat.

miskerrat painottuvat naisia useammin kotiin. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että kotona lasten läsnä ollessa naiset eivät juo yhtä usein kuin miehet, mutta toisaalta myös siitä, että naiset ottavat miehiä useammin lapset mukaansa erilaisiin seurustelutilaisuuksiin ja juhliin – myös sellaisiin, missä nautitaan alkoholia. Juotaessa kotona lasten läsnä ollessa 7–8 prosentissa miesten ja naisten juomiskerroista veren alkoholipitoisuus ylitti yhden promillen.

TAULUKKO 4. Pääasiallinen juomispaikka sukupuolen mukaan, kun läsnä on tai ei ole ollut alle 15-vuotiaita lapsia (%).

	Miehet		Naiset		Kaikki	
	Lapsia läsnä		Lapsia läsnä		Lapsia läsnä	
	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
Oma koti	74	55	52	43	61	48
Toisen koti	8	10	17	14	14	12
Mökki, vapaa-ajan asunto	8	10	13	12	11	11
Anniskelupaikka	6	18	12	24	9	21
Ulkona	1	2	1	3	1	3
Muu sisätila	3	5	5	4	4	5
Yhteensä, %	100	100	100	100	100	100
Yhteensä, kertoja vuodessa	400	3869	643	3714	1043	7583

TAULUKKO 5. Pääasiallinen juomistilanne sukupuolen mukaan, kun läsnä on tai ei ole ollut alle 15-vuotiaita lapsia (%).

	Miehet		Naiset		Kaikki	
	Lapsia läsnä		Lapsia läsnä		Lapsia läsnä	
	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
Vierailu	13	12	17	17	15	16
Ajanviete tai harrastus	1	5	2	5	2	4
Ystävien tai kavereiden tapaaminen	2	10	2	12	2	11
Juhlat	9	6	16	10	13	9
Huvittelu tai bilettäminen	1	5	1	7	1	6
Ruokailu	18	9	24	13	22	12
Työlounas tai edustustilaisuus	0	2	0	2	0	2
Saunominen	44	26	28	21	35	22
Ei mikään erityinen tilanne	12	24	9	12	10	17
Muu	0	1	1	1	0	1
Yhteensä, %	100	100	100	100	100	100
Yhteensä, kertoja vuodessa	399	3 890	643	3 730	1 042	7 620

Juomispaikat jaettiin edelleen kahteen luokkaan, yksityisiin ja julkisiin. Yksityisiä paikkoja olivat koti, toisen koti ja mökki tai vapaa-ajan asunto, julkisia olivat anniskelupaikat, kuten baarit ja ravintolat sekä muut sisä- ja ulkotilat. Taulukossa 6 on vertailtu yksityisillä ja julkisilla paikoilla juotuja alkoholimääriä sen mukaan, onko lapsia ollut paikalla vai ei. Kaiken kaikkiaan niin miehet kuin naisetkin joivat kerralla enemmän alkoholia julkisilla kuin yksityisillä paikoilla riippumatta siitä, oliko lapsia paikalla vai ei. Yksityisellä paikalla lasten läsnä ollessa naisilla humalajuomisen osuus on ollut noin kuusi prosenttia ja miehillä kymmenen prosenttia. Julkisella paikalla juominen lasten läsnä ollessa on niin harvinaista, että tuloksista ei voi vetää kummoisia johtopäätöksiä.

TAULUKKO 6. Keskimäärin juotu alkoholimäärä muunnettuna senttilitroiksi sataprosenttista alkoholia (100 % alkoholia, cl) ja keskimääräinen veren alkoholipitoisuus sekä niiden tilanteiden osuus (%), joissa veren alkoholipitoisuus on ylittänyt 1 ‰₀₀ sen mukaan, onko tila yksityinen vai julkinen ja onko mukana ollut alle 15-v. lapsia vai ei.

		Ei lapsia		Lapsia	
		Yksityinen	Julkinen	Yksityinen	Julkinen
Miehet		(n = 2 712)	(n = 1 202)	(n = 359)	(n = 41)
	100 % alkoholia, cl ¹	7,9	12,4	5,4	8,5
	Veren alkoholipitoisuus	0,7	1,1	0,4	0,6
	> 1 promille, %	21	41	10	24
Naiset		(n = 2 408)	(n = 1 341)	(n = 528)	(n = 118)
	100 % alkoholia, cl ¹	4,8	7,5	3,9	4,5
	Veren alkoholipitoisuus	0,4	0,7	0,4	0,3
	> 1 promille, %	10	23	6	7

¹ Standardiannos on noin 1,5 cl alkoholia.

Jos oletetaan, että vastaajien loppuvuoden juomiskerrat olisivat samalaisia kuin kyselyssä katettujen viikkojen juomiskerrat, aineistosta voidaan karkeasti arvioida, että vuosittain on tilanteita, joissa aikuiset ovat selkeästi humalassa lasten läsnä ollessa (veren alkoholipitoisuus on suurempi kuin 1 promille), on väestötasolla melko paljon, noin 2,2 miljoonaa. Tämä luku on todennäköisesti aliarvio.¹²

12 Tästä saatiin viitteitä, kun verrattiin Juomatapatutkimuksen eri vuosina saatua vastauksia lasten läsnäolosta. Eri vuosina lasten läsnäolosta on kysytty hieman eri tavoin, mikä estää todellisen ajallisen muutoksen tutkimisen. Vuonna 1992 kysyttiin jokaisen juomisseudun tyypin (esimerkiksi puoliso, työtoverit, alle 15-vuotiaat lapset) osalta erikseen ja suoraan, oliko näitä henkilöitä läsnä. Vuosina 2000 ja 2008 pyydettiin vastaajia luettelemaan vastauskortilla olleesta luettelosta, keitä tai millaisia ihmisiä oli paikalla. Periaatteessa kysymysten pitäisi samassa kyselyssä esitettävässä tuottaa identtinen tulos. Vuonna 1992, kun lasten läsnäolosta kysyttiin suoraan, 29 prosenttia miehistä ja 33 prosenttia naisista kertoi paikalla olleen lapsia, mutta vuonna 2000, kun paikalla olleet kerrottiin luettelosta valiten, miehet ilmoittivat lapsia olleen läsnä 7 prosentissa ja naiset 14 prosentissa kerroista, ja vuonna 2008 9 ja 15 prosentissa. Vuosien 1992 ja 2000 välillä on saattanut tulla todellista ajallista muutosta, mutta luultavasti epäsuora kysymystapa jostakin syystä houkuttaa jättämään lapset pois laskuista.

Juomatapatutkimuksen aineistossa niistä alkoholin käyttökerroista, jolloin lapsia oli läsnä ja jolloin vastaaja oli humalassa, noin kymmenes sijoittui yleisiin juhlapyhiin eli juhannukseen, vappuun, joulun ja uuteen vuoteen. Tämä on paljon, kun huomioidaan, että juhlapyhien alkoholinkäyttö tuli mukaan aineistoon ainoastaan harvemmin juovilla.¹³

Johtopäätökset

Huolestuttava määrä suomalaislapsia joutuu elämään vanhempiensa alkoholinkäytön vaikutuspiirissä. Asiasta käytävässä keskustelussa tulisi nykyistä enemmän painottaa sitä, että vanhempien vähäinenkin juominen voi olla lapsista pelottavaa. Lisäksi pitäisi enemmän tutkia mm. sitä, miten nämä aikuisen näkökulmasta ehkä pienet pelot vaikuttavat lapsen muuhun elämään. Koska vanhempien alkoholinkäyttötavat ovat yhteydessä myös lasten myöhempiin alkoholinkäyttötapoihin, kiinnittämällä huomiota vanhempien alkoholinkäyttöön pikkulapsiperheissä voitaisiin ennaltaehkäistä myös nuorten alkoholiongelmia. Aiheellista olisi herättää keskustelua myös siitä, suhdaudutaanko lasten läsnä ollessa juomiseen ylipäänsä liian liberaalisti.

MITÄ OPIMME?

➡ Ne, joilla on lapsia, ja erityisesti ne, joiden lapset ovat alle kouluikäisiä, juovat vähemmän ja harvemmin itsensä humalaan kuin ne, joilla ei ole lapsia. Lisäksi heidän asenteensa lasten seurassa juomiseen ovat tiukemmat kuin lapsettomien.

➡ Noin 10 prosentissa juomistilanteista, jossa oli lapsia läsnä, vastaajan veren alkoholipitoisuus ylitti yhden promillen, eli tilanteessa on ollut ainakin yksi aikuinen, joka on ollut enemmän tai vähemmän humalassa.

➡ Lasten läsnä ollessa juodaan useimmiten kotona. Kun vanhemmat juovat kotona, juodut määrät eivät useimmiten ole kovin suuria.

➡ Tilanteita, joissa aikuiset ovat selkeästi humalassa lasten läsnä ollessa, voidaan Juomatapatutkimuksen perusteella arvioida olevan Suomessa vuosittain noin 2,2 miljoonaa.

¹³ Sen ajanjakson pituus, jonka aikaiset alkoholin käyttökerrat haastattelussa kartoitettiin, oli sitä lyhyempi, mitä useammin henkilö ilmoitti yleensä juovansa. Suuriin juhlapyhiin ajoittuneita käyttökertoja saattoi tulla mukaan vain vastaajilla, jotka ilmoittivat juovansa kerran kuukaudessa tai vielä harvemmin. Heitä oli koko vastaajajoukosta vain neljäsosa. Harvoin juovilla siis jopa valtaosa niistä humalakerroista, jolloin lapsia on läsnä, ajoittuu suuriin juhlapyhiin. Pelkästään yhden tavallisen syysviikon käyttökertojen tutkiminen on ollut Juomatapatutkimuksessa suosittu vaihtoehto, sillä silloin juhlapyhien mukaantulo vain tietynlaisilla vastaajilla ei mutkista tulintoja. Tämän luvun analyyseihin yhden viikon käyttökerrat eivät kuitenkaan riitä, joten mukana vertailussa on toisaalta usein juovien tavallisempia alkoholinkäyttökertoja ja harvemmin juovien suurempiin juhlapyhiin painottuvia käyttökertoja.

LÄHTEET

- Alkoholiohjelma 2003–2007 (2004) Yhteistyön lähtökohdat 2004. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Alkoholiohjelma 2008–2011. www.alkoholiohjelma.fi [18.2.2010].
- Edgren-Henrichson, Nina (1993) Barnet i alkoholforskningen. En översikt över nordisk samhälls- och beteendevetenskaplig forskning kring barn och alkohol. Helsinki: NAD-publication 26.
- Halme, Nina (2009) Isän ja leikki-ikäisen lapsen yhdessäolo: Yhdessäoloa, isänä toimimiseen liittyvää stressiä ja isän tyytyväisyyttä parisuhteessa kuvaavan rakennetytömallin kehittäminen ja arviointi. Tutkimuksia 15. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Holmila, Marja & Huhtanen, Petri & Martikainen, Pekka & Mäkelä, Pia & Virtanen, Ari (2009) Lasten huoltajien alkoholinkäytön ja haittojen kehitys. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 105–113.
- Itäpuisto, Maritta (2005) Kokemuksia alkoholiongelmien vanhempien kanssa elämästä lapsuudesta. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124.
- Latendresse, Shawn & Rose, Richard & Viken, Richard & Pulkkinen, Lea & Kaprio, Jaakko & Dick, Danielle (2008) Parenting Mechanisms in Links Between Parents' and Adolescents' Alcohol Use Behaviors. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* 32(2), 322–330.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 74(4), 387–398.
- Nöyränen, Maiju (2007) Aikuisten juhlat ja humala lasten silmin. ”Aikuisten juhlissa tapahtuu kaikkea ihan hুলua. Se siitä.” Tutkimusraportti 3–13-vuotiaiden lasten näkemyksistä. Kuulas Research gency. <http://www.totuustulelastensuusta.fi> [18.2.2010].
- Peltoniemi, Teuvo (2005) Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. *Tiimi* 2/2005, 4–10.
- Pitkänen, Tuuli & Kokko, Katja & Lyyra, Anna-Liisa & Pulkkinen, Lea (2008) A developmental approach to alcohol drinking behaviour in adulthood: a follow-up study from age 8 to age 42. *Addiction* 103(1), 48–68.
- Sauli, Hannele & Bardy, Marjatta & Salmi, Minna (2002) Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä. Teoksessa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.): Suomalaisten hyvinvointi. Helsinki: Stakes, 32–61.
- Smith, Gregory T. & Miller, Terri L. & Kroll, Larry & Simmons, Jean R. & Gallen, Robert (1999) Children's Perceptions of Parental Drinking: The Eye of the Beholder. *Journal of Studies on Alcohol* 60(6), 817–824.
- Solantaus, Tytti (2002) Kehitysympäristöjen merkitys lapsen kehitykselle ja mielenterveydelle. Teoksessa Kangas, Ilka & Keskimäki, Ilmo & Koskinen, Seppo & Manderbacka, Kristiina & Lahelma, Eero & Prättälä, Ritva & Sihto, Marita (toim.): Kohti terveyden tasa-arvoa. Helsinki: Edita, 193–210.

Miksi on oltu juomatta?

Suomalaisten raittiudessa on ollut havaittavissa kaksi trendiä: vanha ja uusi. Vanha, pitkä trendi on ollut viimeistään 1960-luvun lopulla alkanut raittiuden väheneminen ja alkoholin käytön yleistyminen erityisesti naisten, mutta myös iäkkäiden miesten keskuudessa (Mäkelä ym. 2009; tämän kirjan luku 4). Menneiden vuosikymmenien naisten pidättäytyminen alkoholin käytöstä oli osoitus naisten alkoholin käyttöön kohdistuneesta normi-ilmastosta, moraalivallista (Sulkunen 1979). Tämän moraalivallin voidaan katsoa murentuneen viimeistään vuosisadan vaihteeseen mennessä, kun yhdeksän kymmenestä vuoden 2000 juomatapatutkimukseen vastanneesta miehestä ja naisesta ilmoitti nauttineensa jotain alkoholijuomaa viimeisten 12 kuukauden aikana. Osaselitys raittiiden osuuden pienemiseen Juomatapatutkimuksen naisten keskuudessa on ollut se, että vanhemmat, perinteisesti raittiimmat, moraalivallin ohjaamat naiskohortit olivat ylittäneet tutkimuksen 69 vuoden yläikärajan ja korvautuneet nuoremmilla, alkoholin käyttöön tottuneilla naiskohorteilla.

Uusi raittiuden trendi ilmeni aluksi koululaistutkimuksissa alaikäisten raittiuden yleistymisenä ja alkoholin käytön aloittamisen siirtymisenä aiempia ikäluokkia myöhemmäksi. Kouluterveystutkimuksen mukaan 16-vuotiaista peruskoulua käyvistä pojista ja tytöistä oli vuosituhannen vaihteessa raittiita noin 25 prosenttia ja vuosina 2008/2009 raittiiden osuus oli noussut yli 40 prosentin (Kouluterveyskysely 2009). Sama kehitystrendi nuorten raittiudessa on tullut esiin myös Nuorten terveystapatutkimuksessa (NTTT) ja Eurooppalaisessa koululaistutkimuksessa (ESPAD) (ks. tämän kirjan luku 10). Juomatapatutkimuksien perusteella on voitu todeta, että 15–29-vuotiaassa väestössä raittiiden osuus vaikuttaisi

pikemminkin hieman lisääntyneen kuin vähentyneen 2000-luvulla (Mäkelä ym. 2009).

Raittiuden yleistymisestä huolimatta suomalaista yhteiskuntaa voidaan pitää alkoholin läpitunkemana. Viime vuosikymmeninä alkoholin käyttö on tullut niin hyväksytyksi ja tavalliseksi, että raittiutus on muuttunut erotteluvaksi tekijäksi niin, että raittis joutuu selittelemään juomattomuuttaan. Julkisuudessa ja tieteellisissä keskusteluissa on esitetty erilaisia arvailuja siitä, mitä 2000-luvulla alkoholista kieltäytymisen lisääntymisen taustalla on. Tutkimustietoa asiasta ei juuri ole.

Tässä luvussa alkoholinkäytöstä kieltäytymiseen vaikuttaneita tekijöitä tarkastellaan sen pohjalta, millaisia vastauksia Juomatapatutkimuksessa on annettu raittiuden perusteluja koskeviin väittämiin. Perusteluista on kysytty vuoden 1976 juomatapatutkimuksesta alkaen vastaajilta, jotka ilmoittivat, etteivät ole käyttäneet mitään alkoholijuomaa viimeisen 12 kuukauden aikana. Niiltä raittiilta, jotka olivat joskus elämänsä aikana käyttäneet alkoholia, kysyttiin myös heidän aiemmasta alkoholin käytöstään sekä vuotta, jolloin he viimeksi nauttivat alkoholia. Jonkinlaisena vertailukohtana tämän luvun raittiuden perusteluille voidaan pitää luvussa 18 esitettäviä tuloksia alkoholin käytön perusteluista.

Raittiuden perusteluja koskeviin kysymyksiin annetuissa vastauksissa heijastuvat ihmisten omakohtaiset kokemukset, ideologiset näkemykset ja eri puolilta välittynyt tieto alkoholista ja alkoholin käytön seurauksista. Kuten aiemmin on alkoholinkäytön perusteluista todettu (Partanen 1985, 151), vastaukset haastattelukysymyksiin eivät välttämättä kerro kovin tarkkaan kunkin yksilön omista motiiveista olla juomatta tai luopua juomisesta. Ihmiset eivät ole selvillä kaikista oman toimintansa syistä, eivätkä ole valmiita tuomaan niitä esille haastattelussa. Kysymyksiin annetut vastaukset kuitenkin epäilemättä kertovat jotakin raittiuden tärkeydestä vastaajan elämässä, ja niitä ehkä voidaan pitää jälkikäteen esitettyinä oman raittiuden perusteluina.

Alkoholista pidättäytymisen voidaan katsoa olevan yhteydessä yleisempiin tekijöihin, joiden osoittimia yksittäiset perustelut ovat. Näiden yleisten perustelutekijöiden kartoittamista voidaan pitää raittiutusiilmaston ymmärtämisen kannalta tärkeänä, ja siksi tässä luvussa etsimmekin näitä alkoholista kieltäytymisen taustalla vaikuttavia tekijöitä.

Todellisuuden kartoittaminen on vaikeaa erityisesti silloin, kun halutaan kuvata ajassa tapahtuneita muutoksia. Tästä konkreettinen ilmaus on Juomatapatutkimuksen raittiuden perusteluväittämien lukumäärän jatkuva kasvaminen. Vuoden 1976 tutkimuksessa esitettiin 11 erilaista perustelua, joihin vastaajaa pyydettiin ilmoittamaan, vaikuttaako se hänen raittiuteensa vai ei. Kysymyssarja oli lähtöisin vuoden 1968 juomatapatutkimuksessa saaduista vastaajien omasanaisista perusteluista,

joista yleisimmät oli muokattu vuoden 1976 perustelujen sarjaksi (Sim-pura 1986). Vuonna 1984 kysymyssarja esitettiin jokseenkin samana kuin vuonna 1976. Aika oli kuitenkin muuttunut, ja kriittisessä palautteessa väittämien todettiin puristavan raittiuden kuvan joillakin henkilöillä jo-pa valheelliseksi ja antavan raittiudesta ylipäättään alkoholiin sidotun ja moralisoivan kuvan (Ahonen 1986). Sitten raittiuden perusteluja on lisätty pyrkimyksenä kartoittaa ilmiön taustalla olevia tekijöitä moni-puolisemmin ja ajantasaisesti. Vertailukelpoisuuden varmistamiseksi al-kuperäinen vuoden 1976 kysymyssarja on pidetty mukana. Näin vuonna 2008 raitista vastaaja pyydettiin ottamaan kantaa kaikkiaan 24 väittä-mään raittiutensa perusteluista.

Juomatapatutkimuksen vuoden 2008 aineistoon sisältyneiden raittiuden perustelujen suuren määrän vuoksi artikkelin tarkastelut lähtivät liikkeel-le faktorianalyyseistä. Faktorianalyysi on keino, jonka avulla voitiin etsiä raittiuden perusteluiden ryhmittymiä, piilossa olevia ulottuvuuksia, joiden osoittimia yksittäiset perustelut ovat (esim. Alkula ym. 1994, 267–286).

Tämä luku jakautuu sisällöllisesti kahteen osaan. Aluksi tarkastelem-me vuoden 2008 juomatapatutkimuksen antamaa yleiskuvaa miesten ja naisten raittiuden perusteluista 2000-luvun alun Suomessa. Katsomme myös, poikkeavatko 2000-luvulla raitistuneiden perustelut aiemmin rai-tistuneiden perusteluista ja poikkeavatko ennen raitistumistaan runsaas-ti alkoholia kuluttaneiden perustelut muiden raittiiden perusteluista. Sit-ten siirrymme selvittämään, miten raittiuden perustelut ovat muuttuneet vuosikymmenien kuluksa.

Raittiuden perustelut vuonna 2008

Kuviossa 1 on esitetty niiden raittiiden osuus, jotka vuonna 2008 vasta-sivat kyseisen perustelun kuvaavan omaa suhdetta alkoholin käyttöön erittäin hyvin tai melko hyvin (perustelukysymyksen sanamuodot on esi-tetty liitteessä 1). Kuviossa perustelut on esitetty faktorianalyysissa löy-tyneiden ulottuvuuksien mukaan ryhmiteltynä. Numero perustelun edes-sä kertoo sen ulottuvuuden järjestysnumeron, jonka kanssa kyseinen perustelu oli voimakkaimmin yhteydessä.

Ensimmäinen huomio kuviosta 1 koskee yksittäisten perustelujen ylei-syyden eroja: jotkut perustelut katsottiin hyvin yleisesti sopiviksi, kun taas toiset sopivat hyvin harvoille. Kuvio osoittaa myös sen, että miesten ja naisten välillä on huomattavia eroja perustelujen sopivuudessa. Kol-mannen ulottuvuuden perustelut ovat selvästi yleisempiä miehillä ja kuu-dennen ulottuvuuden perustelut naisilla. Muiden ulottuvuuksien peruste-luissa sukupuolten välillä ei ole näin systemaattista eroa.

Siirrymme nyt tarkastelemaan ja luonnehtimaan faktorianalyysillä löydettyä kuutta raittiuden perustelujen ulottuvuutta (liitteessä 2 on esitetty faktorianalyysin tarkemmat tulokset). Ensimmäinen ulottuvuus rakentui erityisesti seitsemästä raittiuden etuja esiintuvasta perustelusta: enemmän aikaa läheisille, harrastuksille ja työhön sekä parempi olo, rahan jääminen muuhun, esimerkkinä olo lapsille ja henkisesti tasapainoisempi olo. Tätä ensimmäistä ulottuvuutta voidaan hyvällä syyllä kutsua *raittiuden edut* -ulottuvuudeksi. Valtaosa raittiista katsoi, että tämän ulottuvuuden perustelut kuvasivat omaa suhdetta alkoholinkäyttöön erittäin hyvin tai melko hyvin (kuvio 1). Naiset perustelivat raittiutta miehiä yleisemmin rahan jäämisellä muuhun ja esimerkkinä olemisella lapsille ja miehet naisia useammin ajan jäämisellä harrastuksille ja työhön sekä paremmalla ololla.

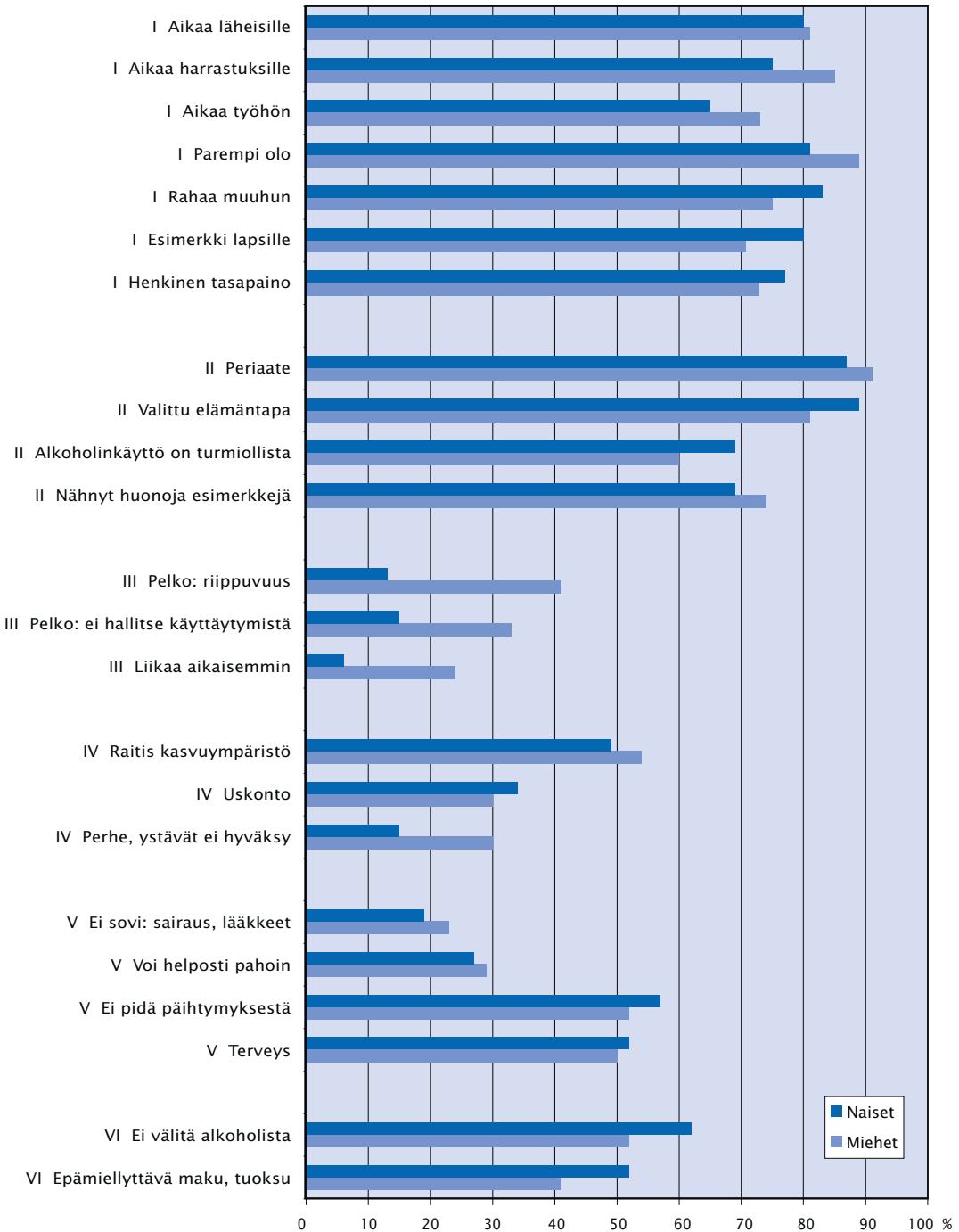
Toinen raittiuden perustelujen ulottuvuus rakentui voimakkaimmin neljästä perustelusta: raittius periaatteena, raittius elämäntapana, alkoholin turmiollisuus ja alkoholinkäytöstä nähdyt huonot esimerkit. Näin ollen toinen raittiuden ulottuvuus kuvaa sitä, kuinka vahvasti raitis perustelee juomattomuuttaan elämäntapavalintana ja juomisen turmiollisuudella. Ulottuvuuden nimeksi annetaan *alkoholi moraalisena elämäntapavalintana*. Myös tämän toisen ulottuvuuden perusteluihin valtaosa raittiista vastasi niiden kuvaavan omaa suhdetta alkoholin käyttöön erittäin hyvin tai melko hyvin (kuvio 1).

Kolmannella raittiuden perustelujen ulottuvuudella voimakkaimpia olivat kolme alkoholinkäytön hallintaan liittyvää perustelua: pelko riippuvuudesta, pelko alkoholin aiheuttamasta hallitsemattomasta käyttäytymisestä ja näkemys, että on ennen käyttänyt alkoholia liikaa. Tämä ulottuvuus kuvaa siten sitä, miten voimakkaasti raittius perustuu huoleen alkoholin käytön hallitsemattomuudesta, ja se voidaan nimetä *huoli hallinnan menettämisestä* -ulottuvuudeksi. Miehistä suurempi osa kuin naisista oli sitä mieltä, että "huoli hallinnan menettämisestä" -ulottuvuuden väittämät kuvasivat omaa suhdetta alkoholinkäyttöön erittäin hyvin tai melko hyvin (kuvio 1). Sukupuolten välinen ero oli suurin väittämän "En käytä nykyään alkoholia, koska käytin ennen sitä liikaa" sopivuudessa vastaajan alkoholista kieltäytymisen perusteluksi.

Neljäs raittiuden perustelujen ulottuvuus koostui vahvimmin kolmesta perustelusta, jotka toivat esiin ympäristön merkitystä raittiuteen vaikuttavana tekijänä: kasvaminen raittiissa ympäristössä, uskonnollisuus sekä perheen ja ystävien kielteinen suhtautuminen alkoholinkäyttöön. Tämä neljäs ulottuvuus voidaan nimetä *lähiympäristön vaikutus* -ulottuvuudeksi. Miehet perustelivat raittiuttaan perheen tai ystävien kielteisellä asennoitumisella alkoholinkäyttöön huomattavasti yleisemmin kuin naiset (kuvio 1).

KUVIO 1. Miesten ja naisten perustelut raittiudelleen vuonna 2008: niiden raittiiden osuus, joiden mielestä kyseinen perustelu kuvaa omaa suhdetta alkoholinkäyttöön erittäin hyvin tai melko hyvin (% ryhmän raittiista).

Raittiuden perustelu

Viides raittiuden perustelujen ulottuvuus rakentui seuraavien neljän hyvinvointiin ja terveyteen liittyvän perustelun varaan: alkoholin sopimattomuus sairauden takia, alkoholin aiheuttama pahoinvointi, päihtymyksen epämiellyttävyys ja alkoholista kieltäytyminen terveyden takia. Tämän viidennen raittiuden perustelujen ulottuvuuden nimeämme *oman hyvinvoinnin ja terveyden* ulottuvuudeksi. Tähän ulottuvuuteen liittyviä raittiuden perusteluja miehet ja naiset pitivät yhtä yleisesti sopivina kuvaamaan omaa suhdetta alkoholiin (kuvio 1).

Kuudennella raittiuden perustelujen ulottuvuudella voimakkaimpia perusteluja olivat: ei välitä alkoholista ja alkoholin maku tai tuoksu on epämiellyttävä. Ulottuvuus kuvaa alkoholiin kohdistuvaa yleistä välinpitämättömyyttä. Näin tämä kuudes ulottuvuus voidaan nimetä *alkoholin kiinnostamattomuus* -ulottuvuudeksi.

Raittiuden perustelujen ulottuvuuksien löytymisen jälkeen muodostettiin kustakin niistä oma muuttujansa vuoden 2008 juomatapa-aineistoon (ks. liite 2). Seuraavaksi vertaamme eri väestöryhmissä raittiudelle annettuja perusteluja näiden uusien muuttujien avulla.

Miesten ja naisten sekä nuorten ja vanhojen raittiuden perustelut

Taulukossa 1 on niiden raittiiden osuudet, joiden raittiutta löydetty perustelujen ulottuvuudet kuvasivat hyvin. Taulukko antaa raittiuden perusteluiden yleisyydestä saman kuvan kuin kuvio 1: "alkoholi moraalisena elämäntapavalintana" ja "raittiuden edut" -ulottuvuuksiin liittyvät perustelut olivat huomattavasti yleisempiä kuin muihin ulottuvuuksiin liittyvät perustelut. Valtaosa raittiista, niin miehistä ja naisista kuin myös eri-ikäisistä, piti näihin ulottuvuuksiin liittyviä perusteluita sopivina kuvaamaan suhdettaan alkoholiin. Tilanne oli päinvastainen "huoli hallinnan menettämisestä" -ulottuvuuteen liittyvissä perusteluissa: ne olivat kaiken kaikkiaan harvimmoin sopivia, ja miesten ja naisten ja ikäryhmien välillä oli huomattavia eroja niiden sopivuudessa. Miehet pitivät "huoli hallinnan menettämisestä" -ulottuvuuteen liittyviä perusteluja yli kaksi kertaa yleisemmin sopivina kuvaamaan omaa suhdetta alkoholiin kuin naiset. Lisäksi miehillä tähän ulottuvuuteen liittyvät perustelut olivat yleisimmin sopivia vanhimmassa ikäryhmässä, kun taas naisten vanhimmassa ikäryhmässä vain ani harva piti niitä sopivina.

TAULUKKO 1. Niiden raittiiden osuudet, joiden suhdetta alkoholiin kyseinen raittiuden perustelujen ulottuvuus kuvaa hyvin¹ sukupuolen ja iän mukaan muodostetuissa ryhmissä (% ryhmän kaikista raittiista).

		Raittiuden edut	Alkoholi moraalisenä valintana	Huoli hallinnan menettämisestä	Lähiympäristön vaikutus	Oma hyvinvointi	Alkoholin kiinnostamattomuus	
		I	II	III	IV	V	VI	N
Sukupuoli	Ikä	%	%	%	%	%	%	
Miehet	15–29	85	93	24	55	22	57	33
	30–49	73	75	29	33	36	35	34
	50–69	77	92	38	24	37	44	62
Kaikki miehet		78	87	31	36	32	45	129
Naiset	15–29	81	90	13	47	26	60	29
	30–49	83	80	14	28	28	50	40
	50–69	77	92	1	25	44	50	74
Kaikki naiset		80	88	8	30	36	52	143
Kaikki raittiit		79	88	19	33	34	49	272

¹ Raittiuden ulottuvuus -muuttujien muodostuksessa käytettyjen vastauspistemäärien (ks. Liite 1) keskiarvo oli yli kolme.

Alkoholista kieltäytymisen perustelu raittiiden eri ryhmissä

Seuraavaksi vertailemme 2000-luvulla raitistuneiden ja aiemmin raitistuneiden alkoholista kieltäytymisen perusteluja (taulukko 2). Tätä vertailua varten raittiit jaettiin kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään tulivat 2000-luvulla raitistuneet ja toiseen ryhmään ennen vuotta 2000 raitistuneet. Kolmannen ryhmän muodostivat ikiraittiit eli ikäryhmästä riippumatta ne vastaajat, jotka ilmoittivat haastattelussa, etteivät ole koskaan elinaikanaan nauttineet mitään alkoholijuomaa.

TAULUKKO 2. Niiden raittiiden osuudet, joiden suhdetta alkoholiin kyseessä oleva raittiuden perustelujen ulottuvuus kuvaa hyvin¹, raitistumisen ajankohdan mukaan miehillä ja naisilla, sekä aiemman alkoholin riskikulutuksen mukaan miehillä muodostetuissa ryhmissä (% ryhmän kaikista raittiista).

		Raittiuden edut	Alkoholi moraalisenä valintana	Huoli hallinnan menettämisestä	Lähiympäristön vaikutus	Oma hyvinvointi	Alkoholin kiinnostamattomuus	
		I	II	III	IV	V	VI	N
		%	%	%	%	%	%	
RAITISTUMISEN AJANKOHTA								
Miehet	Ikiraitis	77	92	23	46	26	50	56
	Raitistunut ennen vuotta 2000	80	90	43	24	37	43	33
	Raitistunut 2000-luvulla	79	80	34	29	36	41	40
Naiset	Ikiraitis	86	96	5	45	31	56	80
	Raitistunut ennen vuotta 2000	77	93	11	17	59	39	29
	Raitistunut 2000-luvulla	68	65	12	7	28	56	34
AIEMPI RISKIKULUTUS								
Miehet								
	Kyllä	70	83	63	18	35	30	30
	Ei	77	81	15	21	40	49	105

1 Raittiuden ulottuvuus -muuttujien muodostuksessa käytettyjen vastauspistemäärien (ks. Liite 1) keskiarvo oli yli kolme.

Raittiiden eri ryhmien vertailua hankaloittaa paitsi ryhmien pienuus myös niiden ikäjakaumien erilaisuus. 2000-luvulla raitistuneet olivat nuorempia kuin ennen vuosituhaten vaihdetta raitistuneet. Ikiraittiiden ryhmässä oli joukko alaikäisiä ja toisaalta vuosikymmeniä raittiina olleita. Raittiiden pieni lukumäärä ei kuitenkaan sallinut aineiston jakamista osiin vielä iänkin mukaan.

Taulukko 2 osoittaa, etteivät 2000-luvulla raitistuneet miehet poikenneet aiemmin raitistuneista miehistä raittiuden perusteluissaan. Naisista sen sijaan 2000-luvulla raitistuneet perustelivat raittiuttaan ikiraittiita ja ennen 2000-lukua raitistuneita harvemmin "raittiuden edut" ja "alkoholi moraalisenä valintana" -ulottuvuuksien perustelulla ja aikaisemmin raitistuneita naisia harvemmin "lähiympäristön vaikutus" ja "oma hyvinvointi" -ulottuvuuksien perusteluilla. Kaiken kaikkiaan 2000-luvulla raitistuneet naiset löysivät tarjotuista väittämistä muita raittiita harvemmin itseensä sopivia perusteluja.

Taulukosta 2 voimme tarkastella myös sitä, poikkeavatko ikiraittiiden ja aiemmin alkoholia käyttäneiden raittiiden alkoholista kieltäytymisen perustelut. Näemme, että sekä ikiraittiit miehet että naiset pitivät "lähiympäristön vaikutus" -ulottuvuuteen liittyviä perusteluja useammin sopivina kuin raitistuneet. Hiukan yllättäen lähes neljännes ikiraittiista miehistä ilmoitti alkoholista kieltäytymisensä perusteluiksi "huoli hallinnan menetyksestä" -ulottuvuuden perusteluja, tosin vähemmässä määrin kuin alkoholista käyttökokeista hankkineet.

Lopuksi taulukossa 2 vertaamme ennen raitistumistaan runsaasti alkoholia käyttäneiden (kuusi alkoholiannosta annosta tai enemmän vähintään kerran viikossa) ja muiden aiemmin alkoholia käyttäneiden raittiuden perusteluja. Taulukon alaosasta näemme, että aiemmin runsaasti alkoholia käyttäneillä "huoli hallinnan menetyksestä" -ulottuvuuden perustelut ovat yleisempiä kuin muilla alkoholia käyttäneillä ja he myös pitivät suhteellisen harvoin alkoholia kiinnostamattomana. Muiden perustelujen ulottuvuuksien suhteen aiemmin runsaasti alkoholia käyttäneet eivät juuri poikenneet muista aiemmin alkoholia käyttäneistä.

Muutokset raittiuden perusteluissa

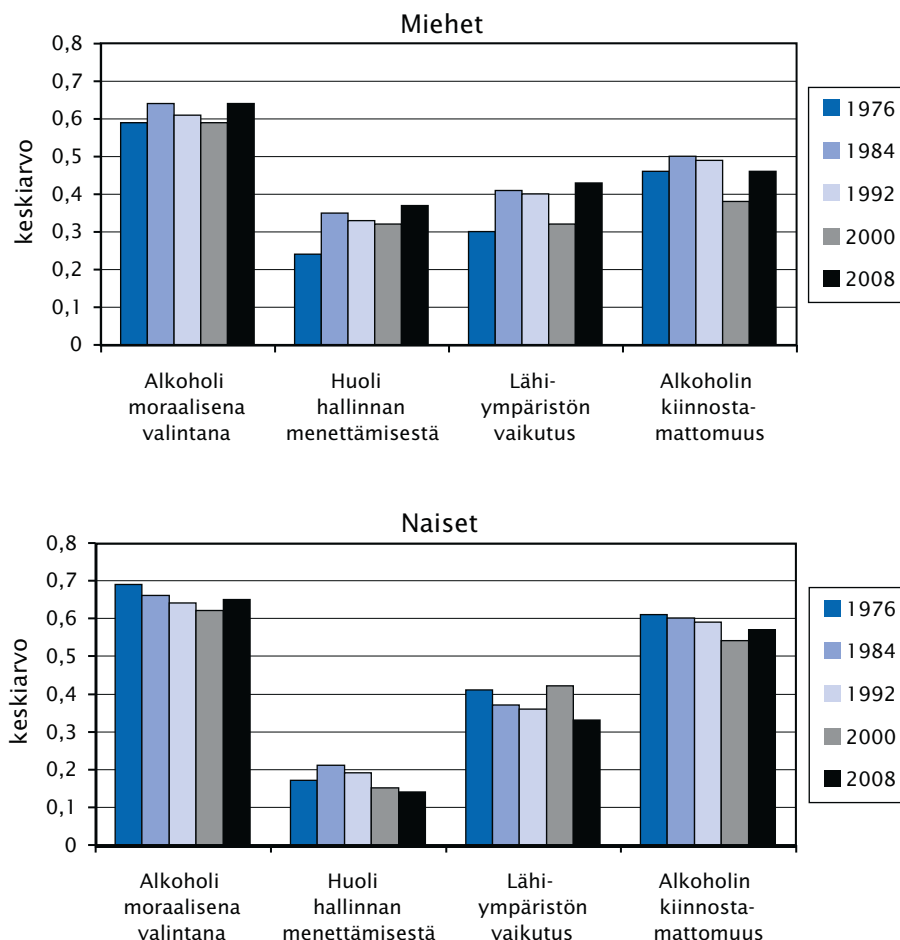
Raittiuden perustelujen muuttumista vuosikymmenien kuluessa tarkastellaan seuraavassa yhdentoista vuodesta 1976 samansisältöisenä pysyneen väittämän avulla.¹⁴

Samaan tapaan kuin edellä aloitimme tarkastelun näiden vertailukelpoisten perustelujen faktorianalyysillä vuoden 2008 aineistolla. Faktorianalyysissä löytyi neljä aiemmasta kuudesta perustelujen ulottuvuudesta: "alkoholi moraalisenä valintana", "huoli hallinnan menettämisestä", "lähiympäristön vaikutus" ja "alkoholin kiinnostamattomuus" (liite 3). Aiemmin löydetty "raittiuden edut" ja "oma hyvinvointi" -ulottuvuudet eivät tule näillä vertailukelpoisina pidetyillä muuttujilla katetuiksi, joten niiden osalta muutokset jäävät tässä todentamatta.

Neljän ulottuvuuden löydyttyä eri vuosien juomatapa-aineistoihin muodostettiin niitä kuvaavat uudet muuttujat. Kullekin raittiille vastaajalle muuttujien arvoksi annettiin kyseisen ulottuvuuden voimakkaimpien muuttujien keskiarvo, joka vaihteli välillä 0 (perustelu ei sovi) ja 1 (perustelu sopii).

¹⁴ Eri vuosien väittämien vertailukelpoisuutta heikentää johdantokysymyksen ja vastausvaihtoehtojen muuttuminen. Vuosina 1976, 1984 ja 1992 haastateltavaa pyydettiin kunkin esitetyn väittämän kohdalla vastaamaan "kyllä" tai "ei" sen mukaan, vaikuttiko se hänen raittiuteensa. Vuosina 2000 ja 2008 perustelujen johdantokysymys kuului: "Kuinka hyvin seuraavat väittämät kuvaavat suhdettanne alkoholiin?" ja vastausvaihtoehdot olivat "erittäin hyvin", "melko hyvin", "en osaa sanoa", "melko huonosti" ja "erittäin huonosti". Vuosivertailuja varten ääri vaihtoehdot yhdistettiin niin, että uudempien tutkimuksien vastausvaihtoehdot "erittäin hyvin" ja "melko hyvin" tulkittiin vastaavan aiempien vuosien vastausta "kyllä" ja vastaavasti uudet vaihtoehdot "en osaa sanoa", "melko huonosti" ja "erittäin huonosti" aiempaa vastausta "ei" -vaihtoehtoa.

KUVIO 2. Neljän raittiuden perustelujen ulottuvuuden keskiarvot (1 = sopii, 0 = ei sovi) sukupuolen mukaan vuosina 1976, 1984, 1992, 2000 ja 2008.

Kuvio 2 osoittaa, että sekä miehillä että naisilla raittiuden perustelujen ulottuvuuksien yleisyysjärjestys on pysynyt vuosikymmenien ajan muuttumattomana: yleisimpiä alkoholista kieltäytymisen perusteluja ovat olleet "alkoholi moraalisenä valintana" -ulottuvuuteen liittyvät perustelut, jota yleisyysjärjestyksessä ovat seuranneet "alkoholin kiinnostamattomuus" ja "lähiympäristön vaikutus" -ulottuvuuksien perustelut ja lopuksi harvinaisimpana "huoli hallinnan menettämisestä" -ulottuvuus. Miesten ja naisten välinen ero on vuosikymmenien ajan ollut pieni "alkoholi moraalisenä valintana" ja "lähiympäristön vaikutus" -ulottuvuuksilla. Sukupuolet ovat eronneet selvästi toisistaan "alkoholin kiinnostamattomuudessa", joka on naisilla yleisempi perustelujen ulottuvuus, ja "huolessa hallinnan menetyksestä", johon liittyvillä perusteluilla miehet ovat naisia

useammin perustelleet raittiuttaan. "Huoli hallinnan menetyksestä" -ulottuvuuden perusteluissa miesten naisten välinen ero on kasvamassa, sillä naisilla ulottuvuuteen liittyvät perustelut ovat vähentyneet vuoden 1984 jälkeen ja miehillä suunta on ollut pikemminkin päinvastainen.

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että miesten ja naisten omalle raittiudelleen antamat perustelut vähenivät vuodesta 1984 2000-luvulle saakka. 2000-luvulla miesten perustelut kaikilla ulottuvuuksilla yleistivät ja naisillakin kahdella yleisimmällä ulottuvuudella.

Pohdinta

Johdannossa todettiin, että suomalaisten raittiudessa on ollut havaittavissa kaksi trendiä: vanha ja uusi. Vanha trendi oli seurausta raittiuden vähenemisestä erityisesti naisten keskuudessa vuosikymmenien kuluessa. Uusi raittiuden trendi taas on 2000-luvun tutkimuksissa esiin nousut nuorten raittiuden yleistymisen. Näkyivätkö nämä trendit sitten raittiuden perusteluja koskeissa tarkasteluissa? Ovatko naisten raittiuden perustelut muuttuneet vuosikymmenien mittaan, ja perustelevatko 2000-luvun alussa raitistuneet alkoholista kieltäytymistään toisin kuin aiemmin raitistuneet?

Ensimmäiseen kysymykseen voidaan tämän luvun tarkastelujen pohjalta vastata, että muutokset naisten, mutta myös miesten, omalle raittiudelleen antamien perusteluiden sisällössä ovat olleet suhteellisen pieniä. Perustelujen lukumäärä on jonkin verran vaihdellut. Ensin perustelujen määrä väheni vuosien 1984 ja 2000 välillä, mutta sitten taas lisääntyi 2000-luvulla erityisesti miehillä. Syytä perustelujen lisääntymiseen voidaan vain arvailla. Ehkä todella on kyse siitä, että erityisesti raittiit miehet ovat enemmistöstä poikkeavana vähemmistönä olleet pakotettuja pohtimaan suhdettaan alkoholiin ja ovat siten myös valmiita kertomaan perusteluistaan myös tutkimuksissa. Raittiuden perustelujen lisääntyminen voi olla myös seurausta raittiuden ympärillä käydyn julkisen keskustelun runsaudesta 2000-luvun alussa.

Miehillä "huoli hallinnan menettämisestä" -ulottuvuuden perustelujen lisääntyminen kuvastaa lisääntyntä alkoholin kulutusta. Naisilla näiden raittiuden perustelujen jatkuva väheneminen kummeksuttaa, koska samaan aikaan, vuosikymmenien kuluessa, naisten käyttämät alkoholimäärät ovat lisääntyneet huomattavasti. Olisi ollut uskottavaa, että naisten huolet alkoholinkäytön hallinnasta olisivat yleistyneet alkoholinkäytöstä kieltäytymisen perusteluina.

Vuosikymmenien yli ulottuva raittiuden perusteluiden tarkastelu jää tässä osin puutteelliseksi, koska vertailukelpoiset perustelut kattavat vain osan myöhemmin esiin nousseista näkökulmista raittiuteen. Tällainen

uusi näkökulma on ollut raittiuden etujen korostaminen alkoholista kieltäytymisen perusteluna. On kiinnostavaa, etteivät raittiuden edut tulleet esiin vuoden 1968 tutkimuksessa raittiiden omasanaisissa vastauksissa kysymykseen "Mitkä seikat vaikuttavat eniten siihen, että ette käytä alkoholia?". Näkökulman jäämistä piiloon voi osin selittää aikaan liittyvillä tekijöillä, esimerkiksi jännitteisillä asenteilla alkoholinkäyttöä kohtaan ja osin tutkimusmenetelmään liittyvillä tekijöillä eli vaikkapa sillä, että vastaukset kirjjasivat Alkon myyjistä haastattelijoiksi rekrytoidut mieshenkilöt.

Kysymys 2000-luvulla raitistuneiden ja aiemmin raitistuneiden perustelujen erilaisuudesta jäi osin auki, koska raittiiden lukumäärä Juomatapatutkimuksen vuoden 2008 aineistossa oli liian pieni jatkotarkasteluihin. Voidaan kuitenkin todeta, että 2000-luvulla raitistuneet naiset löysivät haastattelussa tarjotuista vastausvaihtoehdoista muita raittiita vähemmän itseensä sopivia alkoholinkäytöstä kieltäytymisen perusteluja. Herää kysymys, onko 2000-luvulla raitistuneille naisille raittius niin itsestään selvää, ettei sen perusteluja ole tarvinnut miettiä, vai oliko perustelujen vähäisyyden syynä se, ettei tutkimuksessa ole osattu kysyä oikeita kysymyksiä. Asiasta kaivataan lisää lähinnä laadullista tutkimusta, jossa ollaan vapaita valmiiksi sidotuista vastausvaihtoehdoista.

Raittiuden perusteluissa tapahtuneita muutoksia on Juomatapatutkimuksen aineistoilla selvitetty aiemminkin. Pekka Sulkunen (1985) tarkasteli raittiuden perusteluissa vuosien 1976 ja 1984 välillä tapahtuneita muutoksia. Sulkusen mukaan miehet olivat kasvavassa määrin alkaneet nähdä raittiuden rationaalisenä pidättäytymisenä alkoholinkäytöstä ja sitä oli yhä useammin perusteltu alkoholinkäytön haitallisuudella. Tämä näkyy tuloksissamme "huoli hallinnan menetyksestä" -ulottuvuuden suuren kasvuna vuosien 1976 ja 1984 välillä.

Toisessa Juomatapatutkimuksen raittiuden perusteluja koskeneessa tarkastelussa lähdettiin tämän luvun tarkastelujen lailla liikkeelle faktorianalyysistä (Herttua 2003). Herttuan tekemissä faktorianalyysissä vuodesta 1976 alkaen vertailukelpoiset perustelumuuttujat latautuivat kahdelle vuoden 2000 aineistosta nousseelle ulottuvuudelle, jotka hän nimesi "Alkoholi paha" - ja "Pelko" -faktoreiksi. Kyseiset faktorit vastaavat pääosin tämän luvun "alkoholi moraalisenä valintana" - ja "huoli hallinnan menettämisestä" -ulottuvuuksia. Tässä luvussa "lähiympäristön vaikutus" -ulottuvuudeksi nimetty faktori ei noussut esiin Herttuan tarkasteluissa. Lisäksi Herttua piti "alkoholin kiinnostamattomuus" -ulottuvuudeksi tässä kutsuttua faktoria mielenkiinnottomana hylkyfaktorina, jonka hän jätti pois jatkotarkasteluista. Ratkaisu jättää sijaa arvostelulle, sillä alkoholin yhden-tekevyyks ei ole raittiuden kannalta yhden-tekevää.

Kaikkiaan tämän luvun tarkastellut osoittavat, että raittiuteen liittyvistä tekijöistä kaivataan lisää tutkimusta. Erityisen vähän tiedämme raittiuden lisääntymiseen ja alkoholinkäytön aloitustaan myöhentymiseen vaikuttaneista tekijöistä. Raittiuden uuden trendin ymmärtämiseksi kaivataan moniulotteisia laadullisia tutkimuksia ilmiöön mahdollisesti liittyvien uusien perustelujen kartoittamiseksi.

MITÄ OPIMME?

➤ Yleisimmin raittiutta perustellaan syillä, jotka liittyvät raittiuteen moraalisenä elämäntapavalintana ja raittiuden etuihin. Myös alkoholin kiinnostamattomuuteen ja omaan hyvinvointiin ja terveyteen liittyvät perustelut ovat melko yleisiä.

➤ Miehet perustelevat naisia yleisemmin ja vanhat nuoria yleisemmin raittiuttaan huolella alkoholin käytön hallinnan menettämisestä. Myös ne raittiit, jotka ovat ennen raittiutta käyttäneet runsaasti alkoholia, perustelevat raittiuttaan muita raittiita huomattavasti useammin alkoholinkäytön hallintaan liittyvällä huolella.

➤ Omaan hyvinvointiin ja terveyteen liittyvät raittiuden perustelut yleistyvät iän myötä, mutta ne eivät ole harvinaisia nuorillakaan.

➤ 2000-luvulla raitistuneet naiset perustelevat raittiuttaan tarjotuilla syillä vähemmän kuin aiemmin raitistuneet ja ikiraittiit naiset.

LÄHTEET

- Ahonen, Tuula-Maria (1986) Mihin raittius perustuu? Alkoholipolitiikka 51 (4); 105.
- Alkula, Tapani & Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka (1994) Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Helsinki: WSOY.
- Herttua, Kimmo (2003) Raittiuden muuttuvat kasvot. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Sosiologian laitos.
- Kouluterveyskysely 2009. <http://www.thl.fi/Kouluterveyskysely>.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. Yhteiskuntapolitiikka 74(3), 268–289.
- Partanen, Juha (1985) Alkoholien käytön perustelut ja säänteleminen. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisien juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. N:o 34. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 182–205.
- Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lindfors, Pirjo & Lavikainen, Hanna & Saarni, Lea & Rimpelä, Arja (2009) Nuorten terveystapatutkimus 2009. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2009. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:47. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Simpura, Jussi (1986) Vastaus Tuula-Maria Ahoselle. Alkoholipolitiikka 51 (4), 105.
- Sulkunen, Pekka (1979) Abstainers in Finland 1946–1976. A study in Social and Cultural Transition. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 133. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.
- Sulkunen, Pekka (1985) Raittiit. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisien juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. N:o 34. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 37–54.

LIITE 1. Vuoden 2008 juomatapatutkimuksen raittiuden perusteluja koskevat kysymykset haastattelussa kysytyssä järjestyksessä.

Kertokaa kortin 4 vaihtoehtoilla, kuinka hyvin seuraavat väittämät kuvaavat suhdetanne alkoholin käyttöön.

1. En käytä alkoholia, koska uskonnollinen vakaumukseni ei sitä salli.
2. Terveysteni takia en nauti alkoholia.
3. Alkoholin käyttö on turmiollista eikä sovi hyviin tapoihin.
4. En käytä alkoholia, koska pelkään, että en hallitse käyttäytymistäni.
5. Olen periaatteessa raittiuden kannalla.
6. En käytä alkoholia, koska perheeni tai ystäväni eivät hyväksy sitä.
7. En käytä alkoholia, koska olen kasvanut raittiissa ympäristössä.
8. Olen nähnyt niin paljon huonoja esimerkkejä alkoholin käytöstä, että en halua itse käyttää sitä.
9. En käytä alkoholia, koska pelkään tulevani siitä riippuvaiseksi.
10. En käytä alkoholia, koska se maistuu tai tuoksuu epämiellyttävältä.
11. En ole välittänyt alkoholista, ei minulla mitään erikoisempaa syytä ole.
12. Tunnen olevani henkisesti vahvempi ja tasapainoisempi, kun en käytä alkoholia.
13. Minulle jää enemmän aikaa työntekoon, kun en käytä alkoholia.
14. Tunnen oloni paremmaksi, kun en käytä alkoholia.
15. Minulle jää enemmän aikaa harrastuksille, kun en käytä alkoholia.
16. Minulle jää enemmän aikaa läheisille ihmisille, kun en käytä alkoholia.
17. En käytä alkoholia, koska haluan käyttää rahani muuhun.
18. En käytä alkoholia, koska haluan olla hyvänä esimerkkinä lapsille.
19. En käytä alkoholia ikäni takia.
20. En käytä nykyään alkoholia, koska ennen käytin sitä liikaa.
21. En käytä alkoholia, koska se pahentaa sairauttani tai ei sovi minulle sairauteni tai käyttämäni lääkkeiden takia.
22. En käytä alkoholia, koska en pidä päihtyneenä olosta.
23. En käytä alkoholia, koska voin helposti pahoin.
24. Olen valinnut raittiuden elämäntavakseni.

Kortilla 4 olivat seuraavat vastausvaihtoehdot:

1 Erittäin hyvin, 2 Melko hyvin, 3 Ei osaa sanoa, 4 Melko huonosti ja 5 Erittäin huonosti.

Tässä luvussa kuvattuja analyyseja varten vastausasteikko käännettiin niin, että vastaus "Erittäin huonosti" sai pienimmän pistemäärän 1 ja vastaavasti vastaus "Erittäin hyvin" korkeimman pistemäärän 5. Siten analyyseissä pistemäärät 4–5 tarkoittavat, että perustelukysymyksen väittämä on kuvannut hyvin vastaajan suhdetta alkoholinkäyttöön.

LIITE 2. Raittiuden perustelujen faktorianalysissa löytynyt kuuden ulottuvuuden ratkaisu, vuosi 2008.¹

	Raittiuden edut	Alkoholi moraali-valintana	Huoli hallinnan menettämisestä	Lähi-ympäristön vaikutus	Oma hyvinvointi	Alkoholin kiinnostamattomuus	Kom-muna-liteetti
	I	II	III	IV	V	VI	h ²
Aikaa läheisille	.88						.80
Aikaa harrastuksille	.87						.78
Aikaa työhön	.81						.72
Parempi olo	.76						.62
Rahaa muuhun	.64						.59
Esimerkki lapsille	.60						.45
Henkinen tasapaino	.60						.57
Periaate		.77					.62
Valittu elämäntapa		.69					.55
Alkoholin käyttö on turmiollista		.66					.60
Nähty huonoja esimerkkejä		.58					.45
Pelko: riippuvuus			.84				.76
Pelko: ei hallitse käyttäytymistä			.78				.67
Liikaa aikaisemmin			.59				.68
Raitis kasvu-ympäristö				.70			.64
Uskonto				.63			.68
Perhe, ystävät eivät hyväksy				.59			.63
Ei sovi: sairaus, lääkkeet					.81		.71
Voi helposti pahoin					.65		.57
Ei pidä päihtymyksestä					.56		.56
Terveys					.55		.68
Ei välitä alkoholista						.70	.56
Epämiellyttävä maku, tuoksu						.65	.52
Ominaisarvo	4.3	2.6	2.2	2.1	2.1	1.8	
Selitysosuus (%)	17.7	10.8	9.1	8.9	8.6	7.4	
Kumulatiivinen selitys- osuus (%)	17.7	28.6	37.6	46.5	55.1	62.5	
Osuus yhteis- varianssista (%)	28.4	17.3	14.5	14.2	13.7	11.9	

¹ Taulukossa ovat vain ne perustelut (23), jotka saivat ulottuvuudella latauksen, joka on itseisarvoltaan ≥ 0.50 . Jatkoanalyysia varten näistä ulottuvuuksille voimakkaimmin latautuneista perustelumuuttujista muodostettiin ulottuvuuksia kuvaavat summamuuttujat. Ne muodostettiin summaamalla kullekin ulottuvuudelle voimakkaimmin latautuneisiin perusteluväittämiin annettujen vastausten pistemäärät (ks. liite 1) ja jakamalla summa perustelujen lukumäärällä. Ulottuvuuden katsottiin kuvaavan vastaajan suhdetta alkoholin käyttöön hyvin, jos vastaajan summapistemäärä ko. ulottuvuudella oli yli kolmen (vrt. liite 1).

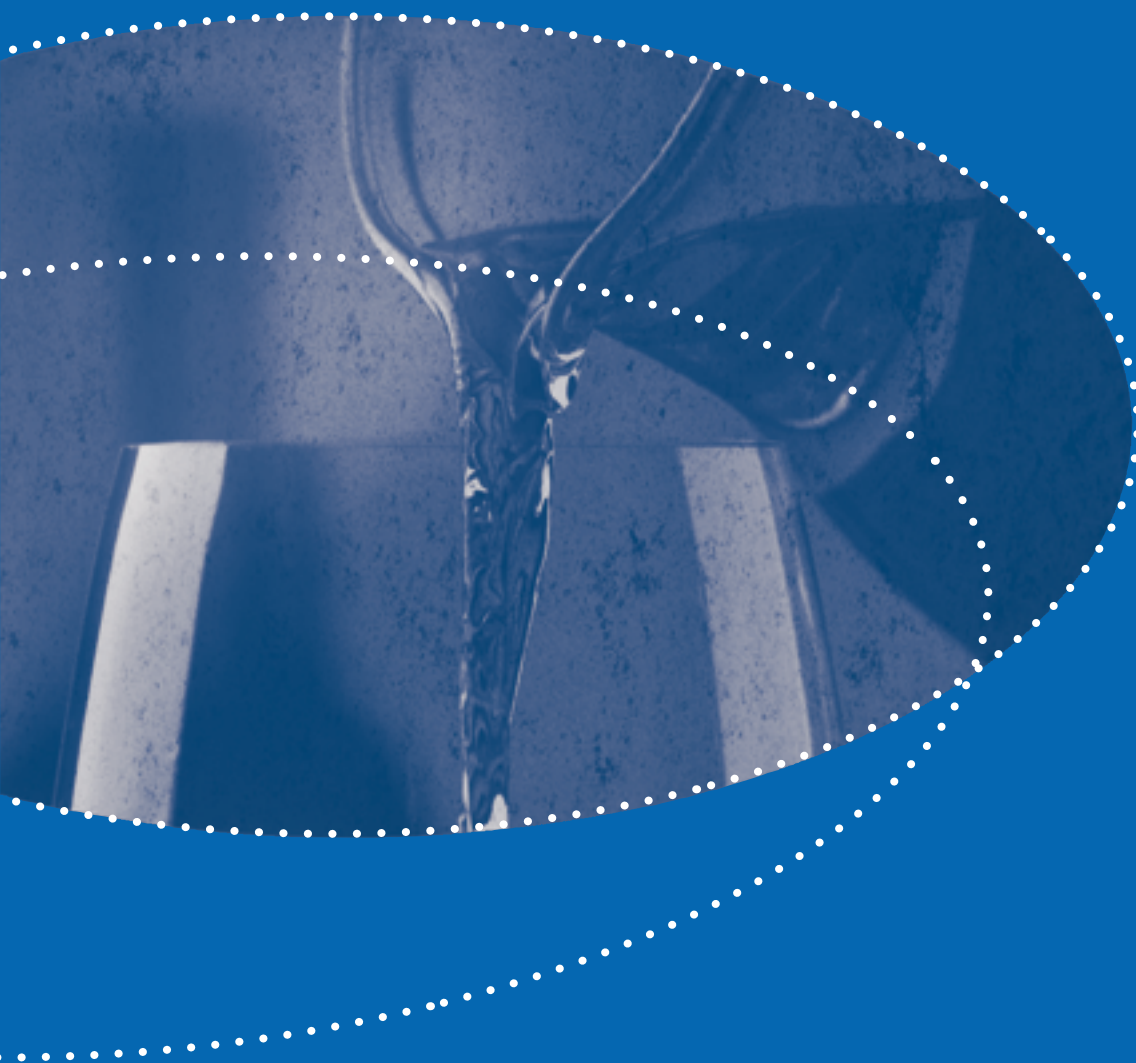
LIITE 3. Vuosien 1976, 1984, 1992, 2002 ja 2008 juomatapatutkimuksissa vertailukelpoisten raittiuden perustelujen vuoden 2008 aineistolla toteutetussa faktorianalysissä löytynyt neljän ulottuvuuden ratkaisu.¹

	Alkoholi moraali- valintana	Huoli hallinnan menettämi- sestä	Lähi- ympäristön vaikutus	Alkoholin kiinnosta- mattomuus	Kommunali- teetti
	I	II	III	IV	h^2
Alkoholin käyttö on turmiollista	.75				.59
Nähty huonoja esimerkkejä	.68				.59
Uskonto	.63				.64
Periaate	.49				.35
Terveys	.45				.33
Pelko: Ei hallitse käyttäytymistä		.85			.75
Pelko: riippuvuus		.80			.72
Raitis kasvu ympäristö			.81		.74
Perhe, ystävät eivät hyväksy			.71		.61
Ei välitä alkoholista				.74	.65
Epämiellyttävä maku, tuoksu				.72	.60
Ominaisarvo	2.6	1.5	1.3	1.1	
Selitysosuus varianssista (%)	17.8	15.9	13.6	12.5	
Kumulatiivinen selitysosuus (%)	17.8	33.8	47.4	59.8	

1 Taulukossa ovat vain ne perustelut, joiden yhteys ulottuvuuteen on itseisarvoltaan ≥ 0.45 .

V

RISKIT JA NIIDEN HALLINTA

Koskevatko juomisen riskit vain pientä vähemmistöä?

Suomessa kulutetaan nykyisin vuodessa runsaat kymmenen litraa puhdasta alkoholia asukasta kohden. Tämä alkoholimäärä ei kuitenkaan jakaannu tasaisesti, vaan pieni vähemmistö juo tästä alkoholimäärästä hyvin suuren osuuden, kun taas väestön valtaosa kuluttaa alkoholia paljon vähemmän. Kun lisäksi tiedetään, että alkoholihaittojen riskit ovat suurimmat silloin kun kulutuskin on suurinta, on luontevaa kysyä, miksi alkoholihaittojen ehkäisytyötä täytyy kohdistaa koko väestöön esimerkiksi korkean alkoholi-verotuksen muodossa. Miksei toimia voi suunnata vain niihin, joilla on ongelmia juomisen kanssa, ja jättää kohtuukäyttäjät rauhaan?

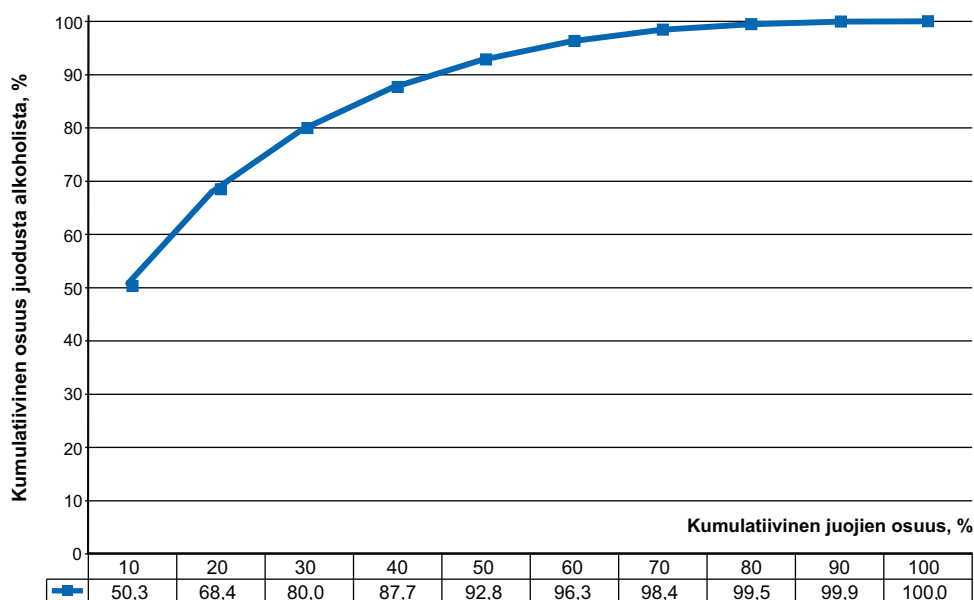
Tässä luvussa osoitamme ensin, kuinka kasautunutta alkoholinkulutus on, ja pohdimme, kuinka suuri osa väestöstä on kohtuukuluttajia. Sitten katsomme, miten itse ilmoitetut haitat jakaantuvat erilaisiin juojaryhmiin. Näytämme, että haittoja ehkäistäessä ei ole sittenkään perusteltua keskittyä yksinomaan suurkuluttajiin.

Kulutuksen kasautuneisuus

Kuviossa 1 on havainnollistettu alkoholinkäytön kasaantuneisuutta vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen aineiston pohjalta. Vastajaat on jaettu kymmeneen luokkaan vuosittaisen alkoholinkulutuksensa mukaan, ja nämä luokat on järjestetty kuvion vaaka-akselille, ensimmäisenä väestön eniten kuluttava kymmenes, toisena seuraavaksi eniten kuluttava kymmenes ja niin edelleen. Pystyakselilla oleva luku kertoo, mikä osa kaikkien

vastaajien raportoimasta alkoholinkulutuksesta juodaan kyseisessä ja sitä edeltävissä luokissa. Siten kuviosta voidaan päätellä, että eniten juova kymmenen prosenttia väestöstä juo puolet kaikesta alkoholista ja että eniten juova viidennes juo 68 prosenttia kaikesta alkoholista. Sitä vastoin kaikista alkoholia käyttävistä vähiten juova puolikas juo alle kymmenen prosenttia kaikesta alkoholista. Kuvion perusteella on selvää, että alkoholinkulutus todellakin jakaantuu väestössä hyvin epätasaisesti.

KUVIO 1. Kumulatiivinen osuus juodusta alkoholista kumulatiivisen juojien osuuden mukaan vastaajien eniten juovasta kymmeneksestä alkaen.¹⁵

Kohtuukulutus, humalakulutus ja suurkulutus

Voidaanko nyt edellisen perusteella päätellä, että valtaosa ihmisistä on kohtuukäyttäjiä? Vastaus tähän kysymykseen ei ole täysin suoraviivainen. Yksi kohtuullisuuden määritelmä, jota on käytetty mm. Alkon Kohtuus kaikessa -esitteessä, kuuluu: "Kohtuullisena voidaan pitää sellaista alkoholinkäyttöä, joka ei ole terveydelle tai muulle hyvinvoinnille haitallista." Mitään yksikäsitteisiä annos- tai litramääräisiä rajoja ei voida antaa, joiden kohdalla terveys- ja hyvinvointiriskit alkaisivat vaikuttaa, vaan riskit yleensä nousevat tasaisesti kulutuksen noustessa ja eri haittojen riskit nousevat eritahtisesti. Siksi myös eri tutkimuksissa ja eri tahoilla käyte-

¹⁵ Tulokset eroavat hieman aiemmin julkaistuista (Mäkelä ym. 2009). Tämä johtuu siitä, että aiemmin oli kyseessä aikavertailu, jossa ei vertailukelpoisuuden vuoksi voitu käyttää kaikkia vuoden 2008 lomakkeessa olleita juotujen määrien vastausluokkia.

tään erilaisia riski-, turva- tai suositusrajoja, osin käyttötarkoituksesta riippuen. Suomessa on erilaisissa valistusmateriaaleissa viime vuosina vakiintunut suur- tai riskikulutuksen rajaksi 24 annosta viikossa miehille ja 16 annosta naisille. Duodecimin käypä hoito -suosituksessa (www.kaypahoito.fi) päädyttiin kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden pohjalta (English ym. 1995; Di Castelnuovo 2006) pitämään riskirajana, josta ”keskimäärin ei ole haittaa”, 40 grammaa alkoholia päivässä miehille ja 20 grammaa naisille eli noin 24 annosta alkoholia viikossa miehille ja 12 annosta naisille. Kansainvälisessä vertailussa Suomen rajat ovat ennemminkin korkeammasta kuin matalammasta päästä, esimerkiksi Yhdysvalloissa riskikulutusrajat ovat paljon alhaisemmat kuin Suomessa: 14 annosta viikossa miehille ja seitsemän annosta naisille (NIAAA 2005).

Haittojen kannalta olennaista on kulutustason lisäksi myös juomatapa. Monet haitat kytkeytyvät suureen kertakulutukseen eli humalakulutukseen. Sekä Duodecimin käypä hoito -suosituksessa että monissa valistusmateriaaleissa suuren kertakulutuksen rajaksi on valittu miehillä seitsemän ja naisilla viisi annosta. Kansainvälisesti nämä rajat ovat huomattavan korkeat, mikä osaltaan kuvastaa suomalaista juomiskulttuuria. Pitkään Suomessa korostuivatkin humalaan liittyvät haitat, kuten väkivalta ja humalainen häiriökäyttäytyminen, joka näkyi esimerkiksi juopumuspidätysten suurena määränä. Nämä humalaan liittyvät haitat olivat Suomessa merkittävämpi ongelma kuin krooniset terveysvaikutukset, kuten maksasairaudet, joiden rooli oli puolestaan voimakas viinimaissa, kuten Ranskassa. Niin kuin Christoffer Tigerstedt ja Esa Österberg (2007) ovat todenneet: ”alkoholihaitat ovat säilyneet suomalaisina ja muuttuneet ranskalaisiksi”. Olemme saaneet suomalaistyyppisten, rajuun kertajuomiseen liittyvien haittojen rinnalle myös ranskalaistyyppiset, suureen vuosikulutukseen liittyvät haitat (ks. myös kirjan luku 2).

Kuinka suomalaiset jakaantuvat eri alkoholinkäyttöluokkiin?

Tässä luvussa jaotellaan suomalainen väestö erilaisiin alkoholinkulutusluokkiin ja tarkastellaan, kuinka itse raportoidut haitat jakaantuvat näihin luokkiin. Edellä todetun mukaisesti alkoholinkulutusluokkien määrittelyssä täytyy huomioida sekä kulutuksen taso että humalajuominen. Aineistona tässä käytetään vuoden 2008 Juomatapatutkimusta.

Vastaajat jaetaan tässä viiteen luokkaan: (1) raittiisiin (2) ”puhtaisiin kohtuuskäyttäjisiin”, jotka eivät täytä suurkulutuksen kriteeriä eivätkä käytä suuria määriä alkoholia kerralla (3) silloin tällöin humaltuviin (4) usein humaltuviin ja (5) suurkuluttajiin. Raittiiksi katsotaan henkilöt, jotka eivät ole käyttäneet mitään alkoholijuomaa 12 kuukauteen ennen haastattelua.

Suurkulutukseksi määrittelemme kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen perustuen vuosikulutuksen¹⁶, joka on grammoiksi päivässä muutettuna miehillä vähintään 40 ja naisilla vähintään 20 eli miehillä noin 24 ja naisilla noin 12 annosta alkoholia viikossa. Kyselyt tunnetusti aliarvioivat alkoholin kulutusta, mutta esimerkiksi suurkuluttajien osuutta on mahdollonta tämän perusteella tarkentaa, koska emme tiedä, missä määrin aliarviointi johtuu suurkuluttajien jäämisestä muita useammin tutkimuksesta pois ja missä määrin vaikkapa siitä, että tutkimukseen vastanneet aliarvioivat kulutustaan. Aliarviointi oli kuitenkin peruste sille, että valitsimme Suomessa käytetyistä suurkulutus- ja riskirajoista sen, jossa (naisten) rajat ovat alhaisemmat.

Humalajuomisen määrittelemme kerta-annokseksi, joka on vähintään kahdeksan annosta alkoholia miehillä ja viisi naisilla.¹⁷ Muut alkoholia käyttävät kuin suurkuluttajat jaetaan kolmeen luokkaan siten, että suuria kerta-annoksia (8+ / 5+ annosta) vähintään kuukausittain juovat ovat usein humalassa olevien ryhmä, 1–11 kertaa vuodessa tällaisia annoksia juovat ovat silloin tällöin humalassa olevien ryhmä ja loppuja alkoholia käyttävistä kutsutaan kohtuukäyttäjiksi. Joissakin myöhemmissä luvuissa on käytetty joko samaa luokitusta tai sen jotakin osaa tai sovellusta aina sen mukaan, mikä valinta on parhaiten palvellut kyseessä olevaa tutkimuskysymystä.

Taulukon 1 ylimmillä miesten ja naisten riveillä esitetään tietoja siitä, kuinka suomalaiset miehet ja naiset jakaantuvat viiteen alkoholinkulutusryhmään vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen mukaan. Näiltä riveiltä voidaan ensin etsiä vastausta kysymykseen siitä, onko valtaosa suomalaisista kohtuukäyttäjii ja riskien ulottumattomissa. Kymmenen prosenttia sekä aineiston miehistä että naisista oli raittiita. Miehistä suurkuluttajiksi määriteltyjä alkoholin käyttäjiä oli kahdeksan prosenttia, naisista viisi. Väestötasolle muutettuna tämä tarkoittaisi noin 150 000 suurkuluttajamiestä ja noin 92 000 suurkuluttajanaista eli yhteensä 242 000 suurkuluttajaa. Nämä arviot suurkuluttajien määrästä ovat hyvin todennäköisesti aliarvioita (luku 3).

Sellaisia ”puhtaita kohtuukäyttäjii”, joiden kerralla juomat alkoholimäärät eivät heidän oman ilmoituksensa mukaan ole vuoden aikana kertaakaan ylittäneet miehillä kahdeksan ja naisilla viiden annoksen rajaa, on miehistä neljännes ja naisista kolmannes. Tämän ryhmän lisäksi on suurin piirtein saman verran alkoholin käyttäjiä, jotka arvioivat, että heidän kerralla juomansa alkoholimäärä ylittää kyseiset rajat 1–11 kertaa

16 Vuosikulutusta mitattiin tässä nk. portaittainen käyttötiheys -mittarilla (Graduated Frequency, GF), ks. luvun 3 liite.

17 Erisuuruisten alkoholimäärien kerralla juomisen yleisyyttä kartoittava mittaus (nk. portaittainen käyttötiheys -mittari, ks. luvun 3 liite), johon humalajuominen perustuu, ei anna mahdollisuutta käyttää seitsemän annoksen rajaa, jota ei Suomessa miesten suositella ylittävän.

vuodessa. Vähintään kuukausittain tämän määrän alkoholia ilmoittaa juovansa neljännes miehistä ja 14 prosenttia naisista.

Kaikkineen siis puhtaiksi kohtuukuluttajiksi voidaan laskea vain vähemmistö kaikista suomalaisista. Erilaisille alkoholinkäytön riskeille altistuvista taas vain vähemmistö on henkilöitä, joiden vuosikulutus ylittää suurkulutuksen riskirajat, ja huomattavasti suurempi osuus heistä on sellaisia alkoholin käyttäjiä, jotka juovat itsensä ajoittain tai usein humalaan.

TAULUKKO 1. Viiden alkoholinkulutusluokan osuus vastaajista, kunkin luokan osuus haastattelua edeltäneen syysviikon kaikista alkoholin käyttökertoista ja 8+ / 5+ annoksen käyttökertoista sekä juodusta alkoholista, sekä kunkin luokan osuus raportoiduista alkoholihaitoista, miehet ja naiset vuonna 2008.

	Alkoholinkulutusluokka					
	1	2	3	4	5	
MIEHET: osuus...	Raitis	Kohtuukäyttäjä	Humalassa silloin tällöin	Humalassa usein	Suurkuluttaja	Kaikki
- vastaajista	10	25	31	25	8	100
- edellisen viikon käyttökertoista	0	20	35	27	19	100
- edellisen viikon 8+ käyttökertoista	0	2	18	42	38	100
- juodusta alkoholista	0	9	22	34	35	100
- humalaan liittyvistä haitoista	0	10	27	40	22	100
- hallintaongelmista	0	9	29	40	22	100
NAISET: osuus...						
- vastaajista	10	35	36	14	5	100
- edellisen viikon käyttökertoista	0	23	43	20	14	100
- edellisen viikon 5+ käyttökertoista	0	3	26	39	33	100
- juodusta alkoholista	0	14	31	26	29	100
- humalaan liittyvistä haitoista	0	11	41	36	12	100
- hallintaongelmista	0	13	40	31	16	100
YHTEENSÄ: osuus vastaajista	10	30	34	20	7	100

Alkoholinkäyttö ja riskikäyttö viidessä alkoholinkulutusluokassa

Haastattelua edeltäneen viikon kaikkia alkoholinkäyttökertoja koskevien tietojen avulla arvioitiin, kuinka suuri osuus toisaalta kaikista alkoholin käyttökertoista ja toisaalta humalakulutuskerroista (rajana 8 / 5 annosta alkoholia) ja kuinka suuri osuus vuoden aikana yhteensä juodusta alkoholista raportoitui kussakin viidestä alkoholinkulutusluokasta. Raittiilla vastaajilla ei määritelmän mukaan ollut yhtään käyttökertoja tai juotuja alkoholilitroja. Puhtaat kohtuukäyttäjät raportoivat hieman omaa väestöosuuttaan

pienemmän määrän alkoholinkäyttökertoja. 8+ / 5+ kertoja ei luokan määritelmän mukaan olisi pitänyt tässä ryhmässä esiintyä lainkaan. Nollasta poikkeava määrä johtuu erilaisista määrittelyistä.¹⁸ Puhtaat kohtuukuluttajat joiivat myös kaikista suomalaisten juomista alkoholilitroista huomattavasti pienemmän osuuden, kuin mikä heidän osuutensa väestöstä on.

Sekä miehillä että naisilla kaikkein eniten käyttökertoja kertyi suurimmasta, silloin tällöin humalaan juovien ryhmästä. Sen sijaan humalakertoja kertyi huomattavasti enemmän vastaajamääriltään pienemmistä suurkuluttajien ja usein humalaan kuluttavien ryhmistä. Miehillä tämä päti myös juotujen alkoholilitrojen kokonaismäärään.

Naisilla suurkuluttajat kattoivat suhteessa ryhmän kokoon suuremman osuuden kaikesta käytetystä alkoholista ja edellisen viikon alkoholinkäytötkerroista kuin miehillä. Esimerkiksi miessuurkuluttajien kattaman alkoholin osuuden ja suurkuluttajien väestöosuuden suhde oli noin 4,5-kertainen (35:8), kun naisilla se oli noin 6-kertainen (29:5). Tämä voidaan tulkita siten, että naisten vähintään 12 annosta viikossa kuluttavat suurkuluttajat poikkeavat enemmän valtavirrasta kuin miesten vähintään 24 annosta viikossa käyttävät suurkuluttajat.

Alkoholihaittojen jakaantuminen viiteen alkoholinkulutusluokkaan

Alkoholihaittoja mitattiin kahdella erilaisella mittarilla. Ensimmäinen koostui kahdeksasta erilaisesta haitasta, joita saattaa sattua yksittäisellä alkoholin käyttökerralla, yleensä humalaan liittyen. Kysymyksissä tiedusteltiin, kuinka usein edeltävän 12 kuukauden aikana vastaajalle on hänen alkoholinkäyttönsä yhteydessä sattunut seuraavaa: riita; käsikämmä tai tappelu; tapaturma tai loukkaantuminen; rahan tms. kadottaminen; vaatteiden tai muun tavarahan vahingoittuminen; auton ajaminen alkoholin vaikutuksen alaisena; matkustajana oleminen, kun kuljettaja on ollut alkoholin vaikutuksen alaisena; seksuaalinen kanssakäynti, jota on katunut. Vastausvaihtoehdot olivat ei kertaakaan, 1–2 kertaa sekä kolme kertaa tai useammin, ja nämä pisteytettiin arvoilla 0, 1 ja 2. Nämä pisteet, joiden voidaan karkeasti kuvastavan tapahtumien yleisyyttä, summattiin yhteen kaikkien kahdeksan muuttujan osalta. Kaikkiaan näitä haittoja ("käyttökertojen haittapisteitä"), joiden jakautumista alla tutkitaan, oli aineistossa 1 600 tai 0,7 per alkoholin käyttäjä.

18 Humalassa olon määrittelyssä käytettiin kysymyssarjaa, jossa vastaajat itse arvioivat, kuinka usein he ylittävät 8 / 5 standardiannoksen lukumäärän. Edellisen viikon juomiskertojen annosmäärät perustuvat vastaajan ilmoittamiin alkoholijuomiin ja niiden määriin (esimerkiksi 1 pullo viiniä) ilman viittausta annosmääriin.

Vastaavasti rakennettiin toinen haittamittari, joka mittasi alkoholin hallintaongelmia kysymällä, käyttääkö vastaaja alkoholia (1) useammin kuin itse asiassa haluaisi käyttää ja (2) suurempina määrinä kuin itse asiassa haluaisi käyttää, sekä (3) kykenemättömyydellä lopettaa juomista kerran aloitettuaan. Vastausluokkia oli 4 ja pisteitä per vastaaja 0–3. Yhteensä aineistossa näitä "hallintahuolipisteitä" oli 3 600 tai 1,5 per alkoholin käyttäjä.

Ennen varsinaisiin tuloksiin siirtymistä mainittakoon, että miehet ja nuoremmat vastaajat raportoivat lähes kaikkia haittoja enemmän kuin naiset ja vanhemmat vastaajat. Erityisen suuria olivat iän mukaiset erot humalaan liittyvissä haitoissa.

Suurkuluttajat raportoivat eniten haittoja vastaajaa kohti (hallintaongelmia 4, humalaan liittyviä haittoja 1,6). Tämä näkyy taulukon 1 luvuissa niin, että suurkuluttajien raportoimien haittojen osuus kaikista raportoiduista haitoista on ryhmän pieneen kokoon verrattuna erittäin suuri. Vaikka itsensä usein humalaan juovien ryhmään kuuluvat raportoivat suurkuluttajia vähemmän haittoja vastaajaa kohti (2,5 ja 1,2), raportoitujen haittojen yhteismäärä oli kuitenkin heillä suurin. Myös silloin tällöin itsensä humalaan juovat, erityisesti naiset, raportoivat melko suuren osan haitoista. Noin kymmenesosa kaikista haitoista raportoitiin puhtaan kohtuukulutuksen ryhmässä, vaikka haittoja per vastaaja tässä ryhmässä olikin vain vähän (0,5 ja 0,2).

Haittojen jakautuminen alkoholinkulutusluokkiin eri ikäryhmissä

Eri ikäryhmissä väestö jakaantuu viiteen alkoholinkulutusluokkaan hyvin eri tavoin (taulukon 2 ylin osa). Suurkuluttajien osuus ei vaihtelee paljoakaan ikäryhmästä toiseen, mutta humalaan usein juovien osuus on voimakkaasti yhteydessä ikään niin, että nuoremmista huomattavasti suurempi osuus kuin vanhemmista juo usein suuria määriä alkoholia kerralla.

Taulukosta 2 nähdään myös se, millaiset alkoholinkäyttäjät kokevat suurimman osan alkoholihaitoista missäkin ikäryhmässä. Lukuun ottamatta vanhimpien naisten humalajuomiseen liittyviä haittoja jokaisessa ikäryhmässä pätee, että suurkuluttajilla on sekä humalajuomiseen liittyviä haittoja että hallintaongelmia huomattavasti enemmän kuin mikä heidän osuutensa väestöstä on. Joka ryhmässä suurkuluttajat raportoivat kuitenkin vain pienehkön osan kaikista haitoista. Nuorilla, ja erityisesti nuorilla miehillä, valtaosa haitoista tulee melko suuresta itsensä usein humalaan juovien ryhmästä. Naisilla merkittävä osuus haitoista tulee myös itsensä harvemmin humalaan juovien ryhmästä. Vanhimmassa ikäryhmässä jopa "puhtaiden kohtuukäyttäjien" suuri ryhmä raportoi joko lähes yhtä suuren tai jopa suuremman osan haitoista kuin pienempi suurkuluttajien ryhmä.

TAULUKKO 2. Viiden alkoholinkulutusluokan osuus vastaajista ja raportoiduista alkoholi-haitoista, %, miehet ja naiset ikäryhmittäin vuonna 2008.

	MIEHET				NAISET			
	Kaikki	15–29	30–49	50–69	Kaikki	15–29	30–49	50–69
N, %								
Raitis	10	11	7	12	10	8	7	14
Kohtuukäyttäj	25	19	16	41	35	18	30	51
Humalassa silloin tällöin	31	22	44	24	36	43	42	26
Humalassa usein	25	39	25	15	14	27	14	5
Suurkuluttaja	8	8	8	8	5	4	6	4
Kaikki, %	100	100	100	100	100	100	100	100
Lkm	1296	314	486	496	1428	355	543	530
HAITAT: HUMALAAN LIITTYVÄT, %								
Raitis	0	0	0	0	0	0	0	0
Kohtuukäyttäj	10	6	5	27	11	4	9	34
Humalassa silloin tällöin	27	20	33	37	41	33	54	37
Humalassa usein	40	53	37	14	36	52	20	26
Suurkuluttaja	22	20	25	21	12	11	18	3
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100	100
HAITAT: HALLINTAONGELMAT, %								
Raitis	0	0	0	0	0	0	0	0
Kohtuukäyttäj	9	5	5	20	13	5	10	26
Humalassa silloin tällöin	29	19	39	24	40	42	39	40
Humalassa usein	40	56	38	28	31	44	29	18
Suurkuluttaja	22	21	18	28	16	9	22	16
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100	100

Ehkäisevä päihdetyö: väestöstrategia ja riskiryhmästrategia

Yllä on näytetty, että alkoholinkulutus todellakin jakautuu Suomessa hyvin epätasaisesti niin, että eniten juova kymmenen prosenttia väestöstä juo puolet kaikesta kulutetusta alkoholista. Samoin näytettiin, että suurkuluttajat kattavat kaikista väestön alkoholiongelmista huomattavasti suuremman osan, kuin mikä on heidän osuutensa väestöstä. Tästä huolimatta tulokset osoittivat varsin selkeästi, että suurkuluttajat kokevat vain pienen osan kaikista väestön alkoholihaitoista. Varsin suuri osa ongelmista osuu niille vastaajille, joiden vuosikulutuksen taso ei ylitä suurkulutuksen rajoja, mutta jotka juovat paljon alkoholia kerralla. Vastaavia tuloksia on saatu myös muista maista kuin Suomesta (Stockwell ym. 2009; Rossow 2006).

Juomatapatutkimuksessa kysyttävät alkoholiongelmien – esimerkiksi riitaan ja tappeluun joutuminen, tavaroiden vahingoittuminen tai huoli oman alkoholinkäytön hallinnasta – ovat suhteellisen lieviä ongelmia verrattuna vakaviin alkoholihaittoihin, kuten maksavaurioihin, perheväkivaltaan, alkoholiriippuvuuteen tai alkoholinkäytön aiheuttamiin kuolemiin. On perusteltua kysyä, olisivatko tulokset toisenlaiset, jos mittaisimme todella vakavia alkoholihaittoja. Aiemmin ensimmäisten Juomatapatutkimusten (1968, 1976 ja 1984) tietoja on yhdistetty sairaala- ja kuolemansyytietoihin ja tulokset ovat olleet aivan vastaavia: vaikka Juomatapatutkimuksen suurkuluttajien alkoholikuolleisuus ja -sairastavuus ovat olleet paljon muita korkeammalla tasolla, he ovat kärsineet vain noin kolmanneksen kaikista tutkimusta seuranneiden 16 vuoden aikana ilmenneistä vakavista alkoholihaitoista (Poikolainen ym. 2007). Osittain tämä kuvastaa myös sitä, että yhdellä hetkellä kohtuukäyttäjäksi määritelty henkilö voi olla myöhempänä ajankohtana suurkuluttaja.

On syytä myös todeta, että haastattelun vastauskato voi jossakin määrin vaikuttaa saatuihin tuloksiin. Alkoholiongelmien on todettu olevan keskimääräistä yleisempiä tutkimuksista pois jäävillä (Romelsjö 1989). Puhutaan ”alkoholiongelmien kahdesta maailmasta” (Room 1980). Kyselytutkimusten perusteella voidaan tutkia tavallista, yhteiskunnan erilaiseen toimintaan – kuten tutkimuksiin – osallistuvaa väestöä ja heidän ongelmiaan. Kuva alkoholiongelmista ja niistä kärsivästä väestöstä on usein kuitenkin erilainen silloin, kun tarkastellaan ongelmien vuoksi hoitoon hakeutuneita, joilla ongelmat ovat tyypillisesti vakavia ja seurausta pitkään jatkuneesta suurkulutuksesta. Tässä väestössä paljon suurempi osa alkoholiongelmia kärsivistä näyttäytyy monin eri tavoin huono-osaisina (Nuorvala ym. 2008). Tästä väestönosasta saattoi jäädä merkittävä osa tutkimuksen ulkopuolelle jopa vuosien 1968–1984 Juomatapatutkimuksissa, jolloin vastausosuudet olivat 94–97 prosenttia. Ja näin on melko varmasti käynyt vuonna 2008, jolloin vastauskato oli suurempi. Koska kyseessä on kuitenkin hyvin pieni osa väestöstä, eivät tässä luvussa saadut tulokset olisi todennäköisesti pääviestiltään erilaisia, vaikka koko otos olisikin saatu haastateltua.

Tulosten pohjalta voidaan pitää hyvin perusteltuna, että alkoholihaittojen ehkäisytyötä ei kohdisteta ainoastaan suurkuluttajiin, vaan haittojen ehkäisytalkoisiin pitää yrittää saada mukaan myös tavalliset suomalaiset alkoholinkäyttäjät, jotka eivät välttämättä juo alkoholia kovin usein, mutta sitä juodessaan käyttävät usein kerralla suurempia määriä kuin mikä haittojen ehkäisyn näkökulmasta olisi toivottavaa. Kirjallisuudessa tästä tasapainotelusta väestöstrategian ja riskiryhmästrategian välillä on käyty keskustelua ehkäisyn paradoksin nimellä, myös laajemmin kuin vain alkoholinkulutuksen osalta (Rose 1981; Kreitman 1986). Useisiin riskikäyttäytymisen muotoihin tuntuu pätevän se havainto, että haittojen vähentäminen voi olla

huomattavasti tehokkaampaa, jos saadaan kooltaan suuri keskisuuren riskin ryhmä muuttamaan käyttäytymistään kuin jos paljon pienempi suuren riskin ryhmä – joka on yleensä tähän riskialttiiseen käyttäytymiseen erityyppisen mieltynyt – yritetään saada yksin tekemään elämäntaparemontin.

Punnittaessa väestö- ja riskiryhmästrategian etuja yksi asia on arvioida, mikä on haittojen vähentämisen kannalta tehokasta, jos saadaan muutos aikaan eri ryhmissä. Toinen kysymys on se, missä mitassa muutosta eri ryhmissä on *mahdollista saada aikaan*. Keskusteluissa ja mediassa tulee usein vastaan ajatus, että suurkuluttajiin on lähes mahdotonta vaikuttaa, että ”juopot hakevat rahat vaikka lasten säästöpossuista”. Ääritapauksissa näin voi ollakin, ja koska kyseessä on nimenomaan riskialttiiseen käyttäytymiseen erityisesti mieltynyt ryhmä, on hankalaa saada heitä muuttamaan käyttäytymistään yksin tai vain tahdonvoimaan vetoamalla. Tutkimuksissa on havaittu, että suurkuluttajat eivät ole erillinen osa muusta juomiskulttuurista, vaan juomiskulttuuri muodostaa kokonaisuuden, jossa yksittäiset juojat ovat riippuvaisia toisistaan tehdessään juomistaan koskevia päätöksiä (Skog 1985). Yleinen juomiskulttuuri ja erityisesti oma lähiympäristö vaikuttaa kaikkien alkoholinkäyttäjien juomiseen esimerkiksi muokkaamalla juomistilanteita: sovitaanko tapaamiset kahvilaan vai pubiin, tarjotaanko vieraiden käydessä kahvia vai alkoholijuomia, käydäänkö työpäivän jälkeen ”yksillä”, kuinka kauan ”yksillä” istutaan jne. Yksittäisen suurkuluttajan lähiympäristössä on muita ihmisiä, joista osa juo häntä enemmän ja osa vähemmän. Näillä puolestaan on omassa ympäristössään yhtäältä heitä itseään enemmän ja toisaalta vähemmän juovia ihmisiä. Muutaman linkin kautta suuri osa kaikista juojista on välillisesti yhteydessä toisiinsa ja vaikuttaa toistensa juomiseen.

Juomiskulttuurin kollektiivisuus on keskeinen syy sille, että suurkuluttajat muuttavat juomistaan muun väestön mukana. Tutkimukset todellisista tapahtuneista muutoksista tukevat tätä. Ensinnäkin eri väestöjä verrattaessa on havaittu, että väestön kokonaiskulutuksen ja suurkuluttajien osuuden välillä on tiivis yhteys. Toiseksi väestöjen sisäistä ajallista muutosta tutkittaessa on havaittu, että erilaisten alkoholin kulutukseen liittyvien haittojen määrä yleensä seuraa alkoholin keskikulutuksen määrää (Edwards ym. 1994). Tämä johtuu osittain siitä, että suurkuluttajat muuttavat kulutustaan muiden mukana, ja osittain siitä, että myös muut kuin suurkuluttajat kärsivät haitoista.

Lisäksi on havaittu, että erilaisilla koko väestöön kohdistuvilla toimenpiteillä on ollut suurkuluttajiin vähintään yhtä paljon vaikutusta kuin muuhinkin, usein jopa enemmän. Näin on mitä ilmeisimmin käynyt esimerkiksi silloin, kun Suomen alkoholiveroa alennettiin vuonna 2004. Tuolloin havaittiin, että maksakirroosikuolemat lisääntyivät vuodessa noin 30 prosenttia ja kahdessa vuodessa noin 50 prosenttia, mikä on mahdollista vain,

jos useat jo ennalta maksojaan vaurioittaneet ihmiset ovat ryhtyneet juomaan aiempaa enemmän (Mäkelä & Österberg 2009). Käänteisesti ajatellen korkeat verot – ja väestön matalampi kulutustaso – ovat pitäneet näiden suurkuluttajien kulutusta aisoissa. Katsauksessa, jossa käytiin läpi suuri määrä Pohjoismaissa tehtyjä tutkimuksia alkoholipoliittisten muutosten vaikutuksista, todettiin vastaavasti, että suurkuluttajat ovat usein olleet herkkiä alkoholin saatavuuden muutosten vaikutuksille (Mäkelä ym. 2002).

Jo inhimillisten tekijöiden vuoksi on ilman muuta tärkeää kohdistaa ehkäisevää ja korjaavaa päihdetyötä suurkuluttajiin ja riskiryhmiin. Mutta haittojen ehkäisemisen kannalta on ensisijaisen tärkeää samaan aikaan kohdentaa ehkäisevää päihdetyötä myös koko väestöön, niin kuin Suomessa on tavattu tehdäkin, esimerkiksi verotuksen, saatavuuden ja valvonnan kautta. Koko väestöön kohdentuvat toimet vähentävät haittoja tavallisten suomalaisten alkoholinkäyttäjien osalta ja ovat myös hyvä tapa vaikuttaa suurkuluttajien kulutukseen.

MITÄ OPIMME?

➔ Alkoholinkulutuksen jakauma on hyvin vino: 10 prosenttia väestöstä juo puolet kaikesta alkoholista.

➔ Suurkuluttajat kattavat sekä itse raportoiduista alkoholihaitoista että alkoholiehtoista sairaalahoidoista ja kuolemista vain vähemmistön, noin viidenneksestä kolmannekseen.

➔ Suurkuluttajien lisäksi haittoja raportoivat etenkin ne, jotka juovat kerralla isompia määriä alkoholia.

➔ Koko väestöön kohdistettu ehkäisevä päihdetyö on haittojen ehkäisyssä tärkeää, koska se vähentää haittoja sekä pienessä mutta erityisen riskialttiissa suurkuluttajien ryhmässä että pienemmän riskin, mutta paljon suurempikokoisessa, tavallisten alkoholinkäyttäjien ryhmässä.

LÄHTEET

- Di Castelnuovo, Augusto & Costanzo, Simona & Bagnardi, Vincenzo & Benedetto Donati, Maria & Iacoviello, Lucia & de Gaetano, Giovanni (2006) Alcohol Dosing and Total Mortality in Men and Women. An Updated Meta-analysis of 34 Prospective Studies. *Archives of Internal Medicine* (166), 2437–2445.
- Edwards, Griffith & Anderson, Peter & Babor, Thomas F & Casswell, Sally & Ferrence, Roberta & Giesbrecht, Norman & Godfrey, Christine & Holder, Harold D & Lemmens, Paul & Mäkelä, Klaus & Midanik, Lorraine T & Norström, Thor & Österberg, Esa & Romelsjö, Anders & Room, Robin & Simpura, Jussi & Skog, Ole-Jørgen (1994) Alcohol policy and the public good. Oxford: Oxford University Press.
- English, Dallas R. & Holman, Cashel D'Arcy James & Milne, E. ym. (1995) The quantification of drug caused morbidity and mortality in Australia, 1995 edition. Canberra: Commonwealth Department of Human Services and Health.
- Kreitman, Norman (1986) Alcohol consumption and the preventive paradox. *British Journal of Addiction* 81, 353–63.
- Mäkelä, Pia & Österberg, Esa (2009) Weakening of one more alcohol control pillar: a review of the effects of the alcohol tax cuts in Finland in 2004. *Addiction* 104(4), 554–563.
- Mäkelä, Pia & Rossow, Ingeborg & Trygvevsson, Kalle (2002) Who drinks more and less when policies change? The evidence from 50 years of Nordic studies. Teoksessa Room, Robin (toim.): The effects of Nordic alcohol policies: What happens to drinking and harm when alcohol controls change. Helsinki: Nad Publication No 42, 17–70.
- NIAAA (2005) Helping Patients Who Drink too Much: A Clinician's Guide. Rockville: National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism.
- Nuorvala, Yrjö & Huhtanen, Petri & Ahtola, Raija & Metso, Leena (2008) Huono-osaisuus mutkistuu – kuudes päihdetapauslaskenta 2007. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(6), 659–670.
- Poikolainen, Kari & Paljärvi, Tapio & Mäkelä, Pia (2007) Alcohol and preventive paradox: serious harms and drinking pattern. *Addiction* 102(4), 571–578.
- Romelsjö A. (1989) The relationship between alcohol consumption and social status in Stockholm. Has the social pattern of alcohol consumption changed? *Int J Epidemiol* 18, 842–851.
- Room, R. (1980) Treatment-seeking populations and larger realities. Teoksessa Edwards, Griffith & Grant, Marcus (toim.): *Alcoholism Treatment in Transition*. Lontoo: Croom Helm, 205–224.
- Rose, Geoffrey (1981) Strategy of prevention: lessons from cardiovascular diseases. *British Medical Journal* 282, 1847–1851.
- Rossow, Ingeborg & Romelsjö, Anders (2006) The extent of the "prevention paradox" in alcohol problems as a function of population drinking patterns. *Addiction* 101, 84–90.
- Skog, Ole-Jørgen (1985) The collectivity of drinking cultures: a theory of the distribution of alcohol consumption, *British Journal of Addiction* 80, 83–99.
- Stockwell, Tim & Jinhui, Zhao & Gerald, Thomas (2009) Should alcohol policies aim to reduce total alcohol consumption? New analyses of Canadian drinking patterns. *Addiction Research & Theory* 17(2), 135–151.
- Tigerstedt, Christoffer & Österberg, Esa (2007) Alkoholihaitat ovat säilyneet suomalaisina ja muuttuneet ranskalaisiksi. *Yhteiskuntapolitiikka* 72(3), 330–332.

Voiko juomari hyvin?

"Voiko juomari hyvin?" voi tuntua turhalta kysymykseltä, kun otetaan huomioon kaikki viinan kiroihin liittyvä tieto ja uskomukset. Alkoholin käytön tiedetään olevan yhteydessä muun muassa monenlaisiin terveysongelmiin (esim. Grønæk 2009), kohonneeseen kuolleisuusriskiin (esim. Mäkelä 1999) sekä väkivaltaan ja onnettomuuksiin (esim. Ramstedt 2002; Poikolainen ym. 2007). Alkoholin käyttö on yhteydessä myös sosiaaliseen huono-osaisuuteen: työtön ja eronnut keski-ikäinen mies on eräänlainen alkoholiongelman arkkityyppi (ks. esim. Pirkola 2004; Nuorvala ym. 2008). Toisaalta alkoholilla saattaa olla myös myönteisiä terveysvaikutuksia (ks. Grønæk 2009), alkoholia käytetään positiivisten vaikutusten, kuten rentoutumisen, aikaansaamiseksi, ja myös parempiosaiset juovat itseään humalaan ja heillä esiintyy suurkulutusta (esim. Mäkelä ym. 2003). Alkoholin ja hyvinvoinnin välinen yhteys ei siis ole aivan yksiselitteinen.

Vaikka alkoholinkäytön ja hyvinvoinnin välisestä yhteydestä on paljon tietoa, se perustuu harvemmin alkoholinkäyttäjien omiin näkemyksiin hyvinvoinnistaan. Jonkin verran on selvitetty erityisesti alkoholinkäytön ja koetun *terveyden* yhteyttä. Poikolaisen ym. (1996) mukaan alkoholin käyttö on yhteydessä hyvään koettuun terveyteen ja sekä raittius että suurkulutus huonoon terveyteen. Olettaessa huomioon sosiodemografiset taustatekijät, tupakointi ja aiempi alkoholinkäyttö, lähinnä suurkulutus oli yhteydessä huonoon terveyteen. Saarni ym. (2008) selvittivät alkoholin kulutuksen yhteyttä terveyteen liittyvään elämänlaatuun, yleiseen subjektiiviseen elämänlaatuun, subjektiiviseen terveyteen ja mielenterveyteen. Kaikissa näissä suurkuluttajien havaittiin sijoittuvan keskimääräistä huonommin. Toisaalta useilla mittareilla raitistuneiden entisten suurkuluttajien

tilanne oli kaikkein huonoin. Osalla mittareista alkoholin kohtuukäytöllä oli myönteinen yhteys hyvinvointiin, mutta kohtuukäytöllä ei juuri havaittu myönteisiä vaikutuksia, kun sosiodemografiset taustatekijät vakioitiin. Kummankin edellä mainitun tutkimuksen perusteella raittiiden osalta on syytä erotella aina raittiina olleet ja entiset alkoholinkäyttäjät.

Tässä luvussa tarkastellaan alkoholinkäytön ja subjektiivisen hyvinvoinnin välistä yhteyttä. Hyvinvointia tarkastellaan alkoholinkäytön mukaan, eli kysytään esimerkiksi, voivatko raittiit paremmin kuin kohtuukäyttäjät. Aiempiin tutkimuksiin nähden tarkastelua laajennetaan erityisesti kuvaamalla hyvinvointia useammalla ulottuvuudella. Koettua hyvinvointia tarkastellaan taloudellisen hyvinvoinnin, terveyden ja yksinäisyyden osalta ja lopuksi katsotaan, kuinka yleinen tyytyväisyys elämään vaihtelee alkoholinkäytön mukaan.

Aineistona käytetyn vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen (ks. luku 3) vastaajat on jaettu kuuteen luokkaan alkoholinkulutuksen perusteella. Tässä on sovellettu muuten samaa luokitusta kuin mm. luvussa 15, mutta raittiit on jaettu kahteen ryhmään. Ensimmäisen luokan muodostavat raittiit, joilla ei ole aiempaa alkoholinkäyttöä. Toisena luokkana ovat nykyisin (viimeisimmän 12 kuukauden aikana) raittiit, jotka ovat aiemmin käyttäneet alkoholia¹⁹.

Kohtuukäyttäjien ryhmässä keskimääräinen itse raportoitu alkoholin kulutus (joka on keskimäärin aliarvio todellisesta, ks. luku 3) vastasi 1,1 litraa absoluuttista alkoholia vuodessa, silloin tällöin humalaan juovilla 2,8 litraa, usein humalaan juovilla kohtuukäyttäjillä 7,3 litraa ja suurkuluttajilla 29 litraa.

Alkoholinkäyttöryhmien profiilit

Tarkasteltaessa alkoholinkäytön ja hyvinvoinnin yhteyksiä on oleellista muistaa, että yhteydet voivat kuvastaa sekä alkoholinkäytön vaikutuksia hyvinvointiin että erilaisten hyvinvointitekijöiden vaikutuksia alkoholinkäyttöön (vrt. esim. Simpura 1979, 195; Pirkola 2004). Vaikutuksia voi siis olla kumpaankin suuntaan. Lisäksi voi olla kyse siitä, että jokin yhteinen tekijä on sekä hyvinvoinnin että alkoholinkäytön taustalla. Tällöin näiden kahden välinen yhteys johtuu yhteisestä taustatekijästä. Tässä artikkelissa keskitytään kuvaamaan hyvinvoinnin tilaa eri alkoholinkäyttöryhmissä eikä pyritä ratkaisemaan, mikä vaikuttaa mihinkin. Seuraavaksi kuitenkin

19 Suurkuluttajat on määritelty ensin. Suurkulutuksen rajana on keskimäärin 20 (naiset) / 40 (miehet) grammaa sataprosenttista alkoholia päivässä vuosikulutuksesta laskettuna (18,5 ja 9,2 litraa vuodessa). Humalajuominen on määritelty 5 annoksen (naiset) ja 8 annoksen (miehet) käytöksi. "Usein"-luokassa tämä määrä on juotu vähintään 12 kertaa vuodessa, "silloin tällöin"-luokassa 1–11 kertaa. Loput alkoholinkäyttäjät ovat kohtuukäyttäjien luokassa.

katsotaan, kuinka eri alkoholinkäyttöryhmät poikkeavat toisistaan eräiltä taustatekijöiltään. Erot taustatekijöissä voivat auttaa ymmärtämään myös eroja koetussa hyvinvoinnissa.

Taulukosta 1 nähdään, että miesten osuus kasvaa alkoholinkäytön kasvaessa. Vastaavasti aina raittiina olleista enemmistö on naisia ja raitistuneista (joista osa on ollut aiemmin suurkuluttajia) enemmistö on miehiä. Ryhmät poikkeavat selvästi toisistaan ikärakenteeltaan: kohtuukäyttäjät ovat vanhin ryhmä ja usein humalaan juovat ovat nuorin ryhmä. Suurkuluttajilla on hyvin keskimääräinen ikärakenne, eli tilanne on muuttunut 1970-luvulta, jolloin Jussi Simpura (1979) havaitsi suurkuluttajien olevan muita alkoholinkäyttäjiä nuorempia.²⁰ Aina raittiina olleet painottuvat toisaalta vanhimpaan, toisaalta nuorimpaan ikäryhmään. Myös siviilisääty erottelee ryhmiä: naimisissa olevien osuus on pienin suurkuluttajien ja usein humalaan juovien joukossa ja suurin kohtuukäyttäjillä.

Koulutuksen ja tulojen osalta oleellinen havainto on, että matalin koulutustaso ja pienimmät tulot ovat raittiiden ryhmissä eikä suurkuluttajilla. Suurkuluttajat eivät siis ole kaikilta osin muita ryhmiä huonommassa asemassa. Aina raittiina olleiden ryhmässä matala koulutustaso ja pienet tulot liittyvät osin nuorimman ikäryhmän suureen osuuteen, ja osalla raitistuneista kenties aiempiin alkoholinkäytön ongelmiin: Raitistuneista 29 prosenttia katsoo väittämän ”En käytä nykyään alkoholia, koska ennen käytin sitä liikaa” kuvaavaan alkoholinkäyttöön erittäin tai melko hyvin. Alkoholia käyttävillä koulutustaso ja tulot laskevat muuten jonkin verran alkoholinkulutuksen kasvaessa, mutta korkein koulutus- ja tulotaso on silloin tällöin humalaan juovien ryhmässä. Tämä poikkeaa Simpuran (1979) tuloksista, joiden mukaan suurkuluttajat olivat hieman muita käyttäjiä koulutetumpia. Simpuran havaintoja saattaa toisaalta selittää suurkuluttajien ryhmän nuori ikärakenne 1970-luvulla.

Myös asumisessa on eroja ryhmien välillä. Omakotitalossa asuminen on sitä harvinaisempaa, mitä enemmän juodaan. Alkoholia käyttävillä myös osakehuoneiston omistaminen harvinaistuu juomisen kasvaessa ja vuokra-asuminen vastaavasti yleistyy. Asunnottomuus jää havaitsematta tämänkaltaisessa tutkimuksessa, mutta pitkäaikaisasunnottomuuden tiedetään olevan usein yhteydessä vaikeisiin päihdeongelmiin (esim. Tainio 2007).

Kaupungissa asuminen on yleisintä suurkuluttajilla ja vähäisintä raittiilla, mutta usein tai silloin tällöin humalaan juovien välillä ei ole eroa tässä suhteessa. Simpuran (1979) aineistossa muut alkoholinkäyttäjät poikkesivat vielä selvemmin suurkuluttajia maalaisempina. Näiden tutkimusajan kohtien välillä tapahtunut kaupungistuminen ja toisaalta kaupunkimaisten

20 Tämä ero 1970-luvun havaintoon säilyy myös sovellettaessa Simpuran käyttämää 10 litran vuosikulutusrajaa suurkulutuksen kriteerinä.

elintapojen leviäminen on siis yhdenmukaistanut ryhmiä asuinpaikan suhteen, ainakin tarkasteltaessa asuinpaikkaa tällä tarkkuudella.

Yhteenvetona voidaan todeta, että suurkuluttajien ryhmä on miesvaltainen ja ikärakenteeltaan keskimääräinen, naimattomia ja eronneita on korostetusti, koulutus- ja tulotaso ovat hieman matalampia kuin kohtuukäyttäjillä, ja vuokra-asuminen ja kaupungeissa asuminen ovat yleisempiä. Aina raittiina olleiden omaleimaisimpina piirteinä ovat ikärakenteen painottuminen nuorimpiin ja vanhimpiin, eronneiden vähäinen osuus ja muita ryhmiä yleisempi maaseudulla asuminen. Raitistuneiden tulotaso on samanlaisesta ikärakenteesta huolimatta selvästi matalampi kuin kohtuukäyttäjillä. Humalajuomista usein harrastavien ikärakenne taas on erityisen nuori, varsinkin verrattuna raitistuneisiin ja kohtuukäyttäjiin. Silloin tällöin itsensä humalaan juovilla on eniten koulutuksellista ja taloudellista pääomaa.

Tässä kuvatut taustatekijöiden jakaumien erot alkoholinkäytön mukaan antavat viitteitä siitä, mistä hyvinvoinnin erot voivat johtua. Seuraavassa alkoholinkäytön ja hyvinvoinnin yhteyttä kuvaavassa osiossa mainitaan tuloksia esitettäessä, missä määrin ikä- ja sukupuolirakenteiden erot alkoholinkäyttöryhmien välillä selittävät eroja hyvinvoinnissa. Tarkempaan taustatekijöiden merkityksen selvittämiseen tässä artikkelissa ei kuitenkaan mennä.

TAULUKKO 1. Taustatekijöiden jakaumat eri alkoholinkäyttöryhmissä.

Osuus alkoholinkäyttöluokkaan kuuluvista, %						
	Raitis, ei aiempaa alkoholin käyttöä	Raitis, aiempaa alkoholin käyttöä	Kohtuukäyttäjä	Silloin tällöin humalaan juova	Usein humalaan juova	Suurkuluttaja
Sukupuoli						
Nainen	56	44	58	54	35	38
Mies	44	56	42	46	65	62
Ikä						
15–29	35	15	16	25	43	25
30–49	22	34	30	49	39	42
50–69	42	51	55	26	18	33
Siviilisääty						
Naimaton	47	28	27	38	56	47
Avoliitossa	48	51	56	50	32	33
Eronnut	2	15	14	11	11	18
Leski	2	4	3	1	1	1
Tuntematon	0	2	0	0	0	1

Koulutusaste						
Ei perusasteen jälkeistä tutkintoa	54	41	29	19	25	29
Keskiaste	29	37	36	44	53	48
Korkea-aste	17	23	35	37	22	23
Asuntokunnan tulot kulutus-yksikköä kohti						
Alin kvintiili	29	24	13	10	16	21
2. kvintiili	22	28	17	17	17	18
3. kvintiili	16	23	20	20	21	22
4. kvintiili	13	13	22	24	25	17
Ylin kvintiili	20	11	27	28	20	22
Tuntematon	0	1	0	0	1	0
Asunnon hallinta-peruste						
Omistaa talon	63	41	53	46	40	36
Omistaa asunnon osakkeet	18	25	27	27	25	20
Arava- tai korko-tukivuokra-asunto	9	17	8	13	15	21
Muu vuokra-asunto	8	12	9	11	17	18
Muu tai tuntematon	1	5	3	3	4	4
Tilastollinen kuntaryhmitys						
Kaupunkimaiset kunnat	50	67	60	69	68	71
Taajaan asutut kunnat	15	14	18	15	16	13
Maaseutumaiset kunnat	35	20	23	17	16	16
YHTEENSÄ, %	100	100	100	100	100	100
N (painotettu)	136	134	822	919	535	177
Osuus kaikista 15–69-vuotiaista, %	5,0	4,9	30,2	33,7	19,7	6,5

Koettu hyvinvointi alkoholinkäytön mukaan

Seuraavaksi vertaillaan koettua hyvinvointia eri alkoholinkäyttöryhmissä. Hyvinvointia kuvaavina indikaattoreina käytetään koettua taloudellista hyvinvointia, koettua terveyttä, yksinäisyyttä sekä yleistä tyytyväisyyttä elämään. Koska osa alkoholinkäyttöryhmistä on varsin pieniä, yksityiskohtaisiin osaryhmiä koskeviin kuvauksiin ei ole mahdollista mennä.²¹ Sukupuoli- ja ikäryhmittäiset erot tuloksissa mainitaan niissä tapauksissa, joissa selviä eroja ilmeni. Sukupuoli- ja ikävakiointia koskevat tulokset perustuvat logistisiin regressioanalyysihin, joissa selitettävänä oli ongelmien yleisyys kullakin hyvinvoinnin ulottuvuudella.

Koettua taloudellista hyvinvointia mitattiin kysymyksellä "Kotitaloudella voi olla erilaisia tulolähteitä ja useammalla jäsenellä tuloja. Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, onko menojen kattaminen näillä tuloilla 1) erittäin hankalaa 2) hankalaa 3) melko hankalaa 4) melko helppoa 5) helppoa vai 6) hyvin helppoa?". Vastausvaihtoehdot 5 ja 6 yhdistettiin luokaksi "Menojen kattaminen helppoa" ja vaihtoehdot 1–3 luokaksi "Menojen kattaminen hankalaa". Kysymyksen suhteen on huomattava, että se koskee koko kotitalouden taloudellista tilannetta.

Taloudellisen hyvinvoinnin jakauma eri alkoholinkäyttöryhmissä nähdään kuviosta 1. Kunkin ryhmän kohdalla olevan palkin vasemmassa reunassa näkyy niiden osuus, joilla menojen kattaminen on hankalaa, ja oikeassa reunassa niiden osuus, joilla menojen kattaminen on helppoa. Väliin jäävä osa palkista kuvaa vaihtoehdon "melko helppoa" valinneiden osuutta. Kuviosta nähdään, että taloudelliset ongelmat lisääntyvät alkoholinkäytön kasvaessa. Raitistuneiden tilanne on kuitenkin hieman huonompi kuin kohtuukäyttäjillä.²² Suurkuluttajien osalta on mielenkiintoista, että myös hyvin toimeentulevia on melko paljon. Tämä koskee erityisesti suurkuluttajamiehiä. Suurkuluttajat näyttäisivät pärjäävän taloudellisesti muita ryhmiä huonommin erityisesti 50–69-vuotiaiden ikäryhmässä (joskaan yhdysvaikutus alkoholinkulutusluokan ja ikäryhmän välillä ei ole merkitsevä logistisessa regressiossa). Kuviosta 1 tehtävät havainnot eivät muutu, kun vastaajien ikä ja sukupuoli vakioidaan, eli erot eivät johdu alkoholinkäyttöryhmien erilaisista ikä- ja sukupuolirakenteista. Tosin itsensä usein humalaan juovien taloudelliset ongelmat näyttävät osittain liittyvän ryhmän nuoreen ikärakenteeseen.

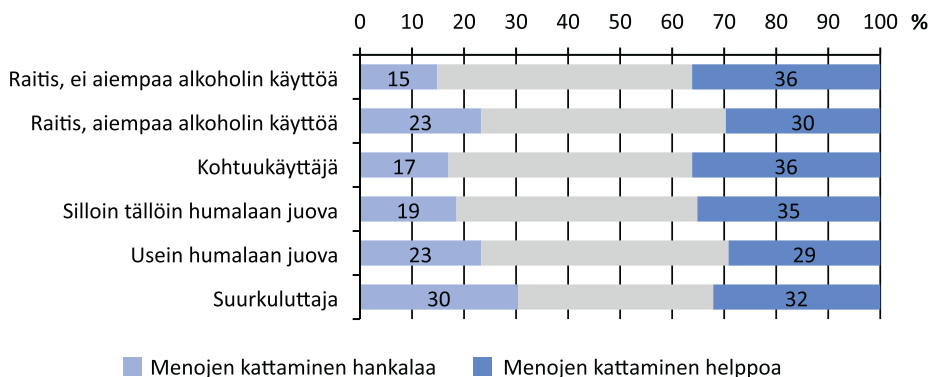
21 Tekstissä ja kuvioissa ei esitetä otantaan liittyvää epävarmuutta kuvaavia luottamusvälejä ja p-arvoja mutta mainitaan kuitenkin, jos jokin esille otettu yhteys ei ole tilastollisesti merkitsevä. Nämä maininnat perustuvat logistiseen regressioon, jossa selitettävänä on ongelmien yleisyys kullakin hyvinvoinnin ulottuvuudella (esim. "menojen kattaminen hankalaa").

22 Tämä ero ei ole logistisessa regressiossa aivan merkitsevä ($p = 0,078$).

Kysyttäessä vastaajilta suoraan, katsovatko he alkoholinkäyttönsä aiheuttaneen heille taloudellisia ongelmia viimeisen vuoden aikana, 16 prosenttia suurkuluttajamiehistä ja kahdeksan prosenttia suurkuluttajanaisista vastaa myöntävästi. Ikäryhmien erot ovat pieniä tässä suhteessa, joskin osuus näyttää hieman kasvavan vanhemmissa ikäryhmissä. Humalajuomista usein harrastavista vain kuusi prosenttia katsoo alkoholin aiheuttaneen taloudellisia ongelmia ja muista alkoholinkäyttäjistä 0–1 prosenttia.

Juomatapatutkimuksessa kysyttiin myös, oliko vastaaja hakenut toimeentulotukea viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana. Toimeentulotuen hakeminen oli harvinaisinta kohtuukäyttäjillä ja yleisintä suurkuluttajilla, mikä vastaa tuloksia koetusta taloudellisesta hyvinvoinnista.

KUVIO 1. Koettu taloudellinen hyvinvointi alkoholinkäytön mukaan.

Koettua terveyttä mitattiin kysymyksellä "Mitä mieltä olette nykyisestä terveydentilastanne? 1) Erittäin hyvä 2) Melko hyvä 3) Keskimääräinen 4) Melko huono 5) Erittäin huono". Vaihtoehdot 3–5 yhdistettiin kategoriaksi "Terveys ei hyvä". Kuviosta 2 nähdään, kuinka koettu terveys jakautuu alkoholinkäytön mukaan.

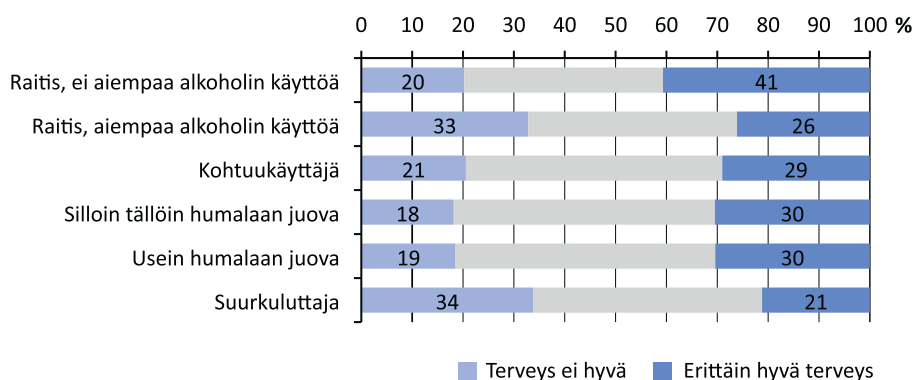
Suurkuluttajilla ja raitistuneilla on selvästi eniten terveydellisiä ongelmia, ja raittiina aina olleiden koettu terveys on muita ryhmiä parempi. Raitistuneiden terveys on muita ryhmiä huonompaa nimenomaan vanhemmissa ikäryhmissä (tilastollisesti merkitsevä ikäinteraktio logistisessa regressiossa). Kyse on varmasti osaksi siitä, että terveysongelmat ovat pakottaneet raittuteen. Tätä tukee se, että raitistuneista 29 prosenttia katsoo väittämän "En käytä alkoholia, koska se pahentaa sairauttani tai ei sovi minulle sairauteeni tai käyttämieni lääkkeiden takia" kuvaavaan suhdettaan alkoholin käyttöön erittäin tai melko hyvin. Vanhimmassa ikäryhmässä 44 prosenttia on tätä mieltä, kun nuorimmassa osuus on vain seitsemän prosenttia ja keskimmaisessa 18 prosenttia. Otettaessa ryhmien ikä- ja sukupuolirakenteet

huomioon tulee alkoholia käyttävillä esiin suoraviivaisempi yhteys siten, että suurempi alkoholinkulutus on yhteydessä huonompaan terveyteen. Tämä tarkoittaa sitä, että kuviossa 2 esimerkiksi humalaan itsensä usein juovien hyvä terveys johtuu tämän ryhmän nuoruudesta.

Suurkuluttajamiehistä 19 prosenttia ja suurkuluttajanaeisista 15 prosenttia katsoo alkoholinkäytön aiheuttaneen terveysongelmia viimeisen vuoden aikana. Tämä osuus kasvaa iän noustessa: 15–29-vuotiaista suurkuluttajista 12 prosenttia katsoo alkoholin aiheuttaneen terveysongelmia, 30–49-vuotiaista suurkuluttajista 15 prosenttia ja 50–69-vuotiaista suurkuluttajista 25 prosenttia. Näitä lukuja voidaan pitää aliarvioina siinä mielessä, että raitistuneiden joukossa voidaan olettaa varsinkin vanhemmissa ikäryhmissä olevan henkilöitä, joille alkoholi on *aiemmin* aiheuttanut terveysongelmia. Suurkuluttajien raportoimien terveysongelmien voidaankin katsoa olevan senlaatuksia ongelmia, etteivät ne toistaiseksi ole pakottaneet raittiuteen. Muissa ryhmissä vain harva katsoo alkoholinkäytön aiheuttaneen terveysongelmia: kuusi prosenttia usein humalaan juovista ja 1–2 prosenttia muista alkoholia käyttävistä.

Juomatapatutkimuksessa kysyttiin myös vastaajien pitkäaikaissairauksista. Verrattaessa koetun terveyden eroja pitkäaikaissairastavuuden eroihin voidaan todeta, että suurkuluttajien muita huonompi koettu terveys näyttää liittyvän muuhun kuin todettuihin pitkäaikaissairauksiin. Pitkäaikaissairaudet ovat voimakkaassa yhteydessä ikään, joten raittiilla ja kohtuukäyttäjillä – jotka ovat vanhimpia ryhmiä – onkin eniten pitkäaikaissairauksia ja nuorella humalaan usein itsensä juovien ryhmällä vähiten. Suurkuluttajien koettu terveys poikkeaa muista huonompaan suuntaan enemmän kuin heidän pitkäaikaissairautensa. Erityisesti nuorimmassa ikäryhmässä suurkuluttajat kokevat olevansa selvästi vähemmän terveitä kuin raittiit, vaikka pitkäaikaissairauksia on saman verran.

KUVIO 2. Koettu terveys alkoholinkäytön mukaan.

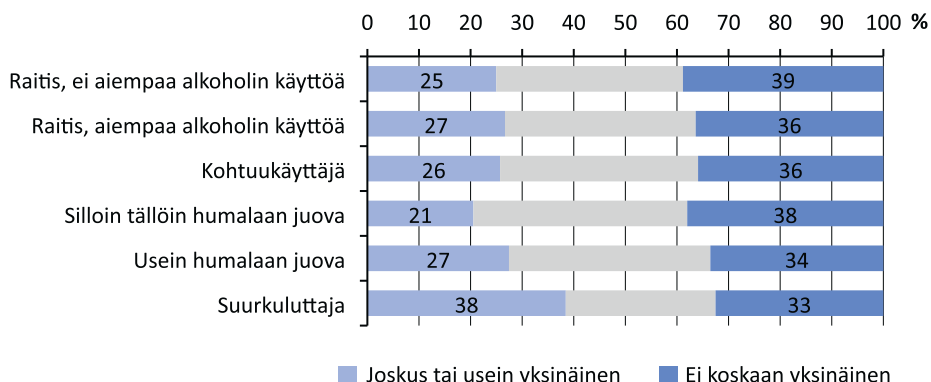
Yksinäisyyden kokemuksia kartoitettiin kysymyksellä ”Tunnetteko itsenne yksinäiseksi 1) jatkuvasti 2) melko usein 3) joskus 4) hyvin harvoin vai 5) ette koskaan?”. Vaihtoehdot 1–3 yhdistettiin luokaksi ”Joskus tai usein yksinäinen”. Kuviosta 3 nähdään, kuinka yksinäisyyden kokemukset jakautuvat alkoholinkäytön mukaan.

Suurkuluttajat ovat selvästi muita ryhmiä yksinäisempiä, ja vähiten yksinäisyyttä on silloin tällöin itsensä humalaan juovien joukossa. Sukupuolitarkastelu osoittaa, että havainto suurkuluttajien yksinäisyydestä liittyy nimenomaan suurkuluttajamiehiin (sukupuoli-interaktio on merkitsevä logistisessa regressiossa). Suurkuluttajamiehistä 44 prosenttia on kokenut yksinäisyyttä, kun muissa miesten alkoholinkäyttöryhmissä osuus vaihtelee 18–27 prosentin välillä. Sitä vastoin suurkuluttajanaisista 29 prosenttia on kokenut yksinäisyyttä ja muissa naisten ryhmissä osuus on 23–34 prosentin välillä (yleisintä usein humalaan juovilla). Raitistuneet naiset näyttävät olevan yksinäisempiä kuin aina raittiina olleet. Ikäryhmittäisessä tarkastelussa suurkuluttajien suurempi yksinäisyys paikantuu erityisesti 30–49-vuotiaisiin (ikäinteraktio ei kuitenkaan ole merkitsevä). Suurkuluttajien ikä- ja sukupuolirakenne ei selitä heidän suurempaa yksinäisyyttään, vaan erot yksinäisyydessä suurkuluttajien ja muiden ryhmien välillä itse asiassa kasvavat hieman, jos ikä- ja sukupuolirakenteiden erot huomioidaan vakioimalla.

Alkoholia käyttäneiltä kysyttiin, missä määrin nämä katsoivat alkoholinkäyttönsä aiheuttaneen viimeisen vuoden aikana ongelmia toisaalta ystävyssuhteissa tai sosiaalisessa elämässä, toisaalta kotona tai parisuhteessa. Sekä mies- että naissuurkuluttajista 13 prosenttia katsoi alkoholin aiheuttaneen ongelmia ystävyssuhteissa ja sosiaalisessa elämässä, kun osuudet muissa alkoholinkäyttöryhmissä olivat 1–6 prosenttia. Vastaavasti miessuurkuluttajista 26 prosenttia ja naisista 21 prosenttia katsoi alkoholin aiheuttaneen ongelmia kotona tai parisuhteessa, kun muissa ryhmissä osuudet olivat 2–12 prosenttia (suurimmat osuudet usein humalaan juovilla). Kumpaakin näistä sosiaaliseen elämään liittyvistä alkoholin aiheuttamista ongelmista ilmoittivat eniten 30–49-vuotiaat suurkuluttajat. Vanhimmassa ikäryhmässä näitä ongelmia raportoitiin vähemmän, mikä voi johtua siitä, että nuorempana koetut ongelmat ovat jo jättäneet jälkensä sosiaaliseen ja perhe-elämään muun muassa suhteiden katkeamisen myötä.

Yksin asumisessa näkyvät vastaavanlaiset erot juomisen mukaan kuin koetussa yksinäisyydessä: erityisesti miehillä suurkuluttajat asuvat muita useammin yksin (49 prosenttia suurkuluttajamiehistä, 29 prosenttia naisista). Suurkuluttajamiehillä on myös avioliitto purkautunut eron tai puolison kuoleman myötä useammin kuin muissa ryhmissä. Naisilla liitto on purkautunut muita useammin raitistuneiden ryhmässä.

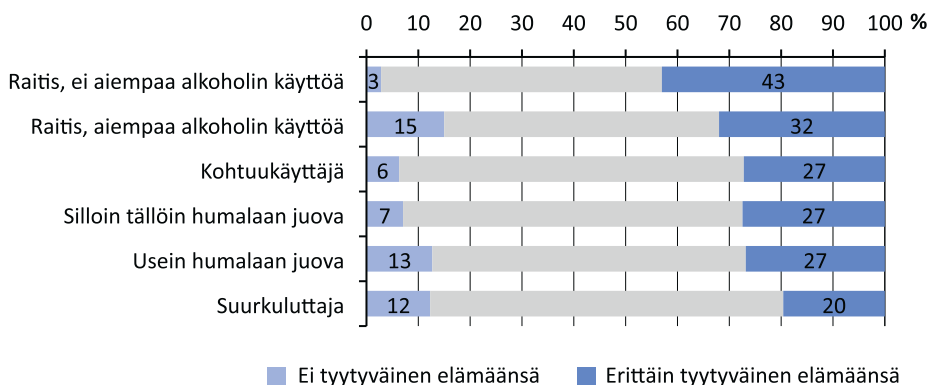
KUVIO 3. Koettu yksinäisyys alkoholinkäytön mukaan.

Vastaajilta kysyttiin myös *yleisenä subjektiivisen hyvinvoinnin kysymyksenä* "Oletteko nykyiseen elämäänne tällä hetkellä 1) erittäin tyytyväinen 2) melko tyytyväinen 3) ette tyytyväinen ettekä tyytymätön 4) melko tyytymätön 5) erittäin tyytymätön?". Vaihtoehdot 3–5 yhdistettiin luokaksi "Ei tyytyväinen elämäänsä". Kuvio 4 kuvaa tyytyväisyyttä elämään alkoholinkäytön ryhmissä.

Raittiina aina olleet ovat selvästi tyytyväisimpiä elämäänsä, tämän ryhmän naisista jopa puolet on erittäin tyytyväisiä. Tyytyväisyys vähenee siirtäessä aina raittiista kohti suurkuluttajia, ja vähiten tyytyväisiä ovatkin suurkuluttajat. Kuviosta 4 näkyvä ei-tyytyväisten suuri osuus raitistuneilla liittyy vanhempiin ikäryhmiin (tilastollisesti merkitsevä ikäinteraktio). Ikä- ja sukupuolirakenteen erot eivät juurikaan selitä ryhmien välisiä eroja, mutta suurkuluttajien muita suurempi tyytymättömyys tulee hieman selvemmin esiin otettaessa nämä erot huomioon.

KUVIO 4. Tyytyväisyys elämään alkoholinkäytön mukaan.

Yhteenveto

Tässä selvityksessä havaittiin odotetusti, että alkoholin suurkuluttajilla on eniten koettuja ongelmia hyvinvoinnissa. Tämä näkyy sekä koetun hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla että kysyttäessä yleisesti tyytyväisyyttä elämään. Jos raitistuneet entiset alkoholinkäyttäjät jätetään tarkastelun ulkopuolelle, voidaan sanoa, että hyvinvointi yleisesti ottaen vähenee siirtäessä raittiista kohti suurkuluttajia. Vastauksena otsikossa esitettyyn kysymykseen voidaan siis todeta, että juomari ei yleensä voi yhtä hyvin kuin ei-juomari. Toisaalta sekä hyvinvointia että pahoinvointia esiintyy kummassakin ryhmässä, eli aivan yksioikoisesta yhteydestä ei ole kyse.

Hyvinvoinnin eroja tarkasteltiin useammalla hyvinvoinnin ulottuvuudella, ja tässä havaittiin, että suurkuluttajat eroavat selvimmin vähemmän alkoholia kuluttavista *yksinäisyyden* suhteen. Tämä ero liittyy nimenomaan miespuolisiin suurkuluttajiin, eli muun muassa Simpuran (1982) mainitsema suurkulutuksen painottuminen perheettömiin miehiin ja alkoholiriippuvuuden yleisyys eronneilla miehillä (Pirkola 2004) näkyvät myös yksinäisyyden kokemusten yleisyytenä. Juomisen ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvien ongelmien välisessä yhteydessä ei ole vastausten perusteella kyse pelkästään siitä, että yksinäisyys lisää juomista, vaan suurkuluttajista moni katsoo myös alkoholinkäytön aiheuttaneen ongelmia sosiaalisessa elämässä, erityisesti kotona tai parisuhteessa.

Alkoholia kohtuudella käytävillä ei ollut aina raittiina olleisiin verrattuna parempi hyvinvoinnin taso, vaan mittarista riippuen nämä ryhmät olivat joko keskenään samalla tasolla tai aina raittiina olleiden hyvinvoinnin taso oli parempi. Tulos olisi toinen, jos kohtuukäyttäjiä verrattaisiin kaikkiin viimeisimmän vuoden aikana raittiina olleisiin, jolloin kohtuukäyttö erottuisi positiivisesti raittiudesta. Tulokset siis osoittavat aiempien havaintojen (esim. Saarni ym. 2008) tapaan, että koettua hyvinvointia tutkittaessa aina raittiina olleita on syytä tarkastella erillään raitistuneista. Nämä ryhmät poikkeavat toisistaan selvästi useimpien tarkasteltujen hyvinvointi-indikaattorien osalta.

Tässä artikkelissa ei pyritty selittämään, mistä alkoholinkäytön ja hyvinvoinnin väliset yhteydet johtuvat. Yhteyksissä on todennäköisesti kyse kaksisuuntaisista vaikutusprosesseista: toisaalta hyvinvoinnin ongelmat voivat lisätä alkoholinkulutusta ja toisaalta suuri alkoholinkulutus voi vaikuttaa kielteisesti hyvinvointiin. Lisäksi näillä voi olla yhteisiä taustatekijöitä: esimerkiksi korkea koulutustaso voi johtaa sekä hyvään taloudelliseen tilanteeseen että kohtuullisuuteen alkoholinkäytössä. Tulokset voisivatkin muuttua, jos pyrittäisiin vakioimaan ne taustatekijät, joiden suhteen alkoholinkäytön mukaiset ryhmät poikkeavat toisistaan (vrt. Saarni ym. 2008).

Tuloksia tulkittaessa on hyvä pitää mielessä, että kaikkein pahimmassa tilanteessa eläviä alkoholisteja ei tavoiteta tai he eivät kykene vastaamaan kyselytutkimuksiin. Voidaan siis olettaa, että koko väestössä suurkuluttajien ryhmä erottuu vähemmän juovista vielä selvemmin kuin tässä esitetyissä tuloksissa, vaikka tässä käytetyn aineiston kattavuuteen onkin panostettu erityisen paljon.

MITÄ OPIMME?

- Alkoholin suurkuluttajien koettu hyvinvointi on muuta väestöä huonompaa.
- Suurkuluttajamiehiä vaivaa erityisesti yksinäisyys.
- Raitistuneet entiset alkoholin käyttäjät voivat selvästi huonommin kuin aina raittiina olleet.
- Kaikissa alkoholinkäyttöryhmissä on kuitenkin sekä hyvin- että pahoinvointia.

LÄHTEET

- Grønbaek, Morten (2009) The positive and negative health effects of alcohol- and the public health implications. *Journal of Internal Medicine* 265, 407–420.
- Mäkelä, Pia (1999) Alkoholiin liittyvät kuolemat. Yleisyys ja yhteys sukupuoleen ja sosioekonomiseen asemaan. Helsinki: Stakes.
- Mäkelä, Pia & Keskimäki, Ilmo T. & Koskinen, Seppo (2003) What underlies the high alcohol related mortality of the disadvantaged: high morbidity or poor survival? *Journal of Epidemiology and Community Health* 57, 981–986.
- Nuorvala, Yrjö & Huhtanen, Petri & Ahtola, Raija & Metso, Leena (2008) Huono-osaisuus mutkistuu – kuudes päihdetapauskas 2007. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(6), 659–670.
- Pirkola, Sami (2004) Alkoholi- ja huume- ja huumetutkimuksen esiintyvyys ja siihen liittyvät tekijät suomalaisessa aikuisväestössä. Teoksessa Alho, Hannu & Lindeman, Jukka & Raitasalo, Kirsimarja & Roine, Risto (toim.): Tommi 2004. Alkoholi- ja huume- ja huumetutkimuksen vuosikirja. Helsinki: Alkoholi- ja huume- ja huumetutkijain seura, 18–26.
- Poikolainen, Kari & Vartiainen, Erkki & Korhonen, Heikki J. (1996) Alcohol Intake and Subjective Health. *American Journal of Epidemiology* 144(4), 346–350.
- Poikolainen, Kari & Paljärvi, Tapio & Mäkelä, Pia (2007) Alcohol and the preventive paradox: serious harms and drinking patterns. *Addiction* 102, 571–578.
- Ramstedt, Mats (2002) Alcohol consumption and the experience of adverse consequences – a comparison of six European countries. *Contemporary Drug Problems* 29, 549–575.
- Saarni, Samuli I. & Joutsenniemi, Kaisla & Koskinen, Seppo & Suvisaari, Jaana & Pirkola, Sami & Sintonen, Harri & Poikolainen, Kari & Lönnqvist, Jouko (2008) Alcohol consumption, abstaining, health utility, and quality of life – a general population survey in Finland. *Alcohol & Alcoholism* 43(3), 376–386.
- Simpura, Jussi (1979) Ketkä ovat alkoholin suurkuluttajia? *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 16, 188–196.
- Simpura, Jussi (1982) Alkoholin suurkuluttajan henkilökuva. *Suomen lääkärilehti* 37(30), 2679–2682.
- Tainio, Hannele (2007) Päivästä päivään elämistä. Pääkaupunkiseudun asunnottomien asumispalvelut ja muuttuvat palvelutarpeet. Työpapereita 2:2007. Helsinki: Pääkaupunkiseudun osaamiskeskus SOCCA.

Kuinka paljon kärsimme muiden juomisesta?

Kansallinen ja kansainvälinen tutkimus alkoholinkäyttöön liittyvistä haitoista on pääosin kohdistunut itse käyttäjän kärsimiin haittoihin. Terveydelliset haitat ovat tällöin olleet etusijalla. Huomattavasti vähemmän on tutkittu alkoholinkäytön haittoja muille kuin käyttäjälle itselleen (ks. Room 2000 & 2008; Rossow & Hauge 2004; Wilkinson 2009). Tällaiset haitat voi jakaa kahteen luokkaan sen mukaan, mihin tahoon ne kohdistuvat. Ensiksi on haittoja, joita kokevat juojan lähiympäristössä olevat yksilöt. Toiseksi alkoholinkäytöllä on epäsuorempia vaikutuksia, jotka eivät kohdistu kehenkään yksittäiseen henkilöön. Ne ilmenevät yleisemmällä tasolla, nk. aggregaattitasolla, tarkasteltaessa sosiaalisia ja yhteiskunnallisia kokonaisuuksia. Esimerkki tästä on yksittäisen työntekijän poissaolon vaikutukset työpaikan tuottavuuteen. (Room 2000.)

Edelliseen luokkaan kuuluvat erityisesti alkoholinkäyttäjän perheelleen ja lapsilleen aiheuttamat kielteiset vaikutukset: perheen taloustilanteen heikentäminen, lasten laiminlyönti, henkinen ja fyysinen väkivalta, tapaturmat, sikiölle aiheutetut haitat jne. Julkisessa tilassa alkoholinkäyttäjät voivat aiheuttaa meteliä, ilkivaltaa ja järjestyshäiriöitä, joista heidän ympärillään olevat ihmiset kärsivät. Tämä aihepiiri on jäänyt tutkimuskeskustelussa varjoon, vaikka usein juuri muiden ihmisten juomisen kielteiset seuraukset herättävät kansalaisten ja omaisten keskuudessa erityisen paljon reaktioita. Onhan Turmiolan Tommin tarinassa kyse juuri siitä, miten muut joutuvat kärsimään perheenpään holtittomasta juopottelusta. Toisaalta viime vuosikymmenten yksilöiden ja väestöryhmien terveyteen

painottunut tutkimuskeskustelu alkoholihaitoista on harvoin tarttunut muiden juomisen omaisille, läheisille ja sivullisille aiheuttamiin haittoihin ja inhimillisiin kärsimyksiin. Myös pyrkimys olla syyllistämättä alkoholin suurkuluttajia on voinut vaikuttaa aihepiirin sivuuttamiseen.

Jälkimmäiseen luokkaan liittyvistä yleisemmän tason haitoista voidaan jossakin määrin saada tietoja tilastoista ja rekistereistä, esimerkiksi erilaisten työkyvyttömyyseläkkeiden diagnoositietojen, tapaturmatilastojen ja rekistereihin perustuvien kustannuslaskelmien avulla. Sen sijaan yksilöiden kokemusta muiden heille aiheuttamista haitoista ei saada tietoa muuten kuin heiltä kysymällä.

Vuoden 2008 Juomatapatutkimuksessa lähdettiin tutkimaan yksilöiden kokemusta muiden aiheuttamista haitoista kahdesta näkökulmasta. Tutkimme ensinnäkin, millaisia haittoja ihmiset kokevat muiden juomisesta julkisella paikalla ja toiseksi, missä mitassa ja kuinka vakavia haittoja ihmiset kokevat lähipiirissään tapahtuvasta ongelmajuomisesta. Käsittelemme näitä aiheita tässä järjestyksessä. Kiinnitämme erityistä huomiota siihen, miten muiden alkoholinkäytön tuottamat haitat kohdistuvat yhtäältä miehiin ja naisiin, ja toisaalta eri ikäryhmiin. Aiheiden tarkastelun yhteydessä vertailemme tuloksia edellisen, vuonna 2000 tehdyn Juomatapatutkimuksen tuloksiin silloin kun vertailutietoa on saatavilla.

Julkiset paikat

Suomessa olemme tottuneet siihen, että varsinkin miehet, mutta nykyään myös naiset esiintyvät päihtyneinä julkisilla paikoilla. Ilmiö sinänsä on siis kulttuuristen odotuksiemme mukainen, emmekä liiemmin ylläty hoi-pertelevista kadunkulkijoista. Jos kerran humalassa esiintyminen kuuluu kulttuuriseen maisemaamme, voisi kuvitella, että olisimme oppineet tulemaan toimeen ilmiön kanssa. Osittain näin on varmasti käynytkin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettemme voisi tuntea huolta tai pelkoa, kun kohtaamme humalassa olevia julkisella paikalla, eikä liioin sitä, etteivätkö koettu huoli ja pelko vaihtelisi ajan kuluessa.

Sillä, että tarkastelemme "muiden" eikä omaa juomista, voi myös olla merkitystä, koska ihmisillä on taipumus kuvata omaa juomista voittopuolisesti myönteisenä kokemuksena, kun muiden juomisen kuvaamiseen usein liitetään elämän varjopuolia (Tigerstedt 1990). Suomessa on ylipää-tään suhtauduttu kaksijakoisesti alkoholinkäyttöön – sitä on ihannoitu ja sitä on paheksuttu. Ihannointi on tavalla tai toisella kytketty omaan tai oman porukan juomiseen. Paheksunta puolestaan on yleensä suuntautunut muiden ihmisten alkoholinkäyttöön, ja nimenomaan "muiden" juomisen aiheuttamasta taakasta "meille" on nyt kyse.

Kysyimme, miten paljon ihmiset olivat törmänneet häiritseviin päihtyneisiin henkilöihin julkisella paikalla. Kuinka yleistä on, että tunnetaan pelkoa tai että kärsitään metelistä, joka on lähtöisin muiden alkoholin käytöstä? Missä määrin ihmiset joutuvat päihtyneiden ahdistelun, haukkumisen, tönimisten tai peräti iskujen kohteeksi?

Koska on oletettavaa, että naiset ja miehet arvottavat päihtyneiden käytöstä eri lailla, erittelemme vastauksia *sukupuolen* mukaan. Toisaalta voi myös otaksua, että päihtyneet kohdistavat häiritsevää käytöstään eri lailla naisiin ja miehiin.

Pohdimme lisäksi, miten eri *ikäryhmät* kokevat häiritsevän käyttäytymisen. Lähtökohtana on se, että eri-ikäisillä lienee monesta syystä erilaisia kokemuksia päihtyneiden häiritsevästä käyttäytymisestä julkisella paikalla. Nuorten ja nuorten aikuisten julkisten tilojen käyttö poikkeaa sekä määrällisesti että laadullisesti keski-ikäisten ja vanhempien ihmisten liikkumisesta julkisilla paikoilla. On myös oletettavaa, että häiritsevä käyttäytyminen kohdistuu eri tavalla eri ikäryhmiin ja että erilaisten häiriötekijöiden kokeminen vaihtelee sen mukaan, mihin ikäryhmään kuuluu (Koskela 2009; Niemi 2009).

Aineisto sallii meidän kartoittavan ainoastaan sitä, miten *yleisesti* koetaan häiriötä lähinnä julkisilla paikoilla tapahtuvasta muiden henkilöiden juomisesta. Pohdinnan ulkopuolelle jää se, miten vakavasti näihin riesoihin suhtaudutaan. Emme siis pysty vastaamaan alkoholiasenteiden kannalta tärkeään kysymykseen siitä, missä kohtaa päihtyneiden aiheuttamat häiriöt ylittävät sietokykymme. Tosin se, että ylipäättään ilmoittaa tunteneensa pelkoa tai tulleen ahdistelluksi, voidaan ehkä jo sellaiseenaan pitää merkinä jonkin ärsytyskynnyksen ylittymisestä.

Kuvaa voisi edelleen tarkentaa analysoimalla, miten *omat juomistavat* ovat yhteydessä siihen, kuinka paljon kokee muiden aiheuttavan häiriötä itselleen. Näin on kerran tehty pohjoismaisessa vertailevassa tutkimuksessa (Mäkelä ym. 1999), jossa häiriöiden kokemista eriteltiin iän ja sukupuolen lisäksi oman alkoholin vuosikulutuksen ja oman humalajuomisen useuden mukaan. Tulos oli yleisesti ottaen varsin selkeä: runsaampi oma alkoholinkulutus oli yhteydessä siihen, että itse oli kärsinyt muiden henkilöiden aiheuttamista haitoista. Tämä johtune siitä, että runsaammin juovat ihmiset liikkuvat muita enemmän muiden runsaasti juovien kanssa, jolloin he altistuvat herkemmin muiden alkoholinkäyttäjien aikaansaamille häiriöille julkisilla paikoilla. Koska tulos oli näin selkeä, jätimme tässä vastaajan omat juomatavat pohdintamme ulkopuolelle.

Useat häiriöt ovat lisääntyneet

Yleiskuvan saamiseksi tarkastelemme naisten ja miesten vuoden 2008 aineistossa ilmoittamia häiriöitä ja vertaamme tuloksia vuoteen 2000 niiden neljän kysymyksen osalta, jotka on silloin esitetty samassa muodossa (taulukko 1).

TAULUKKO 1. Niiden mies- ja naispuolisten vastaajien osuus (%) vuosina 2000 ja 2008, joille on sattunut viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana ainakin kerran, että...

	Kaikki		Miehet		Naiset	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008
	(n = 1 932)	(n = 2 725)	(n = 945)	(n = 1 297)	(n = 987)	(n = 1 428)
on pelännyt kadulla tai muulla julkisella paikalla kohtaamiensa päihtyneitä.	25	35	15	23	35	46
päihtynyt on ahdistellut tai kiusannut kadulla tai jollakin muulla julkisella paikalla.	18	21	13	17	22	24
tuntematon tai puolittu päihtynyt on lyönyt, töninyt tai muuten käynyt käsiksi teihin julkisella paikalla.	–	6	–	8	–	4
tuntematon tai puolittu päihtynyt on haukkunut tai solvanut julkisella paikalla.	–	16	–	15	–	16
päihtyneiden henkilöiden metelöinti kadulla tai naapurissa on valvottanut.	30	30	26	28	34	32
päihtynyt henkilö on hävittänyt tai tuhonnut tavaroita tai ottanut luvatta käyttöön omaisuutta.	5	5	6	6	5	4

Runsas kolmannes kaikista vastaajista ilmoittaa pelänneensä päihtyneitä julkisella paikalla. Vuonna 2000 vastaava osuus oli selvästi alhaisempi eli neljännes. Naisia ja miehiä yhdistää se, että pelon tunteminen on yleistynyt. Erot miesten ja naisten välillä ovat säilyneet huomattavina: pelkoa tunteneiden naisten osuus on kaksi kertaa suurempi kuin miesten. Tuntuu varsin hätkähdyttävältä, että lähes puolet (46 %) naisista kertoi pelänneensä päihtyneitä julkisella paikalla viimeksi kuluneen vuoden aikana.

Jos oletamme, että pelko ilmaisee yleistä huolestuneisuutta, toisin sanoen ei vielä tapahtunutta, voimme päätellä, että nimenomaan huolestuneisuus julkisella paikalla päihtyneenä olevia kohtaan on kasvanut merkittävästi. Toisin kuin pelko, ahdistelun ja kiusaamisen kohteeksi joutuminen edustaa jo tapahtunutta toimintaa. Myös nämä kokemukset olivat lisääntyneet, joskin vähemmässä määrin kuin pelot. Samansuuntaisesti on joissakin tutkimuksissa todettu, että suomalaisten kokema turvattomuus ja väkivallan pelko on 10 viime vuoden aikana lisääntynyt – väkivalta sen sijaan ei (Koskela 2009, 67).

Naisten kokema ahdistelu on ollut ja on edelleen yleisempää kuin miesten: neljäsosalla naisista ja kuudesosalla miehistä oli näitä kokemuksia. Varsinaisen väkivallan osalta tilanne on päinvastainen: 8 prosenttia miehistä ja 4 prosenttia naisista ilmoitti, että päihtynyt oli käynyt käsiksi. Päihtyneen solvauksia taas oli kuullut lähes joka seitsemäs suomalainen nainen ja mies.

Päihtyneiden metelöinti ei ole häirinnyt aikaisempaa enemmän, vaan se on pysynyt sinänsä varteen otettavalla tasolla. Lähes kolmannes on kärsinyt metelistä. Naisten ja miesten kokemukset ovat lähentyneet toisiaan hivenen. Samaten kokemukset siitä, että päihtynyt henkilö on hävittänyt tai tuhonnut vastaajan tavaroita, eivät olleet yleistyneet vaan niiden määrä on pysynyt viiden prosentin tuntumassa.

Muiden henkilöiden juomisen aiheuttamien harmien kokemisen lisääntyminen voi hyvinkin kulkea käsi kädessä sen havainnon kanssa, että alkoholipoliittista mielipideilmastoa 1990-luvun alkupuoliskolla hallinnut markkinaliberalismi alkoi säröillä lähestyttäessä vuosituhatosen vaihdetta. Tuolloin kritiikki suunnattiin julkisilla paikoilla tapahtuviin häiriöihin (Törrönen 2001 & 2004). Vuoden 2004 mittavien alkoholijuomien veronalennusten seurauksena yleinen mielipide alkoholinkäytön lieveilmiöitä kohtaan kiristyi uudestaan (Warpenius & Tigerstedt 2010; ks. myös tämän kirjan luku 12).

Nuoret naiset kokevat eniten häiriöitä

Seuraavassa katsomme, miten ikä vaikuttaa siihen, missä määrin ihmiset pitävät päihtyneiden käyttäytymistä häiritseväenä.

TAULUKKO 2. Vuonna 2008 niiden vastaajien osuus (%), iän ja sukupuolen mukaan, joille on sattunut viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana ainakin kerran, että...

	Miehet				Naiset			
	15–19	20–29	30–49	50–69	15–19	20–29	30–49	50–69
	(n = 102)	(n = 212)	(n = 487)	(n = 496)	(n = 123)	(n = 232)	(n = 543)	(n = 530)
on pelännyt kadulla tai muulla julkisella paikalla kohtaamiansa päihtyneitä.	33	34	22	14	67	71	47	30
päihtynyt on ahdistellut tai kiusannut kadulla tai jollakin muulla julkisella paikalla.	20	35	16	10	40	48	24	10
tuntematon tai puolittu päihtynyt on lyönyt, töninyt tai muuten käynyt käsiksi teihin julkisella paikalla.	15	18	7	3	4	9	4	1
tuntematon tai puolittu päihtynyt on haukkunut tai solvannut julkisella paikalla.	24	25	14	10	22	28	17	9
päihtyneiden henkilöiden metelöinti kadulla tai naapurissa on valvottanut.	33	42	28	21	35	55	32	22
päihtynyt henkilö on hävittänyt tai tuhonnut tavaroita tai ottanut luvatta käyttöön omaisuutta.	15	10	5	3	10	5	5	2

Ikä on merkittävä erottava tekijä siinä, kuinka paljon häiriöitä muiden juomisesta koetaan (taulukko 2). Pääsääntönä on se, että alle kolmikymppiset ilmoittavat eniten kielteisiä kokemuksia muiden juomisesta julkisella paikalla. Yli 30-vuotiaat kärsivät selvästi vähemmän, ja häiriökokemukset vähenevät vielä tuntuvasti, kun vastaaja ylittää 50 vuoden rajan.²³ Tämä voi johtua useasta seikasta. Ensinnäkin 20–30 vuoden ikäiset naiset ja miehet ovat ahkerimpia humalajuoja (ks. luku 9). Toiseksi nuoret ikäluokat käyttävät julkista tilaa toisella tavalla kuin varttuneemmat ikäluokat. Yhdessä tämä merkitsee sitä, että nuoret ja nuoret aikuiset liikkuvat paljon yöelämässä, juovat alkoholiaan vielä aamuyön tunteina ravintoloiden sulkemisaikaan ja asettuvat näin alttiiksi erilaisille alkoholinkäytön haittavaikutuksille (ks. luku 6).

Taulukko 1 osoitti jo, että lähes puolet naisista oli pelännyt päihtyneitä julkisella paikalla. Ikäryhmittäinen tarkastelu paljastaa kuitenkin vielä karumman totuuden: 15–29-vuotiaista naisista noin 70 prosenttia kertoo tunteneensa tällaisia pelkoja. Pelkoja kokeneiden osuudet pienenevät iän myötä, mutta sukupuolten välinen suhde ei muutu miksiäkään: naisista kaksi kertaa isompi osuus on ollut pelon vallassa.

Ahdistelun tai kiusaamisen kohteeksi julkisella paikalla olivat joutuneet eritoten 20–29-vuotiaat vastaajat, naisista lähes puolet ja miehistä reilu kolmannes. Luvut ovat korkeita ja osoittavat, että kyse ei ole vain peloista eikä myöskään yksinomaan naisten kokemasta rasitteesta. Taulukon 1 perusteella näimme, että sukupuolten väliset erot olivat kutistuneet vuodesta 2000 vuoteen 2008.

Suoranainen väkivalta ja käsiksi käyminen kohdistuu paljon useammin miehiin (ja on oletettavasti peräisin muitten miesten kädestä) kuin naisiin, kuten jo taulukosta 1 näimme. Lähes viidesosa 20–29-vuotiaista miehistä ja miltei kymmenesosa saman ikäluokan naisista raportoi tästä.

Jos käsirysy on enemmän miesten kokema asia, suukopu jakaantuu varsin tasan sukupuolten välillä kussakin ikäryhmässä. 20–29-vuotiailla on tästäkin eniten kokemuksia: noin neljännes heistä on joutunut haukkumisten ja solvausten kohteeksi julkisella paikalla. Samaten tämä ikäluokka ilmoittaa eniten kärsineensä päihtyneiden henkilöiden metelöinnistä, naisista peräti yli puolet.

23 Lisäanalyysissa osoittautui, että 30–39-vuotiaiden ryhmä muistutti enemmän 40–49-vuotiaiden ryhmää kuin 20–29-vuotiaiden ryhmää.

Omaiset ja läheiset

Toinen aiheemme koskee sitä, miten isoa roolia alkoholiongelmien esittävät suomalaisten yksityiselämässä tai lähipiirissä. Puntarissa on kaksi kysymystä: ensinnäkin, miten laajasti vastaajat kokevat, että joku heidän omaisistaan tai läheisistään kärsii alkoholiongelmista, ja toiseksi, miten vakavasti nämä läheisten alkoholiongelmien ovat vaikuttaneet vastaajien elämään.

Ongelmien laajuus lähipiirissä

Ongelmien laajuutta lähipiirissä tarkastelemme seuraavalla Juomatapatutkimuksen kysymyksellä: "Tuntuuko Teistä, että jollakin seuraavista henkilöistä on hänen omasta alkoholikäytöstään johtuvia ongelmia? Ongelmien voivat liittyä perheeseen, terveyteen, työhön tms." Katsomme tässä tarkemmin kolmea vastausvaihtoehtoa: äiti tai isä, nykyinen tai entinen puoliso tai seurustelukumppani, ja joku muu läheinen.²⁴ Kunkin läheiskategorian kohdalla vastattiin kyllä tai ei. Ajallista vertailua saatoimme tehdä vain äidin ja isän osalta.

Tällä kysymyksellä voimme kartoittaa, kuinka yleistä on, että suomalaiset kokevat ja näkevät alkoholiongelmia välittömässä lähipiirissään. Vastauksen tulkintaan täytyy esittää joitakin varauksia. Vastaukset eivät esimerkiksi paljasta ongelmien vakavuusastetta tai luonnetta. Myös "alkoholin käytöstä johtuvan ongelman" määrittely on täysin vastaajan käsissä. Muista tutkimuksista tiedämme, että ongelmien määrittely voi vaihdella aika lailla (Raitasalo 2003, 713). On esimerkiksi helppo kuvitella, että naisilla ja miehillä voi olla erilaiset mitta-asteikot, kun he arvottavat muiden naisten ja miesten juomista alkoholiongelmaksi. Lisäksi on mahdollista, että kodin ja yksityiselämän alueella naiset – joko tyttären, entisen tai nykyisen partnerin, tai muun läheisen ominaisuudessa – ovat miehiä suuremmassa määrin läsnä tilanteissa, joissa alkoholiongelmia esiintyy.

Tulosten tulkinnessa on niin ikään hyvä pitää mielessä, että ne koskevat tämän hetken tilannetta, toisin sanoen kyselyn ajankohtaa.

24. Kategorian "lapset" poistettiin, koska se on epäytäinen: siihen sisältyy sekä ala- että täysi-ikäisiä lapsia. Lisäksi lasten osuus oli pieni. Vain kolme prosenttia kaikista vastaajista ilmoitti lapsensa kärsivän alkoholiongelmista. Vastaava luku 50–69-vuotiailla, joilla voisi olla alkoholiongelmista kärsiviä lapsia, oli sekin alhainen eli viisi prosenttia.

TAULUKKO 3. Vuosina 2000 ja 2008 niiden vastaajien osuus, joista on tuntunut että...

	2000		2008	
	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset
nykyisellä tai entisellä puolisoilla tai seurustelukumppanilla on omasta alkoholinkäytöstään johtuvia ongelmia.	–	–	6	21
äidillä tai isällä on omasta alkoholinkäytöstään johtuvia ongelmia.	5	8	11	16
jollakin muulla läheisellä (pl. lapset) on omasta alkoholinkäytöstään johtuvia ongelmia.	–	–	31	35

Nykyisen ja entisen puolison tai elämäkumppanin kohdalla nais- ja miesvastaajien erot olivat selvästi isoimmat. Naisista peräti 21 ja miehistä kuusi prosenttia arvioi kumppaninsa kärsivän alkoholiongelmista. Tämä ero johtunee paljolti siitä, että miehillä todella on naisia enemmän alkoholiongelmia, joita naiset siis miesten puolisoina ilmoittavat. Huomionarvioista on myös, että näiden naisten ja miesten iät olivat verrattain korkeat eli keskimäärin 45 ja 46 vuotta.

On ihmetyttävää, että vuonna 2008 vastaajat raportoivat isiensä ja äitiensä alkoholiongelmia kaksi kertaa enemmän kuin vuonna 2000. Kiinnostavaa on myös se, että kaksinkertaistuminen koski yhtä lailla mies- kuin naisvastaajia. Kumpanakin ajankohtana naiset ilmoittivat korkeampia lukuja kuin miehet. Vuonna 2008 noin kuudesosa naisista ja runsas kymmenesosa miehistä arvioi, että heidän äidillään tai isällään oli vastaushetkellä alkoholiongelma. Tämän eron takana ei voi olla se, että naisten vanhemmilla olisi enemmän alkoholiongelmia kuin miesten vanhemmilla. Sen sijaan syy voi johtua siitä, että naisilla on ankarampi tapamääritellä alkoholiongelmia ja siksi matalampi raportointikynnys. Toinen syy voi ehkä liittyä siihen, että naiset ovat enemmän yhteydessä vanhempiinsa ja osaavat kiinnittää tarkempaa huomiota heidän käyttäytymiseensä. Vanhempiensa alkoholiongelmista ilmoittaneiden naisten ja miesten iät olivat keskimäärin 37 ja 36 vuotta, joten heidän alkoholiongelmista kärsivät isänsä ja äitinsä olivat yleensä varsin varttunutta väkeä.

Sekä oman vanhemman että kumppanin tapauksessa kyse on tavalla tai toisella perheysityisyydessä ilmenevistä ongelmista. Näissä tapauksissa sukupuolierot ovat selvät. Kun laajennamme joukkoa koskemaan ”muuta läheisiä” (pois lukien omat lapset), etäännyimme samalla välittömästä perheysityisyydestä. Mielenkiintoista kyllä, tällöin myös erot mies- ja naisvastaajien välillä supistuvat olennaisesti, ikään kuin naisten miehiä

huomattavasti yleisemmät kokemukset muiden juomisesta olisi vahvasti sidottu kodin ja perheen sfääriin. Runsas kolmannes miehistä (35 %) ja vajaa kolmannes naisista (31 %) oli sitä mieltä, että heillä oli alkoholiongelmia potevia muita läheisiä. Ensituntuma on, että ero on huomattavan pieni, jos ajattelee, että miehillä on enemmän miespuolisia ja naisilla enemmän naispuolisia ystäviä ja tuttavvia. Toisaalta kysymys on asetettu niin, että yhden ainoan alkoholiongelmaisen ystävän tai tuttavan tunteminen riittää myöntävän vastauksen antamiseen.

Osuus vastaajista, joka vuonna 2008 ilmoitti, että ainakin yhdellä kolmesta käsitellystä läheisryhmästä – siis joko vanhemmat tai nykyinen/entinen kumppani tai jokin muu läheinen – on alkoholiongelma, oli naisilla 53 ja miehillä 38 prosenttia. Näille miehille ja naisille teemme seuraavaksi jatkoanalyysin, jossa kartoitamme muiden alkoholiongelmistä koettua haittaa ja sen vakavuutta.

Ongelmien vakavuus

Selvitimme, missä määrin omaisen tai läheisen alkoholiongelma vaikuttaa kielteisesti vastaajan elämään.²⁵ Tätä varten kysyimme: "Kuinka paljon sanoisitte mainitsemienne äidin/isän tai nykyisen/entisen kumppanin tai muiden läheisten alkoholin käytön vaikuttaneen Teidän omaan elämäänne viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana?". Vastaajia pyydettiin arvioimaan tätä asteikolla nollasta kymmeneen, jossa 0 tarkoitti, ettei haittavaikutuksia ollut, ja 10, että toisen alkoholin käytön "vaikutukset ovat tuhonneet elämäni".

Vastausten analysoinnissa on tärkeää huomata, että läheskään kaikki, joilla oli alkoholiongelmainen omainen tai läheinen, eivät katsoneet tämän vaikuttaneen häiritsevästi heidän elämäänsä. Nämä henkilöt antoivat siis 0 pistettä, ja heidän osuutensa naisista oli 36 prosenttia ja miehistä 44 prosenttia. Näitä varsin korkeita lukuja voi tulkita niin, että joko ongelmajuoja ei ole kuulunut vastaajan välittömään lähipiiriin tai vastaaja on tottunut tilanteeseen ja on osannut käsitellä sitä niin, ettei kokenut sen vaikuttaneen häiritsevästi hänen omaan päivittäiseen elämäänsä. Loput noin kaksi kolmasosaa naisista ja yli puolet miehistä vastasi nollaa suuremmilla arvoilla. Seuraavassa keskitymme näihin naisiin ja miehiin.

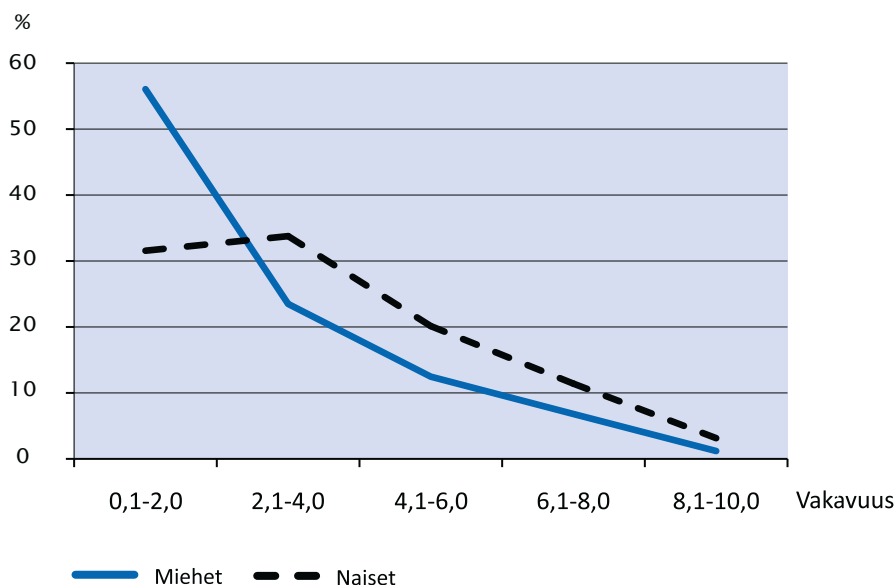
Ynnäsimme nollaa suuremmat pisteet erikseen naisille ja miehille, ja jaoimme ne näiden nais- ja miesvastaajien määrällä. Tämän tuloksena saimme naisille keskiarvoksi 3,9 ja miehille 2,9. Naisten ilmoittama keskimääräinen taakka oli siis selvästi korkeampi kuin miesten. Laskimme myös vastaavat keskiarvot kullekin ryhmälle (äiti/isä, nykyinen/entinen puoliso, muu läheinen), jolla vastaajan mukaan oli alkoholiongelma.

25 Kysymys on mukailtu versio Melbergin (ei vuosilukua) vastaavasta huumeaiheisesta kysymyksestä.

Tulos osoitti, että haitat olivat vastaajien elämälle keskimäärin vakavampia silloin, kun alkoholia ongelmallisella tavalla käyttävä oli osa perheysuysyyttä (äiti tai isä, nykyinen tai entinen kumppani).

Tämä tulos antaa jo viitteitä siitä, että naiset ilmoittivat miehiä huomattavasti useammin omaisten tai läheisten juomisongelmien vaikuttaneen vakavammin heidän elämäänsä. Asian varmistamiseksi tarkastelimme, miten naisten ja miesten antamat arvot jakautuivat koko skaalalla, kun skaala oli jaettu tasavälein viiteen osaan. Kuviosta 1 näemme, että positiivisen arvon antaneista miehistä yli puolet (56 %) käytti skaalan pienimpiä, alle kahden, arvoja. Naisten vastaava osuus oli 32 prosenttia. Kaikkia suurempia arvoja naiset antoivat enemmän. Naisista kolmannes ja miehistä viidennes antoi vähintään arvon 4,1, minkä voidaan katsoa tarkoittavan, että omaisen tai läheisen alkoholiongelma oli vaikuttanut tuntuvasti tai peräti erittäin vakavasti vastaajan elämänmenoon.

KUVIO 1. Niiden naisten ja miesten osuudet (%), jotka ilmoittavat omaisen tai läheisen alkoholinkäytön vaikuttaneen heihin kuluneen vuoden aikana, vakavuusasteen mukaan.²⁶

²⁶ Jakaumat olivat samanmuotoisia myös kolmessa osaryhmässä. Tosin muiden läheisten aiheuttamat haitat painoutuivat jonkin verran enemmän lievempään päähän kuin vanhempien ja puolisoien ryhmissä.

Johtopäätöksiä

Suomalaisten asenteita alkoholinkäyttöä ja humalaa kohtaan on joskus verrattu muiden maiden vastaaviin asenteisiin. Klassisessa luokittelussa Suomi sijoitettiin "ambivalenttiin juomiskulttuuriin", jonka tunnusmerkkinä oli ankaran kielteisten ja suorastaan kieltävien alkoholiasenteiden rinnakkainelo humalaa tosiasiallisesti ihannoivien asenteiden kanssa (Pittman 1967). Juomista sekä ylistetään että paheksutaan.

Tuon luonnehdinnan aikoihin, 1960-luvun alussa, Suomen alkoholinkulutuksen pitkä kasvutrendi oli juuri käynnistynyt. Kasvun yhtenä ponttimena on ollut se, että paheksuva asenne muiden – erityisesti naisten, osittain myös nuorten ja ikäihmisten – juomista kohtaan on lieventynyt vuosituhannen vaihteeseen asti (ks. luku 12). Asenteiden muututtua olennaisesti sallivammiksi on hyvä kysyä, kokevatko kansalaiset edelleen, että muiden ihmisten alkoholinkäyttö tuottaa heille harmia. Onhan ajateltavissa, että alkoholin levitessä koko väestöön ja juomistilanteiden arkistuesssa, myös ihmisten kyky sietää juovia ihmisiä ympärillään paranisi.

Analyysimme kuitenkin osoittaa, että "muiden" juominen aiheuttaa "meille" edelleen paljon erilaista harmia. Vertailukelpoinen aineistomme kattaa kuitenkin vain vuodet 2000 ja 2008. Kyseessä on ajanjakso, jona suhtautuminen juomiseen on kiristynyt ja sekä miehet että naiset ovat kokeneet useiden haittatyyppien lisääntyneen (ks. myös Mäkelä 1999). On mahdollista, että tiukentuneiden asenteiden vuoksi samanlaisia harmoja pidetään vakavampina kuin aiemmin. Todennäköisempää on kuitenkin, että 2000-luvun alussa tapahtunut alkoholinkulutuksen kasvu on lisännyt haittoja ja samalla tiukentanut asenteita juomista kohtaan.

Naiset kokevat miehiä selvästi enemmän haittaa muiden juomisesta. Tämä koskee sekä julkisia paikkoja että koti- ja lähipiiriä. Julkisilla paikoilla nuoret naiset kokevat kaikkein eniten haittoja. Peräti 70 prosenttia 15–29-vuotiaista naisista oli pelännyt päihtyneitä viimeisen vuoden aikana ja lähes puolet 20–29-vuotiaista naisista oli joutunut ahdistelun tai kiusaamisen kohteeksi. Erittäin merkittävä osuus 20–29-vuotiaista miehistä – viidesosa – oli puolestaan ollut käsikähmässä päihtyneen kanssa.

Varsinkin alkoholistien omaiset ja vertaistoiminnan edustajat ovat peräänkuuluttaneet arvioita siitä, kuinka laajalle lähipiirissä olevan alkoholiongelmaisen muille aiheuttamat haitat ulottuvat. Tästä voimme esittää vain valistuneita arvauksia. Se, että 53 prosenttia 15–69-vuotiaista naisista ja 38 prosenttia samanikäisistä miehistä kertoo joko heidän vanhempansa, nykyisen tai entisen kumppanin, tai jonkin muun läheisen kärsivän alkoholiongelmosta, antaa vihjeen siitä, kuinka yleisiä alkoholiongelmat ovat välittömässä ympäristössämme. Henkilömääräksi muunnettuna tämä merkitsee, että 15–69-vuotiaiden ikäryhmässä lähes miljoonalla suomalaisnaisella

ja yli 700 000 suomalaismiehellä on vähintään yksi alkoholiongelmainen omaistensa tai läheistensä keskuudessa.

Voimme myös tehdä toisen, tiukempia ehtoja noudattavan laskelman. Tällöin lähtökohtana ovat ne vastaajat, jotka ilmoittivat, että ainakin jollakin kolmeen eri läheisryhmään kuuluvalla läheisellä on alkoholiongelma, ja joiden elämään näiden omaisten tai läheisten alkoholiongelma oli vaikuttanut todella vakavalla tavalla vastaten vähintään viittä pistettä skaalallamme. Koko aineiston naisista näitä tapauksia oli noin 12 prosenttia ja miehistä vastaavasti noin neljä prosenttia. Tämän perusteella voimme päätellä, että 15–69-vuotiaiden joukossa yli 200 000 suomalaisnaisista ja noin 80 000 suomalaismiestä on viimeksi kuluneen vuoden aikana elänyt tilanteessa, jossa omaisen tai läheisen alkoholiongelma on vakavasti vaikuttanut tavallisen arjen menoon.

MITÄ OPIMME?

➔ Vuonna 2008 naisista 46 ja miehistä 23 prosenttia ilmoitti pelänneensä pöhtyneitä julkisella paikalla. Myös ahdistelua naiset kokivat yleisemmin kuin miehet: neljäsosa naisista ja kuudesosa miehistä oli kokenut ahdistelua viimeksi kuluneen vuoden aikana. Suoranainen väkivalta ja käsiksi käyminen taas kohdistui useammin miehiin (8 %) kuin naisiin (4 %).

➔ Ikä oli merkittävä erottava tekijä siinä, kuinka paljon häiriöitä muiden juomisesta koettiin. Alle kolmikymppiset ilmoittivat eniten kielteisiä kokemuksia muiden juomisesta julkisella paikalla.

➔ Vuonna 2008 noin kuudesosa naisista ja runsas kymmenesosa miehistä arvioi, että heidän äidillään tai isällään oli vastaushetkellä alkoholiongelma. Naisista 21 ja miehistä 6 prosenttia arvioi kumppaninsa kärsivän alkoholiongelmista. Lisäksi noin kolmannes naisista ja miehistä oli sitä mieltä, että heillä oli alkoholiongelmia potevia muita läheisiä.

➔ 53 prosenttia naisista ja 38 prosenttia miehistä (15–69-vuotiaita) vastasi vuonna 2008 joko heidän vanhempansa, tai nykyisen tai entisen kumppanin, tai jonkun muun läheisen kärsivän alkoholiongelmasta. Heistä suurin osa (naisista 64 ja miehistä 56 prosenttia) ilmoitti, että omaisen tai läheisen alkoholiongelma oli vaikuttanut haittaavasti omaan elämään.

LÄHTEET

- Koskela, Hille (2009) Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kaupapailu kaupunkitilasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Melberg, Hans Olav & Hakkarainen, Pekka & Houborg, Esben & Jääskeläinen, Marke & Skretting, Astrid & Ramstedt, Mats & Rosenqvist, Pia (ei vuosilukua) Measuring the human costs of drug use for friends and family of drug users. The results from a survey in four Nordic capitals. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Mäkelä, Pia & Fonager, Kirsten & Hibell, Björn ym. (1999) Drinking habits in the Nordic countries. Oslo: SIFA rapport 2.
- Niemi, Hannu (2009) Rikollisuuden pelko. Teoksessa Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247, 281–296.
- Pittman, David J. (1967) International overview: Social and cultural factors in drinking patterns, pathological and nonpathological. Teoksessa Pittman (toim.): Alcoholism, Harper & Row, New York, 3–20.
- Raitasalo, Kirsimarja (2003) Interpretations of survey questions on one's partner's alcohol consumption. Contemporary Drug Problems 30, 701–723.
- Room, Robin (2000) Concepts and items in measuring social harm from drinking. Journal of Substance Abuse 12, 93–111.
- Room, Robin (2008) Thinking about measuring alcohol's harm to others. Paper presented at the 34th Annual Alcohol Epidemiology Symposium of the Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol. Victoria, British Columbia, Canada, 2–6 June. Julkaisematon esitelmä.
- Rossow, Ingeborg & Hauge, Ragnar (2004) Who pays for the drinking? Characteristics of the extent and distribution of social harms from others' drinking. Addiction 99, 1094–1102.
- Tigerstedt, Christoffer (1990) Omaelämäkertojen erillisteemojen analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 99–113.
- Törrönen, Jukka (2001) Lehdistön alkoholipoliittinen asemoituminen vuosina 1993–2000. Yhteiskuntapolitiikka 66(5), 415–431.
- Törrönen, Jukka (2004) Sivistyksen kajossa, rappion pelossa: päihteiden paikantuminen julkisen tilan ongelmaksi lehdistössä 1990-luvulla. Teoksessa Törrönen, Jukka (toim.): Valvontaa ja vastuuta. Päihteiden julkisen tilan moraalisaatelu. Helsinki: Gaudeamus, 32–69.
- Warpenius, Katariina & Tigerstedt, Christoffer (2010) Paljon huolta – vähän hupia. Alkoholiaiheet kirjoitukset kahdessa paikallislehdessä 2004–2007. Yhteiskuntapolitiikka 74(3) (tulossa).
- Wilkinson, Claire (2009) Alcohol-related harm from strangers and acquaintances – initial findings from the 'Harm to Others Survey'. Paper presented at the 35th Annual Alcohol Epidemiology Symposium of the Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol. Copenhagen, Denmark, 1–5 June. Julkaisematon esitelmä.

Miten juomista perustellaan ja säädellään?

Juomisen säätelyä voi tarkastella useasta näkökulmasta. Alkoholipolitiikka ja siihen liittyvä tutkimus on perinteisesti tarkastellut mm. alkoholin hinnan ja saatavuuden vaikutuksia juomiseen. Yleensä näitä vaikutuksia tutkitaan väestöryhmien ja koko väestön tasoilla (ks. esim. Mäkelä ym. 2009). Suomalainen alkoholipolitiikka on nojautunut perinteisesti juomisen ulkoiseen säätelyyn, jonka yhtenä tavoitteena on ollut, ettei alkoholia aina olisi tarjolla juomisen aloittamiseen tai jatkamiseen. Käytäntöön tämä tavoite on välittynyt esimerkiksi korkeiden hintojen, anniskelupaikkojen aukiolorajoitusten ja humalaisille anniskelun kiellon kautta. Näiden rajoitusten vaikutus on voinut yksilötasolla näkyä alkoholin juomisen lopettamisessa niin, että juomat tai rahat loppuvat eikä lisää pysty hankkimaan tai tarjoilija kieltäytyy tuomasta lisää.

Toisenlaisen näkökulman juomisen säätelyyn tarjoavat tutkimukset, jotka tarkastelevat suomalaista humalajuomista sääteleviä kulttuurisia, sosiaalisia ja tilannekohtaisia tekijöitä (ks. esim. Törrönen & Maunu 2007; Raitasalo 2008). Esimerkiksi 1950-luvun tutkimuksissa todettiin perinteisellä suomalaisella humalakeskeisellä juomatavalla olevan omat norminsa ja sosiaaliset kontrollinsa mm. niin, että miesten juomaringeissä oli sallittua ja hyväksyttävää juoda enemmän kuin muut, mutta ei vähempää (Allardt 1957; Bruun 1959). Toisaalta monissa tutkimuksissa on havaittu, että puolisoiden yritykset rajoittaa toistensa juomista ovat melko tavallisia. Ilmiö on hyvin sukupuolisidonnainen: yleensä miehen juomista rajoittaa vaimo tai naispuolinen seurustelukumppani, mutta ei toisinpäin

(Holmila 1988; Raitasalo & Holmila 2005; Raitasalo 2008). Erityisesti vähän koulutetut miehet näyttivät Marja Holmilan (1988) tutkimuksen mukaan olevan muita useammin puolison kontrollin kohteena.

Alkoholinkäytölle on useita erilaisia syitä, ja on syytä olettaa, että näihin liittyy erilaisia tapoja kontrolloida juomista. Partasen (1985, 181) mukaan ei ole järkevää ajatella, että vastaukset kyselylomakkeen kysymyksiin juomisen syistä kertoisivat kovin tarkkaan kunkin yksilön omista motiiveista, jotka tosiasiallisesti johdattavat hänet pullon tai lasin ääreen. Ihmiset eivät ole suinkaan aina selvillä kaikista oman toimintansa syistä tai valmiita tuomaan niitä esille kyselytutkimuksissa. Ilmoitetut syyt kertovat kuitenkin epäilemättä jotakin alkoholin tärkeydestä vastaajan elämässä yleensä ja ne voidaan ehkä parhaiten ymmärtää jälkikäteen esitettyiksi oman alkoholinkäytön perusteluiksi. Haastateltava tavallaan poimii alkoholia koskevien kulttuuristen tosiasioiden joukosta sellaisia perusteluja, jotka tuntuvat sovelialta ja luontevilta sen mukaan, mikä on hänen suhteensa alkoholiin ja millainen on hänen elämäntilanteensa (Partanen 1985, 181). Klaus Mäkelän (1969, 2) mukaan alkoholinkäytön perusteluihin liittyvät kysymykset eivät mittaa vastaajien "todellisia" motiiveja vaan pikemmin eri tapoja rationalisoida omaa alkoholinkäyttöä.

Tässä luvussa tarkastellaan, millaisia alkoholinkäytön rajoittamisen tapoja suomalaiset käyttävät, ja miten ne vaihtelevat miesten ja naisten eri ikä- ja koulutusryhmien, alkoholinkäytön ja alkoholinkäytön perustelutavan mukaan. Aloitamme tarkastelemalla suomalaisten alkoholinkäytön perustelutapoja ja niiden yleisyyttä sukupuolen, iän ja alkoholin kulutuksen mukaan. Kuvailu sopii myös hyvin pariksi luvun 14 analyysille siitä, millaisia perusteluja raittiit antavat.

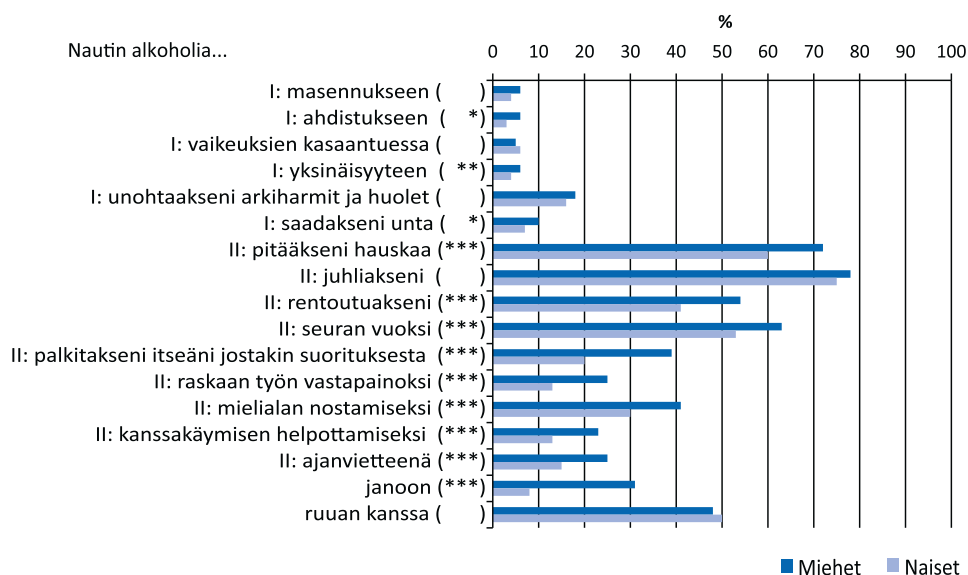
Tässä luvussa käytetty aineisto on osa vuoden 2004 alkoholioloissa tapahtuneiden muutosten seurauksia arvioinnutta nk. alkoholipaneelitutkimusta. Kysymykset on esitetty vuonna 2005 toteutetussa poikkileikkaustutkimuksessa, jonka kohteena olivat 15–69-vuotiaat suomalaiset. Vastausprosentti oli 53. Tässä käytämme viimeisen 12 kuukauden aikana alkoholia käyttäneiden vastauksia, jolloin analysoitavaan aineistoon jäi yhteensä 1001 vastaajaa. Aineistoa on kuvattu tarkemmin liitteessä 1. Aineistossa havaintona on yksittäinen vastaaja, ei yksittäinen juomiskerta. Se ei siis anna mahdollisuutta tarkastella suoraan juomistilanteiden ominaisuuksia.

Alkoholinkäytön perustelut

Perusteluja koskevia kysymyksiä pohjustettiin seuraavalla kysymyksellä: "Kuinka hyvin seuraavat alkoholin käytön perustelut sopivat kuvaamaan Teidän alkoholin käyttöönnne?". Kuviossa 1 on esitetty niiden naisten ja miesten osuudet, jotka vastasivat kyseisen perustelun kuvaavan heidän

omaa alkoholinkäyttöään hyvin tai melko hyvin. Kyselylomakkeen 17 erilaisesta alkoholinkäytön perustelusta vain kahdessa suurempi osuus naisista kuin miehistä ilmoitti kyseisen perustelun kuvaavan hyvin heidän omaa alkoholinkäyttöään. Molemmissa näistä – nautittaessa alkoholia ruuan kanssa ja vaikeuksien kasaantuessa – erot olivat pieniä eivätkä ne olleet tilastollisesti merkitseviä. Tämä ei ole uusi ilmiö: myös Juha Partasen (1985) vuosien 1968, 1976 ja 1984 Juomatapatutkimuksien aineistojen analyyseissä miehet pitivät naisia useammin lähes kaikkia perusteluja itselleen soveltuvina. Juomatapa-aineistojen ja vuoden 2005 aineiston kysymykset eivät ole samanlaisia, joten tarkemmat ajalliset vertailut eivät ole mahdollisia.

KUVIO 1. Miesten ja naisten perustelut alkoholinkäytölleen vuonna 2005: niiden vastaajien osuus kaikista alkoholia käyttäneistä (%), joiden mielestä kyseinen perustelu sopi kuvaamaan omaa alkoholinkäyttöä hyvin tai melko hyvin.²⁷

Muuttujien suuren määrän vuoksi suoritettiin faktorianalyysi, jonka tarkoituksena oli löytää perusteluista yhteisiä ulottuvuuksia. Faktorianaalyyisin tarkemmat tulokset sekä kahden löydetyn juomisen perustelujen ulottuvuuden tarkat määritelmät suhteessa alkuperäisiin muuttujiin ovat liitteessä 2. Kuviossa 1 muuttujat on järjestetty faktoreittain eli ulottuvuuksittain muuttujien latauksien voimakkuuksien mukaan eli sen mukaan, kuinka keskeisiä ne olivat ulottuvuuden kannalta. Ensimmäiselle ulottuvuudelle, joka kuvaa, miten vahvasti vastaaja perusteli alkoholinkäyttöä elämässään tapahtuvien *ikävien ja raskaiden asioiden lievittämi-*

27 χ^2 -testi naisten ja miesten erolle: * = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

sellä, latautuivat voimakkaan positiivisesti seuraavat kuusi perustelua: alkoholin käyttö arkiharmien ja huolien unohtamiseksi, unen saamiseksi, vaikeuksien kasaantuessa sekä masennuksen, ahdistuksen ja yksinäisyyden vuoksi. Tämän ulottuvuuden kuvaamiseen liittyviin kysymyksiin vastattiin harvoin, että ne sopivat kuvaamaan vastaajan alkoholin käyttöä hyvin tai melko hyvin. Yleisin näistä oli alkoholin käyttäminen arkiharmien ja huolien unohtamiseksi, jonka 16 prosenttia naisvastaajista ja 18 prosenttia miesvastaajista ilmoitti sopivan kuvaamaan alkoholin käyttöään.

Toisen ulottuvuuden muodostavat muuttajat, joille yhteistä ovat *seurallisuuden ja sosiaalisen kanssakäymisen edesauttaminen sekä vapaaajan vietto ja rentoutuminen* (liite 2). Tälle ulottuvuudelle latautuivat seuraavat yhdeksän perustelua: mielialan nostamiseksi, seuran vuoksi, juhliakseni, kanssakäymisen helpottamiseksi, rentoutuakseni, ajanvietteenä, raskaan työn vastapainoksi, palkitakseni itseäni jostakin suorituksesta ja pitääkseni hauskaa. Sekä naiset että miehet ilmoittivat näiden perustelujen sopivan kuvaamaan alkoholin käyttöään yleisemmin kuin ensimmäiselle ulottuvuudelle latautuneiden perustelujen. Yleisimmät yksittäiset perustelut olivat juhliminen ja hauskanpito. Juhliminen sopi perusteluksi alkoholin käytölle yli 70 prosentille vastaajista, kuten myös hauskanpito miesvastaajille. Noin 60 prosentille naisista hauskanpito sopi perusteluksi alkoholin käytölle.

Huomionarvoista on, että ruuan kanssa juominen tai janoon juominen eivät latautuneet kummallekaan ulottuvuudelle.²⁸ Miehistä 31 prosenttia vastasi alkoholin nauttimisen janoon sopivan kuvaamaan juomistaan melko hyvin tai hyvin. Sekä naisista että miehistä noin puolet katsoi ruuan kanssa alkoholin nauttimisen kuvaavan juomistaan ainakin melko hyvin. Nämä olivat siis tärkeitä perusteluja alkoholin käytölle, vaikka ne eivät latautuneetkaan kahteen löydettyyn, enemmän mieleniloihin liittyvään ulottuvuuteen. Tämän vuoksi ruuan kanssa alkoholin nauttiminen, joka oli sekä naisille että miehille tärkeä perustelu, otettiin mukaan analyysiin erillisenä ulottuvuutena negatiivisten ja positiivisten perustelujen rinnalle. Vaikka sisällöllisesti näitä ulottuvuuksia käsitellään erikseen, ne saattoivat kuitenkin kyselyyn vastattaessa toimia samanlaisessa tehtävässä. Kyse on omasta alkoholin käytöstä, jolle kyselyyn vastattaessa pyritään etsimään itselle sopivia perusteluja.

Taulukossa 1 on niiden vastaajien osuus alkoholia käyttävistä, joille kunkin ulottuvuuden perustelut sopivat kuvaamaan heidän alkoholin käyttöään (Ks. ulottuvuuksien määrittelystä liite 2). On hyvä huomata, että taulukossa 1 olevat ryhmät eivät ole "puhtaita" eli toisensa poissulkevia, vaan jotkut

28 Näiden muuttujien kommunaliteetit olivat alle 0,20 myös erikseen miehille ja naisille tehdyissä faktori-analyyseissä.

vastaajat kuuluvat useampaan ryhmään. Lisäksi osa vastaajista ei kuulu mihinkään ryhmään, koska kyselyssä esitetyt alkoholin käytön perustelut eivät vastaajien mielestä sopineet kuvaamaan heidän alkoholinkäyttöään.

TAULUKKO 1. Vuonna 2005 niiden vastaajien osuudet kaikista alkoholia käyttäneistä (%), joilla oli yli kolmen keskiarvo "ikävien asioiden lievittäminen", "seurallisuus ja rentoutuminen" -ulottuvuudella tai joille "ruuan kanssa juominen" -perustelu sopi hyvin tai melko hyvin sukupuolen, iän, koulutuksen ja alkoholinkäytön mukaan muodostetuissa ryhmissä.

	Ikävien asioiden lievittäminen		Seurallisuus ja rentoutuminen		Ruuan kanssa	
	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset
	%	%	%	%	%	%
Kaikki	8	5	54	34	48	50
Ikä						
15–29	6	6	60	41	25	29
30–49	13	5	60	34	56	57
50–69	4	3	44	27	54	30
Koulutus ²⁹						
Alin	12	7	59	40	29	38
Keskimmäinen	8	4	51	32	44	41
Korkein	7	4	57	32	67	75
Alkoholinkulutus ³⁰						
Kohtuukuluttaja & humala silloin tällöin	5	2	44	24	54	51
Humala usein	11	11	70	60	33	41
Suurkuluttaja	22	14	87	77	35	63

Taulukko 1 antaa saman kuvan alkoholinkäytön perusteluista kuin kuvio 1: seurallisuuteen liittyvät perustelut olivat huomattavasti yleisempiä kuin elämän taakkojen lievittämiseen liittyvät. Aiemmin todettu ero

29 Koulutuksen alimpaan luokkaan kuuluvat kansalais-, kansa- tai peruskoulun tai vähemmän opiskelleet. Keskimmäisessä luokassa ovat ammattikoulun, ammatti-instituutin, ammatillisen opiston tai ylioppilastutkinnon suorittaneet. Ylimpään luokkaan kuuluvat ammattikorkeakoulu- tai korkeakoulututkinnon suorittaneet. Luokittelu perustuu vastaajien lomakkeella antamiin vastauksiin.

30 Juomisluokittelun tarkempi kuvaus on kirjan luvussa 15. Humalajuominen on määritelty 5 annoksen (naiset) ja 8 annoksen (miehet) käytöksi ja "usein" luokan rajaksi on asetettu tämän määrän juominen vähintään 12 kertaa vuodessa. Harvemmin humalaan juovat on yhdistetty kohtuukuluttajien kanssa samaan luokkaan. Suurkulutuksen raja on keskimäärin 20 (naiset) / 40 (miehet) grammaa 100-prosenttista alkoholia päivässä vuosikulutuksesta laskettuna.

miesten ja naisten välillä näkyy tässäkin: Negatiiviset ja positiiviset perustelut sopivat yleisemmin kuvaamaan miesvastaajien kuin naisvastaajien alkoholinkäyttöä myös iän, koulutuksen ja alkoholinkulutuksen eri luokissa. Lisäksi nähdään, että vanhimman ikäryhmän miehet ja naiset perustelivat juomistaan harvemmin negatiivisilla ja positiivisilla alkoholinkäytön perusteluilla kuin nuoremmat vastaajat. "Ruuan kanssa alkoholin nauttiminen" -perustelu ei kuitenkaan vaihdellut samalla tavalla iän mukaan. Se sopi perusteluksi yli puolelle 30 vuotta täyttäneistä miesvastaajista ja 30–49-vuotiaista naisvastaajista, mutta osuudet olivat pienempiä naisten ja miesten nuorimmassa ikäryhmässä ja naisten vanhimmassa ikäryhmässä (25–30 %).

Negatiivisissa ja positiivisissa perusteluissa koulutuksen mukaiset erot eivät olleet kovin suuria. Tosin naisten osalta oli jonkin verran merkkejä siitä, että koulutuksen määrän kasvaessa alkoholinkäytölle ilmoitettiin vähemmän sekä negatiivisia että positiivisia perusteluja. Ruuan kanssa alkoholin nauttiminen oman alkoholinkäytön perusteluna taas yleistyi selvästi korkeamman koulutuksen mukana niin, että korkeimman koulutusryhmän miehistä kaksi kolmesta ja naisista kolme neljästä ilmoitti tämän perustelun sopivan omaan alkoholinkäyttöönsä.

Juomisluokittelun mukaisissa ryhmissä suurimmat erot syntyivät negatiivisissa ja positiivisissa perusteluissa. Usein humalaan juovat vastaajat perustelivat alkoholinkäyttöään huomattavasti yleisemmin näillä perusteluilla kuin kohtuukuluttajien ja silloin tällöin humalaan juovien ryhmään kuuluvat vastaajat. Yleisimmin sekä negatiivisia että positiivisia perusteluja esittivät kuitenkin suurkuluttajat sukupuolesta riippumatta. Suurkuluttajana naisilla (63 %) ruuan kanssa alkoholin nauttiminen perusteluna omalle alkoholinkäytölle oli lähes kaksi kertaa yleisempää kuin suurkuluttajamiehillä (35 %).

Partanen (1985, 191) esitti, että suurin vaihtelun lähde suomalaisten vastauksissa heidän alkoholinkäyttönsä perusteluista on heidän yleinen suhtautumisensa alkoholiin, alkoholin keskeisyys heidän elämässään. Se näyttää sopivan tähänkin aineistoon negatiivisten ja positiivisten alkoholinkäytön perustelujen osalta. Alkoholinkäytön perustelua ruuan kanssa juomisella taas selittää parhaiten koulutus eikä niinkään alkoholinkäyttö.

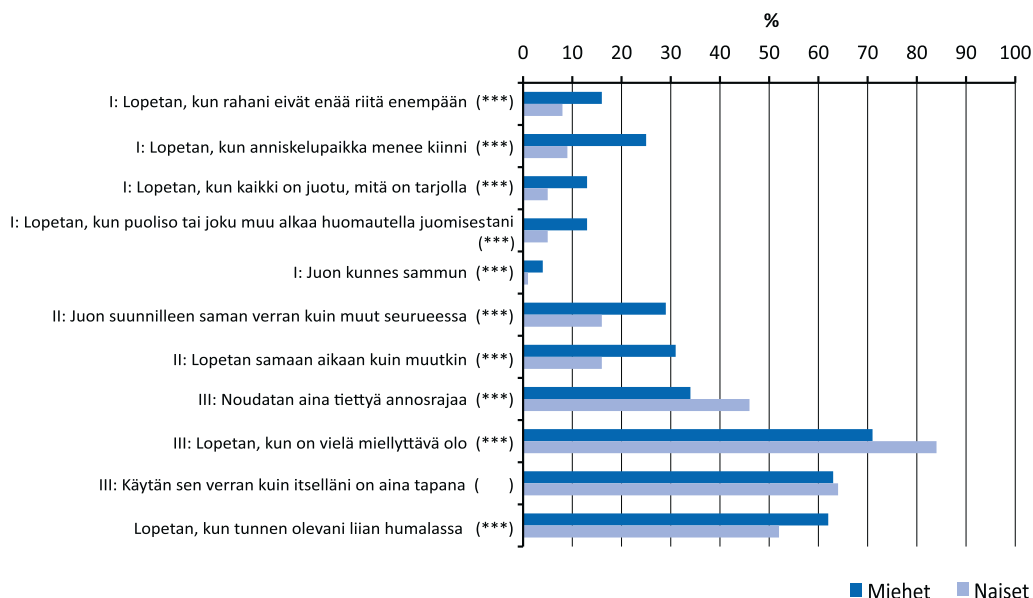
Kannattaa hetkeksi palata faktorianalyysin tuloksiin negatiivisista ja positiivisista juomisen perusteluista, koska analyysi ei erotellut kahden ulottuvuutta toisistaan kovinkaan selvästi. Esimerkiksi "mielialan nostamiseksi", "kanssakäymisen helpottamiseksi", "arki-harmien ja huolten unohtamiseksi" sekä "raskaan työn vastapainoksi" saivat voimakkaan latauksen molemmille ulottuvuuksille (ks. liite 2). Jatkoanalyysseissa sama muuttuja ei ollut mukana kahdella ulottuvuudella, mutta tästä huolimatta alkoholin käytön negatiivisten ja positiivisten perustelujen välillä oli

voimakas positiivinen korrelaatio (naisilla 0,65 ja miehillä 0,60). Yhteys oli selvästi voimakkaampi kuin perustelujen ja juomismuuttujien väliset korrelaatiot. Molemmat ulottuvuudet olivat kuitenkin positiivisesti yhteydessä yleiseen juomisen tiheyteen ja juomisen vuosikulutukseen sekä subjektiivisen humalajuomisen ja 4+/6+ annosta kerralla juomisen tiheyteen. Kertoimet vaihtelivat 0,17 ja 0,36:n välillä ja ne olivat yhden prosentin riskitasolla tilastollisesti merkitseviä. Ja koska perustelujen määrä oli positiivisesti yhteydessä juomisen määrään, ei ole yllättävää, että myös alkoholinkäyttöä perustelevat muuttujat olivat korreloituneet keskenään positiivisesti.

Alkoholinkäytön säätely

Toiseksi käsittelemme sitä, miten samat vastaajat katsoivat juomistilanteensa yleensä päättyvän. Kuviossa 2 olevien väittämien sarjaa pohjustettiin kysymyksellä: "Kuinka hyvin seuraavat väittämät sopivat normaaleihin juomistilanteisiin?" Näille yhdelletoista muuttujalle tehtiin myös faktorianalyysi, jonka tarkempi kuvaus on liitteessä 3. Analyysissa löytyi kolme ulottuvuutta, joita kutsutaan *ulkoisiksi rajoitteiksi*, *seuralliseksi kontrolliksi* ja *itsekontrolliksi*.

KUVIO 2. Vuonna 2005 osuudet kaikista alkoholia käyttäneistä miehistä ja naisista, joiden mielestä kyseinen väite sopi hyvin tai melko hyvin vastaajan tavalliseen juomistilanteeseen.³¹

31 χ^2 -testi naisten ja miesten erolle: * = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

Ulkoisten rajoitteiden ulottuvuus oli selitysvomaisiin, mutta kuitenkin se sopi vain harvojen vastaajien mielestä kuvaamaan omaa juomisen rajoittamista. Harvinaisin säätelytavoista oli juominen sammumiseen saakka, joka sopi yhdelle prosentille naisista ja neljälle prosentille miehistä. Naisista alle kymmenesosa ilmoitti, että tämän ulottuvuuden vaihtoehdot sopivat kuvaamaan oman alkoholinkäytön päättymistä hyvin. Miehillä osuudet olivat suurempia, mutta korkeimmillaankin 25 prosenttia ("Lopetan, kun anniskelupaikka menee kiinni").

Miehistä noin kolmannes ja naisista noin 15 prosenttia katsoi seurallisen kontrollin ulottuvuudelle latautuvien väittämien ("Lopetan samaan aikaan kuin muutkin" ja "Juon suunnilleen saman verran kuin muut seurueessa") kuvaavan heidän tapaansa lopettaa juominen. Itsekontrollin ulottuvuudelle latautuivat kolme yleisimmin raportoitua muuttujaa. Näitä olivat "Lopetan, kun on vielä miellyttävä olo", "Noudatan aina tiettyä annosrajaa" ja "Käytän sen verran kuin itselläni on aina tapana". Sekä miehillä että naisilla väite "Lopetan, kun on vielä miellyttävä olo" oli yleisimmin annettu syy lopettaa juominen: naisista 84 prosentin ja miehistä 71 prosentin mielestä väite sopi heidän tavallisiin juomistilanteisiinsa. Tiettyä annosrajaa tavallisissa juomistilanteissaan noudatti lähes puolet naisista ja kolmannes miehistä, jotka käyttivät alkoholia. Naiset siis ilmoittivat miehiä useammin itsekontrollin ulottuvuudelle latautuvien muuttujien sopivan omaan juomisen rajoittamiseensa, kun taas miehille sopivat naisia useammin kaikki muut väittämät.

Säätelyn eri ulottuvuudet korreloivat keskenään, mutta eivät aivan yhtä voimakkaasti kuin perustelujen negatiiviset ja positiiviset ulottuvuudet. Ulkoisten rajoitteiden ja seurallisen kontrollin välinen korrelaatio oli positiivien (miehillä 0,38 ja naisilla 0,48). Itsekontrollin yhteys seuralliseen kontrolliin ja ulkoisiin rajoitteisiin taas oli negatiivinen (miehillä -0,17 ja -0,21; naisilla -0,22 ja -0,30). Nämä tulokset olivat tilastollisesti merkitseviä yhden prosentin merkitsevyystasolla.

TAULUKKO 2. Vuonna 2005 niiden vastaajien osuudet kaikista alkoholia käyttäneistä (%), joilla oli yli kolmen keskiarvo kyseisellä alkoholinkäytön rajoittamisen ulottuvuudella sukupuolen, iän, koulutuksen ja alkoholinkäytön mukaan muodostetuissa ryhmissä.

	Ulkoiset rajoitteet		Seurallinen kontrolli		Itsekontrolli	
	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset
	%	%	%	%	%	%
Kaikki	13	5	32	17	66	73
Ikä						
15–29	22	10	38	23	54	61
30–49	7	3	33	15	66	72
50–69	13	2	27	15	76	84
Koulutus						
Alin	28	7	30	18	72	78
Keskimmäinen	12	5	31	16	66	70
Korkein	5	3	35	19	62	74
Alkoholin kulutus						
Kohtuukuluttaja & humala silloin tällöin	10	2	31	13	75	78
Humala usein	17	9	41	29	47	53
Suurkuluttaja	28	19	29	29	51	56

Säätelyn ulottuvuuksista saatavaa kuvaa voidaan tarkentaa taulukon 2 tietojen avulla. Siinä on kuvattu alkoholia käyttävistä niiden vastaajien osuus, joiden vastauksien mukaan kyseisen ulottuvuuden väittämät sopivat heidän tavalliseen juomistilanteeseensa "ei hyvin, ei huonosti" -vastausta paremmin (ks. määrittely liitteestä 3). Kaiken kaikkiaan vastaajat ilmoittivat juomisen lopettamiselle eniten itsekontrollin ulottuvuuteen liittyviä syitä. Harvimminkin syyksi annettiin ulkoisten rajoitteiden ulottuvuuteen liittyviä syitä. Tarkastelu vahvistaa myös kuvion 2 yhteydessä tehdyn havainnon, jonka mukaan naiset raportoivat miehiä yleisemmin itsekontrolliin liittyviä ja miehet naisia useammin ulkoisiin rajoitteisiin ja seuralliseen kontrolliin liittyviä alkoholinkäytön rajoittamisen tapoja.

Naisilla ja miehillä itsekontrollin merkitys oli sitä suurempi, mitä vanhemmasta vastaajasta oli kyse. Seurallisen kontrollin merkitys väheni jonkin verran iän myötä etenkin miehillä. Yli 30-vuotiaille naisille ja miehille ulkoiset rajoitteet sopivat tavallisen juomistilanteen lopettajaksi vain muutamalle prosentille, nuoremmille vastaajille niiden merkitys oli huomattavasti suurempi.

Koulutuksen mukaiset erot seurallisessa kontrollissa ja itsekontrollissa olivat pieniä, mutta alempien koulutustasojen miehistä kuitenkin vähän useammat kuin ylempien koulutustasojen miehistä ilmoittivat itsekontrollin sopivan alkoholin käyttönsä rajoittamiseen. Ulkoisten rajoitteiden merkitys juomistilanteen lopettamisessa väheni koulutustason noustessa varsinkin miehillä.

Alkoholin kohtuukuluttajille itsekontrolli sopi oman ilmoituksen mukaan paremmin kuin usein humalaan juoville ja suurkuluttajille, ja tasot olivat yllättävän samanlaisia naisilla ja miehillä. Ulkoiset rajoitteet päätivät humala- ja suurkuluttajan juomistilanteen todennäköisemmin kuin kohtuukuluttajan.

Taulukon 2 analyysien lisäksi katsottiin rajoittamisen ulottuvuuksien korrelaatioita yksittäisten juomismuuttujien kanssa. Naisilla seurallinen kontrolli korreloi positiivisesti yleisen juomistiheyden, juomisen määrän ja humalajuomisen tiheyden kanssa (0,15–0,23), miehillä vain juomistiheyden kanssa (0,14). Näyttää siis siltä, että mitä voimakkaammin nainen painotti juomisseuran roolia oman juomisensa säätelyssä, sitä enemmän ja useammin hän todennäköisesti joi.

Sekä miehillä että naisilla juomisen määrä ja humalajuomisen tiheys korreloivat positiivisesti ulkoisten rajoitteiden ulottuvuuden kanssa (miehet 0,27–0,32, naiset 0,21–0,29). Myös itsekontrolli korreloi yhtä voimakkaasti näiden juomismuuttujien kanssa, mutta negatiivisesti (miehet -0,16 – -0,24, naiset -0,16 – -0,27). Itse asetettuja rajoja oman alkoholin käyttönsä säätelyssä korostavat vastaajat joivat siis vähemmän ja harvemmin humalaan kuin ne, joiden juomista rajoittivat ennemmin ulkoiset rajoitteet. Tämä saattaa kertoa siitä, että omalle juomiselle itse asetetuilla rajoilla pyritään ainakin jossain määrin välttämään suurien kerta-annosten juomista.

Alkoholinkäytön perustelujen ja säätelyn välinen yhteys

Lopuksi tarkastellaan sitä, millaisia yhteyksiä alkoholinkäytön säätelyllä on alkoholinkäytön perusteluihin. Aineistosta muodostettiin kolme ryhmää alkoholinkäytön perustelujen mukaan: I) ne, joille ikävien asioiden lievittämisen ulottuvuus sopi kuvaamaan omaa alkoholinkäyttöä, II) ne, joille seurallisuuden ja rentoutumisen ulottuvuus sopi kuvaamaan omaa alkoholinkäyttöä ja III) ne, joille ruuan kanssa alkoholin nauttiminen sopi kuvaamaan omaa alkoholinkäyttöä. Ryhmien muodostamisessa käytettiin samoja määritelmiä kuin aiemmin alkoholinkäytön perusteluja tarkasteltaessa. Nämäkin ryhmät eivät siis ole "puhtaita", toisensa poissulkevia. Ryhmille laskettiin keskiarvot alkoholinkäytön säätelyn eri ulottuvuuksille. Tuloksia tarkastellaan yhdessä miehille ja naisille vastaajien määrän asettamien rajoitusten vuoksi (taulukko 3).

TAULUKKO 3. Alkoholinkäytön säätelyn ulottuvuuksien pisteiden keskiarvot alkoholinkäytön perustelujen mukaan muodostetuissa ryhmissä vuonna 2005.

	Ikävien asioiden lievittäminen ³² (n = 54)	Seurallisuus ja rentoutuminen ³² (n = 407)	Ruuan kanssa ³² (n = 425)
Ulkoiset rajoitteet (keskiarvo)	2,4	1,9	1,4
Seurallinen kontrolli (keskiarvo)	2,9	2,8	2,3
Itsekontrolli (keskiarvo)	3,4	3,5	3,7

Perustelujen mukaan muodostetuilla ryhmillä oli hieman eroa ulkoisiin rajoitteisiin suhtautumisessa. Ulkoiset rajoitteet säätelivät enemmän niiden vastaajien juomista, jotka perustelivat alkoholinkäyttöään ikävien asioiden lievittämisellä kuin niiden, jotka perustelivat juomistaan seurallisuudella tai ruuan kanssa nauttimisella.

Erot ryhmien välillä seurallisen kontrollin ulottuvuuden keskiarvoissa olivat pieniä. Tosin niille, joille alkoholin nauttiminen ruuan kanssa sopi kuvaamaan omaa alkoholinkäyttöä, seurallinen kontrolli sopi jonkin verran huonommin kuvaamaan juomistilanteen päättymistä kuin kahdelle muulle ryhmälle. Erilaisia alkoholinkäytön perusteluja korostavien ryhmien välillä ei ollut merkittäviä eroja siinä, miten hyvin itsekontrolli sopi kuvaamaan juomistilanteen päättymistä.

Johtopäätökset

Suomalaiset perustelevat alkoholinkäyttöään monin eri syin. Tässä tutkimuksessa esitetyt perustelut jaoteltiin kolmelle ulottuvuudelle: seurallisuuteen ja rentoutumiseen liittyviin syihin, ikävien asioiden lievittämiseen liittyviin syihin sekä ruuan kanssa alkoholin nauttimiseen. Suurin vaihtelun lähde kahden ensimmäisen ulottuvuuden suosiossa oli yleinen suhtautuminen alkoholiin, alkoholin keskeisyys elämässä. Tämä näkyi siinä, että mitä enemmän ja humalahakuisemmin vastaaja joi, sitä enemmän hän esitti niin negatiivisia kuin positiivisiakin perusteluja juomiselleen. Ruuan kanssa alkoholin nauttimisen perustelu puolestaan vaihteli selvimmin koulutuksen mukaan: mitä korkeampi koulutus, sitä yleisemmin tämä perustelu sopi kuvaamaan vastaajan alkoholinkäyttöä. Vähän alkoholia juovat taas löysivät vain harvoja perusteluja juomiselleen. Kaiken kaikkiaan miehet esittivät enemmän negatiivisia ja positiivisia perustelu-

32 "Ikävien asioiden lievittäminen" ja "Seurallisuus ja rentoutuminen" -luokissa ovat mukana vastaajat, joilla ko. ulottuvuuden pisteet ovat yli 3. "Ruuan kanssa" -luokassa ovat mukana vastaajat, joille tämä perustelu sopi hyvin tai melko hyvin.

ja alkoholinkäytölleen kuin naiset. Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että miehet käyttivät enemmän alkoholia kuin naiset.

Vastaajan iästä, sukupuolesta tai koulutustasosta riippumatta juomista perusteltiin useammin positiivisilla, seurallisuuteen ja rentoutumiseen liittyvillä syillä kuin negatiivisilla, ikävien asioiden lievittämiseen liittyvillä syillä. Kulutuksen ja humalajuomisen lisääntyessä myös negatiivisten perustelujen käyttö näytti lisääntyvän: juodaan niin iloon kuin murheeseenkin. Yleensä hoitotutkimuksissa ja oma-apuoppaissa neuvotaan välttämään etenkin juomista ikävien asioiden lievittämiseksi, koska sen katsotaan helposti johtavan alkoholiriippuvuuteen (Koski-Jännes 1986). On kuitenkin ilmeistä, että seurallisuuden ja rentoutumisenkin merkeissä tapahtuva juominen altistaa suurkanutukselle ja sitä myöten myös mahdolliselle riippuvuudelle.

Juomistilanteen lopettamista ohjasivat yhtäältä juojan sisäiset, hänen itselleen asettamat rajoitukset ja toisaalta ulkoiset, esimerkiksi juomiseuraan tai alkoholin saatavuuteen liittyvät tekijät. Tämän tutkimuksen mukaan suomalaiset käyttävät useimmin itse asetettuja rajoja perusteluina juomistilanteen lopettamiseen, naiset jopa enemmän kuin miehet. Tällaisia itse asetettuja rajoja oman alkoholinkäyttönsä säätelyssä korostavat vastaajat joivat vähemmän ja harvemmin humalaan kuin muita juomisen rajoittamisen tapoja korostavat. Niin naisilla kuin miehilläkin itsekontrollin merkitys oli sitä suurempi, mitä vanhemmasta vastaajasta oli kyse, mikä lienee osittain yhteydessä iän myötä vähenevään alkoholinkäyttöön. Myös hoitotutkimuksissa usein toistuva tulos on se, että ikä ennustaa hoidon tuloksellisuutta. (Wiman 1986; Koski-Jännes 1992.) Ehkä itsesäätelyn merkitys avautuu etenkin miehille vasta iän karttuessa.

Juomisseuran rooli painottui erityisesti runsaasti juovilla naisilla: mitä voimakkaammin nainen painotti juomisseuran roolia oman juomisen säätelyssä, sitä enemmän ja useammin hän todennäköisesti joi. Koska naisen juomisseurana on useimmin puoliso (Mustonen ym. 2009), naisen juomiseen vaikuttavat hyvin todennäköisesti puolison juomatavat. Onkin havaittu, että puolisojen juomatavat usein lähenevät toisiaan nimenomaan niin, että naiset lisäävät kulutustaan lähemmäs runsaasti juovan puolisonsa kulutusta kuin niin, että runsaasti juovat miehet vähentäisivät kulutustaan lähemmäs vaimon juomatapoja. (Demers ym. 1999.)

Pertti Alasuutari (1990, 59–65) kuvasi väitöskirjassaan työväenluokkaisia alkoholistimiehiä, jotka tietoisesti ja täydellisesti hylkäsivät itsekontrollin juomisensa säätelyssä. Heidän juomisensa päättyi useimmiten kapakan sulkemiseen tai tarjoilun loppumiseen, eli ulkoisiin rajoitteisiin. Myös tässä aineistossa etenkin miehillä ulkoisen kontrollin merkitys juomistilanteen lopettamisessa oli pienempi korkeasti koulutetuilla kuin vähän koulutetuilla, jotka todennäköisemmin myös ovat työväenluokkaisia.

Ulkoiset rajoitteet, mukaan lukien alkoholipolitiikan keinot kuten saatavuuden rajoittaminen, päättivät sukupuolesta riippumatta usein humalaan juovien ja etenkin suurkuluttajien juomistilanteen. Kohtuukuluttajat lopettivat juomisen todennäköisemmin jo silloin kun itse asetettu raja tuli vastaan.

MITÄ OPIMME?

➤ Mitä enemmän juodaan, sitä enemmän juomiselle esitetään perusteluja. Erityisesti negatiivisten ja positiivisten alkoholinkäytön perusteluiden määrä lisääntyy juomisen lisääntyessä. Ruuan kanssa alkoholin nauttimisella juomistaan perustelevat eniten korkeasti koulutetut.

➤ Itse asetettuja rajoja oman alkoholinkäyttönsä säätelyssä korostavat vastaajat juovat vähemmän ja harvemmin humalaan kuin muita juomisen rajoittamisen tapoja korostavat. Naisilla itse asetettujen rajojen käyttäminen alkoholinkäytön säätelyssä on yleisempää kuin miehillä.

➤ Naisilla ja miehillä itsekontrollin merkitys juomistilanteen lopettamisessa on sitä suurempi, mitä vanhemmasta vastaajasta on kyse.

➤ Mitä voimakkaammin nainen painottaa juomisseuran roolia oman juomisensa säätelyssä, sitä enemmän ja useammin hän todennäköisesti juo.

➤ Ulkoiset rajoitteet päättävät humala- ja etenkin suurkuluttajan juomistilanteen todennäköisemmin kuin kohtuukuluttajan, ja vähemmän koulutetun juomistilanteen todennäköisemmin kuin korkeasti koulutetun.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti (1990) *Desire and craving: Studies in a cultural theory of alcoholism*. Acta Universitatis Tampereensis, ser A. Tampere: University of Tampere.
- Allardt, Erik (1957) Drinking norms and drinking habits. Teoksessa Allardt, Erik & Markkanen, Touko & Takala, Martti: *Drinking and Drinkers*. N:o 6. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 7–109.
- Bruun, Kettil (1959) Drinking behavior in small groups. N:o 9. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Demers, Andrée & Bisson, Jocelyn & Palluy, Jézabelle (1999) Wives' Convergence with Their Husbands' Alcohol Use: Social Conditions as Mediators. *Journal of Studies on Alcohol* 60(3), 368–377.
- Holmila, Marja (1988) Wives, husbands and alcohol. A study of informal drinking control within the family. N:o 36. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Koski-Jännes, Anja (1986) Kuinka paljon on liian paljon? Opas juomisen vähentäjille ja lopettajille. Helsinki: Otava.
- Koski-Jännes, Anja (1992) Alcohol addiction and self-regulation. A controlled trial of relapse prevention program for Finnish inpatient alcoholics. N:o 41. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 74(4), 387–399.
- Mäkelä, Klaus (1969) Alkoholin käytön motiivien faktorirakenne: Kulutus-tutkimuksen ennakkoraportti. Tutkimusseloste 39. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholin käyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3), 268–289.
- Partanen, Juha (1985) Alkoholin käytön perustelut ja säänteleväminen. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): *Suomalaisten juomatavat*. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. N:o 34. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 182–205.
- Raitasalo, Kirsimarja (2008) Informal Social Control of Drinking. Finland in the Light of International Comparison. Research Report, 172. Helsinki: Stakes.
- Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja (2005) The role of the spouse in regulating one's drinking. *Addiction Research and Theory* 13(2), 137–144.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2007) Miten nuoret aikuiset pohtivat ja säätelevät humalajuomistaan? Teoksessa Tigerstedt, Christoffer (toim.): *Nuoret ja alkoholi*. Helsinki: Alkoholi- ja huumeututkijain seura & Nuorisotutkimusseura, 59–88.
- Wiman, Ronald (1986) Alkoholismi elämänkaaren osana. Hoitomallien kritiikkiä ja kehittämislähtökohtia. Järvenpää: Järvenpään sosiaalisairaalan julkaisuja 24.

LIITE 1. Aineisto

Käytetty aineisto on osa vuoden 2004 alkoholioloissa tapahtuneiden muutosten seurauksia arvioinnutta alkoholipaneelitutkimusta. Paneeliaineistossa seurattiin vuoden 2003 poikkileikkausaineiston vastaajia, jotka olivat 15–69-vuotiaita. Paneeliaineiston lisäksi kerättiin uudet poikkileikkausaineistot kahtena seuraavana vuonna. Vuonna 2005 alkuperäiset paneelivastaajat olivat kaksi vuotta vanhempia, joten tämä vaikutti myös kyseisen vuoden poikkileikkaukseen. Tilastokeskuksen väestötietojärjestelmästä poimittiin satunnaisotoksella 1700 henkilöä 15–71-vuotiaista ja lisäksi 500 henkilöä 15–34-vuotiaiden ikäryhmästä, joista vastasi yhteensä 52,6 prosenttia. Analyysivaiheessa aineistosta poistettiin vertailtavuuden vuoksi 70- ja 71-vuotiaat. Lisäksi aineisto rajattiin vastaajiin, jotka olivat juoneet alkoholia viimeisen 12 kuukauden aikana. Aineistoon jäi yhteensä 1 001 vastaajaa, jotka jakautuivat eri luokkiin alla olevan taulukon mukaan. Kaikki analyysit tehtiin käyttäen painoja, jotka oli laskettu sukupuolen, ikäryhmän, kielen ja alueen mukaisille väestöryhmille.

	Miehet	Naiset
Kaikki	407	594
Ikä		
15–29	145	230
30–49	121	193
50–69	141	170
Koulutus		
Alin	83	136
Keskimmäinen	213	285
Korkein	104	165
Alkoholin kulutus		
Kohtuukuluttaja & humala silloin tällöin	265	445
Humala usein	84	96
Suurkuluttaja	45	44

LIITE 2. Alkoholinkäytön perustelujen faktoriratkaisu

Nautin alkoholia...	Ulottuvuus1	Ulottuvuus2	h^2
masennukseen	0,902	0,064	0,818
ahdistukseen	0,867	0,055	0,755
vaikeuksien kasaantuessa	0,814	0,201	0,703
yksinäisyyteen	0,715	0,136	0,530
unohtaakseni arkiharmit ja huolet	0,632	0,408	0,566
saadakseni unta	0,516	0,188	0,302
pitääkseni hauskaa	0,124	0,687	0,487
juhliakseni	0,046	0,642	0,414
rentoutuakseni	0,357	0,616	0,507
seuran vuoksi	0,117	0,535	0,300
palkitakseni itseäni jostakin suorituksesta	0,370	0,530	0,418
raskaan työn vastapainoksi	0,433	0,503	0,440
mielialan nostamiseksi	0,439	0,501	0,444
kanssakäymisen helpottamiseksi	0,424	0,497	0,427
ajanvietteenä	0,390	0,462	0,366
janoon	0,172	0,374	0,169
ruuan kanssa	-0,043	0,090	0,010
Ominaisarvo	4,444	3,211	7,655
Osuus koko varianssista, %	26,1	18,9	45,0
Kumulatiivinen osuus koko varianssista, %	26,1	45,0	
Osuus yhteisvarienssista, %	58,1	41,9	100,0

Itseisarvoltaan 0,4:ää suuremmat lataukset on lihavoitu. Lisäksi 0,45:tä suuremmat on alleviivattu.

Estimoinnissa käytettiin suurimman uskottavuuden menetelmää ja varimax-rotatiota.

Neljä muuttujaa sai yli 0,4:n latauksen molemmille ulottuvuuksille. Ulottuvuuksia kuvaavien muuttujien rakentamisessa päätettiin käyttää rajana 0,45:tä, jotta samaa muuttujaa ei käytettäisi molempien ulottuvuuksien kuvaamisessa.

Ulottuvuutta kuvaava muuttuja on keskiarvo sen kuvaamiseen osallistuvista muuttujista. Lomakkeella kysyttyjä muuttujia on käytetty siten, että "Sopii hyvin" vaihtoehto sai arvon 5, "Sopii melko hyvin" arvon 4, "Ei hyvin, ei huonosti" arvon 3, "Sopii melko huonosti" arvon 2 ja "Sopii huonosti" arvon 1. Vastaajat, joilla ulottuvuutta kuvaavan muunnetun muuttujan arvo oli yli 3, määriteltiin niihin, joille kyseisen ulottuvuuden kuvaama alkoholinkäytön perustelu sopi kuvaamaan omaa alkoholin käyttöä.

LIITE 3. Alkoholinkäytön rajoittamisen faktoriratkaisu

	Ulottuvuus1	Ulottuvuus2	Ulottuvuus3	h ²
Lopetan, kun rahani eivät enää riitä enempään	0,832	0,155	-0,027	0,717
Lopetan, kun anniskelupaikka menee kiinni	0,733	0,267	-0,147	0,630
Lopetan, kun kaikki on juotu, mitä on tarjolla	0,594	0,293	-0,176	0,470
Lopetan, kun puoliso tai joku muu alkaa huomautella juomisestani	0,560	0,322	-0,013	0,417
Juon kunnes sammun	0,435	0,067	-0,233	0,248
Juon suunnilleen saman verran kuin muut seurueessa	0,176	0,770	-0,226	0,675
Lopetan samaan aikaan kuin muutkin	0,231	0,687	-0,081	0,532
Noudatan aina tiettyä annosrajaa	-0,140	-0,047	0,736	0,564
Lopetan, kun on vielä miellyttävä olo	-0,279	-0,010	0,534	0,363
Käytän sen verran kuin itselläni on aina tapana	0,014	-0,032	0,486	0,237
Lopetan, kun tunnen olevani liian humalassa	0,129	0,308	0,096	0,121
Ominaisarvo	2,284	1,452	1,238	4,974
Osuus koko varianssista, %	20,8	13,2	11,3	45,2
Kumulatiivinen osuus koko varianssista, %	20,8	34,0	45,3	
Osuus yhteisvarienssista, %	45,9	29,2	24,9	100,0

Itseisarvoltaan 0,4:ää suuremmat lataukset on lihavoitu.

Estimoinnissa käytettiin suurimman uskottavuuden menetelmää ja varimax-rotatiota.

Ulottuvuutta kuvaava muuttuja on keskiarvo sen kuvaamiseen osallistuvista muuttujista. Lomakkeella kysyttyjä muuttujia on käytetty siten, että "Sopii hyvin" vaihtoehto sai arvon 5, "Sopii melko hyvin" arvon 4, "Ei hyvin, ei huonosti" arvon 3, "Sopii melko huonosti" arvon 2 ja "Sopii huonosti" arvon 1. Vastaajat, joilla ulottuvuutta kuvaavan muunnetun muuttujan arvo oli yli 3, määriteltiin niihin, joille kyseisen ulottuvuuden kuvaama rajoittamisen tapa sopi tavalliseen juomistilanteeseen.

Erikseen molemmille sukupuolille tehdyissä faktorianalyyseissa tuli esiin pieniä eroja (tiedot eivät ole taulukoissa). Jatkoanalyysia varten päädyttiin käyttämään yhteisen aineiston perusteella valittuja muuttujia, koska tarkoitus on vertailla naisia ja miehiä. Mielestämme tämä on toimiva ratkaisu, koska erot sukupuolten välillä olivat pieniä muuttujien eri ulottuvuuksille latautumisen suhteen.

Miten yhteiskunnallinen asema vaikuttaa juomiseen?

Yhteiskunnallinen asema vaikuttaa paitsi taloudelliseen hyvinvointiin myös terveyteen. Hyvin koulutetut, rikkaat ja arvostetuissa ammateissa toimivat elävät pidempään ja terveempinä kuin huonosti koulutetut, köyhät ja vähemmän arvostetuissa ammateissa toimivat (Palosuo ym. 2007). Tutkijakielellä sanotaan, että sosioekonomisten ryhmien väliset terveyserot ovat suuret. Elintapojen on todettu olevan yksi keskeinen yhteiskunnallisen aseman ja terveyden välistä yhteyttä välittävä tekijä. On arvioitu, että alkoholinkäytön ja tupakoinnin aiheuttamat kuolemat selittävät jopa noin puolet ammattiaseman mukaisten ryhmien välisistä kuolleisuuseroista (Lahelma ym. 2007).

Vaikka alkoholinkäytön aiheuttamien kuolemien rooli yhtenä tärkeänä terveyseroihin vaikuttavana tekijänä on selvä, yhteys alkoholinkäytön ja yhteiskunnallisen tai sosioekonomisen aseman välillä – mitattiin sosioekonomista asemaa sitten koulutuksella, ammattiasemalla tai tuloilla – ei ole suoraviivainen. ”Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005” -kirjassa on käytetty mm. vuoden 2000 Juomatapatutkimuksen aineistoa näiden erojen valaisemiseen (Helakorpi ym. 2007). Tulosten mukaan ylimmässä koulutusryhmässä käytettiin alkoholia kaikkein useimmin, ja vastaavasti raittiiden osuus oli suurin alimmassa koulutusryhmässä. Toisaalta suurkuluttajien osuus oli suurempi ja humalakulutus oli yleisempää alimmassa koulutusryhmässä.

Osa väestöryhmien välisistä eroista alkoholinkulutuksessa on terveysvaikutteisia. Esimerkiksi juuri suurkuluttajien suurempi osuus ja

humalakulutuksen yleisyys selittävät osaltaan, miksi alkoholikuolleisuuden taso on korkein alemmissa sosioekonomisissa ryhmissä (Mäkelä & Paljärvi 2008). Toinen osa väestöryhmien välisistä eroista alkoholinkulutuksessa ei ole terveysvaikutteisia vaan enemmänkin tyyli- ja makukysymyksiä. Jos esimerkiksi rakennusmies nautiskelee vapaalle päästessään puoli pullollista Koskenkorvaa ja jos toimitusjohtaja juo ”normaalit ruokajuomat” – vaikkapa alkudrinkin, kaksi isompaa lasillista viiniä sekä kahvin kanssa avecin, voi humalan aste ja odotettu terveysvaikutus olla kuta kuinkin samanlainen, vaikka näiden juomatapojen merkitykset juojille ja niiden luomat mielikuvat ovat tyystin erilaisia. Luvussa 8 jo todettiin, että koulutusryhmien väliset erot viinin käytössä ruokajuomana ovat suuret. Suomessa juuri viinin kulutus on lisääntynyt 2000-luvulla suhteellisesti eniten siitä huolimatta, että vuonna 2004 väkevien juomien verotus ja hinnat laskivat eniten.

Tässä luvussa on tarkoituksena katsoa ensinnäkin, miten alkoholin käyttötavat ja itse raportoidut haitat vaihtelivat ammattiaseman mukaan vuonna 2008. Toiseksi luvussa tarkastellaan, miten eri juomalajien suosio on muuttunut eri ammattiryhmissä 2000-luvulla. Analyysit pohjautuvat erityisesti vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen aineistoon, mutta muutoksien kuvailuun käytetään lisäksi vuoden 2000 Juomatapatutkimusta. Ammattiasema perustuu vastaajalta itseltään kysyttyyn ammattinimikkeeseen, joka on luokiteltu Tilastokeskuksen vuoden 1989 Sosioekonomisen aseman luokituksen mukaisesti (Tilastokeskus 2001).³³

Alkoholinkäyttötavat eri ammattiasemissa

Taulukoissa 1 ja 2 on näytetty ensinnäkin miesten ja naisten eri ammattiryhmien jakautuminen niihin viiteen alkoholinkulutuksen luokkaan, joita on käytetty useassa tämän kirjan luvussa (katso luokituksen tarkempi kuvaus luvusta 15). Lisäksi taulukkoon on koottu erilaisia alkoholinkäytön säännöllisyyttä, kokonaiskulutusta³⁴ ja itseraportoituja alkoholinkulutukseen liittyviä haittoja kuvaavia tunnuslukuja. Haittojen mittaamista on selostettu tarkemmin luvussa 15.

Miesten osalta voidaan todeta, että ylemmät toimihenkilöt käyttivät alkoholia useimmin, ja sekä kohtuujuojojen että itsensä humalaan silloin täl-

³³ Vuonna 2008 itse ilmoitettu oma ammatti oli ensisijainen luokitusperuste (90 prosentilla vastaajista), toissijaisesti käytettiin rekisteristä saatavaa ammattiasemaa vuodelta 2006 (5 prosentilla), kolmanneksi käytettiin huoltajan ammattiasemaa (2 %). Puuttuviksi jäi 4 prosenttia, jotka olivat lähinnä opiskelijoita. Vuonna 2000 oli käytössä vain itse ilmoitettu ammatti, ja vuosien 2000 ja 2008 vertailussa käytettiin vain itse ilmoitettuun ammattiin perustuvia tietoja myös vuoden 2008 osalta.

³⁴ Kokonaiskulutusta ja juomalajeittaista alkoholinkulutusta mitattiin tässä luvussa nk. juomalajikohtainen määrä-tiheys-mittarilla (ks. luvun 3 liite).

löin juovien osuus oli heillä suurin. Sen sijaan itsensä usein humalaan juovien ja suurkuluttajien osuus sekä kokonaiskulutus oli suurin erikoistumattomilla työntekijöillä. Erikoistumattomien työntekijöiden kokonaiskulutus oli silmiinpistävän paljon muiden ryhmien tasoa korkeampi. Tämä ero toistui myös kolmella muulla Juomatapatutkimuksessa saatavilla olevalla kokonaiskulutusarviolla (ks. luvun 3 liite). Huomattavaa on, että erikoistumattomien ja erikoistuneiden työntekijämiesten välinen ero suurkulutuksessa ja kokonaiskulutuksessa oli suurempi kuin vastaava ero erikoistuneiden työntekijöiden ja ylempien toimihenkilöiden välillä.

Miehillä itseraportoiduista haitoista hallintaongelmat vaihtelivat samansuuntaisesti kuin alkoholinkulutuksen pohjalta voisi odottaa, vaikkakin erot olivat selvästi pienemmät kuin erot suurkulutuksessa tai erot kokonaiskulutuksessa.³⁵ Sen sijaan humalahaitoissa vastaavaa yhteyttä ei ollut ollenkaan, ja erikoistumattomat työntekijät raportoivat humalahaittoja keskimääräistä vähemmän. Humalahaittojen mittari perustuu kahdeksaan erilaiseen kysymykseen haitoista, joita yksittäisellä alkoholinkäyttökerralla voi sattua ”alkoholin käytön yhteydessä”. Näistä kahdeksasta haitasta vain yhdessä, nimittäin tapaturmissa, yhteys oli samansuuntainen kuin humalakulutuksessa, eli vähäisin ylemmillä toimihenkilöillä ja suurin erikoistumattomilla työntekijöillä. Muissa haitoissa erot eivät olleet suuria eivätkä systemaattisia.

Naisista huomattavasti miehiä suurempi osa on alempia toimihenkilöitä, ja pienempi osa työntekijöitä. Naisilla voidaankin Juomatapatutkimuksessa erotella vain yksi yhdistetty työntekijäluokka. Ammattiryhmien erot eri alkoholinkulutuksen ulottuvuuksien välillä olivat naisilla vuonna 2008 samansuuntaiset kuin miehilläkin, mutta vähäisemmät. Itseraportoidut haitat olivat naisilla samansuuntaiset kuin erot kulutuksessa, eli työntekijät raportoivat molempia keskimääräistä enemmän.³⁶

35 Miehillä kaikissa muissa alkoholimuuttujissa paitsi hallintaongelmissa oli tilastollisesti merkitsevä ero ammattiryhmien välillä.

36 Naisilla ammattiryhmien välillä oli tilastollisesti merkitsevä ero kokonaiskulutuksessa, humalahaitoissa sekä 5-portaisen alkoholinkulutustuokituksen jakaumassa.

TAULUKKO 1. Miesten alkoholinkulutustavat ammattiaseman mukaan¹ vuonna 2008, ikä vakioituna.

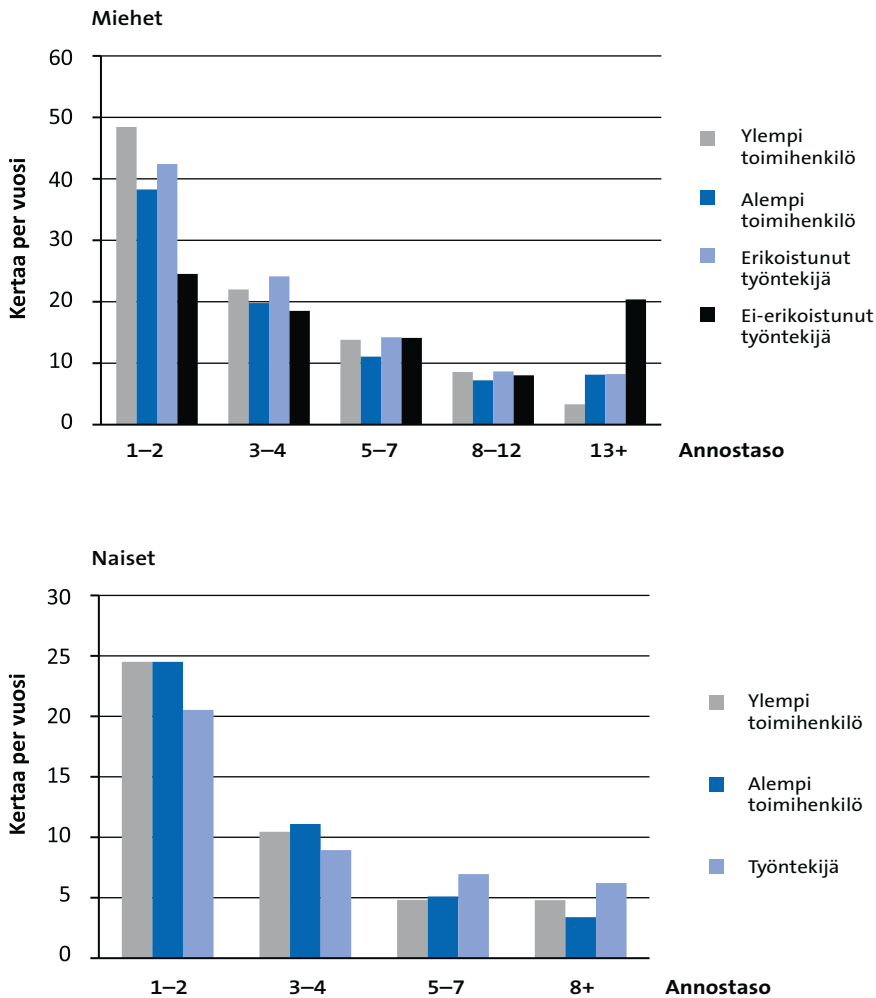
	Miehet					
	Ylempi toimi henkilö	Alempi toimi henkilö	Erikoistunut työntekijä	Erikoistumaton työntekijä	Yrittäjä	Kaikki miehet
N	328	218	303	207	192	1297
%	25	17	23	16	15	100
Alkoholinkulutusluokka						
Raitis, %	7	14	9	13	11	10
Kohtuujuoja, %	31	24	25	24	34	26
Humala silloin tällöin, %	35	31	30	21	31	31
Humala usein, %	21	24	28	31	16	25
Suurkuluttaja, %	6	7	8	12	8	8
Yhteensä, %	100	100	100	100	100	100
Käyttökertoja vuodessa	92	73	84	72	84	83
% viikoittain käyttäviä	66	52	58	52	55	58
Kokonaiskulutus, l/v.	5,8	6,1	6,4	9,5	4,5	6,5
Hallintaongelmia ²	91	101	104	110	82	100
Humalahaittoja ²	109	96	128	92	51	100

¹ Ryhmä "muu" (4 % miesvastaajista) on jätetty pois taulukosta² Indeksi, koko väestö = 100TAULUKKO 2. Naisten alkoholinkulutustavat ammattiaseman mukaan¹ vuonna 2008, ikä vakioituna.

	Naiset				
	Ylempi toimihenkilö	Alempi toimihenkilö	Työntekijä	Yrittäjä	Kaikki naiset
N	311	634	303	130	1428
%	22	44	21	9	100
Alkoholinkulutusluokka					
Raitis, %	6	10	9	18	10
Kohtuujuoja, %	38	36	34	33	35
Humala silloin tällöin, %	41	35	32	36	36
Humala usein, %	10	14	18	9	14
Suurkuluttaja, %	5	5	6	3	5
Yhteensä, %	100	100	100	100	100
Käyttökertoja vuodessa	49	46	44	36	45
% viikoittain käyttäviä	38	35	34	31	35
Kokonaiskulutus, l/v.	2.2	2.0	2.5	1.6	2.1
Hallintaongelmia ²	98	90	118	111	100
Humalahaittoja ²	98	86	133	76	100

¹ Ryhmä "muu" (4 % naisvastaajista) on jätetty pois taulukosta² Indeksi, koko väestö = 100

KUVIO 1. Arvioitu vuosittainen alkoholinkäyttökertojen lukumäärä sen mukaan, kuinka paljon alkoholia on kerralla käytetty (annoksina), miesten ja naisten ammattiaseman mukaisissa ryhmissä.

Taulukoiden 1 ja 2 perusteella voidaan siis sanoa, että ylemmissä ammattiryhmissä juodaan alkoholia useammin pienempiä määriä kun taas alemmissä ammattiryhmissä juodaan alkoholia useammin paljon kerralla. Tätä havainnollistetaan vielä kuviossa 1, jossa kerralla juodun alkoholin määrää on jaoteltu taulukkoja 1 ja 2 tarkemmin.³⁷ Kuvio vahvistaa sen käsityksen, että ylempät toimihenkilöt juovat useimmin pieniä määriä alkoholia kerralla.

37 Tässä käytetty mittari on nk. portaittainen käyttöiheyys (GF) -mittari, ks. luvun 3 liite. Kuvio toistettiin myös edeltävän viikon käyttökertoilla juotujen alkoholimäärien perusteella. Kuvio oli silloin muuten hyvin samanlainen, mutta naisilla ammattiryhmien erot sekä pienissä että suurissa (8+) annosmäärissä olivat vielä korostuneemmat kuin kuviossa 1.

Miehillä erikoistumattomien työntekijöiden humalakulutuksen useus näkyy vasta yli kolmentoista annoksen kertamäärissä, ja tällaisten suurimpien määrien juomisessa ero onkin erittäin suuri. Naisilla työntekijäryhmä käyttää jonkin verran muita useammin yli viiden annoksen alkoholimääriä.

Juomalajikohtainen muutos 2000-luvulla

Seuraavassa katsotaan, miten alkoholinkulutus on muuttunut vuosien 2000 ja 2008 välillä kaikkiaan sekä eri juomalajien osalta. Tuona ajanjaksona asukasta kohti lasketun kokonaiskulutuksen on tilastoissa arvioitu nousseen 21 prosenttia. Myös haastattelujen pohjalta arvioidussa keskimääräisessä vuosikulutuksessa näkyi selvä, 14 prosentin kasvu. Viinin kulutuksen 50 prosentin kasvu toistui haastattelututkimuksessa lähes sellaisenaan, samoin väkevien kulutuksen 23 prosentin kasvusta haastatteluissa näkyi valtaosa (17 prosentin kasvu), kun taas siiderien ja oluen kulutuksen kasvusta näkyi haastatteluissa vain pieni osa (tilastot: 31 ja 10 prosenttia; haastattelu: 9 ja 2 prosenttia).

Aiemmin julkaistujen, Juomatapatutkimukseen (Mäkelä ym. 2009) ja AVTK-aineistoon (Helakorpi ym. 2009) perustuvien tulosten mukaan 2000-luvulla on lisääntynyt erityisesti vähiten koulutettujen alkoholinkulutus. Kun nyt katsoimme muutoksia ammattiryhmittäin, selvisi että eniten kulutustaan lisäsivät (erikoistumattomat) työntekijät. Miehillä erikoistumattomien työntekijöiden kulutuksen lisäys oli haastattelujen mukaan 42 prosenttia, kun se oli muissa ryhmissä 6–20 prosenttia. Alhaisin kuuden prosentin lisäys oli erikoistuneilla työntekijöillä. Naisilla työntekijäryhmässä kulutus lisääntyi 38 prosenttia, kun toimihenkilöryhmissä kulutuksen lisäys oli 13–21 prosenttia.

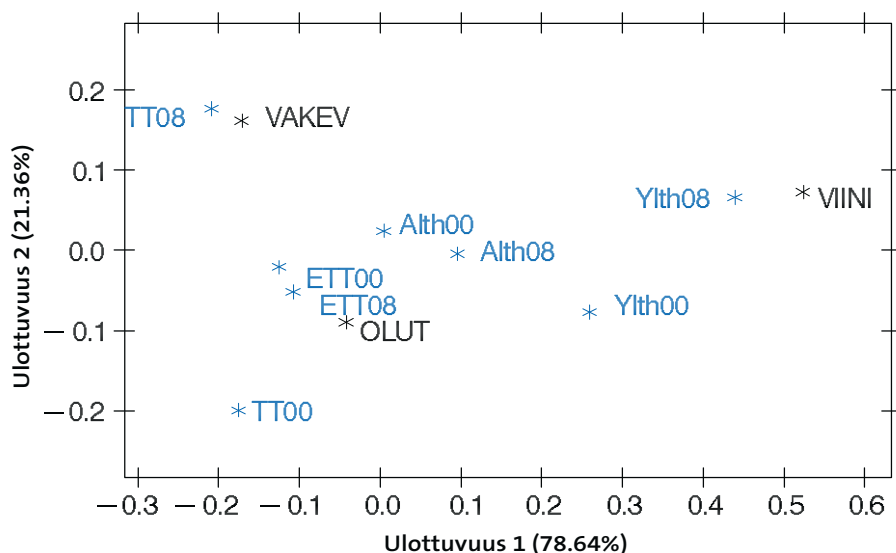
Juomalajikohtaista kulutuksen lisäystä miesten ja naisten ammattiaseman mukaisissa ryhmissä valaistaan kuviolla, joka on nk. korrespondenssianalyysin tulos. Tämä on menetelmä, jolla ristiintaulukkojen tietoja voidaan havainnollistaa graafisesti.³⁸ Käsillä olevassa tapauksessa ristiintaulukossa on ammattiaseman ja ajankohdan (vuodet 2000 ja 2008) lisäksi kolmen suosituimman juomalajin kulutus, miehillä väkevien, viinin ja oluen, ja naisilla viinin, oluen ja siiderin. Analyysin voidaan ajatella olevan sukua faktorianalyysille, jossa haetaan muuttujajoukkoa parhaiten kuvastavia ulottuvuuksia. Vastaavasti korrespondenssianalyysi hakee ristiintaulukon tietomassasta sen tärkeimmät ulottuvuudet. Analyysin pohjana käytetty taulukko löytyy liitteestä 1.

38 Kun korrespondenssianalyysissä käytetään henkilöiden lukumäärien sijaan eri juomalajiluokkien keskimääräisiä senttilitramääriä kuten tässä, ovat tulokset vastaavat kuin jos henkilöt jaettaisiin luokkiin siinä suhteessa kuin mitä he ovat eri juomalajeja kuluttaneet. Analyysin esikuvana on Horverak & Bye 2007.

Miehille on kuvioon 2 piirretty kaksi ulottuvuutta. Niiden tulkitsemiseksi voidaan aluksi keskittyä vain niihin kuvion pisteisiin, jotka kuvastavat eri juomalajeja. Ensimmäinen ulottuvuus on piirretty kuvion vaaka-akseliksi. Sen vasemmassa ääripäässä on väkevien, oikeassa ääripäässä viinien kulutus, ja tällä vaaka-akselilla oluen kulutus sijoittuu välimaastoon, melko lähelle väkevien päätä. Tämä ulottuvuus siis erottelee viinin kulutusta muiden juomalajien ja erityisesti väkevien kulutuksesta, ja se on kahdesta piirretystä ulottuvuudesta tärkeämpi, sillä se kattaa 79 prosenttia kaikesta taulukon vaihtelusta. Toinen ulottuvuus, joka on piirretty kuvion pystyakseliksi, kattaa 21 prosenttia vaihtelusta, ja se erottelee väkevien kulutusta (ylhäällä) erityisesti oluen kulutuksesta (alhaalla) viinin sijoituessa välimaastoon.

Alemmat toimihenkilöt (kuviossa ALTH) ja erikoistuneet työntekijät (kuviossa ETT) sijoittuvat molempina vuosina kuviossa melko lähelle toisiaan kuvion keskelle, keskiuertoasemaan. Ryhmät olivat siis juomalajivalintojensa suhteen melko keskimääräisiä ja keskenään samankaltaisia, eikä niiden osalta tapahtunut dramaattisia muutoksia vuosien 2000 ja 2008 välillä. Ylemmät toimihenkilömiehet löytyvät graafista jo vuonna 2000 mutta erityisesti vuonna 2008 huomattavasti oikeammalta, mikä kertoo heidän juovan huomattavasti muita ryhmiä enemmän viiniä. Vuonna 2008 ylemmät toimihenkilöt ovat lisäksi pystyakselilla korkeammalla kuin vuonna 2000, mikä kertoo heidän väkevien kulutuksensa lisääntyneen. Kaikkein suurin muutos vuosien 2000 ja 2008 välillä on tapahtunut erikoistumattomilla työntekijöillä (kuviossa TT00 ja TT08). Vuonna 2000 erikoistumattomien työntekijöiden piste oli kuvion vasemmassa alalaidassa, mikä kertoo heidän kuluttavan muita vähemmän viiniä ja enemmän olutta. Vuoden 2008 piste on siirtynyt pystyakselilla huomattavasti ylöspäin, mikä kertoo väkevien ja oluiden kulutusakselilla tapahtuneesta voimakkaasta siirtymisestä väkevien suuntaan.

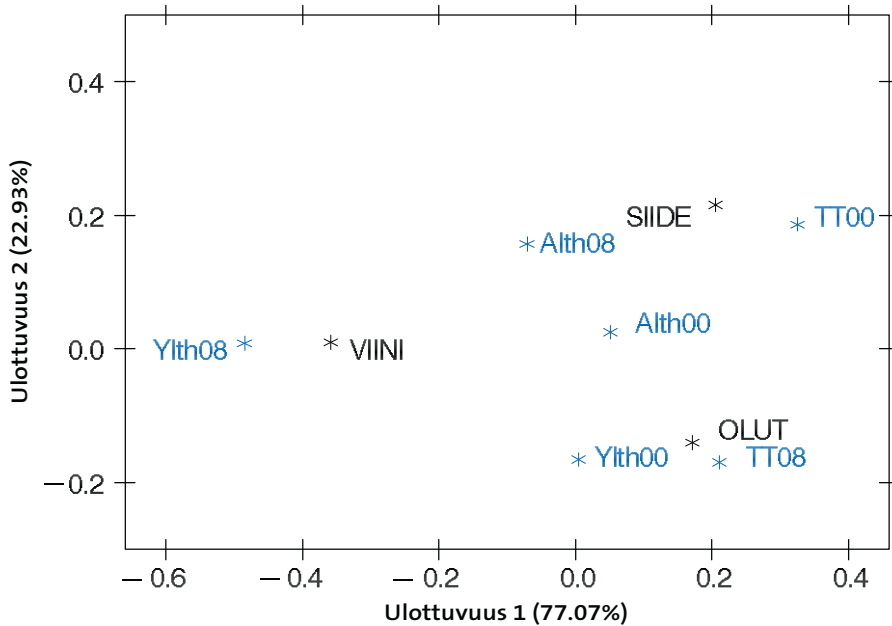
KUVIO 2. Korrespondenssianalyysin tulos miehillä.

Vakev = väkevät alkoholijuomat, TT: Erikoistumattomat työntekijät, ETT = erikoistuneet työntekijät, Alth: Alemmat toimihenkilöt, Ylth: ylempät toimihenkilöt. 00 = 2000, 08 = 2008

Kuviossa 3 on esitetty vastaavan analyysin tulos naisille. Ensimmäinen, vaaka-akselille piirretty ulottuvuus erottelee jälleen viinin käyttöä (nyt vasemmalla) muiden juomien käytöstä (oikealla). Tämä ulottuvuus kattaa kolme neljäsosaa alkuperäistaulukon vaihtelusta. Pystyakselilla oleva ulottuvuus taas erottelee siiderin käyttöä (ylhäällä) oluen käytöstä (alhaalla). Työntekijäryhmän vähäisin viinin käyttö näkyy siinä, että he sijoittuvat kuviossa oikealle. Ryhmä on siirtynyt 2000-luvulla siideri-olutjakolinjalla merkittävästi oluen suuntaan. Alemmilla toimihenkilöillä siirtymä on melko pieni, mutta sen suunta on ennemminkin siiderin ja viinin kuin oluen suuntaan. Ylempien toimihenkilöiden suuri siirtymä kuvastaa erityisesti viinin kulutuksen merkittävää kasvua, minkä lisäksi suunta ylöspäin kuvastaa siirtymistä pois oluen kulutuksesta.

KUVIO 3. Korrespondenssianalyysin tulos naisilla.

Siide = siideri ja long-drink -juomat, TT: työntekijät, Alth: Alemmat toimihenkilöt, Ylth: ylemmät toimihenkilöt. 00 = 2000, 08 = 2008

Yhteenveto ja keskustelu

Tässä luvussa esitetyt tulokset alkoholinkäyttötapojen eroista ammattiase-
man mukaisissa ryhmissä vuoden 2008 Juomatapatutkimuksessa olivat hy-
vin samantapaiset kuin aiemmin julkaistut tulokset koulutusryhmien väli-
sistä eroista vuoden 2000 Juomatapatutkimuksessa (Helakorpi ym. 2007).
Ylemmät toimihenkilöt käyttivät alkoholia kaikkein useimmin, mutta mui-
ta ryhmiä suurempi osuus tästä kulutuksesta on kohtuukäyttöä, johon ei
liity humalakulutusta eikä pidemmän aikavälin suurkulutusta. Miehillä hai-
tallisimmiksi katsottavat kulutustavat eli suurkulutus ja usein toistuva hu-
malakulutus ovat yleisimpiä erikoistumattomilla työntekijöillä, naisilla yh-
distetyssä työntekijäluokassa. Humalakulutuksen erot näkyivät erityisesti
kaikkein suurimpien kerralla käytettyjen alkoholimäärien kulutuksessa,
miehillä 13 annosta kerralla ylittävissä kerroissa, naisilla 8 annosta ylittä-
vissä kerroissa.

Merkillepantavaa oli, että miehillä erikoistuneiden työntekijöiden alko-
holinkäyttötavat eivät näyttäneet erityisen haitallisina, vaan ero kah-
den työntekijäryhmän eli erikoistuneiden ja erikoistumattomien työn-
tekijöiden välillä oli suurempi kuin erikoistuneiden työntekijöiden ja
ylemmän toimihenkilöryhmän välillä. Alkoholikuolleisuudessa sen sijaan

erot miesten kahden työntekijäryhmän välillä ovat olleet huomattavasti vähäisemmät (Herttua ym. 2008).

Yllä olevien selkeiden ammattiryhmittäisten alkoholinkulutuserojen valossa on erikoista, että miehillä itse raportoidut, yksittäiseen alkoholinkäyttökertaan liittyvät haitat eivät vaihdelleet ryhmien välillä samansuuntaisesti kuin humalakulutus, ja erot hallintaongelmissakin olivat melko pienet. Kun alkoholikuolleisuuden erojen tiedetään olevan suuret ja samansuuntaiset kuin tässä raportoidut kulutuserot (esim. Herttua ym. 2008), pakottaa tämä tulos miettimään itseraportoitujen alkoholihaittojen toimivuutta alkoholihaittojen mittarina ainakaan sosioekonomisten ryhmien välisten erojen vertailussa.

Alkoholikuolleisuuden osalta on itse asiassa havaittu, että erot haittoissa ovat selvästi suuremmat kuin mitä voidaan juomatapojen avulla selittää (Mäkelä & Paljärvi 2008). Toisaalta ainakin Uudessa-Seelannissa (Huckle ym. 2010) ja Yhdysvalloissa (Hilton 1991) on kyselyaineistoon perustuvilla aineistoilla todettu, että vaikka alemmissa sosioekonomisissa ryhmissä on enemmän itseraportoituja alkoholihaittoja, nämä selittyvät täysin juomatapojen eroilla. Tässä emme päässeet tutkimaan kysymystä siitä, selittävätkö juomatavat haittojen erot kokonaan, kun systemaattisia ja suuria eroja ei itseraportoiduissa haittoissa ollut.

Ammattiryhmien väliset erot alkoholinkulutuksessa eivät ole aina olleet samanlaiset kuin 2000-luvulla. Vuosien 1968 ja 1984 Juomatapatutkimuksissa havaittiin kyllä, että kulutustiheys oli suurempi arvostetummissa ja toimihenkilöammateissa verrattuna vähemmän arvostettuihin ja työntekijäammatteihin (Mäkelä 1970a, Ahlström 1985). Myös humalakulutuksen *osuus* oli näinä vuosina vähäisin arvostetummissa ammateissa, mutta tämä ei tuolloin johtunut niinkään humalakulutuksen muita vähäisemmästä määrästä (lukuun ottamatta ehkä miehiä vuonna 1984) vaan muun kulutuksen suuremmasta määrästä. Vallitsi siis jonkinlainen yhteinäiskulttuuri, jossa humalakulutus yhdisti suurin piirtein samassa mitassa kaikkia kansanosia. Tämän päälle pienempien alkoholimäärien kulutusta harrastivat ne, joilla oli siihenkin varaa. (Mäkelä 1970b.) Nykyisin tilanne on selvästi jo eriytyneempi. Luvussa 2 todettiin, että nk. koskenkorvaindeksin mukaan vuonna 1971 teollisuustyöntekijän piti työskennellä lähes 3 tuntia kyetäkseen ostamaan pullon Koskenkorvaa, kun vastaava työaika oli noin puoli tuntia vuonna 2008. Alkoholinkäyttö on siis tullut taloudellisesti aiempaa huomattavan paljon paremmin kaikkien väestöryhmien saataville, ja siten vähävaraisempienkin on nykyisin aiempaa helpommin mahdollista juoda paljon niin halutessaan. Vastaava havainto on tehty esimerkiksi Isossa-Britanniassa, jossa maksakirroosi oli vielä 1960-luvulla rikkaiden tauti, kun myöhemmin tilanne on kääntynyt päinvastaiseksi (Marang-van de Mheen ym. 1998).

Tässä luvussa näkökulmamme 2000-luvun alkoholinkäyttötapojen muutokseen ja muutosten ammattiryhmittäisiin eroihin ei ollut haittojen näkökulma. Muiden tutkimusten perusteella kuitenkin tiedämme, että 2000-luvulla kokonaiskulutuksen ja humalakulutuksen määrä (Mäkelä ym. 2009), suurten viikkoannosmäärien kulutus (Helakorpi ym. 2009) sekä alkoholikuolleisuus (Herttua ym. 2008) ovat lisääntyneet eniten alimmassa koulutusryhmässä. Samoin alkoholikuolemien lukumäärä on lisääntynyt eniten työvoiman ulkopuolella olevilla sekä työntekijäammateissa (Herttua ym. 2008).

Tässä luvussa näytetyt analyysit 2000-luvun muutoksista keskittyivät siihen, miten eri juomalajien suosio on muuttunut ammattiaseman mukaan. Viinin kulutus erotteli eri ammattiryhmiä toisistaan kaikkein voimakkaimmin. Ylemmät toimihenkilöt kuluttivat muita huomattavasti enemmän viiniä, kun taas työntekijäryhmissä sitä kulutettiin kaikkein vähiten. Työntekijäryhmissä, myös naisilla, painopiste oli oluessa, ja miehillä vuonna 2008 myös väkevissä alkoholijuomissa. Naisten suurimmat muutokset 2000-luvulla olivat yhtäältä ylempien toimihenkilöiden viininkulutuksen lisäys ja toisaalta työntekijöillä painopisteen muutos siidereistä olueen, miehillä suurin muutos oli erikoistumattomien työntekijöiden väkevien kulutuksen lisäys.

MITÄ OPIMME?

➔ Ylemmät toimihenkilöt juovat alkoholia kaikkein useimmin. Pienten alkoholimäärien juominen on kaikkein yleisintä juuri tässä ryhmässä.

➔ Miehillä suurimpien alkoholimäärien (miehillä 13+ annosta, naisilla 8+ annosta) juominen on yleisintä ja suurkuluttajien osuus on suurin erikoistumattomilla työntekijöillä, naisilla yhdistetyssä työntekijäryhmässä.

➔ Miehillä erikoistumattomat työntekijät poikkeavat muista hyvin merkittävästi erityisesti humalakulutuksessa mutta myös suorkulutuksessa.

➔ Humalakulutus ei enää yhdistä eri sosioekonomisia ryhmiä samalla tavalla kuin aiemmin, vaan juomiskulttuurit ovat jossakin määrin eriytyneet.

➔ Eri juomalajien kulutuksen osalta viinin käyttö erotteli eri ammattiryhmiä voimakkaimmin: ylemmät toimihenkilöt kuluttivat viiniä eniten, työntekijäryhmät vähiten.

➔ Suurimmat siirtymät 2000-luvulla olivat naisilla ylempien toimihenkilöiden viininkulutuksen lisäys ja miehillä erikoistumattomien työntekijöiden väkevien kulutuksen lisäys.

LÄHTEET

- Ahlström, Salme (1985) Naisten alkoholin käyttö. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja N:o 34. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 107–131.
- Helakorpi, Satu & Mäkelä, Pia & Helasoja, Ville & Karvonen, Sakari & Sulander, Tommi & Uutela, Antti (2007). Teoksessa Palosuo, Hannele & Koskinen, Seppo & Lahelma, Eero & Prättälä, Ritva & Martelin, Tuija & Ostamo, Aini ym. (toim.): Terveiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:23, 141–148.
- Helakorpi, Satu & Uutela, Antti & Puska, Pekka (2009) Vuoden 2004 alkoholin hinnan alennus näkyy työikäisten alkoholinkäytössä. *Kansanterveys* 3/2007, 5–6.
- Herttua, Kimmo & Mäkelä, Pia & Martikainen, Pekka (2008) Changes in alcohol-related mortality and its socioeconomic differences after a large reduction in alcohol prices: a natural experiment based on register data. *American Journal of Epidemiology* 168:1110–1118.
- Hilton, Michael (1991) Higher and lower levels of self-reported problems among heavy drinkers. Teoksessa Clark, Walter & Hilton, Michael (toim.): *Alcohol in America – Drinking Practices and Problems*. Albany, NY: State University of New York Press, 238–246.
- Horverak, Øyvind & Bye, Elin (2007) Det norske drikkemønsteret. En studie basert på intervjudata fra 1973–2004. Oslo: SIRUS.
- Huckle, Taisia & You, Ru Quan & Casswell, Sally (2010) Socioeconomic status independently predicts drinking patterns but not alcohol-related consequences. *Addiction*, painossa.
- Lahelma, Eero & Rahkonen, Ossi & Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Palosuo, Hannele (2007) Sosioekonomisten terveyserojen syyt ja selitysmallit. Teoksessa Palosuo, Hannele & Koskinen, Seppo & Lahelma, Eero & Prättälä, Ritva & Martelin, Tuija & Ostamo, Aini ym. (toim.): *Terveiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 23, 25–41.
- Marang-van de Mheen, Perla J. & Davey Smith, George & Hart, Carole L. & Gunning-Schepers, Louise J. (1998) Socioeconomic differentials in mortality among men within Great Britain: time trends and contributory causes. *Journal of Epidemiology and Community Health* 52, 214–218.
- Mäkelä, Klaus (1970) Ammatin arvostus, tulot ja alkoholijuomien käyttö. *Alkoholikysymys XXXVIII*, 125–148.
- Mäkelä, Pia & Paljärvi, Tapio (2008) Do the consequences of a given pattern of drinking vary by socioeconomic status? A mortality and hospitalization follow-up for alcohol-related causes of the Finnish Drinking Habits surveys. *J Epidemiol Community Health* 62, 728–733.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3): 268–289.
- Palosuo, Hannele & Koskinen, Seppo & Lahelma, Eero & Prättälä, Ritva & Martelin, Tuija & Ostamo, Aini ym. (toim.) (2007) *Terveiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 23.
- Tilastokeskus (2001) *Sosioekonomisen aseman luokitus 1989. Käsi kirjoja 17*. Helsinki: Tilastokeskus.

LIITE 1. Miesten ja naisten korrespondenssianalyysin pohjana käytetyt taulukot: juomalajikohtainen keskimääräinen alkoholin käyttömäärä sukupuolittain ammattiryhmissä senttilitroina sataprosenttista alkoholia. Lihavoidut luvut ovat olleet analyysissä mukana.

MIEHET	Vakevät	Viini	Olut	Siideri
Ylth00	86	102	286	55
Alth00	132	67	279	34
ETT00	158	51	344	61
TT00	134	35	421	50
Ylth08	107	153	275	49
Alth08	127	86	304	50
ETT08	153	54	358	52
TT08	321	69	453	78
NAISET	Vakevät	Viini	Olut	Siideri
Ylth00	10	64	92	36
Alth00	34	49	65	42
TT00	30	31	69	63
Ylth08	22	108	52	30
Alth08	20	70	61	55
TT08	37	47	107	45

Siideri = siideri ja long-drink -juomat

Ylth = ylempi toimihenkilö,

alth = alempi toimihenkilö,

ETT = erikoistunut työntekijä,

TT = erikoistumaton työntekijä

00 = 2000, 08 = 2008

Miten alkoholinkäyttö, rahapelaaminen ja huumeiden- käyttö kytkeytyvät toisiinsa?

Vuoden 2008 Juomatapatutkimus sisälsi ensimmäistä kertaa kysymyksiä myös rahapelaamisesta ja peliongelmistä. Tämä tarjoaa mahdollisuuden tarkastella rahapelaamisen yhteyksiä alkoholin ja huumeiden käyttöön. Yleiskuvan lisäksi on kiinnostavaa tietää, missä määrin juominen, huumeidenkäyttö ja ongelmapelaaminen kasaantuvat yksille ja samoille henkilöille. Onko tällainen ongelmien "noidankehä" olemassa, ja jos on, niin kuinka suurta joukkoa suomalaisia se koskettaa?

Alkoholin ja huumeiden päällekkäiskäyttöä selvittävät tutkimukset osoittavat, että huumeiden käyttö on sitä tavallisempaa mitä enemmän henkilöt kuluttavat alkoholia ja että toistuva humalajuominen ja ravintoloissa käynti liittyvät tiiviisti suomalaiseen huumeekulttuuriin (Hakkarainen & Metso 2005). Päihdehoitopaikkojen potilasaineistot kertovat puolestaan siitä, että hoitoa vaativiin huumeongelmiin liittyy usein myös alkoholin ongelmakäyttöä (Gossop ym. 2002; Nuorvala ym. 2008; Rönkä & Virtanen 2009). Yhteys huumeiden käytön ja juomisen välillä on ilmeinen (Hakkarainen & Metso 2009).

Päihteiden käytön ja rahapelaamisen päällekkäisyyttä ruokkivat tilanteet ja tilat (kasinot, baarit, pelisalit), joissa on tarjolla sekä pelejä että alkoholia (Valleur & Bucher 2006). Voittamista saatetaan juhlistaa alkoholilla tai muilla aineilla, ja häviöt voidaan hukuttaa niin viinaan kuin huumeisiinkin (Murto & Niemelä 1993; Zack ym. 2005). Aikuisväes-

tön terveyskäyttäytyminen -tutkimuksessa on todettu, että paljon pelaavat juovat muita enemmän ja että ongelmia pelaamisestaan kokeneet juovat enemmän kuin ne, joilla ei ole kokemusta peliongelmissa (Piispa ym. 2009). Päihdetapauskaskesta kertookin, että monilla päihdeasiakkaila on myös rahapeliongelmissa (Nuorvala ym. 2009). Puhutaan moniongelmaisista. Heille on ominaista juomisen ja pelaamisen yhtäaikaaisuus tai vuorottelu (Poteri & Tourunen 1995). Ilmiötä voidaan hahmottaa monesta näkökulmasta. Ongelmapelaajat saattavat olla "moniriippuvaisia", jotka kärsivät tai ovat kärsineet päihdeongelmasta tai muista riippuvuuksista (Murto & Niemelä 1993; Erkkilä & Eerola 2001). Juominen ja pelaaminen voivat olla tapoja yrittää hallita ongelmia; pelaamisen aiheuttamaan pahaan oloon etsitään ratkaisua alkoholin ja muiden päihteiden käytöstä (Murto & Niemelä 1993; Mielonen & Tiittanen 1999). Joillekin kysymys voi olla jännitystä ja riskinottoa arvostavasta elämäntyylistä, ehkä myös kytköksistä tiettyyn alakulttuuriin (Polsky 1971).

Mutta mitä sanoo aineistomme? Kysyimme vastaajilta, "oletteko viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana käyttäneet alkoholia tai muita päihteitä samaan aikaan kun olette pelanneet jotakin rahapeliä". Samaa tapaan tiedustelimme humalassa tai muuten päihtyneenä tapahtunutta rahapelaamista. Kaikista vastaajista 79 prosenttia oli pelannut jotain rahapeliä viimeisten 12 kuukauden aikana. Näistä rahapelejä pelanneista 29 prosenttia ilmoitti nauttineensa alkoholia tai muita päihteitä pelaamisen yhteydessä, ja viidesosa (21 %) oli pelannut päihtyneenä. Luvut kertovat yleisellä tasolla siitä, että huomattava osa suomalaisista pelaa rahapelejä ainakin joskus päihteiden vaikutuksen alaisena. Jatkotarkastelumme osoittaa, missä määrin tässä yhteydessä voidaan puhua myös ongelmien yhteen kietoutumisesta.

Lähdemme tarkastelussamme liikkeelle huumeidenkäytön suhteesta alkoholin kulutukseen. Sen jälkeen erittelemme rahapelaamista ja ongelmapelaamisen yhteyksiä alkoholin ja huumeiden käyttöön. Lopuksi kokoamme havaintomme näiden kolmen ilmiön keskinäissuhteista ja tarkastelemme erilaisia pelaamis-, juomis- ja huumeiden käyttöryhmiä mieli-pelien ja joidenkin keskeisimpien sosiaalisten taustatekijöiden mukaan.

Huumeet ja alkoholi

Huumeiden käyttöä kartoitettiin vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen haastattelujen yhteydessä tehdyllä lomakekyselyllä. Vastaajat täyttivät lomakkeen itsenäisesti ja sulkiivat sen kirjekuoreen niin, että heidän vastauksensa eivät tulleet haastattelijan tietoon.

Kaikkiaan 14 prosenttia vastaajista ilmoitti käyttäneensä jotain laitonta huumetta ainakin kerran elämässään. Miehillä osuus oli 16 prosenttia

ja naisilla 11 prosenttia. Viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana käyttäneitä oli koko aineistosta 3 prosenttia. Miehillä tämä osuus oli viisi ja naisilla kaksi prosenttia. Viimeksi kuluneiden 30 päivän aikaisesta käytöstä raportoi vain yksi prosentti vastaajista. Eniten huumeiden käyttöä esiintyi nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa. 15–29-vuotiaiden ikäryhmästä joka neljäs (24 %) vastaaja ilmoitti joskus käyttäneensä jotain laitonta huumetta, vuoden aikaisesta käytöstä raportoi 10 prosenttia ja kuukauden aikaisesta kolme prosenttia.

Huumeita käyttäneiden määrä vastaa verraten hyvin vuonna 2006 postikyselyllä saatuja tuloksia, mutta todennäköistä on, että haastattelijan läsnäolosta johtuen varttuneemmat ikäryhmät ja etenkin naiset saattoivat jonkin verran peitellä huumekokemuksiaan.³⁹ Taulukossa 1 kuvataan huumeiden käytön yhteyttä erilaisiin juomatapoihin. Huumeilla tarkoitetaan laittomia huumausaineita ja niitä käsitellään tässä yhtenä ryhmänä, koska aineiston koko ei anna mahdollisuutta eritellympään tarkasteluun. Alkoholin käytön ryhmittelyssä sovellettu luokittelu vastaa kirjan luvussa 15 noudatettua käytäntöä.⁴⁰

TAULUKKO 1. Huumeita käyttäneiden osuus alkoholinkäyttöryhmissä.

Käyttänyt jotain laitonta huumetta:	Raitis	Kohtuu- käyttäjä	Humalassa silloin tällöin	Humalassa usein	Suur- kuluttaja	Kaikki
	(n = 253)	(n = 775)	(n = 858)	(n = 503)	(n = 167)	(n = 2 555)
	%	%	%	%	%	%
elinaikana	4	4	16	24	32	14
viime 12 kk:n aikana	0	0	3	8	9	3
viime 30 päivän aikana	0	0	1	2	5	1

Huumeiden käytön yhteys alkoholin kulutuksen määrään on selkeä. Eniten huumeiden käyttöä esiintyi alkoholin suurkuluttajilla. Heistä noin kolmasosa oli kokeillut laittomia huumeita, joka kymmenes oli käyttänyt niitä vuoden sisällä ja joka kahdeskymmenes kuukauden sisällä. Myös kahden erilaisen humalakulutusrhmän välillä oli selvä ero niin, että huumeiden käyttö oli huomattavasti tavallisempaa usein humalaan juovien

39 Naisten ilmoittama huumeidenkäyttö on haastattelututkimuksissa vähäisempää kuin postikyselyissä (Partanen & Metso 1997).

40 Suurkuluttajat on määritelty ensin. Suurkulutuksen rajana on keskimäärin 20 (naiset) / 40 (miehet) grammaa sataprosenttista alkoholia päivässä vuosikulutuksesta laskettuna (18,5 ja 9,2 litraa vuodessa). Humalajuominen on määritelty 5 annoksen (naiset) ja 8 annoksen (miehet) käytöksi. "Usein" luokassa tämä määrä on juotu vähintään 12 kertaa vuodessa, "silloin tällöin" luokassa 1–11 kertaa. Loput alkoholinkäyttäjät ovat kohtuukäyttäjien luokassa.

kuin silloin tällöin humalaan juovien keskuudessa. Raittiiden ja kohtuukäyttäjien ryhmissä huumeidenkäyttö oli harvinaista. Tulos näkyi karkeasti ottaen samanlaisena myös miehillä ja naisilla erikseen, mutta koska etenkin naisilla satunnaisvaihtelun vaikutus oli tällöin suuri, taulukoita ei näytetä tässä erikseen. Vuoden 2008 Juomatapatutkimuksessa tiedusteltiin ensimmäistä kertaa huumeiden ja alkoholin yhtäaikaiskäytöstä. Tulokset vahvistavat päällekkäisyyttä entisestään: liki 80 prosenttia sekä kannabista joskus käyttäneistä (78 %) että viimeksi kuluneen vuoden aikana käyttäneistä (77 %) raportoi ainakin joskus tapahtuneesta samanaikaiskäytöstä alkoholin kanssa.

Rahapelaaminen

Useimmat suomalaiset pelaavat ainakin silloin tällöin jotain rahapeliä. Valtaosalle tämä on täysin harmitonta ja hallittua toimintaa, mutta osalle siitä voi muodostua vakavakin, muuta elämää merkittävästi häiritsevä ongelma (Suomalaisen rahapelaamisen vuosikirja 2009). Maailmalla rahapelaamisen ongelma-astetta mitataan muun muassa Problem Gambling Severity Index (PGSI) -mittariston avulla. Juomatapatutkimuksessa vastaajilta tiedusteltiin heidän kokemuksiaan tuon mittariston osatekijöistä viimeisten 12 kuukauden ajalta. Kysymykset kartoittivat ongelmallisesti pelaavien vastaajien käyttäytymistä ja rahapelaamisen kielteisiä seurauksia. Vastaukset antavat tietoa pelaamisen hallinnan menetyksestä, pelaamismotivaatiosta, pelaajan tarpeesta muuttaa häviöt voitoiksi, rahan lainaamisesta ja omaisuuden myymisestä, peliongelman tunnistamisesta sekä rahapelaamisen henkilökohtaisista ja haitallisista sosiaalisista seurauksista (terveys- ja talousongelmat, läheisten kriittisyys ja syyllisyyden tunteet). Vastaajia pyydettiin kertomaan myös kielteisten kokemusten toistuvuudesta neliportaisella asteikolla "ei koskaan", "joskus", "useimmiten" tai "lähes aina". Erittäin harva vastaaja oli kokenut ongelmia "useimmiten" tai "lähes aina", joten taulukossa 2 esitetään niiden osuudet, jotka kokeneet ongelmia ainakin joskus.

TAULUKKO 2. Ongelmapelaamisen osatekijät väestössä.

	Kokenut viime 12 kk:n aikana, %
Pelannut suuremmilla summilla kuin olisi varaa hävitä	3
Pelannut aiempaa suuremmilla summilla saadakseen saman jännityksen tunteen	4
Yrittänyt voittaa takaisin hävityt rahat	5
Lainannut rahaa tai myynyt jotakin saadakseen rahaa pelaamista varten	1
Tuntunut, että rahapelaaminen saattaa olla itselle ongelma	3
Rahapelaaminen aiheuttanut terveysongelmia, ml. stressiä, ahdistusta	2
Arvosteltu rahapelaamisen takia	4
Rahapelaaminen aiheuttanut taloudellisia ongelmia	1
Tuntenut syyllisyyttä rahapelaamisestaan	5

Kuten odottaa saattoi, suurella osalla vastaajista ei ollut ongelmalliseen pelaamiseen liittyviä kokemuksia eikä rahapelaamisesta ollut aiheutunut heille haitallisia seurauksia; viidesosa vastaajista ei ollut edes pelannut lainkaan viimeisten 12 kuukauden aikana. Yleisimmin raportoitiin yrityksistä voittaa rahat takaisin, rahapelaamisesta tai sen seurauksista aiheutuneesta syyllisyydestä, rahapelaamisen arvostelusta ja pelipanoksen kasvattamisesta saman jännityksen tunteen saavuttamiseksi kuin aikaisemmin. Näitä oli 4–5 prosenttia.

Edellä esitettyihin osatekijöihin perustuva PGSI-indeksi luokittelee vastaajat ongelmattomiin pelaajiin, alhaisen ja kohtalaisen riskitason pelaajiin sekä ongelmapelaajiin. Riskitaso kuvastaa mahdollisesti ongelmalliseksi muodostuvaa rahapelaamista. Naisista 26 prosenttia ja miehistä 15 prosenttia ei ollut pelannut lainkaan viimeisen vuoden aikana ja runsas enemmistö (67 %) sekä miehistä että naisista sijoittui ongelmattomien pelaajien ryhmään (taulukko 3). Alhaisen riskitason pelaajia oli 8 prosenttia vastaajista, miehistä joka kymmenes ja naisista viisi prosenttia. Tutkimusten mukaan tämä riskitaso viittaa siihen, että vaikka pelaajilla pelaaminen on lisääntynyt, niin he eivät ole kokeneet siitä erityisempää henkilökohtaista haittaa tai ikäviä sosiaalisia seurauksia (Wynne 2003). Kohtalaisen riskitason pelaajia oli aineistossa 3 prosenttia, miehistä neljä ja naisista alle kaksi prosenttia. Tässä luokassa pelaajat ovat saattaneet kokea rahapelaamisesta koituvia haitallisia henkilökohtaisia ja sosiaalisia seurauksia; pelaaminen on vaikuttanut heidän terveyteensä, läheistensä suhtautumiseen, talouteensa sekä syyllisyyden tunteen muodostumiseen (Wynne 2003). Varsinaisia ongelmapelaajia oli aineistossa prosentin verran sekä miehistä että naisista. He pelaavat paljon ja ovat saattaneet menettää pelaamisen hallinnan ja ovat kokeneet erilaisia rahapelaamisen

kielteisiä seurauksia (Wynne 2003). Riski- ja ongelmapelaaminen ovat alle 30-vuotiailla tavallisempia kuin varttuneemmilla ikäryhmillä.

TAULUKKO 3. Ongelmapelaamisen jakautuminen sukupuolen ja iän mukaan.

	Kaikki	Miehet	Naiset	15–29 v	30–49 v	50–69 v
	(n = 2 555)	(n = 1 264)	(n = 1 291)	(n = 660)	(n = 985)	(n = 910)
	%	%	%	%	%	%
Ei ole pelannut mitään rahapeliä viime 12 kk:n aikana	21	15	26	17	22	22
Ongelmaton pelaaja	67	68	67	60	68	72
Alhaisen riskitason pelaaja	8	11	5	15	7	4
Kohtalaisen riskitason pelaaja	3	4	2	6	1	1
Ongelmapelaaja	1	1	1	2	1	1

Rahapelaaminen ja alkoholinkäyttö

Rahapelaamisen ja alkoholinkäytön yhteyksiä tarkastellaan taulukossa 4. Raittiista lähes puolet (42 %) ei ollut pelannut lainkaan viimeisten 12 kuukauden aikana kun taas usein humalaan juovien ja suurkuluttajien joukossa pelaamattomia oli vain kymmenesosa. Kaikissa alkoholinkäyttäjien ryhmissä runsas enemmistö kuului kuitenkin ongelmattomien pelaajien luokkaan. Alhaisen riskitason pelaajien osuus kasvoi alkoholinkäytön lisääntymisen myötä. Kohtalaisen riskintason pelaajia oli eniten usein humalaan juovien keskuudessa ja ongelmapelaajia kahdessa runsaimman alkoholinkulutuksen ryhmässä, mutta erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Kokonaisuutena tulokset viittaavat siihen, että humalajuominen ja alkoholin suurkulutus nostavat ongelmallisen pelaamisen riskiä.

TAULUKKO 4. Rahapelaaminen erilaisissa alkoholinkäyttöryhmissä.

	Raitis	Kohtuukäyttäjä	Humalassa silloin tällöin	Humalassa usein	Suurkuluttaja	Kaikki
	(n = 253)	(n = 775)	(n = 858)	(n = 503)	(n = 167)	(n = 2 555)
	%	%	%	%	%	%
Ei ole pelannut viime 12 kk:n aikana	42	26	18	9	11	21
Ongelmaton pelaaja	49	66	70	74	71	67
Alhaisen riskitason pelaaja	6	6	9	10	14	8
Kohtalaisen riskitason pelaaja	2	1	3	5	2	3
Ongelmapelaaja	1	1	0	2	2	1

Rahapelaaminen ja huumeidenkäyttö

Rahapelaamisen ja huumeidenkäytön välisten yhteyksien tarkastelua vaikeuttaa se, että sekä ongelmapelaajien että kuukauden aikana huumeita käyttäneiden lukumäärät aineistossa ovat niin vähäiset. Tämä vaati joidenkin ryhmien yhdistämistä, mutta näinkin voidaan nähdä samansuuntainen yhteys kuin huumeiden ja alkoholin välillä: huumeidenkäyttö on tavallisinta eniten pelaavien keskuudessa (taulukko 5). Niiden henkilöiden kohdalla, joille pelaaminen ei ollut tuottanut ongelmia tai jotka eivät olleet pelanneet viimeisten 12 kuukauden aikana, huumeiden käyttö oli selvästi vähäisintä.

Kohtalaisen riskitason ja ongelmapelaajien yhdistetystä ryhmästä kolmasosa ilmoitti käyttäneensä huumeita joskus elämässään, joka kymmenes viimeksi kuluneen vuoden aikana ja joka kahdeskymmenes viimeksi kuluneen kuukauden aikana. Alhaisen riskitason pelaajilla lukemat olivat vuoden aikaisen käytön osalta varsin lähellä ongelmallisinta pelaajaryhmää.

TAULUKKO 5. Huumeidenkäyttö ja rahapelaaminen.

Käyttänyt jotain laitonta huumetta:	Ei ole pelannut viime 12 kk:n aikana	Ongelmaton pelaaja	Alhaisen riskitason pelaaja	Kohtalaisen riskitason- tai ongelmapelaaja	Kaikki
	(n = 530)	(n = 1 722)	(n = 210)	(n = 93)	(n = 2 555)
	%	%	%	%	%
elinaikana	10	13	23	31	14
viime 12 kk:n aikana	1	3	10	11	3
viime 30 päivän aikana	1	1	2	5	1

Ongelmien päällekkäisyys

Seuraavaksi kokoamme yhteiskäyttöä koskevat havainnot taulukon muotoon (taulukko 6). Erottelemme siinä kahdeksan erilaista ryhmää sen mukaan esiintyykö toiminta yksin vai yhdessä muiden kanssa. Huumeidenkäytön indikaattorina sovelletaan viimeksi kuluneen vuoden aikana tapahtunutta laittomien huumausaineiden käyttöä. Tästä ryhmästä poistettiin kuitenkin ne henkilöt (aloittelijat), joiden ensimmäinen käyttökerta ajoittui tuolle vuodelle. Näissä tapauksissa kyse voi olla ensimmäisestä kokeilusta eikä indikaattori tällöin ilmennä vakiintunutta huumeidenkäyttöä. Näin ollen vuoden aikana käyttäneisiin sisältyvät satunnaiskäyttäjien, viikoittaiskäyttäjien ja päivittäiskäyttäjien alaryhmät (Hakkarainen ym. 2006). Alkoholinikäyttöryhmistä yhdistettiin samanlaisia ryhmiä rahapelaamisen ja huumeidenkäytön suhteen.

TAULUKKO 6. Alkoholin käytön, rahapelaamisen ja huumeiden käytön päällekkäisyydet.

Ryhmä:	n	%
1 raitis tai kohtuukäyttäjä ¹	939	37
2 humalassa silloin tällöin ¹	745	29
3 humalassa usein tai suurkuluttaja ¹	521	20
4 riski- tai ongelmapelaaja ²	86	3
5 riski- tai ongelmapelaaja & humalassa silloin tällöin ³	93	4
6 riski- tai ongelmapelaaja & humalassa usein tai suurkuluttaja ³	97	4
7 huumeiden käyttäjä & vähintään riskipelaamista tai humalajuomista	56	2
8 huumeiden käyttäjä & riski- tai ongelmapelaaja & humalassa usein tai suurkuluttaja	18	1
	2555	100

¹ Ryhmiin 1–3 kuuluvat ovat ongelmatonta pelaajia tai he eivät ole pelanneet rahapelejä, eivätkä he ole käyttäneet huumeita viime 12 kk:n aikana.

² Ryhmään 4 kuuluvat ovat raittiita tai kohtuukäyttäjiä ja he eivät ole käyttäneet huumeita viime 12 kk:n aikana.

³ Ryhmiin 5 ja 6 kuuluvat eivät ole käyttäneet huumeita viime 12 kk:n aikana.

Taulukon kolme ensimmäistä ryhmää ovat erilaisia alkoholinkäyttäjryhmiä, joilla ei esiinny peliongelmiä tai huumeiden käyttöä. Väestöstä ylivoimaisesti suurin osa (86 %) sijoittuu näihin kolmeen ryhmään. On syytä huomata, että toistuva humalajuominen tai alkoholin suurkulutus eivät välttämättä yhdisty ongelmapelaamiseen tai huumeiden käyttöön. Sellainen riski- tai ongelmapelaaminen, johon ei liity lainkaan alkoholin humalakulutusta tai huumeiden käyttöä, koskee tämän tutkimuksen mukaan verraten pientä osaa (3 %) väestöstä. Vieläkin harvinaisempaa on kuitenkin puhdas huumeiden käyttö; aineistossa oli ainoastaan kaksi sellaista huumeiden käyttäjää, jotka eivät raportoineet humalajuomisesta tai riski-/ongelmapelaamisesta. Huumeiden käyttö näyttäisi siis suurimmalta osin yhdistyvän elintapoihin, joissa esiintyy myös muuta ongelmakäyttäytymistä.

Kun katsotaan humalajuomisen, rahapelaamisen ja huumeiden käytön päällekkäisyyksiä, taulukosta 6 voidaan todeta, että noin joka kymmenes vastaaja raportoi näistä vähintään kahdesta. Tavallisin yhdistelmä oli humalakulutuksen ja rahapelaamisen päällekkäisyys. Kahdeksan prosenttia vastaajista (väestötasolla noin 200 000–300 000 suomalaista) ilmoitti jonkinasteisesta rahapeliongelmosta tai sen riskistä sekä silloin tällöin (4 %) tai usein (4 %) tapahtuvasta humalajuomisesta. Kaksi prosenttia vastaajista ilmoitti käyttäneensä huumeita viimeksi kuluneen vuoden aikana ja raportoi samalla joko humalakulutuksesta tai riski-/ongelmapelaamisesta. Niiden osuus, joilla esiintyi niin jonkinasteisia peliongelmiä, toistuvaa humalajuomista tai alkoholin suurkulutusta kuin huumeiden käyttöäkin on juomatapatutkimuksen mukaan noin yksi prosentti väestöstä.

Karkeasti arvioiden tämä merkitsee sitä, että noin 25 000–30 000 suomalaista liikkuu vähintäänkin riskirajoilla näillä kaikilla kolmella ongelma-alueella. Vakavimmillaan tämä elämäntyyli voi johtaa henkilön alati pahenevaan kierteeseen, eli eräänlaiseen juomisen, huumeiden käytön ja ongelmapelaamisen noidankehään.

Sosiaaliset taustat

Seuraavassa kuviossa 1 tarkastellaan alkoholinkäytön, rahapelaamisen ja huumeidenkäytön erilaisia ryhmiä joidenkin keskeisimpien sosiaalisen taustan muuttujien mukaan. Kuvio kertoo, miten eri ryhmät sijoittuvat suhteessa koko vastaajajoukon keskiarvoon.⁴¹ Esimerkiksi ensimmäinen pylväs kertoo, että miesten osuus raittiiden ja kohtuukäyttäjien ryhmässä on keskimääräistä vähäisempi. Koska huumeiden käyttäjiä on aineistossa vähän ja lähes kaikki heistä käyttävät runsaasti alkoholia ja useat kuuluvat myös riski- tai ongelmapelaajiin, ryhmät 7 ja 8 on yhdistetty jatkotarkasteluissa.

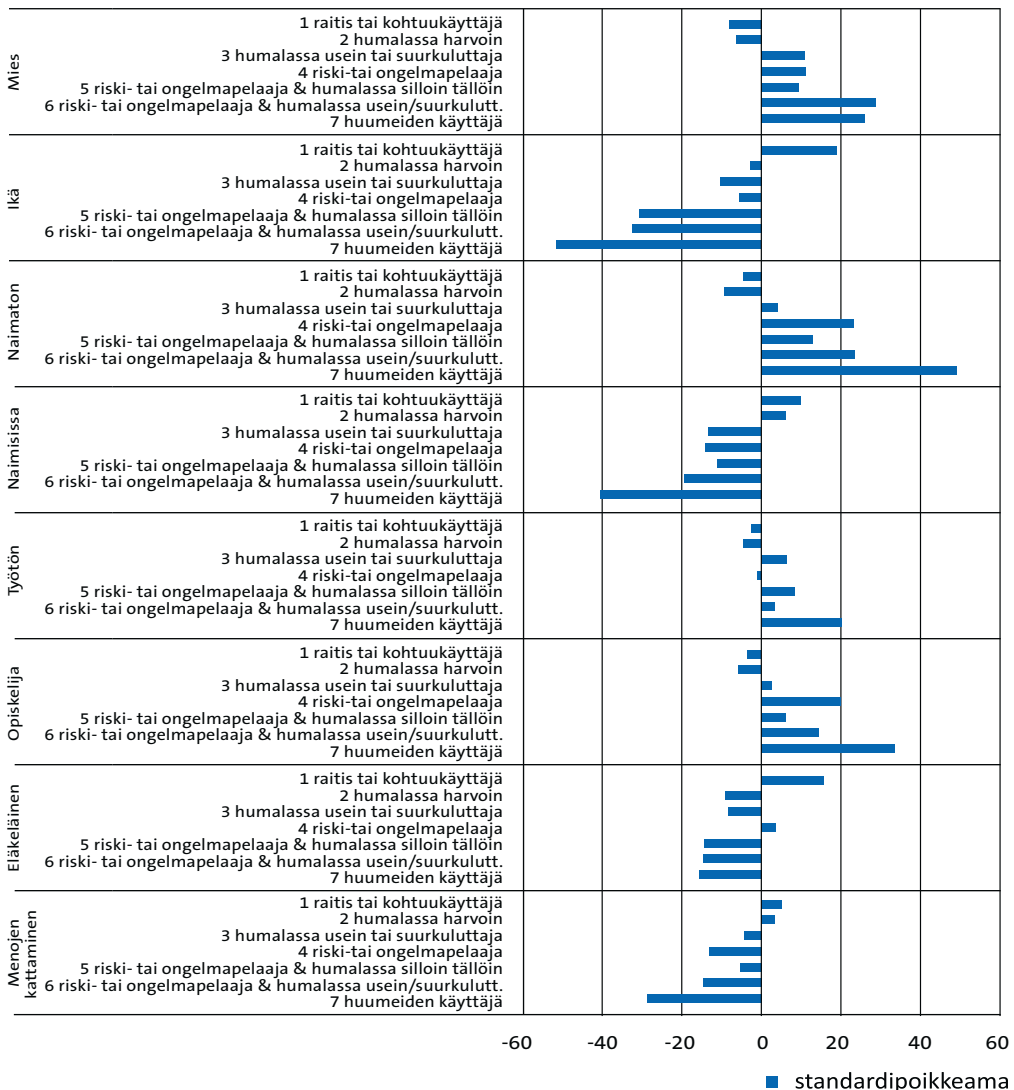
Kuviosta nähdään, että raittiit ja korkeintaan silloin tällöin humalaan juovat ovat muita useammin naisia, iältään vanhempia, useammin naimisissa ja harvemmin työttöminä. Heidän joukossaan on muita ryhmiä vähemmän opiskelijoita. Sen sijaan ryhmässä painottuu eläkeläisten osuus. Heillä on myös muita vähemmän ongelmia menojensa kattamisessa. Näillä mittareilla tarkasteltuna heidän elämänsä näyttäisi muita ryhmiä vakammalta ja hallitummalta.

Miesten osuus korostuu ryhmissä, joissa esiintyy runsaampaa alkoholin kulutusta, peliongelmia ja huumeidenkäyttöä. Näissä ryhmissä on muita enemmän naimattomia, mitä selittää myös nuorten suuri osuus ryhmissä. Huumeiden käyttäjät sekä pelaamisen ja alkoholinkäytön päällekkäisryhmät 5 ja 6 ovat selvästi muita nuorempia.

Myös niiden profiili, jotka raportoivat peliongelmistä, mutta eivät humalajuomisesta tai huumeiden käytöstä (ryhmä 4), näyttää painottuvan jonkin verran nuorempiin ikäryhmiin, mutta itse asiassa heidän ikäjakautumansa on kaksihuippuinen: 15–29-vuotiaiden osuus ryhmässä on 37 %, 50–69-vuotiaiden 41 %, kun väliryhmän osuus jää ainoastaan 22 prosenttiin. Tähän liittyen puhtaan riski- ja ongelmapelaamisen ryhmässä korostuvat yhtäältä opiskelijoiden ja toisaalta eläkeläisten osuudet.

41 Standardoidut poikkeamat on laskettu vähentämällä ryhmän keskiarvosta koko aineiston keskiarvo ja jakamalla erotus koko aineiston keskiarvon keskivirheellä. Sosiaalista taustaa kuvaavat muuttujat ovat ns. dummy (0/1) muuttujia paitsi "ikä" ja "menojen kattaminen tuloilla", jota on mitattu 6-luokkaisella asteikolla "erittäin hankalasta" "hyvin helppoon".

KUVIO 1. Alkoholi-, huume- ja rahapeliryhmien vertailu sosiaalisten taustatekijöiden mukaan.

Opiskelijoiden osuus korostuu odotetusti myös huumeiden käyttäjien ryhmässä. Työttömyys on tässä ryhmässä tavallista ja heillä on eniten vaikeuksia menojensa kattamisessa. Ongelmat menojen kattamisessa korostuvat itse asiassa kaikissa ryhmissä, joissa esiintyy peliongelmiä, huumeiden käyttöä tai runsaampaa alkoholin kulutusta. Työttömyys luonnollisestikin vaikuttaa oleellisesti taloudelliseen pärjäämiseen, millä on merkitystä erityisesti ryhmissä 5,6 ja 7, mutta on mahdollista, että tulokset tältä osin kuvaavat myös yleisempää elämän hallintaa ja ongelmia sen suhteen. Vaikka peliongelma-ryhmässä on työttömyyttä monia muita vähemmän, niin ongelmia menojen kattamisessa esiintyy huomattavassa määrin.

Juomisen, rahapelaamisen ja huumeidenkäytön eli kaikkien kolmen alueen noidankehää voidaan havainnollistaa vain yksittäistapausten kautta. Seuraavassa on aineistosta poimittu yksi esimerkkitapausta sellaisena kuin hänet voidaan kyselyn vastausten perusteella kuvata.

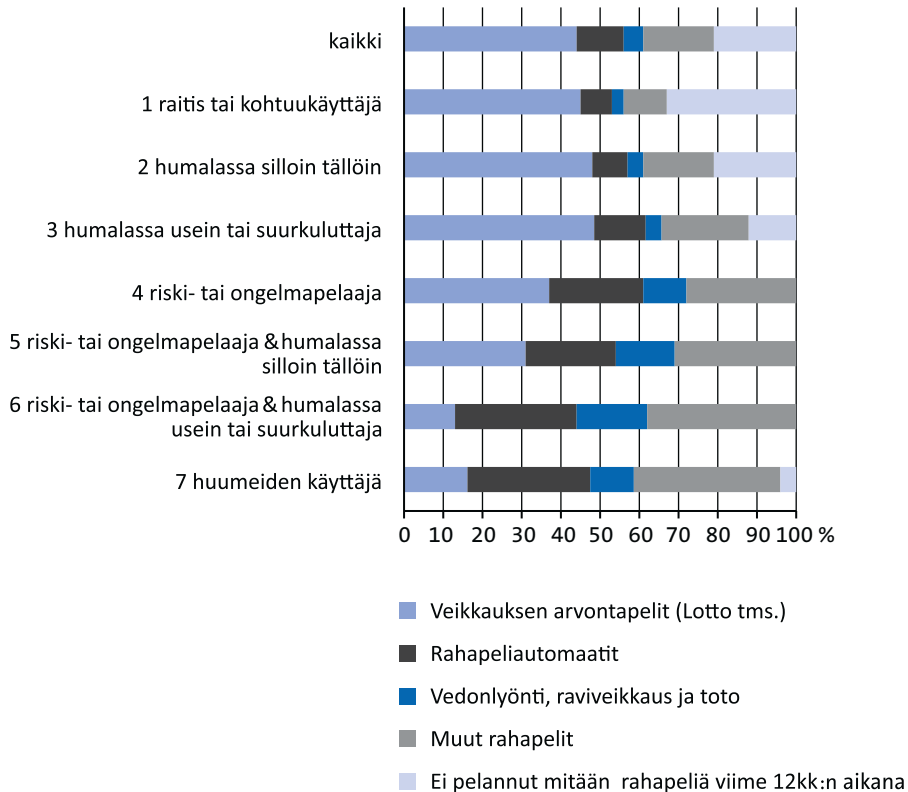
Jonkin verran yli 30-vuotias, eronnut ja yksin asuva mies, joka on ollut melkein 10 vuotta työttömänä. Pitkäaikaistyöttömänä saa toimeentulotukea, mutta myös jonkin verran muuta tuloa, koska omaa kohtalaiset tulot. On alkoholin suurkuluttaja ja humalassa lähes päivittäin. Hän käy ravintoloissa 2–3 kertaa viikossa ja saa riskikulutusmittarilla (audit) erittäin korkeat pistearvot. On myös huumeiden ongelmakäyttäjä. Viimeksi kuluneen kuukauden aikana on käyttänyt hasista, marihuanaa, amfetamiinia ja Subutexia sekä rauhoittavia lääkkeitä. Kannabishistoria ulottuu 21 vuoden, amfetamiinin 19 vuoden ja Subutex 10 vuoden taakse. Harrastaa myös rahapelaamista ja on hävinnyt suuriakin summia. PGSI-indeksillä saa arvon 8 eli on luokiteltavissa ongelmapelaajaksi.

Esimerkkitapausta ei varmaankaan ole kaikkein tyypillisin, mutta se tuo hyvin esiin sen, miten hankalasta ja hallitsemattomasta elämäntilanteesta ongelmakierteessä voi olla kysymys. Esimerkkitapausta lisäksi aineistossa oli kolme muuta huumeita käyttävää ja usein humalaan juovaa ongelmapelaajaa. Vanhin näistä oli noin 40-vuotias yksin asuva työssä käyvä mies, nuorin on alle 20-vuotias opiskelijapoika, kolmas on vähän yli 20-vuotias yksin asuva opiskeleva mies. Kahdella nuoremmalla huumeiden käyttö oli rajoittunut kannabikseen.

Mielipelit

Lopuksi tarkastelemme vielä sitä, millaiset pelit vastaajia eniten kiinnostivat ja miten eri ryhmät erosivat mielipeliensä suhteen. Rahasta pelaamiseen vaikuttavat rakenteelliset tekijät, kuten rahapelin pelattavuus, nopeus ja palkitsevuus, mutta myös tilannetekijät ja yksilölliset tekijät (Parke & Griffiths 2007; Heikkilä ym. 2009). Ongelmalliseen pelaamiseen liitetään pelien tarjoamat päävoiton ja panosten suuruus, todennäköisyys voittaa, ”läheltä piti” -tuntemukset ja luottokortin käyttömahdollisuus. Edellä mainittuja ominaisuuksia on erityisesti rahapeliautomaateissa ja kasinopeleissä. (Reith ym. 2006.) Raha-automaattipelejä pidetään yhtenä herkimmin riippuvuudelle altistavana rahapeli-muotona (Piispa ym. 2009). Peliriippuvuutta voi myös aiheuttaa pelien sijoittelu, mutta myös alkoholin saatavuus pelipaikan lähetyvillä (Heikkilä ym. 2009). Vastaajien valinnat mielipeleikseen esitetään kuviossa 2.

KUVIO 2. Mielipelit eri ryhmissä.

Ryhmiä väliset erot olivat odotusten suuntaiset. Rahapeliautomaattien suosio oli suurin niissä ryhmissä, joissa esiintyi riski- tai ongelmapelaamista (ryhmät 4–7). Hektiselle pelaajalle automaattit ovat palkitsevia, koska ne antavat voitot käteen välittömästi. Toinen riski- tai ongelmapelaajille muita ryhmiä selvästi suositumpi pelimuoto oli vedonlyönti. Lisäksi voidaan todeta, että tässä ryhmässä muiden rahapelien (mm. kasino- tai pöytäpelit, ruletti, yksityinen vedonlyönti, korttipelit ja nettipokeri) osuus mielipelinä oli suuri. Paljon pelaaville tunnusomaista onkin, että he pelaavat useita erilaisia pelejä: ryhmästä neljä 17 prosenttia, ryhmästä viisi 30 prosenttia, ryhmästä kuusi 43 prosenttia ja ryhmästä seitsemän 24 prosenttia ilmoitti pelanneensa vuoden aikana useampaa kuin viittä eri rahapeliä. Muissa ryhmissä (1–3) tämä osuus jäi 1–7 prosenttiin. Suurimmalle osalle raittiista ja kohtuukäyttäjistä sekä silloin tällöin tai usein humalaan juovista ja suurkuluttajista, joilla ei esiinny ongelmapelaamista, Lotto ja muut Veikkauksen arvontapelit näyttivät riittävän pelijännityksen lähteeksi.

Johtopäätökset

Alkoholinkäytön, rahapelaamisen ja huumeidenkäytön välisiä yhteyksiä on tähän mennessä tutkittu vasta vähän. Rahapelaamiskysymysten sisällyttäminen Juomatapatutkimukseen on tehnyt mahdolliseksi näiden keskinäisyhteyksien tarkastelun. Missä määrin tulokset antavat tukea ongelmien kasaantumiselle? Vaikka suurin osa alkoholinkäytöstä ei yhdisty millään lailla peliongelmiin tai huumeidenkäyttöön, on tulosten mukaan selvää, että alkoholi on vahvasti mukana ongelmapelaajien ja huumeiden käyttäjien elämässä. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että alkoholin juominen voi virittää henkilön pelaamaan ja päihtymys voi lisätä pelaamista ja saada pelaajat kuluttamaan rahapeleihin yli varojensa (Poteri & Tourunen 1995; Abbott 2007). Alkoholinkäytön ja rahapelaamisen yhtäaikaisuus on mahdollista tilanteissa, joissa tarjolla on sekä pelejä että alkoholia (esim. kasinot, ruotsinlaivat ja ravintolat, joissa on peliautomaatteja tai rulettipöytä). Tämä ei kuitenkaan kata kaikkea päällekkäisyyttä. Esimerkiksi juodessa, joko yksin tai kimpassa, voidaan hyvin suunnitella vedonlyönnin strategioita, jotka käydään sitten toteuttamassa lähikiosilla.

Riski- ja ongelmapelaamista esiintyy myös omana ryhmänään ilman että siihen liittyisi humalajuomista tai huumeidenkäyttöä. Tällöin on kyse useimmiten joko nuorista henkilöistä tai eläkeläisistä. Sen sijaan huumeidenkäyttö yhdistyy useimmiten humalajuomiseen ja peliongelmiin.

Tarkasteltaessa juomisen, rahapeliongelmiin ja huumeidenkäytön päällekkäisyyksiä tavallisinta on kahden alueen yhdessä esiintyminen. Henkilöitä, joita koskee kaikkien kolmen alueen päällekkäisyys, on tulosten mukaan yksi prosentti väestöstä. Mutta vaikka kyse ei ole kovin suuresta joukosta, näille ihmisille se voi olla todellinen ja vaikeasti purettava ongelma-alue ja noidankehä, missä juominen, rahapelaaminen ja huumeidenkäyttö ruokkivat toinen toisiaan. Kuten ryhmien sosiaalisten taustatekijöiden vertailu osoitti, päällekkäisryhmien jäsenet olivat usein naimattomia miehiä, joille myös työttömyys ja taloudelliset vaikeudet olivat tuttuja.

Tämän tutkimuksen perusteella ei voi sanoa, onko päällekkäisongelmissa kysymys ensisijaisesti siitä, että yksi riippuvuus altistaa henkilön muille riippuvuuksille, vai siitä, että yhden alueen ongelmia yritetään hallita toisen alueen kautta, vai siitä, että henkilö on vain yksinkertaisesti viehtynyt riskinottoa arvostavaan elämäntyyliin ja sen jännitystä tuottaviin elementteihin. Tulokset eivät myöskään kerro, miten päällekkäisongelmat ovat kehittyneet, ja millä tavoin ne ovat yhteydessä elämäntilanteen taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Näistä kysymyksistä olisi tärkeitä saada tarkempaa tutkimustietoa. Erityisesti tarvittaisiin henkilöiden omaa kokemusta ja näkökulmaa esiintuovaa, ongelmien kehityshistoriaa selvittävää ja alakulttuurisia kytkentöjä analysoivaa kvalitatiivista tutkimusta.

Juomatapoja, huumeidenkäyttöä ja pelitottumuksia olisi tarpeen tarkastella nykyistä eritelmymmin. Nyt on jo todettavissa se, että hoitopalveluissa, olivatpa ne sitten suunnattu ongelmapelaajille, alkoholiongelmaisille tai huumeidenkäyttäjille, tulisi ottaa huomioon myös näiden kolmen alueen mahdolliset keskinäiset päällekkäisyydet.

MITÄ OPIMME?

➤ Raittiit ja alkoholin kohtuukäyttäjät pelaavat vähemmän rahapelejä, ja heillä on vähemmän peliongelmia kuin humalahuojilla tai suurkuluttajilla ja huumeiden käyttäjillä.

➤ Humalahakuisen juomisen/alkoholin suurkulutuksen, huumeidenkäytön ja ongelmapelaamisen välillä on sekä kaksinkertaisia että kolminkertaisia päällekkäisyyksiä. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvia henkilöitä Suomessa on yksi prosentti väestöstä eli noin 25 000–35 000 henkilöä. Noin 200 000–300 000 humalahakuisesti juovaa suomalaista raportoi jonkinasteisista peliongelmistä. Päällekkäisyydet yhdistyvät usein taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin.

➤ Rahapeliongelmia esiintyy myös ilman runsasta alkoholinkulutusta tai huumeidenkäyttöä. Ryhmän väestöosuus on 3 prosenttia ja tyypillisesti kysymys on yhtäältä nuorisista ja toisaalta eläkeläisistä.

➤ Ryhmät, joissa esiintyy peliongelmia, pelaavat useita eri pelejä. Raha-automaatit ja vedonlyönti ovat heidän keskuudessaan selvästi suosituimpia kuin muilla.

➤ Alkoholinkäytön, rahapelaamisen ja huumeidenkäytön yhteyksiä on tutkittu vähän, joten monista kysymyksistä tietomme ovat niukat. Kvalitatiivinen tutkimus näiden kolmen alueen päällekkäisyyksistä ja keskinäissuhteista olisi erityisen tärkeää.

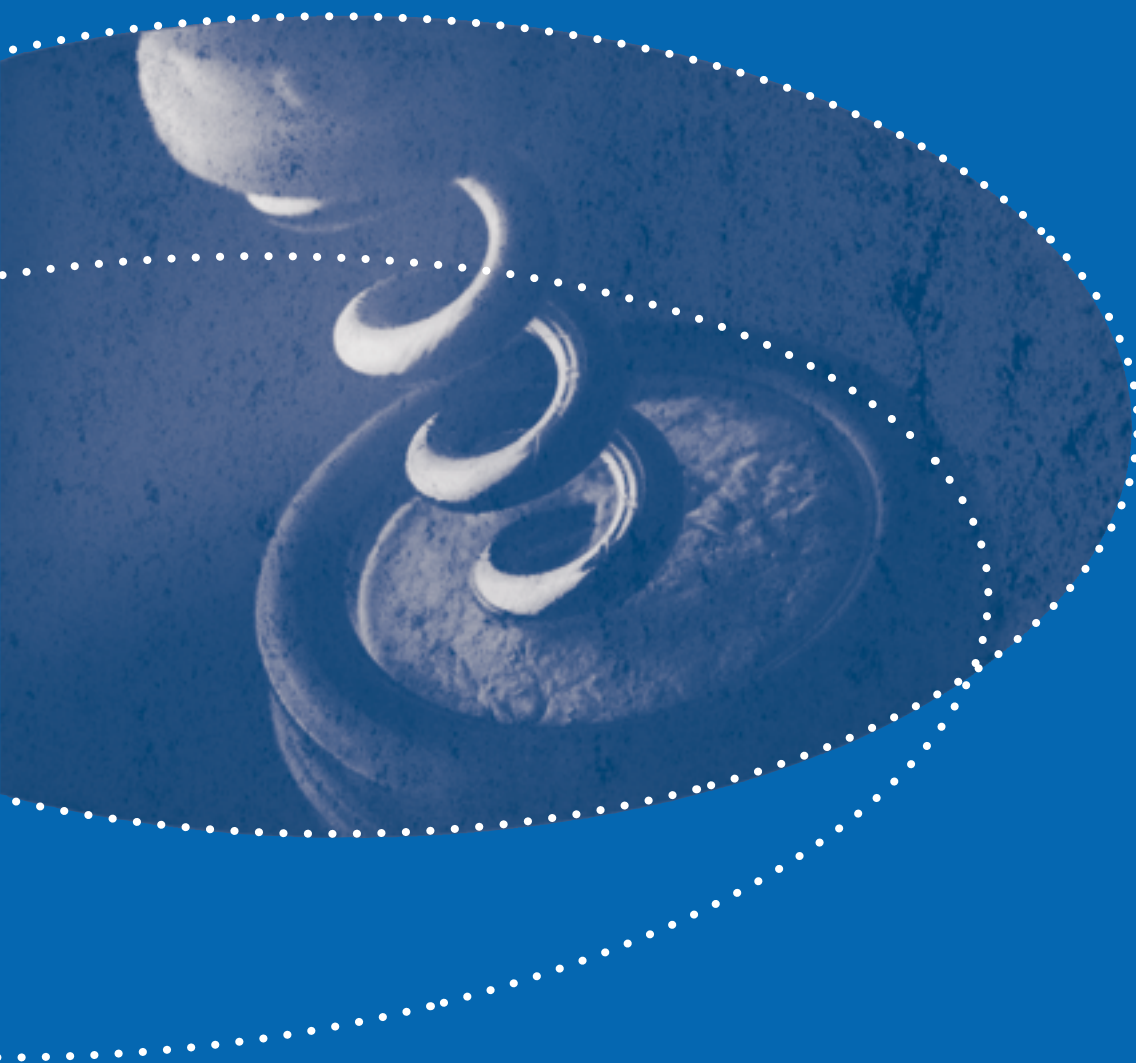
LÄHTEET

- Abbott, Max W. (2007) Situational Factors That Affect Gambling Behavior. In Smith, Garry & Hodgins, David. C. & Williams, Robert J. (eds.): Research and Measurement Issues in Gambling Studies. New York: Elsevier, 251–278.
- Erkkilä, Jaakko & Eerola, Tuomas (2001) Hallitsetko sinä pelejä vai pelit sinua? Tutkimus ongelmapelaajien monimenetelmäisestä kuntoutusprojektista. Jyväskylä: Suomen musiikkiterapiayhdistys.
- Gossop, Michael & Marsden, John & Stewart, Duncan (2002) Dual dependence: assessment of dependence upon alcohol and illicit drugs, and the relationship of alcohol dependence among drug misusers to patterns of drinking, illicit drug use and health problems. *Addiction* 97, 169–178.
- Hakkarainen, Pekka & Metso, Leena (2005) Märkä pilvi ja vuosi 2004. *Yhteiskuntapolitiikka* 70(1), 252–265.
- Hakkarainen, Pekka & Metso, Leena (2009) Joint use of drugs and alcohol. *European Addiction Research* 15(2), 113–120.
- Hakkarainen, Pekka & Kainulainen, Heini & Perälä, Jussi (2006) Suomen kannabismarkkinat – paljonko pilveä palaa? *Yhteiskuntapolitiikka* 71(6), 583–595.
- Heikkilä, Jukka & Laine, Juha & Salokoski, Tarja (2009) Rahapeliä haitta-arviointi. Raportteja 18. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja THL.
- Mielonen, Harri & Tiittanen, Harri (1999) "Sitä aatteli, että jos nyt voittaa" Peliriippuvaisten kokemuksia ongelmapelaamisen syistä, seurauksista ja hoidosta. Raporttisarja nro 32. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Murto, Lasse & Niemelä, Jorma (1993) Kun on pakko pelata. Riippuvuus, persoonallisuuden häiriö, kohtuuton harrastus vai eettinen konflikti? Tutkimus suomalaisen ongelmapelaajan profiilista. Raporttisarja nro 11. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Nuorvala, Yrjö & Huhtanen, Petri & Ahvola, Raija & Metso, Leena (2008) Huono-osaisuus mutkistuu – kuudes päihdetapauskanta 2007. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(6), 659–670.
- Nuorvala, Yrjö & Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Huhtanen, Petri (2009) Mielenterveyden häiriöt yleisiä peliongelmaisilla päihdepalvelujen käyttäjillä. *Tiimi* (2), 9–11.
- Parke, Jonathan & Griffiths, Mark (2007) The role of structural characteristics in gambling. In Smith, Garry & Hodgins, David. C. & Williams, Robert J. (ed.) Research and Measurement Issues in Gambling Studies. New York: Elsevier, 218–249.
- Partanen, Juha & Metso, Leena (1997) Kannabis Suomessa 1990-luvulla. *Alkoholipolitiikka* 62(5), 350–355.
- Petry, Nancy M. (2000) Gambling problems in substance abusers are associated with increased sexual risk behaviors. *Addiction* 95(7), 1089–1100.
- Piispa, Matti & Laitalainen, Elina & Helakorpi, Satu & Halme, Jukka & Alho, Hannu & Uutela, Antti (2009) Rahapelaaminen, pelaamisen aiheuttamat ongelmat ja niiden yhteys elintapoihin. Tutkimus työikäisistä suomalaisista vuonna 2008. Raportteja 29. Helsinki: THL.
- Polsky, Ned (1971) Hustlers, beats and others. Harmondsworth: Penguin Books.
- Poteri, Riitta & Tourunen, Jouni (1995) Asiakkaana ongelmapelaaja. 2/1995. Helsinki: Sininauhaliitto.
- Reith, Gerda & The Scottish Centre for Social Research (2006) Research on the social impacts of gambling. Final report. Edinburgh: Scottish Executive Social Research.
- Rönkä, Sanna & Virtanen, Ari (toim.) (2009) Huumetilanne Suomessa 2009. Huumevuosisraportti EMCDDA:lle. Raportteja 40. Helsinki: THL.
- Suomalaisen rahapelaamisen vuosikirja 2009. Sisäasiainministeriö & sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: THL.

- Valleur, Marc & Bucher, Christian (2006) *Le jeu pathologique*. Paris: Armand Colin.
- Wynne, Harold J. (2003) *Introducing the Canadian Problem Gambling Index*. Edmonton: Wynne Resources.
- Zack, Martin & Stewart, Sherry H. & Klein, Raymond M. & Loba, Pamela & Fragopoulos, Fofo (2005) Contingent Gambling-Drinking Patterns and Problem Gambling Drinking Severity Moderate Implicit Gambling-Alcohol Associations in Problem Gamblers. *Journal of Gambling Studies* 21(3), 325–354.

VI

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Mikä on muuttunut?

Suomi siis juo, ja vieläpä paljon runsaammin kuin menneinä vuosina. Mutta tarkoittaako tämä, että suomalaisten juominen on muuttunut *perustavanlaatuisella tavalla*? Juomiskulttuurimme muuttuminen ja muuttumattomuus ovat olleet tutkijoiden ja toimittajien sekä erilaisten asiantuntijoiden ja tavallisten kansalaisten kestopuheenaiheita. Julkisessa keskustelussa on vuosikymmenestä toiseen toivottu, että suomalaiset oppisivat siistimmille ja sivistyneemmille juomatavoille. Siihen tähtäsi Pekka Kuusi 1940-luvun lopusta lähtien kehrittelemällään ”mietojen linjalla”, jonka tunnetuimpia ilmentymiä ovat Alkon 1950-luvun lopussa käynnistänyt viinien suosiminen ja keskioluen siirtäminen elintarvikeliikkeisiin vuonna 1969. Vastaavasti toive ”mannermaisten” juomatapojen oppimisesta leijui ilmassa 1990-luvun alussa, kun Suomi virittäytyi EU-kuntoon.

Vuosien varrella on usein esitetty, että suomalainen alkoholikulttuuri on muuttumassa tai että se on jo muuttunut. Aihetta käsitteli myös Matti Virtanen vuonna 1982 ilmestyneessä pamfletissaan ”Änkyrä, tuiske, hupperi”. Sen läpäisevä ajatus oli, että suomalainen humala on kesyyntymässä. Tutkimustuloksista hän oli tarkkanäköisesti pannut merkille, että pienten alkoholiannosten juomiskerrat olivat lisääntyneet. Yhä enemmän oli ilmaantunut juomistilanteita, joissa normina oli, ettei saanut juopua: juomisen arkistuminen tapahtui suurelta osin ”napsujen, pöhnien ja kipuroiden”, ei niinkään ”änkyröitten” kautta. (Virtanen 1982.)

Virtanen rekisteröi innokkaasti juomiskulttuurissa tapahtuneita muutoksia. Yhteiskuntatieteelliset alkoholitutkijat puolestaan ovat yleensä valinneet toisen näkökulman antaen suuremman painon suomalaisen juomiskulttuurin sitkeille ja pysyville elementeille (Tigerstedt & Törrönen 2005).

Vuoden 1992 Juomatapatutkimuksen yhteydessä todettiin, että ”juomatapojen perinteisinä pidetyt piirteet ovat säilyttäneet asemansa muuten muuttuneissa oloissa neljännesvuosisadan, ja moderneina pidettyjen piirteiden eteneminen on ollut hidasta” (Simpura & Partanen 1997). Samanhenkinen oli vuoden 2000 Juomatapatutkimuksen loppupäätelmä: ”vaikka Suomen alkoholioloissa ja suomalaisessa yhteiskunnassa on tapahtunut paljon merkittäviä muutoksia [1990-luvulla], muutokset alkoholinkäytössä ovat vähäisiä. Alkoholiolojen vapautumisesta ei ole seurannut alkoholin käytön tihtymistä, ruokailun yhteydessä juomisen laajaa yleistymistä eikä humalajuomisen vähenemistä” (Mustonen ym. 2001).

Kahdenkymmenen artikkelin kavalkadin jälkeen olemme omalta osaltamme valmiit kutomaan lankoja yhteen ja hakemaan vastausta kysymyseen siitä, onko suomalainen alkoholikulttuuri muuttunut, ja jos on, missä mielessä.

Mikä alkoholikulttuurissa on olennaista?

Kirjan artikkelien luoma yleisvaikutelma on, että suomalaisten juomatavat ovat olleet muutoksen kourissa sekä lyhyellä aikavälillä, 2000-luvulla, että pitkällä aikavälillä, 1960-luvulta nykypäivään. Huomiota kiinnittää myös se, että Suomen alkoholinkulutuksen nousujohteinen kehitys on Euroopan mittakaavassa harvinainen. Useimmissa muissa Länsi-Euroopan maissa kulutus on jo vuosikymmeniä joko pysynyt kutakuinkin tasaisena tai ollut selvässä laskussa. Pelkkä kulutuksen lisääntyminen Suomessa ei kuitenkaan riitä vakuuttamaan meitä siitä, että juomiskulttuurimme ja alkoholinkäyttötapamme olisivat muuttuneet perustavanlaatuisella tavalla. Olisihan nimittäin mahdollista, että suomalaiset juovat aivan samalla tavalla kuin aiemmin mutta vain useammin.

Juomiskulttuuri on monitasoinen ja monisyinen ilmiö. Erilaisten alkoholikulttuurien vertailussa yhdeksi tärkeimmistä kysymyksistä on osoittautunut se, *mikä kyseisessä kulttuurissa on ollut alkoholin pääasiallinen käyttötarkoitus* (ks. Mäkelä 1983; Room & Mäkelä 2000). Alkoholin kulttuurinen merkitys rakentuu tälle pääasialliselle käyttötarkoitukselle. Käyttötarkoituksen osalta voidaan kysyä, onko alkoholi ollut ensisijaisesti ruokailuun kuuluva ravintoaine, jota on tuotettu lähiympäristössä ja juotu rutiininomaisesti ja toistuvasti osana päivittäisiä aterioita. Vai onko alkoholia pääasiassa kulutettu erityisissä tilanteissa ja paljon harvemmin, esimerkiksi erilaisissa juhlissa, joissa alkoholin päihdyttävä vaikutus on edesauttanut pyrkimystä irrottautua arjesta? Tyypiesimerkkejä edellisestä tapauksesta, jossa alkoholin pääasiallinen käyttötarkoitus ja merkitys on ollut ravintoaine, ovat Välimeren pohjoisrannikon eurooppalaiset maat. Hyviä esimerkkejä jälkimmäisestä tapauksesta, jossa alkoholin pääasiallinen

käyttötarkoitus ja merkitys on ollut päihde, ovat vaikkapa Suomi ja muut Pohjoismaat sekä Venäjä, Iso-Britannia, Irlanti ja Pohjois-Amerikka.

Toinen keskeinen, edellisen kanssa osittain päällekkäinen tapa luokitella alkoholinkäytön kulttuurista paikkaa perustuu *juomisen rooliin konkreettisissa sosiaalisissa tilanteissa* (ks. Sulkunen 1983, 30–31; Simpura 1983a). Joissakin yhteyksissä alkoholinkäyttö on selkeästi integroitu tai alisteinen osa jotakin muuta toimintaa, kuten ruokailua tai muuta sosiaalista kanssakäymistä. Tällöin alkoholinkäyttö sinänsä ei muodosta mitään itsenäistä toimintaa vaan se palvelee varsinaista toimintaa sille alisteisena elementtinä. Toisissa yhteyksissä alkoholinkäyttö on sosiaalisen toiminnan keskiössä, jopa yhdessäolon ja siihen liittyvän toiminnan varsinainen tavoite ja tarkoitus. Tämä erottelu on mielestämme havaittavissa myös tuoreesta suomalaisten nuorten aikuisten juomistilanteita koskevasta kvalitatiivisesta analyysistä (Törrönen & Maunu 2006; luku 7), jossa joitakin tilanteita kuvasti alkoholinkäytön asettuminen osaksi arkisia tilanteita – tyyppiesimerkkinä ”istuskelu” – ja toisia tilanteita puolestaan juomisen selvä erottuminen arjesta ja sijoittuminen erityisiin ympäristöihin, tyyppiesimerkkinä vaikkapa abiturienttien penkinpainajaisiin, ruotsinlaivoille tai vapunviettoon sijoittuva ”karnevaali”. Perinteiseen suomalaiseen alkoholikulttuuriin kuuluvana seikkana on pidetty sitä, että juominen ja päihtymys on korotettu erityisasemaan myös karnevaalia tavanomaisemmissa alkoholinkäyttötilanteissa, sekä toiminnan että puheen tasolla (Simpura & Partanen 1985).

On tietysti karkeaa asettaa vastakkain alkoholi pääasiassa ravintoaineena ja päihdyttävänä aineena, ja erottaa alkoholinkäyttö integroituneena toimintana alkoholinkäytöstä itsetarkoituksena. Nämä erottelut kuitenkin kuvaavat alkoholikulttuurin keskeisten ulottuvuuksien ääripäitä, ja toimivat siten eräänlaisina mittapuuna kun yritämme sijoittaa juomiskulttuurin osatekijöitä kartalle. Niiden kautta meidän on helpompi arvottaa esimerkiksi kysymystä alkoholinkäytön säännönmukaisuudesta ja ajoittumisesta, oli sitten puhe juomisen vuosi-, viikko- tai vuorokausirytmistä: ne ovat heijastumaa alkoholin käyttötarkoituksesta ja kuvastavat osaltaan alkoholinkäytön integroitumista arkeen. Myös muut perinteisen suomalaisen alkoholikulttuurin peruspiirteinä pidetyt ominaisuudet voidaan nähdä sellaisen alkoholikulttuurin ilmentyminä, joissa pääasiallinen käyttötarkoitus on ollut käyttö päihteenä eikä tämä käyttö ole ollut integroitunut osa arkea. Tällaisina peruspiirteinä on pidetty juomisen iltoihin ja viikonloppuun ajoittumisen lisäksi seuraavia: päihtymyksen yleisyyttä ja hyväksyttävyyttä; suhtautumista alkoholiin päihteenä; alkoholin vähäistä käyttöä ruokailun yhteydessä; alkoholista puhuttaessa merkityserojen ilmaisemista alkoholipitoisuuden ja humalan asteen avulla; alkoholinkäytön pitämistä juomistilanteiden pääasiana. Lisäksi on painotettu, että tiukan kielteiset asenteet juomista kohtaan ovat eläneet rinnakkain humalaa

ihannoivien asenteiden kanssa. (Ks. Mäkelä ym. 2009; Simpura & Partanen 1985.)

Alkoholikulttuurit eivät välttämättä näyttäytyä samanlaisina, jos tarkastellaan pääasiassa miehiä, kuin jos tarkastellaan naisia, ja eri yhteiskuntien alkoholikulttuurien vertailussa on selvästikin usein suunnattu katse lähinnä miehiin (Mäkelä ym. 2006). Juomatavat vaihtelevat myös monien muiden sosiaalisten ryhmien mukaan. Eri elämänkaaren vaiheita edustavilla on erilaiset juomatavat (luvut 9–11). Suomessa keskeinen jako varsinkin ennen vuoden 1969 alkoholilain uudistusta oli kuivan maaseudun ja kosteampien kaupunkien välillä (Mäkelä 1970). Joissakin maissa työväenluokan juomatavat ovat poikenneet hyvin paljon keskiluokan juomatavoista, mutta suomalaista alkoholikulttuuria on yleensä pidetty tässä mielessä yhtenäisenä: ”keskikerrostumat eivät ole isommin eronneet talonpojista ja työväestöstä” (Paakkanen 1989, 188). Tässä tosin näyttää tapahtuneen jonkinasteista muutosta (luku 19). Näistä erotteluista käsittelemme tässä luvussa lähinnä miesten ja naisten eroavuutta juomatapojen muutoksessa.

Mikä juomisessa on muuttunut?

Viimeisten neljän vuosikymmenen aikana kaikkein helpoimmin todennettava muutos suomalaisten juomisessa on ollut kokonaiskulutuksen muutos. Suomalaisten alkoholinkulutus on kolminkertaistunut vuosien 1968–2008 välillä. Tämän muutoksen myötä Suomi ei enää kuulu vähäisen alkoholinkäytön maihin, vaan sen kulutus on kansainvälisessä vertailussa melko korkealla tasolla. Suomalaiset kuluttavat henkeä kohden jo enemmän alkoholia kuin italialaiset, eikä Suomen ero Ranskaankaan enää ole suuri. Suomalaiset juovat nykyisin myös enemmän alkoholia kuin Pohjoismaiden alkoholinkulutustilastoja pitkään johtaneet tanskalaiset. (Luvut 2 ja 4; Pohjoismaiden alkoholitilasto 2008.)

Ennen kuin esitämme päätelmiä siitä, onko suomalainen alkoholikulttuuri kokenut perustavanlaatuisia muutoksia, kokoamme yhteen kirjan tietoja siitä, millaisia muutoksia olemme havainneet suomalaisten alkoholinkäyttötavoissa ja mistä osatekijöistä kulutuksen kasvu on koostunut. Yhtäältä selitystä alkoholin kulutuksen kasvuun voidaan hakea alkoholin käyttäjäkunnan laajenemisesta, toisaalta alkoholinkäyttäjien juomatapojen muutoksista. Juomatapojen muutokset voivat puolestaan liittyä esimerkiksi joidenkin juomistilanteiden yleistymiseen tai uusien juomistilanteiden syntyyn, tai kerralla juotujen määrien muutokseen.

Uudet alkoholinkäyttäjät. Vielä 1950-luvulla alkoholinkäyttö kuului Suomessa aikuisten miesten keskinäiseen maailmaan, johon nuorilla tai naisilla ei juuri ollut pääsyä. 1950-luvulla ja etenkin 1960-luvulla ensin nuoret miehet tai pojat, sitten nuoret naiset tai tytöt seurasivat aikuisten

miesten esimerkkiä, niin että nuorten raittius väheni romahdusmaisesti 1970-luvun alkuun mennessä (luku 10). Aikuiset naiset siirtyivät joukoittain alkoholin käyttäjiksi 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun murroksen aikana, jonka jälkeen raittiuden väheneminen on jatkunut asteittain näihin päiviin asti. 1980-luvulta alkaen raittiuden väheneminen on ollut voimakkainta siinä naisten ikäryhmässä, joka kattaa myöhäisen keski-ikä ja varhaisen eläkeiän, vähemmässä määrin myös miesten vastaavassa ikäryhmässä. Tämä on johtunut erityisesti siitä, että myöhemmin syntyneet, ”märemmät” sukupolvet ovat näissä ikäryhmissä korvanneet ”kuivempia”, aiemmin syntyneitä sukupolvia (luvut 4 ja 9).

On siis selvää, että yksi tärkeä selitys alkoholinkäytön lisäykselle viimeisen puolen vuosisadan aikana on käyttäjäkunnan olennainen laajentuminen. Se selittää alkoholinkulutuksen kasvusta kuitenkin melko pienen osan, sillä miesten lisääntynyt juominen kattaa noin 70 prosenttia alkoholinkulutuksen kasvusta vuosien 1968 ja 2008 välillä, ja suurimmalta osin tämä on johtunut kulutuksen lisääntymisestä juuri kaikkein perinteisimmässä alkoholin käyttäjäkunnassa eli varttuneilla miehillä (30–69-vuotiaat; luku 4). Kulutuksen kasvu on siis johtunut paljolti nimenomaan juomatapojen muutoksesta alkoholin käyttäjäkunnassa.

Juomatapojen muutos. Kulutuksen lisäys alkoholin käyttäjäkunnassa voi johtua karkeasti ottaen kahdesta tekijästä: siitä, että juodaan aiempaa useammin eli alkoholin käyttökertojen lukumäärä kasvaa tai siitä, että kun juodaan, juodaan kerralla aiempaa enemmän. Miesten ja erityisesti keski-ikäisten sekä vanhempien miesten kulutuksen lisäys johtuu ennen kaikkea siitä, että alkoholia juodaan useammin eli alkoholin käyttökertoja on tullut paljon lisää. Kerralla juotujen määrien keskiarvo ei sen sijaan ole yli 30-vuotiailla miehillä systemaattisesti lisääntynyt vuoden 1976 jälkeen. Tämä johtuu siitä, että käyttökertojen lisäys on koostunut kaikenlaisista juomiskerroista, niin pienen kuin suurenkin kulutuksen kerroista (luku 4).

Nuorten miesten alkoholin kulutuksen kasvu johtuu tasaisemmin molemmista kahdesta mainitusta tekijästä: alkoholin käyttökertoja on tullut lisää samalla kun kerralla kulutetut alkoholimäärät ovat lisääntyneet. Nuorilla miehillä kerralla kulutetun alkoholimäärän lisääntyminen selittyy erityisesti sillä, että hyvin suurien alkoholimäärien juominen on yleistynyt huomattavasti.

Naisten kerralla juomat alkoholimäärät ovat lisääntyneet kaikissa ikäryhmissä. Naisillakin keski-ikäisten ja sitä vanhempien alkoholinkulutus on kuitenkin lisääntynyt erityisesti sen vuoksi, että alkoholia käytetään aiempaa useammin, ja nämä lisääntyneet käyttökerrat ovat olleet sekä pienen että suuren kulutuksen kertoja. Samoin kuin nuorten miesten myös nuorten naisten alkoholin kulutusta ovat kasvattaneet sekä käyttökertojen lisäys että kerralla kulutetun alkoholimäärän lisäys. Myös

nuorilla naisilla kyseessä on nimenomaan suurten alkoholimäärien käytön lisääntyminen.

Siitä huolimatta, että suomalainen, tai laajemmin ottaen pohjois- ja itä-eurooppalainen, alkoholikulttuuri erottuu eteläeurooppalaisesta juuri suurten kertamäärien juomisen useudessa, *tyypillisin kerralla juotu alkoholimäärä* on Suomessa ollut yksi alkoholiannos, siis esimerkiksi yksi pullo olutta, niin vuonna 2008 kuin vuonna 1968. Tämä pätee jopa nuoriin, joilla suurten alkoholimäärien juominen on yleisempää kuin muissa ikäryhmissä (Mäkelä ym. 2009; luku 4). Tämä saattaa tuntua hämmästyttävältä ajatellen puhetta humalan keskeisestä asemasta suomalaisessa alkoholikulttuurissa, muttei ole ristiriidassa sen kanssa. Yleisin juotu määrä on tosiaankin pieni.

Vertailevasta näkökulmasta *humala on Suomessa kuitenkin näkyvä ja varsin sallittu alkoholikulttuurin piirre*. Sen tekee näkyväksi yhtäältä vertailu eteläisempiin maihin ja toisaalta se, että päihtymys on usein julkista ja äänekkästä. Yksi kuvaava esimerkki on, että kysyttäessä suomalaisilta heidän ensimmäisestä juomiskokemuksestaan, he yleensä vastaavat kertomalla ensimmäisestä humalastaan. Mitään vastaavaa ei havaittu italialaisten vastauksissa. (Beccaria ym. 2010.) Suomalaisten salliva suhtautuminen humalaan tuli myös esille useissa tämän kirjan tuloksissa (luvut 12 ja 13). Tietoa muutoksista humalan yleisyydessä saatiin kirjassa lähinnä tarkastelemalla suurten alkoholimäärien käytössä tapahtuneita muutoksia (luku 4). Miehillä suurten alkoholimäärien käyttö lisääntyi erityisesti vuoteen 1992 asti, naisilla kasvu on ollut sen lisäksi voimakasta myös 2000-luvulla ja se on ylipäätään ollut suhteellisesti miehiä suurempaa.

Kerralla juodut alkoholimäärät ovat vain yksi juomistilanteiden piirre. Kun alkoholin käyttökertojen määrä on vuosikymmenten myötä lisääntynyt huomattavasti, on uusien käyttökertojen luonteesta hyvä tietää muutakin kuin juotu alkoholimäärä. Juomapatutkimuksessa ei ole saatavilla ajallisesti vertailukelpoista tietoa juomistilanteiden luonteesta, mutta tiedot juomisen paikasta, ajankohdasta ja juomaseurasta antavat kiinnostavia vihjeitä lisääntyneiden alkoholinkäyttötilanteiden ominaisuuksien muutoksista.

Alkoholinkäytön *tyypillisin ajankohta* on viikonloppu, perjantai- ja erityisesti lauantai-ilta, alkoholia käyttävien määrän huipun osuessa noin il-tayhdeksään. Neljän vuosikymmenen aikana viikonlopun merkitys on entisestään korostunut ainakin naisten juomisessa. Vuorokausiyrityksissä on tapahtunut vielä selkeämpi muutos. Suosituin ajankohta on kyllä pysynyt kello yhdeksän tietämissä, mutta aamuyön varhaisille tunneille jatkuva juominen on lisääntynyt merkittävästi vuosien saatossa. Tämä heijastelee yhtäältä koko yhteiskunnan vuorokausiyrityksien myöhentymistä mutta toisaalta ja aivan erityisesti anniskelupaikkojen aukioloaikojen pidentymistä. (Luvut 5 ja 6.)

Tyypillisin ympäristö juomiselle on kotiympäristö, kaikkein yleisimmin oma koti mutta usein myös tuttavan koti tai vapaa-ajan asunto (luvut 6 ja 13). Kotiympäristö on 1970-luvulta alkaen muuttunut pikkuhiljaa yhä valitsevammaksi juomisen ympäristöksi. Anniskelupaikoissa humallutaan suhteellisesti ottaen useammin kuin kotiympäristössä, erityisesti myöhäisinä vuorokauden aikoina, mutta kotiympäristö on niin vallitseva juomisen paikkana että suurin osa niin humalakerroista kuin muistakin juomiskerroista tapahtuu siellä.

Tämän lisäksi sekä koti- että anniskeluympäristössä juomisen *tyypillisin seura* on muuttunut kiinnostavalla tavalla. Nykyisin kotiympäristössä tyypillisin seura on oma puoliso, ja anniskelupaikassa yli kahden hengen molempia sukupuolia sisältävä seurue. Aiemmin pariskuntien keskinäisten alkoholinkäyttökertojen osuus oli kotiympäristössä huomattavasti vähäisempi. Pariskuntien keskinäisten juomiskertojen lisäys on tapahtunut erityisesti miesten keskinäisten juomiskertojen, osin myös pariskuntia laajempien molempien sukupuolten edustajia sisältävien seurueiden osuuden kustannuksella.

Myös anniskelupaikoissa miesten ja naisten yhteisten seurueiden osuuden kasvu on merkinnyt erityisesti miesten keskinäisten juomiskertojen osuuden olennaista vähenemistä. Naisilla tilanne oli vielä vuonna 1968 hyvin erilainen kuin joitakin vuosia myöhemmin. Silloin ei vielä pidetty sopivana, että naiset ovat ravintolassa ilman herraseuraa, ja naisten keskinäiset juomiskerrat anniskelupaikoissa olivatkin Juomatapatutkimuksen mukaan harvinaisia, vain noin yksi kymmenestä naisten anniskelupaikkaan sijoittuneesta juomiskerrasta. Vuonna 1976 naisten keskinäisten juomiskertojen osuus oli jo lähes kolmannes naisten anniskelupaikkaan sijoittuneista juomiskerroista, mutta on sen jälkeen pikku hiljaa vähentynyt, kun miesten ja naisten yhteiset seurueet ovat jälleen tulleet yleisemmiksi.

Kaiken kaikkiaan siis alkoholinkäyttö miehisen vapauden valtakuntana on vähitellen muuntunut yhä enenevässä määrin miesten ja naisten yhteiseksi toiminnaksi.

Juomistilanteiden luonteen muutoksesta voidaan vielä lisätä joitakin tietoja. Alkoholien käyttökertojen lisääntymisessä on osittain kyse siitä, että vanhastaan tutut alkoholinkäyttötilanteet tulevat yleisemmiksi. Esimerkiksi juuri miesten ja naisten yhteiset illanvietot anniskelupaikoissa ovat yleistyneet. Toisaalta mukaan on tullut myös uudenlaisia tilanteita, jotka aiemmin olivat joko harvinaisia tai täysin tuntemattomia. Kun keskiolut tuli ruokakauppoihin, yleistyivät saunaoluet. Saunaoluiden juominen onkin yhä kaikkein tyypillisin suomalaisten juomistilanne (luku 13; Simpura 1983b). Myöhemmin uudenlaisia juomistilanteita on syntynyt myös liberaalimman anniskelulupapolitiikan myötä. Kun alkoholia on enenevässä

määrin ollut saatavilla lukemattomissa urheilu- ja kulttuuritilaisuuksissa sekä terasseilla, on tämäkin osaltaan ollut lisäämässä suomalaisten alkoholinkäyttötilanteita. Yksi huomattavasti yleistynyt juomistilanne suomalaisessa alkoholikulttuurissa on viinin käyttö ruokajuomana, olkoonkin että kyseessä ei nykyisinkään ole vallitseva alkoholinkäytön eikä edes vallitseva viinin käytön muoto (luku 8).

Juomistilanteiden luonteesta saadaan olennaista tietoa kvalitatiivisista tutkimuksista, vaikkakin muutoksen osalta tiedot jäävät niissä vähäisiksi. Nuorten aikuisten kaupunkilaisten juomistilanteissa on erotettu kolme humalahakuista ja kolme ei-humalahakuista lajityyppiä. Ei-humalahakuisia ovat istuskelu, ruokajuominen ja puuhajuominen, ja humalahakuisia puolestaan biletys, karnevaali ja yksilöllinen juominen. (Luku 7; Törrönen & Maunu 2006.)

Suomi on muuttunut viinamaasta olutmaaksi. Olut voitti suosiossa väkevät alkoholijuomat lopullisesti 1980-luvun loppupuolella, minkä jälkeen Suomi on voitu luokitella olutmaaksi. On kuitenkin syytä panna merkille, että vaikka Suomi onkin nyt olutmaa, väkeviä alkoholijuomia juodaan nykyisin sataprosenttisina alkoholilitroina enemmän kuin 1960- ja 1970-luvuilla, kun Suomi luokiteltiin viinamaaksi. Viinasta ei siis ole luovuttu, vaikka muita alkoholijuomia on tullutkin enenevässä määrin sen rinnalle, myös siinä mielessä että verrattuna olueen ja viiniin väkeviä juomia juodaan useammin muiden alkoholijuomien kanssa (Simpura ym. 1993; luku 8).

Suhteellisesti eli prosenttilisäyksenä tarkasteltuna mietojen viinien kulutus on kasvanut selvästi enemmän kuin oluen kulutus. Viinin kulutus on satakertaistunut viimeisten 60 vuoden aikana. Tätä valtavaa suhteellista kasvua selittää ennen kaikkea erittäin matala lähtötaso, sillä vielä 1950-luvun alussa suomalaiset joivat mietoja viinejä keskimäärin vain noin lasillisen vuodessa. 1990-luvun laman jälkeen viininkulutuksen kasvu on kuitenkin ollut sen verran suurta, että sillä alkaa olla kansanterveydellistä merkitystä. Merkillepantavaa on, että 2000-luvun melko suuresta alkoholinkulutuksen kasvusta miedot viinit kattoivat suuremman osan kuin mikään muu juomaryhmä (luku 2).

Ennen johtopäätöksiä suomalaisen alkoholikulttuurin muuttumisesta suuntaamme vielä katseemme naisten alkoholinkulutuksen erityisen suureen muutokseen ja niihin tekijöihin, jotka ovat vaikuttaneet siihen.

Naisten alkoholinkäytön muutos

Naisten alkoholinkäytön muutokset ovat olleet suhteellisesti suurempia ja kulttuurisesti paljon merkittävämpiä kuin miesten. Tämä pätee siitä huolimatta, että mitattuna litroissa ja haittojen lukumäärissä muutos

on ollut miehillä naisia suurempi (luku 4). Vuosien 1968 ja 2008 välillä miesten alkoholinkulutus on hieman yli kaksinkertaistunut kun naisten kulutus on lähes kuusinkertaistunut. Samalla sukupuolten ero alkoholinkulutuksessa on kaventunut seitsenkertaisesta kolminkertaiseksi. Muutosta kuvastaa myös se, että kun naiset käyttivät alkoholia vuonna 1968 keskimäärin noin kerran kuussa, oli heillä vuonna 2008 käyttökertoja keskimäärin jo lähes viikoittain. Alkoholinkäyttö on siis tällä ajanjaksolla tullut suuremmassa mitassa osaksi suomalaisten naisten elämää. Lisäksi naisten ja miesten alkoholimaailmojen lähentyminen ei koske vain juomiskertojen lukumäärää, vaan myös muut juomatapojen erot ovat kaventuneet (luvut 4 ja 7).

Lähentymisestä huolimatta on korostettava, että sukupuolten erot juomisessa ja juomatavoissa ovat kaikkea muuta kuin kadonneet, eikä ole uskottavaa, että ne katoavat tulevaisuudessakaan. Kansainvälisissä vertailuissa miesten naisia suurempi kulutustaso ja yleisempi humalajuominen on todettu universaaleiksi piirteiksi, joista minkään laajemman yhteisön ei ole raportoitu poikenneen (Wilsnack & Wilsnack 1997). Juomatapojen lähentyminen ei myöskään ole tarkoittanut sitä, että naiset olisivat omaksuneet miesten juomatavat sellaisenaan, vaan he ovat muokanneet niitä itselleen soveltuviksi. Naisilla on myös usein ollut juomiselleen erilaiset motiivit kuin miehillä, ja juominen on voinut palvella erilaisia tehtäviä sosiaalisessa kanssakäymisessä (luku 7).

Seuraavaksi pohdimme, millaisiin prosesseihin naisten ja miesten juomatapojen lähentyminen liittyy.

Sukupuoliroolien muutos. Naisten tasa-arvo on pikkuhiljaa tullut yhä laajemmin hyväksytyksi tavoitteeksi, ja se on monella elämänalueella jo vallitsevaa käytäntöä. Vaikka suomalaisilla naisilla onkin pitkät perinteet työelämään osallistumisessa, naisten elämismaailma laajeni varsinkin 1960-luvusta lähtien sellaisille työelämän aloille, jotka aiemmin toimivat lähes täysin miesten ehdoilla. Vastaavasti miehet osallistuvat nyt enemmän naisten toimintakentiksi miellettyihin elämänalueisiin kuten lastenhoitoon ja kotitöihin (Takala 2005).

Muutos alkoholikäytön ja sukupuoliroolien suhteessa täytyy nähdä osana tätä laajempaa kehitystä. Naisten muuttunut elämäntilanne on vaikuttanut heidän alkoholinkäyttöönsä useammallakin tavalla (Holmila & Raitasalo 2005; Mustonen 2003; Paakkanen 1992; Haavio-Mannila 1989). Lisääntyvä *ajankäyttö kodin ulkopuolella on luonut naisille sellaisia ihmissuhteita, jotka eivät perustu kotiin, perheeseen ja naapureihin* ja joita on ylläpidetty suuremmassa määrin lasin äärellä. Kanssakäyminen erityisesti miesten kanssa myös kodin ulkopuolella on voinut olla juomatapojen kannalta olennaista, sillä se on johtanut arvojen ja käyttäytymistapojen samankaltaistumiseen ja avannut naisille ovet monenlaisiin uusiin

alkoholinkäyttötilanteisiin. Ne ovat olleet yksi uusi elämän osa-alue, joka naisten on täytynyt ottaa haltuun pärjätäkseen tasa-arvoisena työ- tai muun yhteisön jäsenenä.

Naisten alkoholinkäytön kasvua on selitetty myös lisääntyneellä *työelämän aiheuttamalla stressillä* (Haavio-Mannila 1989). Työpaikoilla vähemmistönä olevan sukupuolen työntekijät voivat kokea "ainokaisstressiä", työn aikapaineet luovat paineita niin miehille kuin naisille, ja naisten samanaikainen rooli äitinä, puolisona ja työntekijänä on voinut kuormittaa naisia niin, että vapaa-ajanvietto lasin ääressä on tullut aiempaa houkuttelevammaksi. Nykyisin kiireen kokemus suomalaisten naisten töissä on eurooppalaisessa vertailussa huippuluokkaa (Lehto & Sutela 2008).

Lisääntynyttä alkoholin käyttöä on ollut mahdollistamassa myös naisten *aiempaa suurempi henkilökohtainen liikkumavara rahan ja vapaa-ajan käytössä*. Työssäkäynti on tuonut naisille omaa rahaa, ja alkoholielinkeino on tehnyt parhaansa myydäkseen tuotteitaan myös tälle uudelle kuluttajakunnalle. Omaa vapaa-aikaa taas ovat mahdollistaneet asennemuutoksen lisäksi perhekoon pieneneminen, kotitalouskoneet, hyvät päivähoitojärjestelyt ja miesten osallistuminen lastenhoitoon ja muihin kodin toimiin.

Olennaista on ollut myös se, että *naiseuden ja alkoholin suhde sekä suhtautuminen naisten alkoholinkäyttöön ovat muuttuneet*. Viime vuosisadan alkupuolella vallitsi porvarillinen naisihanne, johon kuului myös raittius ja alkoholinkäytön kontrolloijan rooli. Ne nähtiin naisilla merkkinä voimakkuudesta, puhtaudesta ja naisen roolin kunniallisesta täyttämisestä (Eriksen 1999). Vuosisadan kuluessa naisihanteet ovat muuttuneet voimakkaasti, ja vanhat naisten käyttäytymistä koskevat siveellisyyskäsitteykset ovat kokeneet vararikon. Esimerkiksi naisseurueen keskinäinen alkoholinkäyttö terassilla ei ole enää lievänkään paheksunnan aihe. Ravintolassa käyminen olikin ennen miehinen linnake, johon naiset ovat ajan mittaan käyneet taloksi. Etenkin tämän muutoksen alkuaikoina alkoholinkäyttö ja ravintolassa käynti ovat voineet olla tasa-arvoisemman ja vapaamman elämän symboleita, jotka toimivat *välineinä uudenaikaisten sukupuoliroolien tavoittelemiselle* (Helmersson Bergmark 2004). Kokoavasti voi sanoa, että tässä muutoksessa alkoholi on yhtäältä menettänyt tehoaan sukupuolirooleja erottelevana merkinä ja symbolina, mutta toisaalta naisille on ilmaantunut uusia tapoja osoittaa sukupuolten välisiä eroja alkoholin avulla (Törrönen & Juslin 2009).

Siitä huolimatta että naisten alkoholikäyttöön suhtaudutaan nykyisin hyvin sallivasti, asenteet erityisesti vanhempien naisten runsaampaa alkoholinkäyttöä kohtaan voivat yhä olla paheksuvat (Haarni & Hautamäki 2008, 134). Naisilla alkoholinkäyttö maltillistuu myös varhaisemmalla iällä kuin miehillä (luku 9), mikä saattaa liittyä aikuistuneita naisia kohtaan suuntautuviin odotuksiin ja siihen, että ylilyönnit alkoholin kanssa aiheutta-

vat suurempaa häpeää vanhemmilla kuin nuoremmilla naisilla (luku 7). Jyrkemmät asenteet eivät ainoastaan suuntaudu naisiin, vaan myös naisten omat asenteet alkoholiasioissa ovat jyrkempiä kuin miesten (luku 12).

Muutosta ja pysyvyyttä

Tämän luvun tehtävänä on ollut arvioida suomalaisen alkoholikulttuurin pysyvyyttä ja muutoksia noin neljän vuosikymmenen perspektiivissä. Lähdimme selvittämään, ovatko havaitsemamme muutokset niin perustavanlaatuisia, että on aihetta puhua vahvassa mielessä juomiskulttuurimme muuttumisesta. Alkoholikulttuureja keskeisesti jäsentävinä ulottuvuuksina nostimme esiin alkoholinkulutuksen pääasiallisen käyttötarkoituksen ja alkoholinkulutuksen paikan sosiaalisissa tilanteissa. Tämän jälkeen tarkastelimme kirjan artikkelien tuloksia etsien niistä alkoholinkäytön muuttuvia ja pysyviä piirteitä. Tässä yhteydessä tuli korostuneesti esiin, että muutokset eritoten sukupuolten välisissä suhteissa erottuivat tärkeäksi alkoholinkäytön kehitystä jäsentäväksi tekijäksi.

Johtopäätöksemme on, että ainakin naisten alkoholinkäyttö on läpikäynyt perustavanlaatuisen kulttuurisen muutoksen. Tämän seurauksena myös naisten ja miesten välinen juominen, kuten myös miesten keskinäinen juominen, on muuttunut. Yleisesti ottaen on kuitenkin todettava, että suomalaisen alkoholikulttuurin kehityksessä on osoitettavissa yhtälailla isoja ja pieniä muutoksia kuin yllättävänkin pysyviä ja piintyneitä piirteitä. Tiivistämme seuraavassa niitä alkoholikulttuurin viime vuosikymmenien muutoksia ja pysyviä piirteitä, joita pidämme merkittävinä.

1. Alkoholijuomien käytön merkittävä laajeneminen väestön eri osaryhmiin näyttää olevan syvälle menevä kulttuurinen piirre. Niin sanotun märän sukupolven lisäksi voidaan nyt puhua *kosteasta kansasta*.
2. *Alaikäisten nuorten alkoholinkulutuksen kymmenen vuotta jatkunut laskeva trendi* osoittaa, että kehitys ei ole yhdensuuntaista ja että kostuvassa Suomessa on myös vastatendenssejä.
3. Suomalaisen juomiskulttuurin suurimpana muutoksena voidaan pitää alkoholin asettumista *osaksi eri-ikäisten naisten elämää*.
4. Edelleen on olemassa huomattavia *eroja miesten ja naisten suhteessa alkoholinkäyttöön*: naisten juominen on vähäisempää ja heidän asenteensa ovat tiukempia.

5. Naisten kasvava vaikutus alkoholikulttuurissamme on muuttanut juomistilanteita ja juomiseen liittyviä sukupuolten välisiä suhteita. Pubit ja ravintolat ovat *menettäneet takavuosien miehisiä piirteitään* ja kuva anniskelupaikasta miehisen vapauden valtakuntana vastaa jo huonosti nykypäivää. Miesten keskinäinen seurustelu on antanut tilaa miesten ja naisten yhdessäololle lasin ääressä.

6. Myös juomisen *"kotiutuminen"* on erottamaton osa sukupuolten välisen juomatapojen muuttumista. Kun alkoholinkäyttö on asettunut naisille muutenkin tuttuun kodin piiriin, puolisoiden keskinäisestä juomisesta on tullut yleisin kotiin sijoittuva juomistilanne. Kuten ravintoloissa myös kotimiljöössä puhtaiden miesseurueiden osuus on supistunut merkittävästi.

7. Alkoholinkäytön ajoittuminen kertoo väkevällä tavalla alkoholikulttuurin muuttumattomista piirteistä. Juominen sijoittuu edelleen enimmäkseen *kauas arjesta, iltamyöhään, viikonloppuun ja juhlapyyhiin*. Viikonloppujuomisen osalta naiset ovat käyttäytyneet perinteistäkin perinteisemmin. Ainakin epäsuorasti tämä puhuu sen puolesta, että alkoholi on säilyttänyt paikkansa irtiottoa mahdollistavana sosiaalisena voiteluaineena eli alkoholin rooli päihteenä on yhä keskeinen.

8. *Humala on säilyttänyt tärkeän paikan* suomalaisessa kulttuurissa. Tämän voi päätellä siitä, että erityisesti naiset ja nuoret aikuiset, mutta myös vanhemmat miehet ovat pitkällä aikavälillä lisänneet suurten alkoholimäärien kerralla juomista.

9. Juomalajien suosio on vaihdellut merkittävästi, mutta tämä on tuskin vaikuttanut suuresti juomistottumuksiin. Viininjuonti on lisääntynyt paljon, ja sen käyttö ruokajuomana on kyllä yleistynyt, mutta *yleensä viiniä juodaan muulloin kuin ruoan kera*.

10. Suomea on usein luonnehdittu kaksijakoiseksi alkoholikulttuuriksi. Alkoholia on vieroksuttu, halveksittu ja kielletty samalla kun sitä on tavoiteltu, kunnioitettu ja ihannoitu. Tämä ristiriita on olennaisesti heikentynyt viime vuosikymmeninä lähinnä siksi, että tuo "kielletty hedelmä" on hyväksytty osaksi lähes kaikkien ikä- ja väestöryhmien elämää. Huolimatta joistakin vastatendensseistä, *suomalainen alkoholikulttuuri on muuttunut sallivaksi*.

LÄHTEET

- Beccaria, Franca, ed. in collaboration with Franco Prina, Sara Rolando, Jenni Simonen, Christoffer Tigerstedt & Jukka Törrönen (2010) Alcohol and generations. Changes in style and changing styles in Italy and Finland (painossa).
- Eriksen, Sidsel (1999) Alcohol as a gender symbol. *Scand J History* 24(1), 45–73.
- Haarni, Ilka & Hautamäki, Lotta (2008) Ikääntyvät juomatavat. Elämäntekemys ja muuttuva suhde alkoholiin. Helsinki: Gaudeamus.
- Haavio-Mannila, Elina & Kauppinen-Toropainen, Kaisa & Kandolin, Irja (1989) Naisten juomatavat mies- ja naisvaltaisilla aloilla. *Alkoholipoliitiikka* 54(6), 280–296.
- Helmersson Bergmark, Karin (2004) Gender roles, family, and drinking: women at the crossroad of drinking cultures. *Journal of Family History* 29, 293–307.
- Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja (2005) Gender differences in drinking: why do they still exist? *Addiction* 100, 1763–1769.
- Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna (2008) Työolojen kolme vuosikymmentä. Työolotutkimusten tuloksia 1977–2008. Helsinki: Tilastokeskus.
- Mustonen, Heli (2003) Sukupuolierot alkoholin käytössä. Teoksessa Luoto, Riitta & Viisainen, Kirsi & Kulmala, Ilona (toim.): Sukupuoli ja terveys. Tampere: Vastapaino.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Metso, Leena & Simpura, Jussi (2001) Muutokset suomalaisten juomatavoissa: toiveet ja todellisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 66(3), 265–276.
- Mäkelä, Klaus (1970) Uusi alkoholilainsäädäntö ja raittiiden lukumäärä. *Alkoholikysymys* 38(1), 18–23.
- Mäkelä, Klaus (1983) The uses of alcohol and their cultural regulation. *Acta Sociologica* 26(1), 21–31.
- Mäkelä, Pia & Gmel, Gerhard & Grittner, Ulrike & Kuendig, Hervé & Kuntsche, Sandra & Bloomfield, Kim & Room, Robin (2006) Drinking patterns and their gender differences in Europe. *Alcohol and Alcoholism* 41(Supplement 1), i8–i18.
- Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri (2009) Suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutokset 2000-luvun alussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3), 268–289.
- Paakkanen, Pirjo (1989) Sanalliset juomiskertakuvaukset alkoholikulttuurin tulkina. *Alkoholipoliitiikka* 54(4), 188–198.
- Paakkanen, Pirjo (1992) Sukupuolen mukainen kaksoiskansalaisuus ja alkoholi. *Alkoholipoliitiikka* 57(4), 237–250.
- Pohjoismainen alkoholitilasto 2008 (2009) Tilastoraportti 20. Helsinki: THL. http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2009/Tr20_09.pdf [5.5.2010]
- Room, Robin & Mäkelä, Klaus (2000) Typologies of the cultural position of drinking. *J Stud Alcohol* 61, 475–83.
- Simpura, Jussi (1983a) Drinking contexts and social meanings of drinking. A study with Finnish drinking occasions. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies 33.
- Simpura, Jussi (1983b) Suomalaisen viinapään arkea ja juhlaa. Juomistilanteet ja juomisen sosiaaliset merkitykset. *Alkoholipoliitiikka* 48(6), 308–318.
- Simpura, Jussi & Paakkanen, Pirjo & Kiianmaa, Kalervo & Mustonen, Heli & Metso, Leena (1993) Eri alkoholi-juomien nauttimisväkevyydet ja niiden vaikutus veren alkoholipitoisuuteen. *Alkoholipoliitiikka* 58(6), 409–421.
- Simpura, Jussi & Partanen, Juha (1985) Juomatavat muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): Suomalaisen juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 206–217.
- Simpura, Jussi & Partanen, Juha (1997) Vitkaan vaihtuu viinatapa. "Perinteinen" ja "moderni" juominen Suomessa 1960-luvulta 1990-luvulle. *Alkoholipoliitiikka* 62(4), 257–268.
- Sulkunen, Pekka (1983) Normer, betydelse, funktioner – tre ansatser till kulturella förklaringar av alkoholbruket. *Sociologisk Forskning* 20(1), 20–34.

- Takala, Pentti (2005) Selittävätkö puolisoiden tuloerot kotitöiden jakoa? Teoksessa Pääkkönen, Hannu (toim.): Perheiden ajankäyttö. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tigerstedt, Christoffer & Törrönen, Jukka (2005) Muuttuvatko suomalaisten juomatavat? Kulttuurisen lähestymistavan jäljillä. *Sosiologia* 42(1), 35–49.
- Törrönen, Jukka & Juslin, Inka (2009) Alkoholit naistenlehtien mainonnassa 1960-luvulta 2000-luvulle. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(5), 509–522.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2006) Pihvin pariin punaviini, raju ryypäys risteilyllä. Juomistilanteiden lajityypit ja sukupuolisidonnainen säätely päiväkirjoissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(5), 499–514.
- Virtanen, Matti (1982) Änkyrä, tuiske, huppeli. Muuttuva suomalainen humala. Porvoo: WSOY.
- Wilsnack, Richard & Wilsnack, Sharon (1997) Introduction. Teoksessa Wilsnack, Richard & Wilsnack, Sharon (toim.): *Gender and Alcohol: Individual and Social Perspectives*. New Brunswick NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies, 1–16.

LUKU 22

PIA MÄKELÄ,
KATARIINA WARPENIUS JA
ESA ÖSTERBERG

Mitä opimme alkoholihaittojen vähentämisestä?

Alkoholinkäytön aiheuttamien haittojen vähentämiskeinot eivät ole tämän kirjan tutkimuskohde. Juomatapatutkimusten avulla kerättävän tiedon eräänä tarkoituksena on kuitenkin lisätä tietoa alkoholioloista ja siten toimia alkoholipoliittisen päätöksenteon apuvälineenä. Siksi pidämme tärkeänä keskustella tuloksistamme alkoholihaittojen vähentämiskeinoja koskevan aiemman kirjallisuuden ja pohdintojen kannalta. Toimenpiteiden vaikuttavuutta tutkivassa kirjallisuudessa eri menetelmät tavataan jäsentää toimenpiteen tyypin, mutta joskus myös toimijatahon mukaan (Babor ym. 2010; WHO Regional Office for Europe 2009). Tämän kirjan yhteys toimenpiteisiin on kuitenkin epäsuorempi kulkien alkoholinkäytön ja alkoholiongelmien taustatekijöiden, syntyprosessien ja syiden kautta.

Kulutuksen ja haittojen väliseen syntydynamiikkaan on tarjolla hyvin erilaisia näkökulmia, joista Jussi Simpura ja Juha Partanen (1985) erotivat kolme: yksilöiden, elinolojen ja kulttuurin näkökulmat. Tämä jaottelu palvelee tapaamme jäsentää erilaisia vaihtoehtoja alkoholihaittojen ehkäisemiseksi yhteiskunnassamme. Alkoholihaittojen vähentämistoimenpiteet eivät kuitenkaan yksiselitteisesti jakaudu käyttämäämme luokituksen mukaan. Siksi lopussa vielä palaamme erityiskysymykseen alkoholipolitiikan roolista haittojen vähentämisessä.

Yksilöiden näkökulma

Yksilöiden välinen vaihtelu alkoholinkäytössä on erittäin suurta, vaikka nämä erot usein jäävätkin piiloon kyselytutkimusten tulosten ryhmäkohtaisessa esitystavassa. Erot alkoholinkäytön tavoissa liittyvät ihmisten välisiin eroihin esimerkiksi mieltymyksissä, luonteenpiirteissä, fysiologiassa ja fysiologisia ominaisuuksia määrittävissä geeneissä. Yksilönäkökulmaa käytettäessä keskeinen kysymys on, mitkä yksilöt päätyvät suurkuluttajiksi tai alkoholisteiksi, ja millaisia ratkaisuja näiden yksilöiden auttamiseksi voitaisiin löytää.

Monille ihmisille alkoholinkäytön ongelmat näyttäytyvät poikkeavien yksilöiden tai ongelmayksilöiden ominaisuuksina. Tässäkin tutkimuksessa todennettiin, että suurkuluttajat ovat ryhmä, jolle kasautuu keskimääräistä huomattavasti enemmän sekä alkoholihaittoja että erilaista huono-osaisuutta (luvut 15 ja 16). Poikkeavia yksilöitä on aina, koska väestön juominen jakautuu aina epätasaisesti: suuri osa kuluttaa keskimääräistä vähemmän, osa keskimääräisesti, ja pieni osa keskimääräistä enemmän (luku 15). Tietyn rajan ylittäviä alkoholinkäyttäjiä, suurkuluttajia, on kuitenkin sitä enemmän, mitä suurempi on väestön keskimääräinen kulutus-taso (Edwards ym. 1994).

Kohdentamalla auttavia ja ehkäiseviä toimia suurkuluttajiin ja riskiryhmiin voidaan heidän kokemiaan haittoja vähentää ja parantaa heidän elämänsä laatua. Tällaiset kohdennetut toimet voivat olla jo ongelmia kokeville suunnattua hoitoa tai muita päihdepalveluita, tai riskiryhmille suunnattua varhaista puuttumista. Hoito on kallista ja siksi sitä voidaan käytännössä kohdistaa vain suhteellisen harvoin ääritapauksiin. Tämä heikentää päihdepalveluiden roolia väestötason haittojen vähentämisessä (vrt. Babor ym. 2010, 222).

Muutenkin on todettu, että suurkuluttajat kattavat erilaisista alkoholi-haitoista vain vähemmistön (luku 15). Mikäli siis pyritään vähentämään vain suurkuluttajien kokemia haittoja, on toimenpiteiden todennäköinen vaikutus väestötasolla ilmenevien alkoholihaittojen määrään rajallinen. Alkoholihaittojen vähentämisen mahdollisuudet paranevat, jos kohdennetut toimet suunnataan ennalta ehkäisevästi suuremmalle määrälle ihmisiä jo ennen kuin vakavia haittoja on ehtinyt ilmetä. Tällainen varhainen puuttuminen on terveydenhuollossa käyttöön otettujen lyhytneuvonnan ja mini-interventioiden tavoite.

Kevyempää, laajemmalle kohdejoukolle suuntautuvaa auttavaa työtä voidaan tehdä myös terveydenhuollon ulkopuolella, esimerkiksi tukemalla yksilöiden omaehtoista alkoholinkäytön kontrollia vaikkapa erilaisten vinkkien tai omaa juomista arvioivien testien avulla. Omaehtoinen kontrolli onkin suomalaisten yleisimmin raportoima kontrollin muoto kaikissa

kulutusryhmissä; suurkuluttajat poikkeavat muista siinä, että heillä myös ulkoisen kontrollin rooli on merkittävä (luku 18).

Elinolojen ja elämäntilanteiden näkökulma

Toinen kokonaisuus, josta voidaan hakea selityksiä eroille ja muutoksille yksilöiden ja ryhmien alkoholinkäytössä ovat elinolot ja elämäntilanteet, joilla tarkoitetaan taloudellisia resursseja, huono-osaisuutta, yhteiskunnallisia oloja, ajankäyttöä, ihmissuhteita, harrastuksia ja hyvinvointia. Kun vuosikymmenien varrella suomalaisten elinoloissa ja elämäntilanteissa on tapahtunut suuria muutoksia ja suhteellisen homogeenisesta kansasta on tullut jonkin verran heterogeenisempi, ovat myös ihmisten tarpeet ja toiveet muuttuneet ja eriytyneet entisestään. Tämä heijastuu myös siinä, miten alkoholia käytetään (vrt. Simpura & Partanen 1985). Tällaiset elinolojen ja elämäntilanteiden erot voidaan nähdä keskeisenä syynä siihen, miksi sosioekonomisten ryhmien tai ikäryhmien alkoholin käyttötavat poikkeavat toisistaan (luvut 19, 10, 11).

Elinolot ovat erityisen tärkeitä pitkän aikavälin alkoholinkäytön trendien ymmärtämisessä. Muutokset taloudellisessa hyvinvoinnissa samoin kuin naisten tasa-arvoistumiskehitys, kaupungistuminen sekä kaupunkikulttuurin kehittyminen, osin alkoholin saatavuuden parantumisen kautta, ovat merkittävästi muuttaneet suomalaisten alkoholinkäyttöä (luku 2). Kiinnostavaa on, että elinolosuhteiden vaikutus ei ole vakio, niin että tietynlaiset elinolosuhteet tai niiden tietynsuuntainen muutos vaikuttaisivat yksilön tai yhteiskunnan tasolla alkoholinkulutukseen aina samansuuntaisesti. Hyvänä esimerkkinä on, että kaupungistuminen ja perherakenteen muutos ovat lisänneet alkoholin käyttöä Suomessa mutta vähentäneet sitä Välimeren viinimaissa.

Vaikka elinolosuhteet ovat tärkeitä alkoholinkäytön ja alkoholiongelmien esiintyvyyden sekä niiden muutoksen ymmärtämisen kannalta, ne eivät välttämättä ole keskeisiä eri toimenpiteitä punnittaessa. Yksi esimerkki liittyy siihen, että alkoholiongelmien yhdistyvät usein huono-osaisuuteen (luku 16; Herttua 2010). Tätä on jopa pidetty merkinä siitä, että nykyisenkaltaisesta alkoholipolitiikasta tulisi luopua ja korvata se huono-osaisiin kohdistuvilla toimilla (Herttua 2010). Huono-osaisuuden ja kurjuuden vähentäminen, tai laajemmin ajateltuna hyvinvointipolitiikan tavoitteiden toteutuminen, epäilemättä vähentäisivät alkoholihaittoja. Huono-osaisuuden vähentäminen on kuitenkin laajasti hyväksytty tavoite alkoholiongelmista riippumatta, ja käytännössä ongelmana on, että huono-osaisuuden vähentäminen on osoittautunut yhtä haasteelliseksi kuin alkoholihaittojen torjunta. Alkoholispesifi hoito ja huono-osaisten palvelut kohdentuvat kyllä palveluja kipeästi tarvitsevaan ryhmään. Näissä

palveluissa on kuitenkin kyse enemminkin kansalais- ja ihmisoikeusky-symyksestä kuin strategiasta vähentää suomalaisten alkoholihaittoja.

Kulttuurin näkökulma

Kolmas näkökulma alkoholinkäytön ja haittojen luonteen ymmärtämiseen ja alkoholihaittojen vähentämiseen on kulttuurin näkökulma. Tässä kulttuuri käsitetään laajasti, niin että sen piiriin mahtuvat juomista koskevat merkitykset, asenteet ja normit sekä alkoholin käytön funktiot ja juomisen motiivit.

Haittojen synnyn ja niiden vähentämisen kannalta yksi olennainen alkoholikulttuuriin liittyvä seikka koskee sitä, miten kulttuurissa suhtaudutaan päihtyneiden käyttäytymiseen erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja miten alkoholihaittoja siedetään. Suomalaisen alkoholikulttuurin olennaisimpiin piirteisiin kuuluu etenkin miesten hyvin salliva suhtautuminen humalaan. Tämä heijastui myös useisiin tämän kirjan tuloksiin. Useampi kuin neljä kymmenestä miehestä ja yli puolet nuorista aikuisista miehistä oli sitä mieltä, että humaltuminen on vain viaton tapa pitää hauskaa (luku 12). Miehet arvottivat humalaa positiivisilla määreillä, ja vieläpä lähes yhtä usein kuin alkoholia yleensä. Naisten arviot olivat jonkin verran negatiivisemmat, ja ero humalan ja alkoholin arvottamisessa oli suurempi. Humalaa ei toki pidetä sopivana missä ja milloin vain, vaan suhtautuminen humalaan on voimakkaasti tilannesidonnaista. Valtaosa suomalaisista pitää lievää päihtymystä sopivana lauantai-iltana ystävien parissa, mutta suhtautuminen lievään päihtymykseen työlounaalla on kauttaaltaan tuomitsevaa (luku 12; Härkönen & Mäkelä 2010). Humalaa lasten nähden ei myöskään pidetä sopimattomana niin kauan kun sen ei koeta aiheuttavan heille vaaratilannetta (luku 13).

Nuoria ja nuoria aikuisia koskevien laadullisten aineistojen perusteella tiedetään, että alkoholin käytöllä nuoret pyrkivät vahvistamaan sosiaalisuutta, nostamaan tunnelmaa ja luomaan yhteishenkeä, ja ”niinpä etenkin humalajuominen on oleellinen osa nuorten hauskanpitoa”. Nuoret pyrkivät hallitsemaan humalaansa niin, ettei intensiivinen sosiaalisuus, jota voidaan pitää koko toiminnan keskeisenä tavoitteena, häiriintyisi. Jos tämä ”hyvän humalan” ja hauskan sosiaalisuuden tavoite täyttyy, ollaan valmiita sietämään erilaisia humalaan liittyviä haittojakin. Vastaavasti juomisen ongelmalliseksi kokemisessa keskeistä on sosiaaliin sääntöihin sitoutumaton juominen. (Luku 7.)

On kiinnostavaa miettiä, miten tällainen juomistilanteissa ongelmalliseksi tai ongelmattomaksi koettu juominen suhtautuu tilastoista tuttuihin alkoholihaittoihin kuten alkoholisairauksiin ja kuolemiin, alkoholiriippuvuuteen, tapaturmiin, seksuaaliseen ja muuhun väkivaltaan. Monilta osin

tilanteissa ja tilastoissa ilmenevät haitat noudattavat eri logiikkaa, ja linkki koetun ongelmallisuuden ja tilastoista ilmenevien ongelmien välillä voi olla ohut. Syynä tähän ovat ensisijaisesti erilaiset aikaperspektiivit ja vakavien haittojen harvinaisuus. Ensinnäkin vain hyvin harvassa juomistilanteessa alkoholin käytön vakavat riskit tulevat todellisiksi, eivätkä ne siten ole useinkaan merkityksellisiä sen kannalta, millaista juomista pidetään onnistuneena tai ongelmallisena.

Toiseksi vuosia ilman haittoja jatkuneet ”hyvät humalat” voivat pikku hiljaa alkaa aiheuttaa haittoja, niin ettei juoja välttämättä edes yhdistä haittoja juomiseensa. Oman juomisen ongelmattomana pitämistä tukee myös se tieto, että Työterveyslaitoksen tutkimuksen mukaan niistä, joiden alkoholinkäyttö oli erittäin riskialtista, lähes puolet arvioi itsensä kohtuukäyttäjiksi (Kivistö ym., käsikirjoitus). Ongelmajuojillakin lienee runsain mitoin sellaisia ”hyvän humalan” tilanteita, joita he eivät pidä ongelmallisina. Kolmanneksi haittoja voivat joutua kokemaan ulkopuoliset ihmiset siinä missä juoja itsekin, mutta muille aiheutetut haitat eivät todennäköisesti välity omaan humalakokemukseen yhtä suorasti ja voimakkaasti kuin itselle aiheutetut haitat. Erityisesti naiset joutuvat kantamaan merkittävän osan tästä sivullisille aiheutuvasta taakasta (luku 17).

Tällä kaikella emme pyri väittämään, että kaikki humalatilanteet olisivat haitallisia, vaan sitä, että juomisen kokeminen ongelmattomana ei ole tae etenäkään pidemmän aikavälin haitattomuudesta.

Melko yleinen ajatus alkoholihaittojen vähentämisestä ja alkoholikulttuurista on, että jos kaikinainen holhous vain poistettaisiin, haitat vähenisivät kun alkoholikulttuuri pääsisi kehittymään. Yleisenä vertailukohtana tällaisessa puheessa käytetään usein Välimeren maita, vaikkapa Italiaa, jossa käydessä on nähty, että alkoholia saa ostaa varsin vapaasti, eikä näkyviä haittoja ole juuri nimeksikään. Tällaisessa päättelyssä kuitenkin aliarvioidaan kulttuurieroja syvyyttä. Muuttamalla jotakin säännöstä tai yhtä kokonaisuuden osaa kuten alkoholin saatavuutta ei suomalaisista tehdä italialaisia. Sillä ei luoda Suomeen kaksituhatuotista viinikulttuuria, ei poisteta humalan hyväksyntää tai jopa arvostusta ja humalaisen käyttäytymisen sietämistä, eikä se saa suomalaistyyppiseen puuttumattomuuden normiin kasvaneita suomalaisia ojentamaan perheenjäsentään, sukulaistaan tai naapuriaan tämän käyttäytyttyä humalassa hieman sopimattomasti.

Koska alkoholikulttuuri vaikuttaa siihen, miten paljon haittoja tietty määrä alkoholia saa yhteiskunnassa aikaan (Norström ym. 2001), haittojen määrää varmastikin vähentäisi, jos alkoholikulttuuri muuttuisi niin, että humalaa ja haittoja siedettäisiin vähemmän, käyttäytymistä opittaisiin laajemmin säätelemään sietorajojen mukaiseksi, tai jos väestön arvojen ja toiminnan painopisteiden muutokset johtaisivat kokonaiskulutuksen

väheneeseen. Nuorten raittiuden lisääntyminen (luku 10) ja alle 45-vuotiaiden alkoholikuolleisuuden väheneminen (Herttua ym. 2007) ovat ilmiöitä, joista voi nähdä merkkejä alkoholikulttuurin muutoksesta, mutta myös vastakkaisia kehityskulkuja on havaittu (Mustonen ym. 2009), joten kulttuurin muutos tässä suhteessa on vielä avoin kysymys.

Kulttuurit muuttuvat, mutta se tapahtuu yleensä melko hitaasti ja omalakisesti. Juomatapojen muuttaminen keskusjohtoisesti on osoittautunut hyvin vaikeaksi. Suomessa 1950- ja 1960-luvuilla oli mietoja alkoholijuomia suosiva linja, jonka tarkoituksena oli alkoholikulttuurin muuttaminen vähemmän humalakeskeiseksi. Mietojen alkoholijuomien kulutus kyllä lisääntyi, mutta miedot alkoholijuomat eivät korvanneet väkeviä alkoholijuomia vaan tulivat niiden rinnalle, ja kaiken kaikkiaan haitat lisääntyivät roimasti entisestään. (Luku 2.)

Tälläkin saralla voidaan kuitenkin pyrkiä kehittämään parempia toimintamuotoja, jotka ohjaavat juomiskulttuuria ja -tilanteita haitattomampaan suuntaan. Näin on esimerkiksi tehty ehkäisyhankkeissa, joissa ikärajakontrollia ja humalaisille myyntikieltoa on tehostettu viranomaisvalvonnalla ja kehittämällä markkinoiden vastuullista myyntiä (Holmila ym. 2009). Yhdistämällä valistusinterventiot kontrollitoimiin voidaan parhaimmillaan vaiuttaa juomistilanteissa ilmeneviin akuutteihin alkoholihaittoihin.

Alkoholipolitiikan näkökulma

Suuri osa yhteiskuntaa kuormittavista alkoholihaitoista syntyy valtaväestön alkoholinkulutuksesta, vaikka sosiaaliset ongelmat ja vakavat terveyshaitat kasautuvatkin alkoholia keskimääräistä enemmän käyttäville suurkuluttajille (Poikolainen ym. 2007; luku 15). Tästä syystä alkoholihaittojen tehokas ehkäiseminen yhteiskunnassa edellyttää toimenpiteitä, jotka vähentävät haittariskiä koko väestön tasolla.

Väestötasolla alkoholihaittoja on Suomessa perinteisesti ehkäisty alkoholipoliittisin toimenpitein. Alkoholipolitiikkaa on maassamme kuitenkin liberalisoitu viimeisten vuosikymmenien aikana erittäin paljon. Samaan aikaan kun alkoholin saatavuutta kontrolloivia toimia on lievennetty tai ne on poistettu yksi toisensa jälkeen, alkoholin kulutus ja alkoholihaitat ovat jatkuvasti lisääntyneet. Tämä todistaa omalta osaltaan, että näistä keinoista ei ole luovuttu niiden tehottomuuden vuoksi (ks. myös Mäkelä ym. 2002), vaan siksi, että niiden ei ole enää katsottu istuvan nykyiseen valinnanvapauden maailmaan.

Yksilövapautta vaalivassa liberaalissa ajatteluperinteessä suureen yleisöön kohdistettu valistus on suosittu vastaus siihen, miten alkoholihaittoja pitäisi hallita. Myös alkoholiteollisuus ajaa tätä näkökulmaa alkoholipolitiikan harjoittamisen perustaksi niin Suomessa kuin maailmallakin.

Tutkimustiedot eivät kuitenkaan tue valistustoimien vaikuttavuutta silloin kun ne toteutetaan erillisinä (Babor 2010). Joukkotiedottaminen ja yksilön juomisen omaehtoisen säätelyn tukeminen voivat kuitenkin lisätä muiden alkoholipoliittisten keinojen tehokkuutta ja luoda väestön keskuudessa tukea kontrollipoliittisille toimenpiteille. Lisäksi jokaisella sukupolvella voidaan katsoa olevan oikeus saada tietoa alkoholin vaikutuksista riippumatta valistuksen tehosta alkoholihaittojen ehkäisijänä. Keskeisenä haasteena valistuksen tavoitteita ja menetelmiä suunniteltaessa on kohderyhmien asenteiden ja elämäntavan huomioiminen (Törrönen & Maunu 2005, 279).

Merkittävää on myös, missä määrin yhteiskunta sietää ja suvaitsee alkoholihaittoja. Korkea alkoholinkulutuksen taso ja siihen liittyvät haitat eivät ongelmattomasti sovi tehokasta tuotantoa ja laadukasta palvelua arvostavaan kilpailuyhteiskuntaan. Niinpä alkoholin taloudellisen ja fyysisen saatavuuden rajoittaminen voi myös tulevaisuudessa osoittautua alkoholihaittojen säätelyn tehokkaaksi kivijalaksi.

Alkoholijuomien saatavuutta sääntelevät keinot ovat maassamme edelleen laajalti käytettävissä, mikäli tähän löytyy poliittista tahtoa: alkoholijuomien hinnat voidaan pitää korkeina alkoholiverotuksen avulla, nuorten alkoholinkäyttöä voidaan säädellä ikärajojen avulla, alkoholinmyynnin aikoja säätelemällä voidaan vaikuttaa niin koko väestön kuin ongelmakäyttäjien juomiseen, alkoholijuomien vähittäismyyntimonopolin avulla voidaan rajoittaa fyysistä saatavuutta ja ehkäistä kilpailua, promillerajoilla ja niiden valvonnalla voidaan vähentää rattiuopumustapausten määrää.

Tutkimukset ovat osoittaneet nämä toimet tehokkaiksi alkoholihaittojen ehkäisijöiksi (Babor ym. 2010). Nyky-Suomessa alkoholikontrollikeinoja täydentävät myös muut alkoholihaittojen vähentämiskeinot, kuten alkoholilainsäädännön noudattamisen tehokas valvonta, varhainen puuttuminen alkoholin riskikäyttöön terveydenhuollossa, ehkäisevä päihdetyö ja työpaikkojen hoitoonohjaus. Väestön hättätietoisuutta lisäävät valistustoimenpiteet ja ulkoinen kontrolli eivät näin ollen ole toisiaan poissulkevia keinoja alkoholihaittojen ehkäisyssä vaan parhaimmillaan ne tukevat toisiaan.

Voidaan siis ajatella, että alkoholipolitiikasta vastuulliset tahot eivät voi piiloutua sen argumentin taakse, että kulttuurin ja elinolojen muutokset omalakisesti, ilman heidän aktiivista panostaan vähentävät alkoholiongelmia yhteiskunnastamme. Vallitsevan alkoholijärjestelmän toiminnan tehostaminen alkoholihaittojen ehkäisemiseksi ja hoitamiseksi on hyvinvointia edistävää vastuullista alkoholipolitiikkaa. Alkoholihaittoja ehkäisevät tehokkaat toimet edellyttävät kansalaisten hyväksyntää ja tukea. Tämän kirjan tulosten valossa näin näyttäisi myös olevan: suomalaisten alkoholipoliittiset asenteet tukevat laajalti nykyisiä rajoituksia, joten mielipideilmaston kannalta tulevaisuuden alkoholikontrollilla on tukeva pohja.

LÄHTEET

- Babor, Thomas & Caetano, Raul & Casswell, Sally & Edwards, Griffith & Giesbrecht, Norman & Graham, Kathryn & Grube, Joel & Gruenewald, Paul & Hill, Linda & Holder, Harold & Homel, Ross & Österberg, Esa & Rehm, Jürgen & Room, Robin & Rossow, Ingeborg (2010) Alcohol: no ordinary commodity. Research and public policy. Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, Griffith & Anderson, Peter & Babor, Thomas F & Casswell, Sally & Ferrence, Roberta & Giesbrecht, Norman & Godfrey, Christine & Holder, Harold D & Lemmens, Paul & Mäkelä, Klaus & Midanik, Lorraine T & Norström, Thor & Österberg, Esa & Romelsjö, Anders & Room, Robin & Simpura, Jussi & Skog, Ole-Jørgen (1994) Alcohol policy and the public good. Oxford University Press, Oxford.
- Herttua, Kimmo (2010) The effects of the 2004 reduction in the price of alcohol on alcohol-related harm in Finland: A natural experiment based on register data. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.
- Herttua, Kimmo & Mäkelä, Pia & Martikainen, Pia (2007) Alcohol-related mortality in Finland 1987–2003: A register-based follow-up study. *Alcohol* 42, 456–464.
- Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja (2005) Gender differences in drinking: why do they still exist? *Addiction* 100, 1763–1769.
- Holmila, Marja & Warpenius, Katariina & Warsell, Leena & Kesänen, Minna & Tamminen Irmeli (2009) Paikallinen alkoholipolitiikka Pakkahankkeen loppuraportti. Raportti 5/2009, Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Härkönen, Janne & Mäkelä, Pia (2010) Changes in the norms guiding alcohol use in the Finnish general population over the past 40 years. *Addiction Research and Theory* 18(4), painossa.
- Kivistö, Marketta & Jurvansuu, Hanna & Hirvonen, Leena (käsikirjoitus) Alkoholit ja työpaikka – alkoholihaittojen ehkäisyn tarve ja käytännöt työpaikoilla.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2009) Miten suomalaisen alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 74(4), 387–399.
- Mäkelä, Pia & Rossow, Ingeborg & Tryggvesson, Kalle (2002) Who drinks more and less when policies change? The evidence from 50 years of Nordic studies. In Room, Robin (ed.): *The effects of Nordic alcohol policies: What happens to drinking and harm when alcohol controls change*. Helsinki: Nad Publication No 42, 17–70.
- Norström, Thor & Hemström, Örjan & Ramstedt, Mats & Rossow, Ingeborg & Skog Ole-Jørgen (2002) Mortality and population drinking. In Norström, Thor (ed.): *Alcohol in Postwar Europe. Consumption, drinking patterns, consequences and policy responses in 15 European countries*. Stockholm: Almqvist and Wiksell International, 157–76.
- Poikolainen, Kari & Paljärvi, Tapio & Mäkelä, Pia (2007) Alcohol and the preventive paradox: serious harms and drinking pattern. *Addiction* 102, 571–578.
- Simpura, Jussi & Partanen, Juha (1985) Juomatavat muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Simpura, Jussi (toim.): *Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 206–217.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2005). Kevyet irtiotot ja raskas sosiaalisuus. Alkoholit nuorten aikuisten ravintolailtaa kuvaavissa kertomuksissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 70(3), 266–282.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2006) Pihvin pariin punaviini, raju ryyppäys risteilyllä. Juomistilanteiden lajityypit ja sukupuolisidonnainen säätely päiväkirjoissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(5), 499–514.
- WHO Regional Office for Europe (2009) *Handbook for action to reduce alcohol-related harms*. WHO, Copenhagen.

Kirjoittajat

Salme Ahlström

VTT, sosiologian dosentti, Helsingin yliopisto; tutkimusprofessori, THL

Harriet Finne-Soveri

LT, geriatrian dosentti, Helsingin yliopisto; yksikön päällikkö, THL

Pekka Hakkarainen

VTT, sosiologian dosentti, Turun yliopisto; osastojohtaja, THL

Petri Huhtanen

KTM, tutkija, THL

Janne Härkönen

VTM, tutkija, Alkoholitutkimussäätiö

Johanna Järvinen-Tassopoulos

VTT, erikoistutkija, THL

Thomas Karlsson

VTM, tutkija, THL

Sakari Karvonen

VTT, lääketieteellisen sosiologian dosentti,
Helsingin yliopisto; osastojohtaja, THL

Timo M. Kauppinen

VTT, erikoistutkija, THL

Elina Laitalainen

VTM, tutkija, THL

Antti Maunu

VTM, tutkija, Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos

Leena Metso

FK, erikoistutkija, THL

Heli Mustonen

VTM, erikoistutkija, THL

Pia Mäkelä

VTT, sosiologian dosentti, Helsingin yliopisto; erikoistutkija, THL

Kirsimarja Raitasalo

YTT, tutkija, THL

Jenni Simonen

VTM, tutkija, Alkoholitutkimussäätiö

Tommi Sulander

VTT, YTM, sosiaaligerontologian dosentti, yliopistotutkija,
Helsingin yliopisto; tutkija, Ikäinstituutti

Christoffer Tigerstedt

VTT, sosiologian dosentti, Åbo Akademi; yksikön päällikkö, THL

Anni Vilkkö

VTT, sosiaalipolitiikan dosentti, Helsingin yliopisto; erikoistutkija, THL

Katariina Warpenius

VTM, tutkija, THL

Esa Österberg

VTM, erikoistutkija, THL